

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Prilozi etnološkom poznavanju severoistočne Bosne

Filipović, Milenko S.

Rihtman, Cvjetko

1969

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/8ec74454-c403-41c3-af74-520e2bef7993>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

GRAĐA

KNJIGA XVI

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA

Knjiga 12.

MILENKO S. FILIPOVIĆ

PRILOZI ETNOLOŠKOM POZNAVANJU SEVEROISTOČNE BOSNE

SARAJEVO 1969

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

GRADJA

KNJIGA XVI

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA

Knjiga 12.

MILENKO S. FILIPOVIĆ

PRILOZI ETNOLOŠKOM POZNAVANJU SEVEROISTOČNE BOSNE

Urednik
CVJETKO RIHTMAN,
redovni član Akademije nauka i umjetnosti
Bosne i Hercegovine

SARAJEVO
1969

ACADEMIE DES SCIENCES ET DES ARTS DE BOSNIE-HERZEGOVINE

MATERIAUX

TOME XVI

SECTION DES SCIENCES SOCIALES

Livre 12.

MILENKO S. FILIPOVIĆ

CONTRIBUTIONS À LA CONNESSANCE ETHNOLOGIQUE DE LA BOSNIE DU SUD-EST

Rédacteur
CVJETKO RIHTMAN,
membre de l'Académie des sciences et des arts
de Bosnie-Herzégovine

SARAJEVO
1969

S A D R Ž A J

PREDGOVOR	5— 6
I. SEMBERIJA	7— 18
Predeo 7—8. — Naselja 8. — O starom stanovništvu 8—9. — Pričanja o crkvama u Dragaljevcu i Zabrdi 9—10. — Poreklo današnjeg stanovništva 10—12. — Privreda 12—13. — Nošnja 13—14. — Društveni odnosi 14—15. — Običaji 15—17. — Priče 17—18.	
II. ZVORNIČKA SPREČA	19— 34
Predeo 19—20. — Naselja 20. — Stanovništvo 20—23. — Starine i predanja 23—26. — Nošnja 26. — Društveni život 27—28. — Privreda 28—29. — Običaji 29—33. — Verovanja i lekovi 33. — Zabave 33—34.	
III. LIPNICA KOD TUZLE	35— 40
IV. USORA	41— 54
Predeo 41. — Starine 41—42. — Beleške o poreklu stanovništva 42—43. — Privreda 44. — Nošnja pravoslavnih Srba 44—47. — Zadruga, rod, selo 47—49. — Običaji 49—53. — Verovanja 53—54.	
V. KRNJIN ILI VAKUF	55— 62
Predeo 55—56. — Starine i predanja 56—58. — Privreda 58. — Poreklo stanovništva 58—59. — Nošnja 59. — Društveni život 59. — Običaji 60—62. — Verovanja 62.	
VI. PODRUČJE VUČJAKA	63— 83
Predeo 63—64. — Tragovi i predanja o ranijem stanovništvu 64—66. — Današnje stanovništvo 66—71. — Naselja 71—73. — Privreda 73—75. — Nošnja 75—77. — Neke pojave u društvenom životu 77—78. — Običaji 78—82. — Govor 82—83.	

VII. TREBAVA 84—110

Predeo 84—85. — Ranije stanovništvo, starine i predanja
85—88. — Poreklo stanovništva 88—94. — Privreda 94—95.
— Naselja i kuće 95—96. — Nošnja 96—98. — Društvene
ustanove i odnosi 98—99. — Običaji 99—104. — Neki običaji
iz životnog ciklusa 104—107. — Pravni običaji 107—108. —
Usmena književnost 108—109. — Verovanja 109—110.

VIII. BOSANSKA POSAVINA 111—114

Predeo 111—112. — Tragovi ranijih naselja i uspomene na
staro stanovništvo 113—114. — Današnje stanovništvo
114—122. — Naselja 122—124. — Privreda i tehnologija
124—129. — Nošnja 129—133. — Društvene ustanove i odnosi
133—137. — Običaji 137—144.

REGISTAR 145—169

PREDGOVOR

Upoznavanje narodnog života kod nas nije razvijeno u meri koliko je potrebno. Istina, mi imamo obilatu literaturu o tome, ali je još uvek velik broj predeonih grupa o čijem životu ili narodnim osobinama znamo vrlo malo ili nimalo. Severoistočna Bosna predstavlja oblast o čijim se etničkim prilikama zna veoma malo: nijedne etnološke monografije niti veće studije o etničkim prilikama u toj oblasti nema, s izuzetkom prikaza o Ozrenjacima. S druge strane, i naša obilata etnološka literatura, iako sadrži dragocenu građu, ima jedan velik nedostatak: ona je iz raznih vremena, tako da je vrlo mali broj monografija ili kraćih priloga iz istog vremenskog perioda. A narodni život se menja, i to dosta brzo.

Da se samo upozna i prikaže život naroda u nekom kraju, potrebno je da u njemu stručan i iskusan etnolog provede bar godinu dana. To kod nas nije uspeo još nijedan naš etnolog. A da bi se dao takav sinhroni prikaz za po nekoliko odabranih grupa — bar za jednu u svakoj većoj oblasti — trebalo bi dosta etnologa i mnogo novčanih sredstava. To je teško ostvarljivo. Stoga smo nužno upućeni da se zadovoljavamo i sa nepotpunim prikazima narodnog života u pojedinim krajevima.

Želeći da što više doprinesem poznavanju narodnog života u našim zemljama, nastojao sam da, pored radova u kojima sam davao opširne prikaze narodne prošlosti i narodnih osobina (Visočka Nahija, Skopska Kotlina, Golo Brdo, Debarski Drimkol, Takovo), dadnem i što više kraćih priloga bar s osnovnim karakteristikama narodnog života u pojedinim krajevima. Radi toga sam u godinama pred poslednji rat i u godinama posle njega preduzeo niz ekskurzija u razne krajeve Crne Gore, Kosova i Metohije, Sandžaka, Vojvodine, Bosne i Hercegovine, kako bih prikupio što više sinhrona ili skoro sinhrona građu koja bi omogućila sintezu za šire područje a u približno istom vremenu. Znatan deo tih promatranja je već objavljen, osobito u Srpskom etnografskom zborniku, knj. LXXX (Beograd, 1967). Ovom prilikom kao svoj doprinos boljem etnološkom poznavanju te oblasti objavljujem građu o narodnom životu, poglavito srpskom, u severoistočnoj Bosni. Građa je sredena po predeonim celinama (Semberija, Zvornička Spreča, selo Lipnica kod Tuzle, Usora, Krnjin ili Vakuf, Područje Vučjaka, Trebava, Bosanska posavina), tako da daje i osnovne etničke karakteristike pojedinih predeonih grupa stanovništva, a istovremeno je svugde naznačeno iz kog je vremena građa, pa — gde mi se činilo potrebno — i iz kog je mesta u predelu koji se prikazuje.

Iako fragmentarna, ta promatranja popunjavaju osetnu prazninu u etnološkom poznavanju naših zemalja, u ovom slučaju severoistočne Bosne, i, nadam se, biće znatan doprinos. Napominjem da sam ranije iz ove oblasti objavio svoja promatranja o Ozrenjacima (Glasnik Zemaljskog muzeja, 1952), o Donjem Birču (Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, XV, 1940) i pripremio etnološku monografiju »Majevica«.

Pošto je ovo građa, smatrao sam da nije uputno da tu građu upotpunjavam drugom već objavljenom, a oskudnom građom iz ranijih vremena, jer bi to bila samo nepotrebna kompilacija. Nisam mogao ni da ulazim u razmatranja te građe i pisanje predeonih monografija, jer je za to potrebno više etnološke građe, kao i drugih podataka i posmatranja, što sve iziskuje mnogo vremena, čak i više godina na pojedinoj monografiji, i mnogo sredstava (kao što je bilo i s mojom monografijom o Majevici). A ne objaviti ovu građu, činilo mi se da bi bio propust i greh.

M. S. F.

I

SEMBERIJA

Moje beleške o naseljima, poreklu stanovništva i narodnom životu u Semberiji nastale su glavnim delom 1938. godine, kada sam prvi put posetio Semberiju i obišao neka sela. Godine 1961. posetio sam selo Brodac i iz tog vremena su sve moje beleške o Brocu. Podatke o Dvorovima zabeležio sam delimično u tom selu 1938, a delimično 1966. od mog druga Dušana Lopandića, profesora univerziteta, rodom iz Dvorova. Godine 1966. prolazio sam kroz Semberiju, pa i tom prilikom zabeležio ponešto. Svoje beleške sam upotpunio podacima iz literature samo u slučajevima gde mi se to činilo naročito potrebno.

O narodnom životu u Semberiji uopšte nema iscrpnijih obaveštenja. Tek ponegde može se naći neki osamljen podatak. Najviše podataka o narodnom životu u Semberiji pre prvog svetskog rata dala je jedna anketa 1911. godine, čije sam rezultate objavio 1960¹⁾, ti podaci nisu uneseni u ove beleške. Nedavno sam objavio jedan članak o imenu Semberija.²⁾

PREDEO

Čitav kraj u uglu između leve obale donje Drine i Save karakterišu prostrane abrazione terase, prosečene mnogim dolovima, i dugačke kose blagih strana, a odozgo zaravnjene. Prava Semberija je ravnica u kojoj su sela: Amajlije, Balatun, Batković, Brodac, Veliko Selo, Dazdarevo, Dvorovi, Kovanluk, Međaši, Obarska, Popovi, Rača, Svinjarevac, Trnjaci i Crnjelovo, kao i varoš Bijeljina. Prema jugu i zapadu se zemljište diže: to je već masiv planine Majevice. Prema zapadu je niz sela koji čine Čadavica, Dragaljevac i Vršani. Hatari tih sela su delom u ravni Semberije, a inače, uglavnom, na jednom nivou, širokoj terasi, koja je samo nekoliko metara viša od ravnice Semberije. Stanovništvo iz tih sela, kao i svih sela u pravoj Semberiji, čisto je srpsko (i doskora pravoslavno), istoga porekla (tj. poreklom iz Hercegovine i Crne Gore — po opštem uverenju i kazivanju) i u svemu istih osobina, odnosno načina života, pa je i ono obuhvaćeno ovom beleškom. Lično sam bio u Dragaljevcu i Čadavici.

Na negdašnje prilike podseća šumska vegetacija. Posvuda se vidi kako su manji kompleksi oranice ograđeni šumskom vegetacijom. Ima dosta i gajeva. Od drveća se ističu hrast, topola i vrba. Ima mnogo i bagrema.

Stanovnike Semberije njihovi susedi sa juga zovu *Ravnjacima*, a Ravnjaci već i Dragaljevcane smatraju *Brdanima*. Pravi su im Brđani oko manastira Tamne. Kod Srba u Majevidi retko, gotovo nikako se ne čuje naziv Semberija; to su jednostavno *Ravnjaci*.

Jedno naselje se sada službeno zove Amajlije. U narodu to ime nije poznato, nego to selo zovu Omajlije.

NASELJA

Veoma je značajno da su i po Semberiji svuda naselja u osnovi razbijenog tipa. Oko kuća su prostrane okućnice sa vrtovima i voćnjacima, ali su njive oko sela. Tako sada sela imaju izgled razređenih sela. Ima i »salaša«. Brodac i Medaši postali su u novije vreme ušorena sela usled približavanja novih kuća drumovima.

Velika je raznovrsnost u kućama u pogledu na građu i tipove. Često se vide (1938) male sirotinjske kuće od čatme, a pokrivene su daskom, dok je na sporednim zgradama veoma često krov od slame. I 1966. viđao sam stare kuće pokrivene slamom. Još i 1966. mogla se videti poneka kuća od tesanih brvana. Inače, kuće su većinom zidane od cigle, a pokrivene ravnim crepom. Kuće iz novijeg vremena imaju obično dvoslivni krov. Vrlo su često kuće građene po ugledu na kuće u Sremu, tj. kuće dužom stranom okrenute ulici, ali ih ima i koje su dužom stranom popreko u odnosu na ulicu. Nisu retke ni kuće građene kao moderne kuće u gradovima; jedino što ih nema građenih na sprat. Mnoge sporedne zgrade liče na brvnare, jer su građene od debelih dasaka. Oko kuća su »udžere«, koje služe za ostavu i za spavanje pojedinih bračnih parova, zatim: »hambari«, »magaze«, (za pšenicu), »koševi«, »čardaci« (za kukuruz), »štale«, »mljekari«, staje za svinje, pušnice itd. I sada, 1961, ima slučajeva da se drvene zgrade prevlače cele, a zidane se premeštaju pošto se rastave.

Vredi pomenuti da se u ovom kraju zove *gradina* ograda (sa perdom, vrljikama ili trnjem) i ono što je zagrađeno (»zatvara novu gradinu, a staru dao dovotku«).

O STAROM STANOVNIŠTVU

U selu Brocu kazuju da je bilo »rimsko« groblje na mestu Teveriču i da je tu nalažen starinski novac (a neko staro groblje da je bilo i na mestu gde je sada crkva). Slušao sam da u Bogutovu Selu ima starih »rimljanskih« grobova. Takvo nazivanje starih grobova nastalo je nesumnjivo u novije vreme, a pod uticajem učenih ljudi i knjiga. (Nedavno su u Brocu zaista otkriveni rimski ostaci.) Za jedan nadgrobni monolit u Stanić-Polju veruje se da ga je donela vila kao pršljen na svojoj preslici da joj bude »zamašitije« kad prede. Inače, u čitavom predelu se sve starine pripisuju »Madžarima«. Tako, npr., vele da su iz »madžarskog« doba neki stari kosturi, bez ikakvih priloga, što ih nalaze oko 4 km jugoistočno od Bijeljine kod jednog majdana kamena, a na dubini od oko 3 m. U selu Obarskoj je mesto Crkvice. I za to mesto se veli da je za »madžarskog« vremena bila crkva, koja je propala u zemlju. Po pre-

danju, na Selištu u selu Brocu bilo je »madžarsko« selo. Ti su »Madžari« stradali od neke bolesti; oni koju su preživeli bolest iselili su se.

U čitavoj severnoj Bosni pod »Madžarima« se čuva uspomena na katoličke Madžare, koji su često prodirali u Bosnu, pa i vladali pojedinim delovima Bosne, osobito duž Save. U novije vreme, još u 19. veku, Madžarima su nazivani uopšte i Austrijanci, jer su u ovom kraju za Austriju i Nemce saznali posredstvom bližih Madžara. Tako se na kraj 18. ili početak 19. veka odnosi predanje koje sam čuo od jednog starca u Dragaljevcu o nekim borbama između Madžara i Turaka. Madžari su, priča se, bili došli i ostali neko vreme. Tukli su se s Turcima, i tada su ljudi iz Semberije bežali s vojskom preko Save (»bižali u Njemačku s vojskom«). Madžari se opet skupe i poteraju Turke. Turci onda skupe još veću silu, pa privole i hrišćane, dajući im ne samo platu kao što su davali Madžari, nego još i sve što opljačkaju. Starac Nešković, koji mi je to pričao, nije umeo da kaže kad je to tačno bilo. Jedino je znao da je njegova baba Nasta, koja je bila živa još oko 1878, učestvovala u bežanju u »Nemačku« kao dete od dva meseca. Da je pak nekada u ovom kraju bilo i etničkih Madžara, na to upućuje ime sela Balatuna.

Katolici Vidakovići u Strošincima kod Jamene (Srem) imaju predanje da su starinom iz Semberije i da su im preci bili pravoslavni.

PRIČANJA O CRKVAMA U DRAGALJEVCU I ZABRĐU

U naselju Dragaljevcu je na jednoj kosi crkva sa grobljem. Sadašnja crkva je nova građevina. Starije groblje, bliže crkvi, uništeno je gotovo sasvim: nadgrobni spomenici su upotrebljeni za gradnju crkve i parohijskog doma. Očuvan je jedan nadgrobni spomenik iz 1762. godine, i taj pokazuje da je tu groblje neprekidno bar od sredine 18. veka, a verovatno je da je već tada tu bila i crkva.

O postanku crkve na Dragaljevcu priča se mnogo i različito. Po nekima, crkva je podignuta na tom mestu jer je neki paša rekao da se crkva gradi na tromedi ili četvoromedi sela, tj. da bude podjednako blizu ljudima iz tri ili četiri sela.

Veoma je rašireno verovanje da je do građenja crkve u Dragaljevcu došlo na ovaj način. »Bežala« neka crkva i, u letu, od nje otpadale daske. Padale su u Tutnjevcu, u Zabrđu i Dragaljevcu. Na tim mestima gde su pale daske bila su u Tutnjevcu i Zabrđu najpre molitvišta, a docnije crkve, a u Dragaljevcu su podigli crkvu ubrzo pošto se je proneo glas o tim daskama. Sve su te crkve prvobitno bile drvene. Za sadašnju zidanu crkvu u Dragaljevcu vele da je treća crkva na tom mestu (jedna je izgorela u vreme Karadordevog ustanka). To je najstarija crkva u čitavu kraju — prema verovanju samih Dragaljevcana. Da je dosta stara, vidi se i po tome što je kraj nje, sem onog spomenika iz 1762, i nedatirani nadgrobni spomenik popa Radovana Marića (ili Markovića), rodom iz dosta dalekog sela Buzekare.

Priča se da je u Zabrđu (izvan Semberije, u podgorini Majevice) bila neka crkva iznad današnjih kuća Dragića. Došli jednom uoči Trojica Cigani i zanoćili kod crkve. Oprali košulje i prostrli na crkvu da se suše. Kad ujutru, a crkve nema! Kako je crkva išla, zaostala joj u putu ka-

mena trpeza, i to se mesto i sada zove Trpeza. Posle su odvukli tu trpezu u groblje, i kod nje mladom nedeljom budu veliki skupovi, bude mnogo više sveta nego u crkvi.

Po kazivanju seljaka iz Dragaljevca, ta trpeza u groblju u Zabrdju je šuplja. U tu rupu su sveštenici sipali vodu za umivanje ruku kad bi služili. A danas svet donosi vode, naspe u rupu, i tom vodom iz rupe sada se umivaju oni koje bole oči.

Uz Karadordev ustanak izgorela je i crkva u Dragaljevcu. Po nagovoru »Turaka« crkvu je zapalio neki Ćirić iz Tutnjevca. To se nije znalo u prvo vreme, ali pošto se je on negde pohvalio time, zaklali su ga Srbi iz Dragaljevca. Crkva je obnovljena, ali je i ta bila od drveta.

Semberija sa Bijeljinom često je stradala usled ratnih operacija i u novijoj prošlosti. Godine 1718—1739. kraj je bio pod Austrijom. Opšte je predanje da je kraj mnogo stradao u doba prvog srpskog ustanka 1804—1813. U Karadordevo vreme proslavio se veoma kao junak i kao dobrotvor knez Ivo Knežević, »knez od Semberije«, koji je bio rodom iz sela Dvorova. Predeo je stradao i prilikom ratnih operacija 1876—1878.

POREKLO DANAŠNJEG STANOVNIŠTVA

Opšte je predanje kod pravoslavnih Srba kako je Semberija bila retko naseljena sve do najnovijeg vremena. Tako, npr., na teritoriji dragaljevačke parohije bilo je 1938. godine 520 domova, a očevi sadašnjih staraca su pričali da su upamtili na toj istoj površini svega dvadeset domova.

Retka naselja su bila opkoljena i prošarana velikim šumama. Oko Bijeljine su i sada mnogi gajevi koje naglo obaraju i nestaje ih. Ranije je oko same Bijeljine bila velika šuma. Ded jednoga Bijeljinca išao je dnevno dvaput kolima u tu šumu po drva, a danas su šume iz kojih se dobavlja drvo za Bijeljinu udaljene oko 20 km. Priča se čak da je i na mestu sadašnje Bijeljine bila šuma i da su ljudi »bijelili« prolaze (zasecali na stablima), te da se je po tome i naselje prozvalo Bijeljina. U polju niže Branjeva, gde su sada njive, bila je velika šuma, koju su satrali Turci da bi sprečili hajducima boravak na tom mestu. U Brocu sam slušao (1961) kako je nekada bila »pusta zemlja«, pa su dolazili ljudi iz Hercegovine i naseljavali se. Takav doseljenik bi zatesao stablo da bi obeležio šta je zahvatio. Pojedinci su tako zahvatali po 300—400 dunuma. Tako je uradio i predek Božića koji je došao u Brodac.

Kad su preci Đokića došli u Čadavicu, sekli su hrastove i na mestu gde su ih sekli sklopili su kuću od njih »na čertove«. A kada je građena crkva u Dragaljevcu, tri dana je prosecana šuma na mestu gde je trebao da se postavi temelj. Oko crkve u Dragaljevcu ima mnogo starih lipa, a u čitavu kraju su dosta česte lipove šume.

Mnogo je rodova poreklom iz Hercegovine. To je sasvim razumljiva pojava. Treba, međutim, istaći da su na naseljavanje Hercegovaca uticali i sami vlasnici zemalja. Naime, mnogo zemalja držali su hercegovački begovi Sijerčići i Ljubović, a verovatno i drugi, i oni su dovodili kmetove (čifčije) iz Hercegovine, u prvom redu svoje poznanike. Jedno selo kod manastira Tamne zove se Čengići: verovatno je prozvano po hercegovačkim begovima Čengićima. Seljaci su bili prvo kmetovi (čifčije). U

Popovima su 1882. prvi Mirići došli do svoje zemlje: kupili su njivu za jednog konja. Čitlučki odnosi likvidirani su konačno tek 1919.

Bijeljina. Pravoslavni Srbi su se doseljavali u varoš Bijeljinu više iz obližnjih sela negoli iz drugih varoši ili udaljenijih krajeva. Prva »srpska« mahala u Bijeljini bila je Galac. Priča se kako je nekada u Bijeljini živio neki pop Jančo, koji je opsluživao i okolna sela. Išao je po selima uvek pešice s torbicom na ramenu, pa bi tako ostao na putu i po petnaest dana. Pominju se kao neki davnašnji sveštenici u Bijeljini neki pop Plenco i pop Konta.

Do okupacije Bosne (1878) u Bijeljini su živeli samo pravoslavni i Muslimani. Jedini katolik kog je u Bijeljini zatekla okupacija bio je kafedžija Mijo sa ženom. Među bijeljinskim Muslimanima mnogo ih je poreklom iz Srbije.

Dragaljevac. Oko crkve je bilo veliko staro groblje s očuvanih nekoliko spomenika iz 18. veka. Ističe se među njima spomenik na grobu nekog Mitrovića iz 1762, pisan veoma lepo.

Neškovići (8 kuća, Jovanjdan, 7. januara) su starinom Lješevići iz Pive, odakle im je došao predač Crni Lazo. Njihov praded Neško, koji je umro 1856, išao je još s nekima da se žali paši na teška davanja begovima. Kad je došao predač Neškovića, u Dragaljevcu je zatekao šest kuća, a njegova je bila sedma. Svi su oni koje je on zatekao docnije izumrli, tako da u Dragaljevcu nema starosedelaca, niti starijih doseljeničkih rodova od Neškovića. Jedna od onih šest kuća bila je i kuća Krste Kulića, i po tim Kulićima zove se i sada u selu jedna mahala Kulići. — **Arsenovići** (4., Đurđevdan) nepoznatog su porekla.

Brodac. U vreme austrijske okupacije 1718—1739. Brodac je bio »varoš«, kao i Bijeljina, i imao je crkvu i dva sveštenika. Izgleda da je vremenom bio opao značaj toga mesta, da bi u novije vreme naselje opet naglo poraslo. O tome govore i pisani izvori: dok su u Brocu 1735. bile 72 kuće, godine 1784. bilo ih je samo 10³). Do tako znatnog opadanja došlo je, verovatno, usled iseljavanja u Srem. Sredinom 18. v. (1755—1766) pominju se u selu Kuzminu rodovi Komendati i Stankovići, doseljeni iz Broca⁴), a među slugama manastira Šišatovca bila su i dva volara iz Broca: Miško Teodorović i Pavle Vojnović.⁵) Sada se Brodac deli na Gornji i Donji Brodac (sa preko 600 domaćinstava), a uz Donji Brodac idu i Meterizi, zaselak sa novijim doseljenicima. (Ranije su D. Brodac i Meterizi imali zajedničkog seoskog kneza.) Iako srazmerno velika sela, G. i D. Brodac i Trnjaci imaju zajedničke grobove.

Priča se da je Brodac naseljen, odnosno obnovljen na ovaj način: putovalo 14 »kuća« pa, kad su došli ovamo, predvojili se i 7 otišlo u Gornji, a 7 u Donji Brodac. Među tim Došljacima bili su i Božići (sada oko 10 domaćinstava), koji ovde nisu zatekli nikog. Starinom su Božići (Jovanjdan) od Bileće, gde treba da ih još ima. Mičo Božić (r. 1888) nabraja pretke: Đoko, Jovan, Božo, a došao je ovamo ded ili praded toga Bože (dakle, u prvoj polovini 19. veka). Među Božićima imaju i Božići koji su »dovoci«, naime potomci Babića, koje je majka donela preudavši se u Božiće.

Drugi su mi kazivali da se stanovništvo Broca po poreklu deli na tri grupe: starosedeoce (tj. takve koji su stvarno poreklom od starijih

doseljenika), Ere (rodove poreklom iz Hercegovine) i Gradačane (rodove poreklom od Gradačca).

»Starosedeoici« bi bili: Krstići, Perići, Kićanovići. Krstići (preko 20 dom.) starinom su Okulići iz Srbije. Neko vreme bili su kao Živanovići u Sremu, odakle su prešli u D. Brodac. Došao je čukunded dra Miloša Krstića (r. 1901). Iz D. Broca praded je prešao u G. Brodac ujaku Adamoviću, koji nije imao dece, i stoga slave Nikoljdan (a stara slava je bila Alimpijevdan).

Doseljenici od Gradačca su u »zaseoku« Dangubama. Tu su nekada bile vodenice, ljudi su dolazili i lovili ribu i tako tu »dangubili«, pa se po tome mesto prozvalo.

Fantelići (Nikoljdan) starinom su iz Grka u Sremu; rod su im Merići u Grku.

Lokanjčevići su poreklom iz sela Lokanja.

Rafailovići i Markovići su zajedničkog porekla (Nikoljdan).

Medaši. Selo se deli na dva dela: na Ere i na Šijake. To znači da u selu žive doseljenici iz dinarskih krajeva (iz Hercegovine) i iz ravnog Podrinja. Timići u Medašima su poreklom iz Hercegovine.

Dvorovi. Neki kažu da je selo prozvano Dvorovi stoga što su u njemu bili dvorovi kneza Ive od Semberije, a drugi kažu da je prozvano po dvorovima begova Ljubovića (hercegovačkih). Kad je beg Ljubović prešao s jednim delom svog roda u Posavinu, poveo je sa sobom i nešto svojih kmetova, i tada su se po Semberiji naselile mnoge porodice iz Dabra u Hercegovini. — Lopandići (sv. Trifun) daljom su starinom iz Boke, a u Dvorove su došli iz Dabra u Hercegovini. Bili su kmetovi Ljubovića. Sve do prvog svetskog rata dobivali su vune od rodaka iz Dabra.

Trnjaci. Rod Cvjetkovići: među njima bio Orelj iz Like i ovde se oženio, pa mu se sin prozvaao Cvetković. Sin uzео materinu slavu, slavu Cvjetkovića (Jovanjdan, a slava Orelja bila je Đurdevdan), i materino prezime da bi mogao imati naslede od njenog prvog muža (imao je i dva starija polubrata po majci). — Kalabići su poreklom iz Podnovlja kod Dervente.

Popovi. Erići su poreklom Jovičići iz Korita u Hercegovini. Kad su došli, bili su toliko siromašni da su iskupljali sirutku da hrane decu, a vremenom su postali najbogatiji.

Gornja Čadavica. Đokići (8 k., sv. Stefan) starinom su iz Hercegovine, odakle su im došli pradedovi — braća: Dragoje, Sekula, Đoka i Cvijetin. S njima je bio i slepi im otac. Gde god bi se u putu zadržali, otac bi uvek od sinova tražio malo zemlje da primiriše. Kad je došao u Ugljevik, kod Janjara, gde je zemlja smočica, tu se tek zaustavio⁶⁾. Cvijetin i Đoka prešli su posle zbog krvi u Čadavicu, od Dragoja su Dragojevići u Ugljeviku, a Sekula se docnije odmetnuo i hajdukovao je punih trideset godina.

PRIVREDA

Semberija je, u prvom redu, žitarski kraj: nepregledne površine budu pod kukuruzom. Izvoze se znatne količine pšenice i kukuruza.

Smatra se da je tek uvođenje kulture kukuruza omogućilo veće naseljavanje u ravnice oko Bijeljine. Međutim, iako kultura kukuruza nije tako davnašnja u našim zemljama, u Semberiji se u prošlosti za koju se nešto zna živelo od prosa i kukuruza. Odlazilo se u Srem da se kupi malo pšenice za prekadnju o slavi. Kad je neki domaćin oko 1860. posejao 27 oka pšenice (i dobio 5 tovara), smatrali su ga ludim. Krompir, danas važna kultura i namirnica, uveden je tek u novije vreme: vlasti su davale još početkom 20. veka (1904) onome ko zaseje jedan dunum krompira kao nagradu pušku i oružni list. Oko 1900. počelo je uvođenje modernih sprava za obradu zemlje. Šljive su drugi važan proizvod. Kad rode šljive, onda pojedinci dobiju po 70.000—80.000 dinara samo za šljive (u godinama pred drugi svetski rat), i tih godina bude mnogo svadbi. Za cedenje voćnog soka upotrebljava se sprava torokula, koju zovu i presa.

Nekada je stočarstvo imalo veći značaj nego što ga ima danas, ali je i 1938. bilo imućnih ljudi koji su imali i po trideset goveda. Mnogo se gaje i svinje. Nekada se i u Semberiji dobro znalo za suvate, naročito u selima na periferiji, prema Majevici. Jedan potes u Brocu se zove i sada Suvat. Sem toga, u selu se pominje Stankića suvat itd. Suvat je, uglavnom, šumski pašnjak. Ako se jedan takav kompleks i oplete (ogradi plotom), onda se u njemu drži stoka bez pastira. Preko zime dolazili su ranije, a delimično i sada, stočari od Travnika, tzv. »dželepčije«, koji su dogonili ovce na prezimu. Bilo je pokušaja da se gaji i svilena buba. Mnogo se gaji pernata živina (1966).

Volovi i teška volovska kola su i 1938. bili glavno prevozno sredstvo u brdskom delu Semberije. I za bolja kola upotrebljavaju se volovi kao zaprega. Još (1938) ima kola s točkovima od klade, tzv. »frnduljima«. Za prevoz kamena i sl. upotrebljava se »vóza«. Ali, dok su još oko 1900. u pravoj Semberiji bila sasvim retka konjska kola, 1940. već gotovo nije bilo kuće bez konjskih kola. Za kretanje ličnosti i prevoz dobara, pored železnice (pruga Bijeljina—Rača—Šid), služe sada autobusi, kamioni i traktori, pored konjskih kola, a omiljeno sredstvo je i bicikl, kojim se služe i muškarci i ženske.

Nekada je po Semberiji bilo vodenica na vodenim tokovima (npr. u Brocu), ali je bilo i suvara (suvača). Jedno mesto u G. Brocu se zove Suvara. Po predanju, tu je bio mlin suvara, koji su konji okretali, ali ni starci u selu ne pamte (1961) kad je to bilo. Po kućama je bilo žvrnjeva (žunje), na kojima su »žunjali« žito. Motorni mlinovi su sasvim istisnuli te starinske vrste mlinova, a sa njima je došlo i brašno »bela meljava«.

NOŠNJA

Starija »narodna« nošnja je veoma slična mačvanskoj. Savremena građanska nošnja prodrila je uveliko i u Semberiju, kako kod muškaraca, tako isto i kod ženskih. Mnogi se potpuno odevaju na taj način, a inače nema lica koje na sebi nema bar neki haljetak iz građanske nošnje.

Na nekom muškarcu vidi se (1966) šumadijski koporan. Karakteristično je da mnogi muškarci, pa i mladi, i leti po najvećoj vrućini nose krznene šubare; inače, većinom nose kupovne šešire, pa i slamne leti.

Ženske obično nose suknju, bluzu, kecelju, sve od industrijskih tkanina, obično veoma šarenih, a glavu pokrivaju kupovnom maramom. Devojke i mlade žene u brdskim selima nose na glavi marame, a starije žene nose »krpe«. Ravanjke nose tamniju maramu. Žena kojoj su umirala deca nosi stalno zatvorenozelenu maramu posle stroge žalosti kada nosi crnu (četrdeset dana, pola godine ili godinu).

Mnogi, osobito muškarci, nose na nogama opanke.

DRUŠTVENI ODNOSI

1. U tursko doba svi su seljaci bili »kmeti« (čifčije) i svojim agama, odnosno begovima plaćali su prvobitno samo jednu devetinu od prinosa s njiva. Kako im je to bilo teško, žalili su se paši. Izaslanici koji su išli da se žale nabavljali bi drvene opanke ispreko Save i tako išli pred pašu: da mu na taj način pokažu koliko su siromašni. Teška obaveza bilo je često kulučenje, koje je docnije ukinuto i zamenjeno davanjem trećine.

Čitava Čadavica je bila svojina Sijerčića, kojima je pripala »po mirazu« od Preljuba.

2. Kod crkava, npr. u Dragaljevcu, vide se klupe: to su oko pola metra visoke sojenice, upravo platforme s ogradom samo, ali ih ima i s krovom. Te klupe podižu pojedini rodovi i na njima sede i obeđuju prilikom sabora kod crkve. Klupe jednoga sela su u blizini. Sada (1938) se gube, jer nestaje šuma.

3. U Semberiji se ne zna za običaj težačkih sveća, koji je dobro poznat u srbijanskom Podrinju i u srednjoj Bosni.

4. Poznato je p o b r a t i m s t v o. Nastaje kad neko sanja da ga je neko izbavio iz životne opasnosti, pa ga posle pobratimi. Ili se dva lica dugo vremena paze, pa se pobratime. Neki su odlazili i u crkvu da im se izvrši obred bratimljenja. Mića Božić iz Broca bio se pobratimio sa pok. Mihailom Stanimirovićem iz istog sela: bili su dugo intimni drugovi pa se »poburazerili«. Išli su i u crkvu. Bili su »braća«, a sestre im bile uzajamno »seje«. Često su se posećivali.

5. Smatra se da »dobra žena čojka ženi«, tj. ko je u prvom braku imao dobra bračnog druga ženi se ponova, uveren da će opet imati takvog.

6. Razvodi brakova su u novije vreme dosta česti.

7. Po Semberiji su sada (1938) česte vršaće mašine. Obično se udruže po tri do pet domaćina, pa kupe ortački jednu mašinu.

8. Da se obeleži da je na nekom mestu paša, ili da je neki prolaz zabranjen, sada se postavi tabla sa takvim natpisom. Ali, ima i toga da se postave mašale: usadene motke u čije se raklje stavi slama ili se za motku veže slama (Brodac, 1961).

OBİČAJI

1. Porodična slava počinje da se proslavlja (u Dragaljevcu) uveče, uoči praznika, slavi se celog dana praznika, pa zatim i sutra i prekosutra. Ta dva poslednja dana se zovu »ustavci« i »preustavci«.

2. U selima oko Bijeljine je običaj da onaj ko kupi zemlju od nekog koji se iseljava uzima njegovu slavu sebi za »poslugu«.

3. U Bogutovu Selu obilaze na dan seoske slave (?) njive sa sveštenikom. Pođu od crkve pre sunca. Domaćin kuće u kojoj će sveštenik da obeduje pošto obiđe njive obično zakolje ovna.

4. Praznuje se Makivije (1. avgusta po st. kal.). Toga dana se ne radi; nisu nikako »dobar dan«. U selu Brocu je veliki vir Gromiželj, odakle vođa otiče u Savu. Pripoveda se da je u taj vir propala »cura« (devojka) koja je tkala na Makivije i da se i sada toga dana čuje iz vira kako tka. U istom selu se priča kako se neki udavio u Savi i govorio da nešto odozdo viče »Makivije«, a kad izroni na površinu, nema ništa.

5. Uoči Petrova dana dečaci i momci nose upaljene lile, ali to već izlazi iz običaja (1961).

6. Bio je običaj u Brocu da se o Božiću nosi vertep. Koledari su, međutim, nepoznati.

7. Bio je običaj da se održavaju male i velike babine, ali izlaze iz običaja i male, a velike su se već sasvim izgubile, bar u selu Dvorovima (saopštenje D. Lopandića, prof. univerziteta iz Dvorova, 1966). Nisam mogao u Brocu da saznam ništa o naknadnim babinama.

8. Nisam saznao (u Brocu, 1961) ništa o tome da li ima srodstva po mleku, ali sam saznao za osobit oblik fiktivnog srodstva. Naime, bilo je toga da se dete koje ne napreduje »prodaje«. Onaj koji je tobože »kupio« dete poziva se na darivanje: spremi se ručak i on se dariva košuljom. Time je uspostavljan odnos koji se mnogo cenio: roditelji dečiji i drugi članovi porodice i taj koji je »kupio« dete smatrali su se kao rod i odnosili se kao otac i sin, braća i sestre. Moj obaveštač je smatrao da članovi tih dveju porodica nisu mogli međusobno stupiti u brak.

9. Bilo je i toga da se slabo dete iznese na raskršće: prvi ko naiđe šišaće ga i tako postati kum.

10. K u m s t v o se mnogo ceni i održava se generacijama. Božićima u Brocu su bili kumovi Kovačevići iz Velikog sela. Kako su se i jedni i drugi podelili, Kovačevići su između sebe podelili kumove Božiće. Božići pak kumuju Rafajlovićima iz G. Broca, pa su i oni tako delili svoje kumove. Otac Miće Božića je u dve godine dva puta kumovao na venčanju Rafajlovićima i svaki put priložio po jednog junca »na trošak«, pored toga što je kao kum naimao i svirače. Taj Mića je krstio kao dečak jedno dete, posle ga venčao i krštavao njegovu decu, pa čak i jednoga sina mu venčao. Posle toga Mića je predao svom sinu Drago-ljubu da on održava to kumstvo (Brodac, 1961).

11. Velika je retkost u z a j a m n o ili p l e t e n o k u m s t v o (Brodac, 1961).

12. Ima i toga da se k u p u j e k u m s t v o (Brodac, 1961).

13. Dva su načina sklapanja braka: s p i t a n j e m, tj. s o d o b r e - n j e m devojčinih roditelja, i da se devojka sama ukrade (»ukrala se«), dode momku, ali u sporazumu s njim. Kad se devojka »ukrade«, onda momkovi roditelji odlaze da se mire s njenim. Taj se mir obično i postiže, iako neki otac (devojački) »zadre« i u početku ne popušta. To je m i r b a.

14. U svatovima mladoženjin ujak treba da bude stari svat; on ima prvenstvo za tu funkciju.

15. Dok u brdskim selima udaraju samo u jednu stranu zvona kad oglašavaju da je neko umro, u ravničarskim selima zvone na običan način, tj. udarajući u obe strane zvona.

16. Ako ko pogine u drugom selu a ne u svom, ne smeju da ga nose u njegovo selo nego ga sahrane u selu u kom je poginuo. Tako rade stoga što veruju da bi građ pobio sela kroz koja bi se proneo takav leš.

17. Ako je groblje i daleko od kuće pokojnikove (npr. i pet kilometara), muškarci u sprovodu idu gologlavi celim putem, a ženske idu s raspletenom kosom i nariču. Tako isto rade i kad idu na groblje radi davanja pomena na sedam i četrdeset dana, na pola godine i na godinu.

18. Mrtvac se izmeri štapom i tim se štapom izmeri dužina grobnice. Posle pogreba štap se stavi na humku po dužini (Brodac).

19. Prilikom pogreba, a i docnije kad dolaze na groblje, žene »jauču« (nariču). Ti odlasci na groblje su subotom.

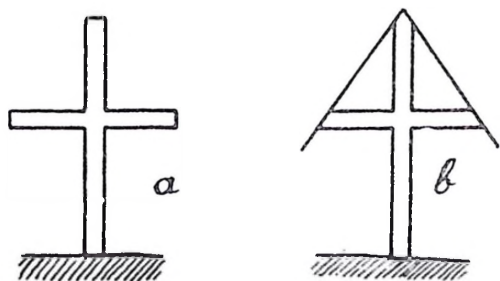
20. Mrtvaca, ako je stariji čovjek ili žena, voze na groblje leti na kolima, a zimi na saonama. Na sahrani takvog lica prisustvuju, obično, samo rodbina i prijatelji. Kad umre mladić ili devojka, u pogrebu uče-

stvuje i po nekoliko sela. Umrlog mladića ili devojkicu nose na groblje, i to mladići.

21. Kad se mrtvac spusti u grob, baca se u grob novac; bude i toga da se mrtvacu i u džep stavlja novac, pa i cigarete (ako je bio pušač).

22. Ponegde ima i toga da se u stari grob sahrani nov mrtvac, pa se pored novog krsta zadrži i stari, slično običaju koji vlada u okolini Skoplja. Ali se taj drveni krst zadrži samo dok se ne obori posle postavljanja kamenog krsta (1938). U Brocu, pak, stari grob se ne otvara, ali se nastoji da se članovi roda pokopaju ubližu; kad na toj parceli više ne bude mesta, onda se prelazi na novu parcelu (1961).

23. Pošto se raka zatrpa, postavlja se drveni krst iznad glave pokojnika. Razlikuje se međusobno drveni krst za muškog i ženskog pokojnika (sk. 1). Docije se, eventualno, postavlja kameni spomenik; kod tih nema razlike u obliku za muškog i ženskog pokojnika.

Sk. 1.

Krst na grobu (a) muškarca
i (b) žene.

24. Mnogi ograđuju grobove svojih pokojnika debelim daskama.

25. Za mrtvog se čine pomeni: trećina, četrdesetnica, pola godine i godina. Nema sedmine. Udešava se da trećina bude subotom, ali može da bude i dan pre ili posle. Ostali pomeni su redovno subotom. Kad se ide na groblje subotom, na krstaču se stavlja voće (Brodac 1961).

26. Na krst na svezem grobu vezuju peškir, ako je sahranjen muškarac, a maramu, ako je sahranjeno žensko. Ako je sahranjen mladić, vezuje se lepši peškir. Krstove kite cvećem i jabukama, a neko metne na krst i koji novac. Te novce pokupe siromasi.

27. U crkvi u Dragaljevcu video sam mnoge »vijence«, lesice ispletene od klasja pšeničnog ili raženog ili zobnog (ovsenog). Klasje za te lesice se bere čim žito isklasa. Pletu ih samo ženske i nose u crkvu kao »milost crkvi«, a drže ih i po kućama. Ima tih venaca i poput polijeja i poput piramida bez baza. Pored toga, u crkvu se donose i jabuke, ruže i drugo cveće.

PRIČE

1. U Brocu sam slušao priču »U cara Trojana kozje uši«, s tom razlikom od dobro poznate verzije što te uši nisu gledali berberi koji su ga brijali nego sluge koje su ga biskale (1961).

2. I po Semberiji se kazuju priče kako je sv. Sava učio čoveka da ore, a ženu da tka, kao i to kako je sa đavolom sadio krompire i dr., zatim delio plod (ono što je u zemlji i ono što je iznad zemlje i varao đavola).

1. Mil. S. Filipović: *Narodni život Srba u severoistočnoj Bosni prema jednoj anketi 1911*, »Članci i građa« IV (Tuzla, 1960), str. 199—331.

2. Mil. S. Filipović: *Postanak i značenje imena Semberija*, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Radovi XXX, Sarajevo, 1966, str. 187—191.

3. D. Ruvarac: *Opis fruškogorskih manastira*, 145.

4. N. Radojčić u predgovoru za *Istoriju sela Kuzmina* od P. Runjanina, Glasnik Srpske prav. patrijaršije XVI (Sr. Karlovci, 1936), 264.

5. Spomenik SKA LXII, 203, LXXXII, 139.

6. Praded Neškovića u Dragaljevcu bio se naselio na mestu blizu Drine. Kad je jednom Drina donela tu čitavo stablo iz korena, on rekne: »E bogme, neću ja tu. Kad je Drina donijela, opet će ona doći po nju!«

II

ZVORNIČKA SPREČA

(Beleške iz 1938)

PREDEO

Čitava oblast oko reke Spreče u severoistočnoj Bosni zove se Spreča. Sama reka Spreča postaje od dve rečice: od Papraće ispod Borogova i Spreče ispod Snagova. Stvarno se šuma oko rečice iz Snagova zove Spreča, pa po njoj i potok i reka. Prema negdašnjoj administrativnoj podeli oblast Spreča se deli na tri dela: na Zvorničku, Tuzlansku i Gračaničku Spreču.

Zvornička Spreča je »župa« oko izvorišta i oko gornjeg toka reke Spreče, počevši od planine Snagova, koja je deli od Podrinja, pa između planina Majevice i Borogova. Sami seljaci kažu »sprečanski običaj je od Papraće do Priboja« (koji je već u samoj Majevisi), čime hoće da kažu da taj kraj i u etnološkom pogledu predstavlja homogenu celinu. Zvorničkom se taj deo Spreče zvao stoga što je bio u sastavu zvorničkog sreza, dok je sam Zvornik izvan te oblasti, na Drini. Kao središte Zvorničke Spreče može se smatrati selo Kalesija, na sredini puta Zvornik—Tuzla. Tu se razvila mala čaršija, tako da mesto ima izgled varošice. Važno je središte i pravoslavni manastir Papraća. Zbog blizine Zvornika i Tuzle, nisu se dosada mogla da razviju veća, varoška naselja.

Ljudi od Bijeljine zovu Sprečake Erama i Brđacima, a ovi njih Ravnjacima. Birčaci pak zovu Sprečake Šijacima i Burama. Papraču i najbliža joj sela ostali Sprečaci računaju u Birač, a Birčaci u Spreču. Za Sprečake zemlja Bosna nastaje tek od Han-Pijeska.

Dolina gornje Spreče je široka i blagih strana. Šume ima sada uglavnom samo po brdima unaokolo, a sve doskora je bilo šume i po ravni oko reke (lugovi). Posle ujedinjenja (1918) šume se naglo uništavaju. Velike površine su pod šikarama. Izgleda da još ima dosta mogućnosti za naseljavanje i širenje postojećih naselja. Dolina Spreče je plodna, osobito u onim delovima koje reka plavi. Rađa žito, u prvom redu kukuruz.

U selima po brdskom okviru, gde ljudi mogu da drže više stoke, ljudi su uopšte boljeg ekonomskog stanja, pa je u tim selima svet prosvetljeniji, osobito pravoslavni. Muslimani u Spreči su uopšte veoma zaostali: oni su vrlo siromašni, slabo razvijeni i neprosvećeni, čemu je

donekle uzrok nesumnjivo i veoma rašireni kod njih sifilis. Mnogo je i tuberkuloze — kod svih.

Pravoslavni seljaci su bili čifčije. Otkupljivanje je počelo još za turskoga vremena, a agrarna reforma je 1919. oslobodila i one koji su dotada bili ostali čifčije.

NASELJA

Naselja su gotovo sva razbijenog tipa. Ponegde se vide samo gušće grupe, i to češće u muslimanskim nego u pravoslavnim selima.

Nekada su u čitavom predelu bile samo kuće brvnare. Sada brvnara ima još jedino u brdskim selima, a inače su kuće većinom od pletera. Osnovni je tip dvoodeljna kuća. Krovovi su (1938) većinom od drveta, mnogo je kuća i slamom pokrivenih, a sasvim su retke kuće pokrivenne crepom. Zgrade su većinom pokrivenne paprati.

Bilo je i kula. U Osmacima je i 1938. stajala kula sarajevskih begova Fazlipašića, ali bez krova i bez jednog sprata. Bunijovci u Paprači su stanovali, po doseljenju, u jednoj pećini dok nisu načinili kuću.

STANOVNIŠTVO

Stanovništvo je mešovito. U velikoj su većini Srbi, pravoslavni; pored njih, ima i Muslimana, koji su u manjini. Katolika Hrvata uopšte nema u Zvorničkoj Spreči. Zatim, u znatnom broju ima Cigana, i to muslimanskih i pravoslavni. Poslednji su poreklom iz Rumunije i stoga ih zovu Karavlasima (što obično izgovaraju kao Karavlasi), a u bijeljinskom srezu i njih zovu Ciganima.

Među muslimanima je mnogo doseljenika iz Ugarske (»Undurovine«) i iz Srbije. Priča se da su među Muslimanima samo Šabanovići starosedeoci, i to da su oni od »Madara«. Muslimani na Capardima i u Kalesiji su iz Ugarske. Mnogo je muslimanskih rodova »Užičana« (Fatići i dr.).

Gotovo celokupno pravoslavno stanovništvo je poreklom od skorašnjih doseljenika iz dinarskih krajeva, čiji su preci ovde zaticali samo stara pravoslavna groblja i druge uspomene na ranije pravoslavno stanovništvo. Tako, npr., ime sela Prnjavora očigledno pokazuje da je to bilo pravoslavno selo i svojina manastira Papraće. To je selo sada muslimansko.

Iako je uvek bilo simpatija za Karađorđa i za Miloša, pa i pokreta pod uticajima onih iz Srbije, ipak su pravoslavni Sprečaci, budući poreklom iz Crne Gore i Hercegovine, više polagali nadu na oslobođenje koje će im doneti Crna Gora, negoli da će im ga doneti Srbija. a verovali su da niko ne može osvojiti Crnu Goru. Tome je doprinosilo i to što su zadugo održavane veze sa srodnicima u matičnoj i etapnim oblastima. Tako su se, na primer, sprečanski, glasinački i hercegovački Šarenci sve do prvog svetskog rata međusobno posećivali, a posećivali su se i sa Zimonjićima i drugim ograncima.

Preci mnogih pravoslavni rodova u Spreči izbegli su iz svoje matične oblasti zbog krvi, ali još više zbog oskudice. Sve do osamdesetih godina prošlog veka dolazili su Hercegovci »na prehranu« u Spreču, kao i druge susedne krajeve. Kad osete nestašicu, Hercegovci ostave na

domu onoliko čeljadi za koliko ima hrane, a ostale povedu preko Glasinca u Birač: odatle su jedni silazili niz Jadar ka Drini, a drugi preko Borogova u Spreču. Sišli bi u Bosnu pred branje kukuruza. U putu bi se raspitivali i tražili svoje ranije preseljene rodake i onda se upućivali njima. Sa sobom su gonili dosta konja, i gde bi se smestili, oni bi svojim konjima pomogli domaćinu da prevlači žito do kuće i tako bi sebi zarađivali zimnicu. Stanovali bi u kakvoj košari ili nečem sličnom. Drva je bilo dosta, i za ogrev se nisu brinuli. Nešto bi im i domaćini-rodaci dali od hrane. Neki se još pogode da preko zime krče krčevinu. Donosili su oni i sukna, pa ga menjali (»trampali«) za žito i dr. Od Blagovesti bi se počeli vraćati kućama. Kome bi se dopalo mesto, on bi se stalno nastanio i preveo čeljad iz Hercegovine. Na taj način su se naselili mnogi.¹⁾

Doseljenici su se početka često seljakali iz sela u selo ili iz jednog predela u drugi: »tražili pomješće«, tj. tražili bolje, zgodnije mesto.

Mnogi su izbegli iz Hercegovine zbog stradanja od Crnogoraca, koji su ih pljačkali sve do doba kneza Danila.

Nekog uticaja na naseljavanje ovoga predela imala su i stočarska kretanja. Ranije, pre okupacije, dolazili su u Spreču stočari iz gornjeg Polimlja (»Arnauti«) i stočari iz Srednje Bosne.²⁾ I sada (1938) dolaze preko zime ovčari od Travnika, i to dodu u rano proleće i ostanu do Durdevdana.

Predanja o poreklu stanovništva i o prošlosti ovoga kraja vrlo su oskudna u današnje vreme.

Osmaci. Najstariji rod u selu smatra se da su Lazići (Nikoljdan), koji ne znaju poreklo. Oni su u selu pre Popovića. — Popovići (7 k., Lazarevdan) i njihov ogranak Protići (1 k.), po protu hadži-Zariji, zna se da su doseljenici. Protići slave Jovanjdan po nekom »privotku«. Starinom su Šarenci iz Hercegovine. Bili su došli na Raševu, gde im se nije dopalo, odatle su prešli u Saitoviće, gde im se takode nije dopalo, pa na Osmake. Iz ovog roda bilo je nekoliko sveštenika, sem prote Zarije. God. 1914. Austrijanci su obesili popa Timotija, sina popa Nikole. Nikolin otac bio je pop David (+ 1891), a Davidov otac pop Tomo. Bio je u rodu i pop Stevo (+ 1893). U njihovoj čitulji, koja je 1865. prepisana sa stare od 1773. god., pominju se još sveštenik Lazar, protorej Konstantin, jeromonah Petar, dva jereja Jovana i nekoliko monahinja. Od Šarenaca su i Ćirkovići (15 k.). — Kalajdžići su od Pelemiša s Velike Njive, odakle im je prešao ded.

Čitavi Osmaci su nekada bili svojina Fazlipašića, pa posle, po mirazu, dospeli u nekoliko ruku.

U 19. veku bio je u Osmacima i proto Jovo Srijemac. Tada su bila još dva popa, po jedan od Popovića i od Šarenaca, i svaki od njih trojice imao je zasebnu parohiju (»nuriju«). Pop hadži-Zaharija, optužen da sprema bunu, bio je pobeo u Srbiju i tamo je proveo dve ili tri godine. Bilo je to pedesetih godina 19. veka. U magazinu pod kućom Popovića je »čelijska« i u njoj je i 1938. činodejstvovao parohijski sveštenik kad dođe u selo.

Priča se da su Osmaci nekada bili muslimansko selo, pa su neki hajduci iz Birča raselili te Muslimane.

Dubnica. Najstarijim rodom (»koljenom«) u selu smatraju se Tomići — Nikolići. (15 k., Jovanjdan) starinom su iz Hercego-

vine. — Ristići-Mitrovići (3 k., Mratinjdan): stari su im bili kovači. Poreklo ne znaju. — Lukići (10 k., Blagočasne verige) došli su s Udrča kod Nove Kasabe, a daljom starinom su verovatno iz Hercegovine. — Mališevići (6 k., Đurdevdan): došao im je ded Rikan iz Donjih Magnojevića kod Bijeljine, gde još imaju roda. — Gentule ili Četkovići su ranije bili u Prnjavoru, pa ih odatle Muslimani premestili u brdo. — Trebinjci su sada samo »na jednom detetu«.

Capardi. — Đordići (5 k., Lazarevdan) starinom su Šarenci iz Hercegovine. Od istog plemena su i Komljenovići (3 k.) i Boškovići (8 k.) na Capardima. Imaju ogranke u Osmacima i u Lugu. Iz Bilećkih Rudina u Hercegovini došlo ih je nekoliko predaka. Najpre se naselio predak Mitrovića na Lugu. Posle je došao Simo, praded Đokana Đordića (1938. imao je 60 godina, a sada je već pokojnik), koji je doveo četiri sina: Đorda, Komljena, Boška i Đuru. Od Đure nema potomstva. Simo je sišao na Caparde posle neke kuge koja je zamela muslimansko selo Caparde, jer su kupili zemlju od nekog Muslimana koji je bio preživeo kugu. I sada se u Zvorniku čuvaju toke što ih je Simo dao, pored ostaloga, za otkup zemlje. — Stanišići-Curići, zvani Karavlasi, starinom su Srbi od Zemuna. Njihov čukunded je gonio volove trgovcima u Dubrovnik, pa se u putu razboleo i ostao u Spreči.

Na mestu Kosovači bio je pre kuge neki Pero Kosovača. Posle kuge na to mesto su došli Kulići iz Pive (preko 20 k., Jovanjdan).

Gojčin (Makalići). — Dragutinovići (5 k., Nikoljdan) starinom su iz Hercegovine. U Save Dragutinovića bilo je 1938. u zadrugi 38 čeljadi, koja su živela u četiri kuće. — Petrovići (2 k., Srdevdan) starinom su iz Hercegovine. Najpre su ih došla četiri brata u Jeginov Lug, gde je jedan ostao, a od one trojice po jedan je otišao na Vis, u Sarajevo i na Makaliće. — Vidovići-Subašići su došli iz Birča u Turkoviće.

Velika njiva. — Polemiši (Petrovdan) starinom su iz Hercegovine. Pošto im je aga bio odveo sestru, trojica braće ga ubiju i krenu niz Bosnu, pa se nasele u Brajincima. Posle ih uzme neki beg, pa se jedni nastane na Vel. Njivi, drugi odu u Šeher (selo u naselju Vacetini) i odatle posle u Čakloviću, a treći pređu na Dopasce.

Kalesija. — Zolje-Zoljići (oko 20 k., Đurdevdan) spadaju u najstarije rodove u ovom kraju. Njihovi su ogranci: Mićići, Jovići i Mihajlovići. Starinom su od Trebinja, ali se već smatraju »starosjediocima«. — Herići su iz Hercegovine.

U Kalesiji su dva sela koja se zovu Hrvačići i Osmačani.

Jeginov lug. — Mitrovići (4 k., Lazarevdan) starinom su Šarenci iz Hercegovine. Doselio se neki praded, koji je ubio bega, pošto mu je beg ubio ovčarskog psa. Nastanio se u šumi i krčio. Hadžići su ga pokmetili, hteli su da ga dignu sa zemlje. U to vreme dolazili su na prezimu neki ovčari od Travnika. Jedan ovčar koji je snabdevao sirom i mlekom vezira u Travniku savetovao je pradedu Mitrovića da ide u Travnik i da traži »ferman« za stalnost na iskrčenom zemljištu, a on će pomoći da se dobije takvo rešenje. Tako je i bilo, i Mitrovići su ostali na istom mestu, iako pokmećeni. Posle su se otkupili. Iz ovoga roda su

brežuljka usaden jedan stećak (»mramor«, sk. 2). Južno od Vacetine, a severozapadno od Papraće je Gradina (615 m), pod kojom su selo Mramorak i Mramorski potok. U Pustom polju u Dubnici, istočno od crkve,

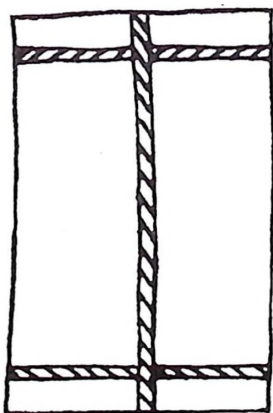

Sk. 2.

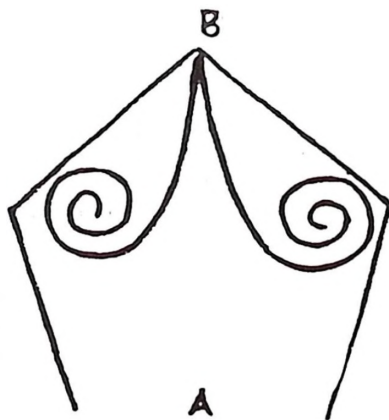
Profil stećka na Kaknju.

nalazi se velika srednjovekovna nekropola. Stećci su od krečnjaka, od peščara i od konglomerata. Ima ih ravnih i na sleme (sk. 3). Izgleda da je bilo i stubova. Jedan prevaljeni stećak od loše vrste kamena (s pukotinama) bio je ornamentisan. Stećak je bio postavljen na ploču. Oko tih stećaka je sadašnje pravoslavno groblje. Zapadno od dubničke crkve je uzvišica Mramorak. Srednjovekovna nekropola ima i u Dedovu polju u Jeginovu Lugu. Dva stećka su iznad Meškovića u Jeginovu Lugu: priča se da ih je nosila vila i da ih je tu spustila kad je spazila da je neko video kako ih nosi. U samim Osmacima su dva stećka na kosi: jedan je sa niskim slemenom, a u drugog je sleme više i čeonu stranu su mu ukoso. Pod kosom je sadašnje molitvište. Treba da istaknem da na toj nekropoli ima i stubova, visokih i preko 2 m, koji su odozgo ravni ili na sleme. Orijentisani su većinom prema SI-u. U zaseoku Zoljama u Kalesiji je mesto Crkvine, a niže njih, u Breziku, srednjovekovno groblje. U Šeheru su na sredini puta jedan visok i jedan manji stećak.

Dok se u srednjoj i zapadnoj Bosni takve starine pripisuju Grcima ili Kaurima, u Spreči, kao i uopšte po severnoj Bosni, pripisuju ih »Madžarima«. Kažu da su »Madžari« razmerili tako da od jednog groblja do drugog bude po jedan sat hoda. »Madžarima« se pripisuju i mnogobrojne crkvine, raonici, konjske ploče i sve drugo što nadu u zemlji. U Podgorovu je na Šerskom potoku vodenica, koju zovu »Madžaruša«. U vodenici Stratimira-Trte Četkovića u Dubnici bio je ostao od »Madžara« koš

a)

b)

Sk. 3a, b, c i d.

Oblici stećaka i ornamenti sa nekropole u Pustom polju u Dubnici.

odavna popovi: prvo, pop Risto, sin onoga koji se doselio. Posle su bili sveštenici: sin mu pop Nikola, unuk pop Pero i praunuk pop Dušan. Nikola je rođen 1837, zapopio se 1862, pošto je izučio osnovnu školu u Tuzli. Ubio ga je posinak mu Relja. Petar je bio paroh u Dubnici 1891—1922, pa ga je nasledio sin mu Dušan, docnije prota u Zvorniku.

Podborogovo. — Vukićevići (Andrijevdan). — Kapuri (Jovanjdan) starinom su iz Hercegovine.

Džanojevići. — Jankovići — Radovići (1 k., Jovanjdan) starinom su od Nikšića.

Kusonje. — Muslimani Lokme su starinom iz Budima.

Zelina. — Delići (8 k., Arhandelovdan) starinom su Savići s Raševa. Praded im je bio u bega, koji mu dadne opanke s točicama (a dotada se nosila samo presna obuća) i pušku. Dajući mu pušku »bjelicu«, beg mu rekne: »Moj Luka, da Bog dâ ubio njom ajduka!« Čuli hajduci za to, i harambaša poruči Luki da mu donese te opanke i puške. On ne htedne, a hajduci krenu k njegovoj kući i odnesu i pušku i opanke. Kad se on vratio kući i video šta je učinjeno, vratio se begu i zamolio ga da mu da svoju pušku. Pode u šumu i zateče hajduke kako se briju. Ubije im harambašu. Da se prikrije, nosio se otada kao delija, i otuda im prezime Delići.

Vinčevići. — Šurbati — Čavići nisu pravi Šurbati: pravi Šurbati su otišli u Orahovac.

Vacetina. Verovatno su nekada u Vacetini živeli Muslimani, jer se jedno mesto u selu zove Šeherdžik (varošica).

Lozanovići (4 k., Lučindan): ima ih i na Osmacima (2 k.) — **Marinkovići**: Kosta Marinković veli da su oni iz Starog Vlaha. Ima ih i u Patkovači kod Bijeljine.

Miličevići ili **Miličići.** — Miličevići — Miličići (9 k., Petrovdan) verovatno su iz Hercegovine. — **Vukašinovići** (3 k., sv. Luka): ded Luka im je došao iz Nevesinja, a biće starinom od Nikšića.

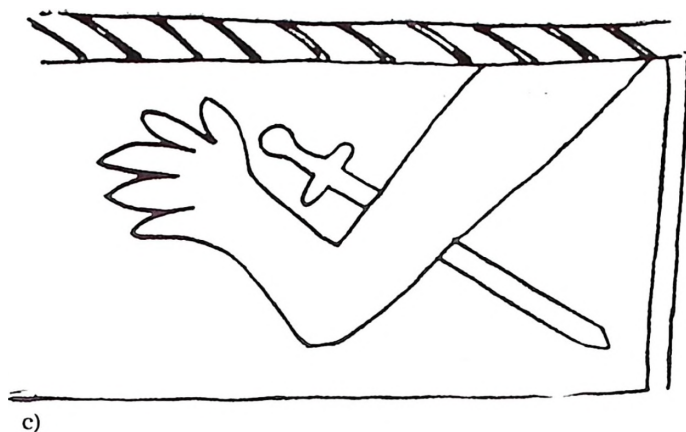
Aščerići (oko 60 k., Đurđevdan) rod su s Aščerićima na Snagovu (o njima je pisao **Zah. Popović: Snagovo**, rukopis u Srp. kralj akademiji). — **Todorovići** (3 k., Đurđevdan): došao im je ded iz Hercegovine. — »Pantić« Gligor (1 k., Nikoljdan) prozvan je Pantićem po očuhu, koji je bio od Nevesinja, a inače je Mijanović od Trebinja. Mijanovića ima u Branom Dolu i u Mosku, a od njih su i Alimpići u Zvorniku. — **Slijepčević** (1 k., sv. Sava) starinom je od Samobora u Hercegovini, kao i **Popovići** ili **Starovići** (6 k., sv. Sava) u Kamenici.

Najstariji rod u Matkovcu su **Bošnjakovići**.

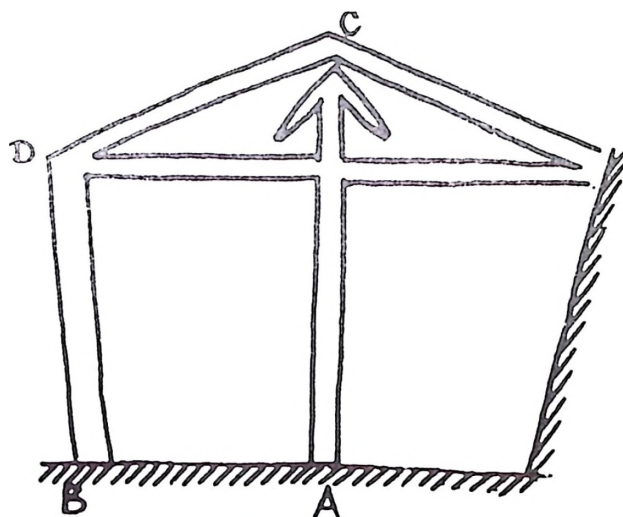
STARINE I PREDANJA

Mnogo je starina iz raznih vremena, ali se među njima ističu srednjovekovne starine, u prvom redu groblja.

Srednjovekovnih groblja ima svuda. Dobro je poznata u nauci nekropola u Tupkovićima. I na mestu Kaknju u Osmacima bio je na sredini

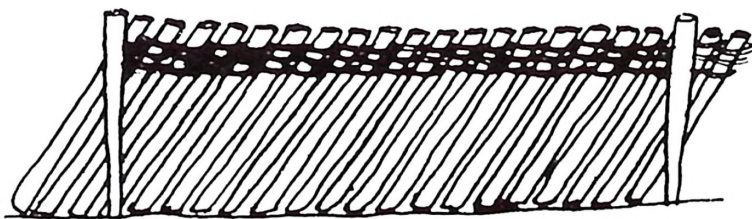
c)

d)

izduben («iskopan») od jednog komada drveta, koji je skupljao 50—60 kg žita. Uspomena na te »Madžare« je i tzv. »madžar-plot«, vrlo čest u Spreči (sk. 4). Pravi se ovako: pobode se u zemlju kolje ukoso, pa se odo-

Sk. 4.

Izgled tzv. »Madžar-plota«

zgo napravi poplet u širini oko 20 cm. Priča se da je »Madžare« iz Spreče oterao sneg koji se držao četiri godine, a posle »Madžara« su izrasle velike šume. Za Pusto polje u Dubnici vele da je ostalo pusto iza »Madžara« i zato se tako prozvalo. Slušao sam i to da su zbog snega, koji je padao i držao se četiri godine, iselili se u Grčku pravi Bošnjaci, a posle njih u Bosnu došli »Madžari«.

Po predanju, bila je crkva na Crkvinama u Zoljama (Kalesija). U Kusonjama, sada muslimanskom selu, postoje mesta Crkvina i Vinogradi. Na glavici zvanoj Rakino brdo u Vacetini bili su »Madžari« i bila je crkva. Tu su 1913. otkrivene zidine crkve i mnoge kosti u apsidi, koje su pokupljene, opojane i sahranjene u groblju. Priča se da je to bila crkva nekog Miljana, čiji je brat imao crkvu na Kaknju u Osmacima (iznad kuća Popovića na Kaknju je mesto koje se zove Crkva).

Mnogo se priča o Prokletoj Jerini. Ona je, priča se, gradila kaldrmu uz Bišinu i tada je bio velik zulum nametnut narodu, koji je morao da kuluči. Narodno raspoloženje ispitivala je Jerina na ovaj način. Uzela bi kolica, napunila ih kudeljom i upregla pse, pa onda upalila kudelju i otisnula kolica putem. Ako bi se svet zasmejao tom prizoru, to je bio znak da zulum nije dodijao i da treba dalje da se radi. Tako se došlo do manastira Papraće, koji je, po predanju, podignut u to vreme: tri sestre sagradile, svaka po jedan manastir, Papraču, Tamnu i Ozren. Kad je gradnja puta bila pri kraju, Jerina je pustila među radnike zasukanu »ženskaru« (ženu), tj. ženu sa golim donjim delom tela, ali se tome niko nije nasmejao. I, tada je prekinut rad na kaldrmi i nije izvedena dalje od Kurjače.

U Jeginovu Lugu je grob nekog Hadži-Sofe, koji je poginuo od konja. Jahao jednog konja, a drugi išao vezan za toga prvog. Kad je drugi konj trgnuo, Sofo je pao i poginuo. To je bilo još za turskog vremena. Pobožni muslimanski svet na njegovu grobu pali sveće. Veruje se da te sveće ne može ništa da ugasi. Iz njegova groba su izrasli ogroman hrast i trešnja, koje niko ne sme da dira: ne da svet. Smatra se sevapom da se uoči ponedjeljka i petka odnese sveća na taj grob i upali.

NOŠNJA

Godine 1938. bila je u čitavu kraju ista nošnja kod pravoslavnih, a ranije je u Papraći bila nošnja sličnija birčanskoj: nosili su mrke pelen-gaće, bele tozluke i crveni šal. U ostaloj Spreči, a tako i u Podrinju do Tamne nosili su bele čakšire sa crnim gajtanom. Imućniji ljudi su nosili »krpanjski gunj«, gunj od sukna »krpe« s resama na naličju. To sukno su dobavljali sarajevski trgovci iz Bugarske. I sada (1938) još ima sukna »bugarije«, sasvim crnog, bez resa.

Ranije nije bilo pamuka, nego je sve rublje bilo od lanene prede (k'eten). Kape su pravili od zečije i jareće kože. Kad su išli »na žalbu«, opasivali su se pojasima od lika. Od lika su pravljene neke »lončare«, u kojima su nošeni zemljani sudi s jelom.

Posredstvom Ravnjaka šire se u nošnji srbijanski uticaji sve do Vlasenice. S druge strane, dotle dopiru hercegovački uticaji. Ranije su muškarci nosili velike šalove na glavi: oko 1892. poneli su prvi šubare kao u Srbiji Đokan Đorđić i Jovan Tadić.

DRUŠTVENI ŽIVOT

Zadru ga. U zadruzi Popovića u Osmacima bio je domaćin nepismeni Đoko Popović, iako su u kući s njim bili u zajednici otac mu pop David i brat mu pop Nikola. To je bilo osamdesetih godina 19. veka.

Često je u zadrugama i sada (1938) snohačstvo. Ono je ranije bilo važan uzrok deobama. S druge strane, nerotkinje se za pomoć obraćaju snažnim bračnim pomoćnicima.

Ranije je bilo toga da posle deobe zadruge novi domaćini zadrže ispasu kao zajedničku svojinu. I sada je čest slučaj da i posle deobe ostanu zajednička svojina: kantar, majstorski alat (bradva, svrdao, prosek i dr.), rakijski kazan, kod Muslimna pekmezni kazan i dr.

Deoba rada. Kod Muslimana muškarci pletu čarape. Oni i vunu predu, ali ne na preslici već na »kalemu«.

Moba. Mobe su i danas (1938) veoma uobičaju. U Bjelanovića u Osmacima, koji su najbogatiji u Spreči, bude i po dve stotine učesnika u mobu prilikom žetve, kopanja i sl. Kad neko gradi kuću, onda mu drugi pomažu mobom da prevuče gradu i dr., pa čak idu kolima u Tuzlu da dovuku crep. Osobita vrsta mobe su »strugalje«. Po kućama nema malterisanih tavanica, nego su uzlebljene bukove daske (»šašovci«). Kad šašovci začade, onda se uoči kog praznika skupe devojke i mlade i uz pesmu stružu drveninu po kući. Stružu naročitim dubačima.

»**Harić**«. Kad čovek iz jednog sela ima zemlje u drugom selu, onda je on za to selo, u kom ima zemlje a ne stanuje u njemu, harić ili harič. Takva se zemlja zove harička zemlja.

Težakbaša. U Miljakovcima je bio »težakbaša« Ibro Sinanović: niko u selu ne bi smeo da ubrazdi pre njega. U Jeginovu Lugu bio je krajem 19. veka težakbaša pop Nikola Mitrović, koji je inače u svemu živio kao seljak i nosio seosko odelo. Upšte, i po drugim selima ne bi niko počeo poljski posao dok ga ne počne mesni prvak. Taj običaj se održao do iza okupacije Bosne.

Nema običaja »težakčkih sveća«

Predeoni knezovi. Priča se da je u Miljanovcima, koji su sada muslimansko selo, bio jedan knez, a drugi knez, po imenu Petar, u Petrovicama, koje su sada takođe muslimansko selo. Ti knezovi su bili takvi i toliko poštovani da su ih knezovi iz drugih sela ljubili u ruku kao neke starešine. Srbi iz tih sela su rasterani u razne krajeve, pa su na njihova mesta naseljene muslimanske izbeglice.

Agrarni odnosi. Kad bi se pogađali s kmetom (čifčijom), age, odnosno begovi govorili bi: »Daćemo ti kanun« (pravo, kmetско pravo). Kmet je u Spreči dobivao samo zemlju, a sam je gradio i kuću i ostale zgrade koje su bile njegova svojina. Kad aga otera kmeta, kmet može da nosi svoje zgrade, ili se one procene, pa ih aga plati, ako hoće da ih kupi.

Pre agrarne bune kmetovi su davali spahijama devetinu i državi desetinu, a uz to su beglučili nedjeljom i praznikom. Kad je buknila Protina buna u Posavini (1858), tada su se i seljaci u Spreči pobunili protiv beglučenja nedjeljom i praznikom. Voda u zvrničkoj nahiji bio je Toma Krćinac iz Krćine kod Tamne. Sa Tomom su išli Vasilj Milinković iz Osmaka, Simo Novoselac-Škrkić iz Šetića i oko trideset drugih

prvaka paši u Tuzlu »na plač«. Išli su »na plač« u drvenim opancima i opasani likom. Paša im je davao neke olakšice, ali oni nisu pristali, pa su upućeni u Sarajevo. Iz Sarajeva budu oterani u Carigrad, gde mnogi i pomru. Oni koji su se spasli vratili su se kućama preko Rumunije i Srbije. O tom pokretu pevala se u Spreči pesma, koja je počinjala:

Knjigu piše Obudovac proto,
Pa je šalje od Krčine Tomi....

Dalje se u pesmi pevalo kako ih je proto pozvao da se žale na zulume caru u Stambolu, a onda da se dignu i drugi knezovi.

Ima osvete, ali se vrši više potajno. Makar se okumili i oprijetljili, zavađeni ipak gledaju da se jedan drugom osvete. Svete se poglavito nanoseći materijalnu štetu.

Kolektivna žalba. Mnogo se priča kako su ljudi iz Spreče išli »Na plač« nekom paši u Tuzlu. To se odnosi na agrarni pokret 1858.

Zauzimanje zemlje obilaženjem. — Priča se kako je nekom begu bilo dano toliko zemlje koliko može da za dan obide na konju. Čitavo Đevanjsko polje bilo je svojina tog begovskog roda (a oni su bili u Đevanju).

Tucak. Neki pravoslavni Srbin iz Kalesije, Zoljo po imenu još pre Karadordeva ustanka terao je iz Valjeva volove s nekim Ciganima. Jedan od tih Cigana opsuje mu nešto, i Zoljo ga ubije. Trebalo je da plati veliku krvninu. Kako nije imao novaca, udarili su mu oko vrata veliku halku, i on je tako išao od sela do sela dok nije skupio dovoljnu sumu za otkup za ubijenog Ciganina. (Termin »tucak«, međutim, nije poznat.)

PRIVREDA

Široka dolina Spreče, oivičena niskim pobrdom, vrlo je podesna za zemljoradnju i voćarstvo. Međutim, doskora su velike površine bile pod šumama, a stanovništvo, koliko ga je bilo, bavilo se poglavito stočarstvom, i stoka je bila glavni izvozni predmet. Pravoslavci doseljenici su dolazili sa stokom i tako život u novom kraju otpočinjali s izvesnim kapitalom. Pomoću stoke stalno su torili njive. Ljudi su i danas po svojim sklonostima stočari i voleli bi da drže stoku, ali više nisu povoljni uslovi za to. Pre svega, počinje da se oseća teskoba. Zatim, kako nestaje šuma, ne mogu da drže ovce, jer stradaju od metilja. U brdskim selima, na primer oko Papraće, i danas (1938) ima dosta stoke. Pravoslavni drže mnogo svinja.

Do okupacije Bosne (1878) dolazili su u Spreču na prezimu sa stokom iz jugoistočnih krajeva, osobito iz Polimlja, tzv. »Arnauti«, a pored njih i stočari iz srednje Bosne, koji dolaze i sada (1938). Sem toga, kad bi u Spreči rodio žir, Ravnjaci bi dogonili svinje u žir. A Sprečaci bi kad u Spreči ne bi rodio žir, gonili svinje na kladanjsko i na vlaseničko zemljište u žir.

Ranije su izvozili suvu šljivu preko Brčkog, a svinje terali na Raču. Trgovci iz Trebinja su dolazili da kupuju goveda, koja su izvozili preko Dubrovnika. Bilo je i ovdašnjih ljudi koji su trgovali i izvozili goveda u Dubrovnik i u Mletke. Tako je, npr., Ban Vidaković sa Borogova pra-

ded Vidakovića u Zvorniku, kuda se je preselio Banov unuk, jedina u roditelja, često išao u Mletke. Kad bi pošao, pratili bi ga do sela Mramorka, a kad bi se vraćao i ispalio pušku na Mramorku, izišlo bi čitavo selo da ga dočeka, kao hadžije što su dočekivane.³⁾ Bilo je slučajeva da se takvi trgovci ispraćaju čak do u Planinu (Han-Pijesak), gde bi ih i sačekivali. Trgovačke veze sa Dubrovnikom imala su osobito sela na lijevoj strani reke Spreče, dok su sela sa desne strane reke bila više vezana s Valjevom, i u te krajeve su dolazili pretežno valjevski trgovci. Muslimani iz Spreče odlazili su, takode, pre okupacije u Srbiju i kupovali goveda.

L o v i r i b o l o v. Karakteristično je da seljaci u Spreči ne umeju da love ribu. Ukoliko je i love, love je samo rukama ili pomoću osti, koje su im jedina ribarska sprava.

U zamenu za to, lov na divljač ima veći privredni značaj. Love se lisice, vukovi, kune, tvorici⁴⁾ i dr. U selu Toplicama su snažna vrela. Pošto je voda topla, tu se zimi okupljaju mnoge divlje patke, i tu dolaze mnogi da ih love. Kad se namnože vukovi, traži se od vlasti odobrenje da se priredi hajka. Pored seljaka, u hajku idu i Cigani (»Gurbeti«), koji bubnjevima treba da plaše vukove. Ni njima se ne plaća za učešće u hajci.

Ako ide u lov družina (»drugarstvo«), koža i glava ubijene životinje pripašće onome koji ju je ubio, a meso će podeliti na ravne delove.

U prvoj polovini 19. veka, pre Omer-paše, eksploatisane su cerove šume i po Spreči i okolini radi izrade potaše, i tada je uništena mnoga cerova šuma. Te pepeljare su ovde zvali »Kaurima«. Pok. Đokan Đorđić sa Capardi slušao je za nekog Fabijana i Miška od tih pepeljara. Po tim pepeljarima zove se i danas mesto Nemačke Kolibe, za selom Kulinom, a kod Vlasenice, negde u Cerskoj, ostalo je njihovih kazana.

Kiridžijanje je bilo u prošlosti važno zanimanje: kiridžije iz Spreče prenosile su robu između Sarajeva, Bijeljine i Brčkog.

Muslimani iz Spreče (iz Miljanovaca i dr.) idu u Mačvu, tamo seku šašu, dovoze je kući i pletu hasure. To rade muškarci na vertikalnom razboju. Osnova je od lika, a potka od šaše. Te hasure prodaju nadaleko.

Sada kroz predeo Spreču vode mnogi kolski putevi. Međutim, doskora su prava kola bila retkost. Starci pamte doba kad je bilo samo »frndulja«, teških volovskih kola s masivnim točkovima bez paoca. Posle su se javili točkovi sa paocima, a otiskora i okovani točkovi (šinama). Pop Nikola Mitrović bio je bogat čovek, a bilo ga je sramota da nabavi kočije: to su tada u Spreči imala samo tri čoveka.

OBIČAJI

S l a v a. Dok je otac živ, odeljeni sinovi ne »prekađuju«. Čim im otac umre, svaki od braće slavi samostalno. Kaže se: »Živ mi je otac, ima krsna svijeća na njemu!« Odeljeni sin ne bi nipošto upalio krsnu sveću dok mu je živ otac.

Ranije su svi postili »savicu« i »arandelovicu«, po jednu sedmicu ispred praznika Sv. Save i Sv. Arhandela. Sada to čine, uglavnom, samo još oni kojima u te dane padaju porodične slave, a poste najviše iz zaveta. Đurdevštaci ne poste pred Đurdevdan, ali će postiti Sv. Savi.

U osmačkoj parohiji slava traje 1938) po četiri dana. Uoči praznika se postavlja sofa za kumove, prijatelje i suse, i sedi se do ponoći. Sutradan, na sam praznik, daju se ručak i užina. O užini se pali trokraka krsna sveća i lomi krsni hleb. Sutradan po prazniku, na »pojutarje«, daju se ručak i užina, a uveče bude veoma svečana večera, kada se lome Kumovski i prijateljski kolači koje oni donesu uz čuturu rakije i darove ukućanima. Te kolače donose oni koji dolaze prvi put na slavu u tu kuću u svojstvu kuma ili prijatelja. Drugog dana po prazniku je »ispratnja«, i tada ukućani ispraćaju svoje goste 1—2 km od kuće. Neki od ukućana nosi bardak ili čuturu s rakijom, kojom časti svoje goste na ispraćaju.

Predbožićni praznici i Božić. Na Nikoljdan najmlađa snaha ili devojka iz kuće nosi malo varice na vrelo ili u potok odakle se kuća snabdeva vodom. To čine rano u zoru. Varica je kukuruz kuvan sa malo pšenice.

I Muslimani se raspituju kad će biti »Bozuk« (Božić), jer po vremenu na Božić gataju kakva će biti godina.

Nema i ne zna se da je bilo koledara u ovom kraju.

Vreme od Božića do Bogojavljenja su Nekrštenjani dani.

Todorova subota. Prema tome kakvo je vreme tog dana, pravoslavni pogađaju kakvo će biti vreme preko godine. Kaže se: kakva je Todorica, takva je godinica.

Lazarevdan. Nije u običaju da srpske devojke idu kao lazarice. Mogu se ponegde videti kao lazarice Ciganke.

Na Veliki petak. Muslimani u Dubravama (b. tuzlanski srez) ne vežu volove u jaram, a žene tog dana neće da lože ni vatru na ognjištu, već se jelo sprema dan ranije.

Đurđevdan. Na Plješivici (selo Petrovice) bude i prvi utorak po Đurđevdanu muslimanska »dova«, i to je prva dova u toku godine u Spreči. Na Plješevici budu docnije još jedna ili dve dove. Na dove dolazi silan svet. Tada domaćini iz sela koje priređuje dovu zovu sebi u kuće prijatelje i poznanike na užinu.

Te su dove od starine. Najveća dova bude u Toplicama kod sela Gračanice (b. tuzlanski srez), i to na treći dan pravoslavnih Duhova. Tu bude samo jedna dova. (U utorak po Petrovdanu bude dova u jednoj pećini iznad Kladnja, pa se ide i tamo.) Te dove su obično utorkom. Ako će biti dova petkom, mora biti kod džamije.

Na Spasovdan pravoslavni stavljaju na njive krstiče od grančica, a u kući se za ručkom prskaju varenikom da budu šarena jagnjad, prasad i dr.

Na Spasovdan se obično drže poljske molitve, i tada svaki domaćin daje priloge crkvi za zdravlje živih ukućana.

Iznad sela Makalića je breg Spasovnica. Tu bude molitva na Spasovdan. Tu, i uopšte gde bilo da se tog dana sastanu, čobani se prskaju mlekom među sobom.

Na Ivanjdan se donose u kuće venci od poljskog cveća.

Uoči Petrovdana pravoslavni dečaci pale »lile« i s njima obilaze oko kuće i oko zgrade sa stokom.

Na Pavlovdan se rade samo manji poslovi ili se radi mobom. Na Pavlovdan počinje post sv. Sisoju. Taj post drže, uglavnom, samo žene kojima se »ne da u deci«, pa se zavetuju sv. Sisoju.

Na Ilindan i pravoslavne i muslimanske žene i devojke iznose haljine na »ilinsko sunce«. To čine zbog moljaca.

Medudnevnicе. Kod pravoslavnih nastoje da pre Velike Gospojine započnu snovanje, građenje tora, kuće i sl., jer je u Medudnevice »nesnovito«.

Mratinjdаn. Toga dana se ne radi. Ne znaju da je to praznik St. Dečanskog, kog inače pominju prilikom napijanja o slavi.

Mlada nedjelja i mladi petak su u velikom poštovanju. Ali ne računaju da je mlada ona nedelja kojoj ne prethodi mladi petak, tj. ako je mena meseca bila između petka i nedelje.

Prilikom posećivanja crkve svet donosi u crkvu voće, lesice od pšenice, cveće i bosiljak. Veoma je u običaju da se ljube crkvena vrata. Za vreme čitanja Evandelja i za vreme velikog vhoda kleče. I nedeljom i praznikom može se videti kako poturaju bolesnike pod nalonju kad se čita Evandelje.

Poljske molitve su opšti običaj kod pravoslavnih Srba. Priređuju ih u ustaljene dane. Kad se svrši molitva, svi učesnici nastoje da dodu do osvećene vode, koju nisu tu na mestu i nose kućama.

Nastoji da se Krštenje deteta ne obavi onog dana kad se posti. To se nastoji radi gozbe, jer se u postu ne mogu dobro da počaste.

Kad udata kćer dođe sa detetom u prvu posetu roditeljskoj kući, običaj je da ded, ako je živ, odnosno ujak dadne detetu, pored dara u novcu, i što od žive stoke: ovcu, svinju, junicu, pa i kobilu. Daje se žensko da bi dete od njega imalo veće koristi, jer će da daje priplod. Stric daruje samo novcem dete svog brata.

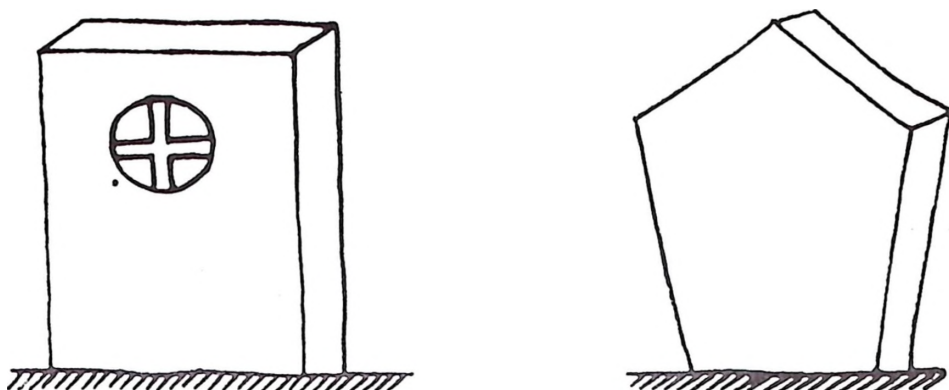
Smrt i pogreb. Ko umre prirodnom smrću, sahranjuje se u seoskom groblju. Lica koja poginu ma na koji način treba da se sahrane na mestu pogibije. Ne dopušta se da se takav mrtvac nosi preko zemljišta koje se obrađuje. Pogibalac se ne kopa u obično groblje zbog »vremena«: da grad ne bi tukao selo. Tako, npr., Obren Dragić sa Snagova poginuo je 1922. u svadi na putu i sahranjen je kraj puta, oko 1 km niže manastira Papraće. Isto pravilo važi i u slučaju kad ko pogine od groma.

Mrtvo dete donose do groblja na dasci, pa se ta daska stavi odozgo po grobu. Nije u običaju da se mrtvaci prevlače na saonama.

Ako umre mladić ili devojka, crkvi donose kao prilog sve što je lepše ili vrednije od odela momkova ili devojčina. Crkva će posle prodati te stvari u korist svoje kase. Ako pak umre domaćin ili domaćica, u crkvu se donese velika sveća »za pokoj duše«. Ta sveća se donosi o četrdesetnici ili docnije. Takva sveća se pali samo o velikim praznicima, pa stoga traje godinama. Na nekima je zalepljena hartija na kojoj je zapisano ime pokojnikovo. U crkvi manastira Papraće vidio sam (1937) dvadeset i jednu takvu sveću na dva svećnjaka ispred oltara.

Ako je umrlo mlado čeljade — devojka ili momak, na krst iznad groba staviće koju maramu, i to odmah po sahrani. U običaju je da se na grobovima sadi voće, ali to ne čine svi.

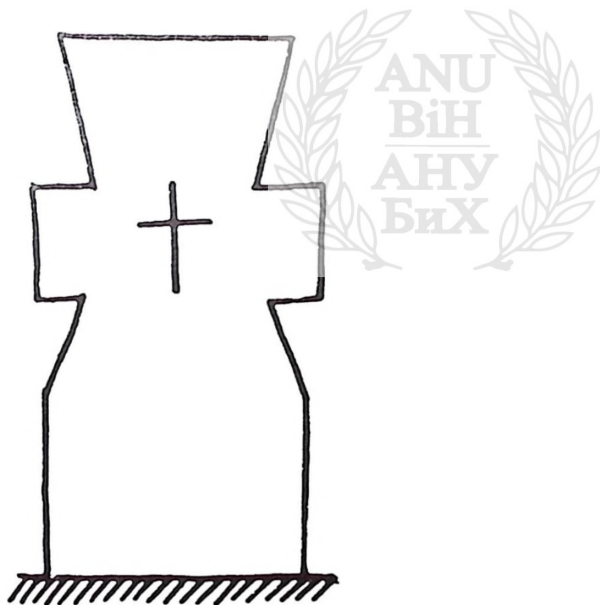
Na groblju u Papraći znatno se razlikuju stariji i noviji nadgrobni spomenici. Stariji su kao jednostavne ploče i jedini im je ukras krst u reljefu. Imaju oblik kao na sk. 5.

Sk. 5.

Stariji nadgrobni spomenici u Spreči.

Noviji spomenici se grade u obliku krsta od mekanog kamena (koji se reže testerom) i izgledaju ovako (sk. 6):

Sk. 6.

Noviji nadgrobni spomenici u Spreči.

Daće su veoma u običaju i daju ih posle tri, sedam i četrdeset dana, kao i posle pola i jedne godine. O godišnjici se kolje »kurban« ili »zadušni brav«, koji ne sme biti stariji od jedne godine, a uzima se brav istog pola kao i pokojnik.

Opšte zadušnice su dvaput u godini: u subotu uoči Trojica (»Vodena subota«) i pred uskršnji post. Na zadušnice pred uskršnji post nose na groblje jela i pića i sedaju svi zajednički da jedu, pošto okade grobove i upale sveće na njima.

Svaki domaćin ima čitulju s imenima mrtvih iz svoga roda.

Kad se kod Karavlahu u ovom kraju spušta mrtvac u grob, svi se razbegnu, a ostanu samo Srbi koji će ga spustiti u grob.

VEROVANJA I LEKOVI

1. Veruje se da su vukovi hrtovi sv. Đorđa.

2. Veruje se da su puževi postali od Hristove pljuvačke. Stoga nisu »pogani«, pa ne samo da valja da se jedu, nego je čak »sevap« (neka vrsta dela milosrđa) da se jedu. Ali, jedu se samo dok su zatvoreni, pre Blagovesti, pa ih stoga traže kopajući po zemlji budakom. Kad puževi počnu da puze, ne jede ih niko. Smatra se sevapom da se uz uskršnji post jedu i rakovi.

3. Koga bije neka velika žalost, ili nema dece i sl., opasuje crkvu kad crkva slavi ili kad se osvećuje nova crkva. Crkva posle skine platno kojim je opasana i proda ga, a novac se upotrebi za crkvene potrebe. Kad je osvećena crkva u Priboju pre prvog svetskog rata, jedna žena ju je opasala dvaput, a 1935. opasivala je crkvu manastira Tamne Sara Vojke Petronića s Vukovine u Gočinu.

4. Pošto su ostaci starih slika u crkvi manastira Papraće nedohvatni, žene stružu prah s običnog zida radi lečenja nekih bolesti.

5. Ima »vrela od očiju«, čija voda, po narodnom verovanju, leči oči. Na ta vrela idu poglavito žene, osobito mladim petkom i mladom nedeljom.

6. Narodni lekovi od groznice su:

- 1) nakaditi se vunom od medveda,
- 2) progutati tri stenice,
- 3) pacijenta iznenada politi hladnom vodom.

7. Da se haljine sačuvaju da ih ne jedu moljci, stavlja se u njih orahovo lišće.

8. U vodi iz Toplica kod sela Gračanice ima mnogo sige. Tu sigu tuku u prah i daju stoci da se njom oblože žile u džigericama, — i tako se stoka brani od metilja.

ZABAVE

Do pre pedeset godina nije u Spreči bilo srpske kuće bez gusala. Danas već nisu tako česte, iako se još održavaju. Ima i toga da Srbi pevaju i uz »bugariju« (vrstu tambure), ali retko, pa i to već izlazi iz običaja.

Pored epskih pesama opštijeg karaktera, pevaju se i pesme lokalnog značaja i postanka, »pjesme koje su ovdje prepočete«. Među njima su osobito omiljene pesme o hajducima, kojih je bilo dosta po Majevici, osobito o hajducima Milanu i Jovici, koji su hajdukovali za vreme austro-ugarske okupacije. God. 1932. spevana je jedna pesma o privrednoj krizi.

Čuven lokalni narodni pesnik u Zvorničkoj Spreči bio je Đuro Popović iz Zvornika. Bio je trgovac, a kad je oslepeo i osiromašio, živio je od pesme. Vodio ga je brat, a išao je do Banje Luke. Priča se da bi on ležao potrbuške tri dana dok bi spevao pesmu. Od njega su Karavlas

naučili pesme o Tomi harambaši, i one su sada veoma omiljen sastavni deo repertoara koji oni iznose na seoskim skupovima.

Izobičajila su se »sijela« s igrama.

Nekada se igralo u Dubnici »dvojno kolo«, koje je osobito vešto izvodio Todor Ikić s drugovima. Uхватило bi se najpre »donje kolo« od nekoliko snažnih mladića, a njima na ramena bi stajala kao »gornje kolo« četvorica laganih, ali vrlo veštih mladića, koji su se, dok je donje kolo igralo, samo držali među sobom.

1) Mil. S. Filipović: *Odlazanje na prehranu*, Glasnik geografskog društva XXVII (Beograd, 1947), 76—91.

2) U šumi Jelici iznad Dubnice jedno mesto se zove *Katunište*. Današnje domaće stanovništvo uopšte nema pojma o tome šta bi značilo to ime. Možda je u tom imenu uspomena na boravak stočara iz jugoistočnih krajeva.

3) Ban bi pričao seljacima šta je vidio po svetu. Tako im je pričao i o železnici. A seljaci bi se samo podgurkivali: »Kako počeo po svijetu hodati — šta mu je? — pa laže!?!«

4) Tvorice koji borave u senu love ovako: izdigne se seno, pa se onda odozgo po senu bode motikama dok tvorice ne ispadne. Kad ispadne, dočekaju ga kerovi.

III

LIPNICA KOD TUZLE

Za vreme prvog svetskog rata ja sam često odlazio u neka sela u bližoj okolini Tuzle. Tako sam u toku 1918. odlazio u katolička (hrvatska) sela Lipnicu i Ljepunice. Malo se čega sećam iz toga vremena, jer sam tada bio učenik šestog razreda gimnazije i nisam još imao niti neki naročit smisao i interes za promatranje narodnog života, niti iskustva za tu vrstu rada. Sećam se samo ovoga: kuće su bile pokrivene šindrom i, verovatno, brvnare. Sva čeljad u kući sedala su za jednu siniju i jela tečno jelo iz jednog velikog suda drvenim kašikama, pa tako sam jeo i ja kao gost. Sećam se jednog osobitog jela: puna časa varenike, na površini debeo sloj kajmaka, pa na kajmak sručeno nekoliko kašika meda (koji potone), pa se onda mleko kusa i uz to jede domaći hleb.

Godine 1961. bio sam u Tuzli, pa sam 25. avgusta posetio Lipnicu. Prvo što sam mogao da zapazim bile su ogromne promene u izgledu sela: više nigde onakvih kuća kakve su bile 1918, nego velike kuće pokrivene crepom. Na fot. 2. vidi se nedovršena kuća na sprat, od čatme, pokrivena crepom.

Lipnica je severozapadno od Tuzle. U selu je rudnik uglja »Lipnica«, u kom rade mnogi iz Lipnice i okolnih sela, a uz rudnik postoji i moderno naselje. Ali, pored njega se po seoskim mahalama još održavaju starinski oblici života.

Nekada je svakako Lipnica bila samo jedno naselje. Danas postoje kao samostalna sela Gornja, Srednja i Donja Lipnica i Lipnica ali se ipak od njihovih stanovnika često moglo čuti i 1961. da ih smatraju jednom celinom, naročito prva tri sa katoličkim stanovništvom; kao nešto posebno su Muslimani u selu koje je i dalje održalo jednostavno ime Lipnica.

Stanovnici Lipnice su samo delovi većih grupa. Muslimani u Lipnici su deo grupe Sprečaka, koja se prostire od sela Snagova pa do Miričine. Doduše, može se čuti u Lipnici da se taj naziv prebacuje, ograničava na one koji su južno od rečice Jale (a Lipnica je severno, odnosno desno od nje.). Ovdašnji Muslimani zovu Muslimane u brdskim selima pod planinom Konjuhom (južno od Spreče), počevši od sela Banovića pa naviše, Maljevića ili Vranama, tj. smatraju ih glupim, tupim. Muslimani pak sve svoje susele nemuslimane (ovde stvarno samo katolike) zovu Vlasi. Nisam ovom prilikom mogao utvrditi da i za Hrvate katolike u Lipnici i okolini postoji neko domaće grupno ime. Osla-

njajući se poglavito na nošnju, koja je jednaka u dolini Spreče kod katolika od Tuzle do Doboja, a na severu do Bijele i Zovika (ako ne i u tim mestima), pa i u selu Drijenči u samoj Majevidi, ti katolici čine jednu predeonu grupu: »Šibošnjica siječe« (tj. Šibošnjica u Majevidi je granica). Zasada ću tu grupu po njenim glavnim naseljima zvati breščansko-lipničkom hrvatskom grupom. Inače, u selu Drijenči u Majevidi, čiji stanovnici takođe pripadaju toj grupi, sami sebe nazivaju Šokcima. Pošto žene u Lipnici nose dugačke gaće, čije se nogavice vide ispod košulja, katolici iz Bijele, tj. iz Bosanske posavine zovu ih Gaćare (a katoličke žene u Bos. posavini ne nose gaće); katolicima iz Lipnice, odnosno iz doline Spreče katoličke su žene iz Posavine Posavke ili Prečanke (iako nisu »iz preka«, tj. Slavonije).

Izgleda da po Lipnici (u širem smislu) ima mnogo uspomena na starija naselja i stanovništvo. U Donjoj Lipnici sam slušao kako je tu nekada bilo neko »naselje« (u smislu: stanovništvo).

Starine se pripisuju »madžarima« (što, u stvari, znači: katolicima, tj. negdašnjim). Kazuju da su se ti »madžari« iselili iz Bosne od gladi, koja je bila posledica zime i dugotrajnog snega; drugi kazuju da su oni otišli zbog zime i zbog nepoštenja: zemlja to ne trpi. Starinske bakarne novce, velike (poput nekadašnje austrougarske srebrne petokrune), sa jednom vladarskom glavom, zovu »madžarskim novcem«. Taj novac nalaze po njivama. U jednom dolu ima kamenja za koje tvrde da su to ostaci od »madžarskih kućica«. Priča se kako je Marija Terezija na glavi nosila kamen (stećak?) i usput plela.

Priča se da je Lipnica stradala od kuge. Po Srednjoj Lipnici ima kužnih grobova, i ti su katolički, a Donja Lipnica je pre kuge bila muslimansko selo. Do oko 1930. bilo je još »nišana« (musl. nadgrobni spomenici), pa ih je svet upotrebio za građenje. Bila je i česma uz to groblje. Muslimana i u D. Lipnici je nestalo delom tada, a one koji su preostali pobili su Austrijanci u nekom ratu, pa je tu nastala pustinja. Prvi su na tu pustinju došli katolici Đurići. Uspomena na te negdašnje Muslimane sačuvana je u imenu zaseoka Delića, verovatno i u imenu zaseoka Karinjače: takva uspomena je svakako i u imenu mahale Malkoči. Ima u D. Lipnici i Delića potok.

Lipnica je bila neka vrsta crkvenog središta za katolike u čitavu kraju; to je svakako postala posle konačne propasti franjevačkog manastira u Tuzli. U Sr. Lipnici ima naročita kapela, zvana kućar. To je obična starovlaška kuća na magazii, preuđesena tako da u sobi spava sveštenik kada tu dođe, a na »kući« su mesto zida (do ulaznih vrata) drveni kapci, koji se otvaraju kad se čita misa: naime, »kuća« je uređena kao kapela i ima oltar. Kapela je bila pod »tarabom«. Smatraju da je taj »kućar« u ovom kraju najstarija katolička crkva. Kod »kućara« su sahranjivani sveštenici-fratri koji bi tu umrli. Taj »kućar« se otvara samo svake mlade nedelje, kada bude misa. Tom prilikom se dešava da žene, iz zaveta radi dece, obilaze oko kućara na kolenima.

Na jednoj visokoj glavici na kosi u Srednjoj Lipnici je katoličko groblje za Srednju i Donju Lipnicu. Na tom groblju se vide mnoge stare nadgrobne ploče, polukružno završene, i sa znakom krsta. Mlađi su od njih masivni kameni krstovi, a u najnovije vreme se postavljaju veoma raznovrsni nadgrobni spomenici.

Smatraju da je još starije groblje u G. Lipnici — groblje Matića. Po kazivanju starih ljudi, na to groblje su donošeni i sahranjivani mrtvaci čak od Brčkog.

Na severu od G. Lipnice je selo Mezgraja, koje tek odskora ima svoje groblje, a dotada su mrtve nosili u selo Dragunju, udaljeno oko 3 kilometra.

U Donjoj Lipnici su velike katoličke »familije« (rodovi) Đurići i Divkovići, zatim Antići i Filipovići (3 dom.). Među Divkovićima su jedan Pavlović i jedan Mandić, koji »se udo« u njih iz G. Lipnice.

Neki od Antića su davno otišli u Bijelu (u Posavinu), gde se sada zovu Lukići. Pejo Antić (r. 1904) nabraja ove pretke: Anto, Ivan, Juriša, po kome se zovu i Jurišići; možda je Jurišin brat otišao u Bijelu.

Među Muslimanima u Lipnici je mnogobrojan rod Delići.

Kad sam 1961. bio u Lipnici, bilo je u jeku pravljenja pekmeza od voća. Voće se najpre pomoću »tucala« tuklo u blani (koritu), zatim se ta masa stavljala u torkulu i pomoću nje se cedio sok, koji se onda ukuvavao u kazanu (fot. 1 i 2). U selu ima mnogo raznog voća; u višim

(Snimio M. S. F.)

Fot. 1.

Torkula i kuvanje pekmeza kod kuće Ive Tunjića u D. Lipnici.

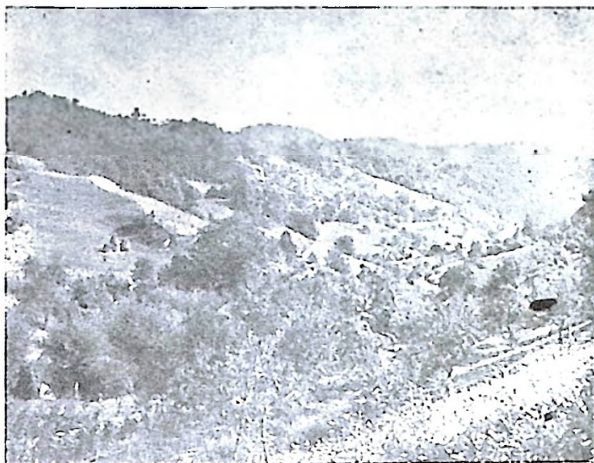
Fot. 2.

Torkula kod kuće Ive Tunjića u D. Lipnici.

(Snimio M. S. F.)

Fot. 3.

*Livade po stranama u
Sr. Lipnici.*

(Snimio M. S. F.)

delovima naselja su mnoge livade (fot. 3) Privreda je u čitavoj Lipnici, u stvari, mešovita: rad u rudniku i poljoprivredi.

Pomenuo sam jednu značajnu karakteristiku nošnje: ženske nose dosta dugačke košulje i gaće, tako da se krajevi nogavica vide ispod košulje. Omiljen nakit kod ženskih bile su sve doskora srebrne belenzuke; ako umre devojka, stavljaju joj belenzuke na ruku. Prilikom prekopavanja starih grobova na groblju Sr. i D. Lipnice nalaze srebrne belenzuke.

Veoma je sada u običaju bocanje (tetovisanje), ali kod muškaraca mnogo manje nego kod ženskih. To izvode devojke u proleće, u dane oko Sv. Josipa. Na koži se nacrtava šara (krst) tako što se metlika umoči u boju (smesa od čađi i baruta) i onda se boca. U tursko vreme su se tetovisali ispod pazuha da se »tatau« (krst) ne vidi.

Zajednica (kućna zadruga) je bila opšta pojava, pa možda ima i sada koja u selu. Zajednica Antića u D. Lipnici brojila je 23 čeljadi pred deobu 1937. Starešina je bio Anto, otac Pejin i njegove braće.

Pok. Juro Antić iz D. Lipnice imao je zemlje, a nije imao nikoga. Uzeo je Tunju Čanića, koji je takođe imao zemlje, ali bio maloletan, pa su oko 1928. pomešali imanja i bili zajedno do oko 1940. Podelili su se tada — svaki na svoju očevinu. Juro je onda uzeo sebi bratića koji je i nasledio imanje. (Okolina smatra da to nije bilo pravilno, nego da je Tunja trebalo da dobije bar neki deo, jer je on radio na toj zemlji.)

Sve porodice koje su poreklom od jednog pretka patrilinearno čine jedno koljeno ili familiju. Svi agnati u jednom takvom koljenu su među sobom rođaci. (Tako, npr., Divkovići su jedno »koljeno«; u selu ima Antića i oni im »nisu ništa familija«; svi Đurići su među sobom »rođaci«.) Bliži srodnici po ocu čine svojat.

Srodstvo je inače bilateralno, ali se srodstvo po ženskoj krvi, tj. po majci, brže izrodi, dok više se drži »muško«. I dok su svi agnati srodnici, krug kognata je veoma uzan. Npr. Jakov Đurić iz D. Lipnice je oženjen od Divkovića u Sudeču. Samo ta kuća Divkovića iz koje je njegova žena i samo deca njene braće i sestara su »familija« Jakovljevoj deci.

Prijatelj i prija su roditelji jednog bračnog para. Katolici u Lipnici ne smatraju da su oni među sobom kakva rodbina (dok je kod pravoslavnih u njihovoj okolini uopšte i prija rodbina).

Pravilo je da se u »familiji« (tj. u rodu) ne sklapaju bračne veze. Tako, npr., kod velikog roda Đurića nije bilo (do 1961) uzimanja u familiji: oni su uzimali žene Divkovića, i njima davali svoje devojke, a žene se i iz drugih mesta. Nedavno je među Divkovićima u D. Lipnici došlo do uzimanja u rodu. Otac nevestin koji je bio protiv toga braka hteo je čak da se tuče, »jer nije prešlo devet koljena«. A to znači da bi se, po narodnom shvatanju, mogli da uzimaju tek deseti rodaci.

Kod katolika je inače obična pojava da se dva brata ožene dvema sestrama. Sororat je redak: nerado se gleda na to.

Zaim Mulić, Musliman iz Lipnice, pošto mu je brat poginuo, oženio se bratovom ženom (levirat), ali je iz sela otišao u Tuzlu da živi.

Rodovi se pokazuju kao zajednice i po tome što u grobljima postoje rodovske parcele. Kod Muslimana u Lipnici pojedini rodovi imaju svoja posebna groblja blizu kuća.

Materin brat je daidža, i on se smatra kao bliži srodnik nego amidža (očev brat, stric). Ako daidža nema »familije«, njegovo imanje nasleđuju sestra i sestrići. Pa i »moje matere daidža« je veoma blizak i poštovan. Kad se ženi sestrić, u njegovim svatovima će daidža biti stari svat ili vojvoda (što je jedno isto), a najčešće biva da on bude venčani kum; kad se rodi dete, obično se uzima drugi kum.

I sada je u običaju da se starijim franjevcima obraćaju sa »ujače«.

Veoma je karakteristično da ima prezivanja i po majci. To su sekundarna prezimena. Npr. Božo Đurić iz D. Lipnice poznat je u užoj okolini kao Božo Kajićkin. Majka mu je od Kajića, Kajićka, i stoga je on Kajićkin, a tako i njegova porodica. U drugoj kući Đurića bila je Manda Kajićka koja se isticala vođenjem kuće i za života svoga muža, i stoga sada kažu Marko Jakova Mandina (Đurić).

Postoje i neki oblici ritualnog srodstva, iako se takvo srodstvo sklapa sada bez izvođenja rituala.

Ima toga kod katolika da neko dete doji druga žena, a ne njegova majka. Ta žena mu postaje pomajka. Ako su to dete i dete te žene različitog pola, oni se posle ne mogu uzeti.

Mogu se Musliman i katolik pokumiti: dobri prijatelji počnu se zvati i smatrati kumovima, a da čak ne bude ni obavljanja obreda šišanja deteta. Tako isto mogu se i pobratimiti, i to kako između sebe katolici, tako i katolik i Musliman, (to obično počnu uz rakiju). Čuje se da jedan kaže za drugoga: »Ne rastavljam te od brata«. Mogu da se pobratime muško i žensko.

Ako malo dete boluje, pa stalno plače, ono se simbolično »prodaje«. Tako je u Stjepana Antića unuča rođeno 1951. mnogo plakalo. Naišla iz

drugog sela žena da potraži od Stjepana konja sinu u svatove. Čula dečije plakanje i pitala, pa onda rekla: »Daj ti meni njega prodaj i neka moj Mijo (sin) bude i kum«, — Stjepan rekne: »Hoću!« — »Hajde, pošto ćeš ga dati?« I, ona dadne sto dinara. Kad je izašla, dete je zaspalo i otada bilo mirno. I tako će njen sin Mijo biti krizmeni kum tome detetu, Janku. Iako još (do 1961) nije bila krizma, te dve kuće su se p o k u m i l e.

Naselje Lipnica ima p r a k a n t u r e, crkvene odbornike koji se staraju o seoskoj kapeli (»kućaru«) i uopšte o crkvenim poslovima.

Praznici Velika i Mala Gospa ovde se zovu G o s p o j i n o (15. VIII), odnosno G o s p o j č i n o (8. IX).

Običaj je da stariji ljudi za života pripreme teške daske od hrastovine za mrtvački kovčeg. Čovek koji pravi »drvo« (kovčeg, sanduk za mrtvaca) ne ide na pogreb, tj. ne učestvuje u pogrebnoj povorci.

Kad se mrtvac oprema, treba mu staviti novac ili zlatan nakit, a devojci se stavlja na ruku belenzuk.

Kad se mrtvac spusti u raku, svako od prisutnih baci šaku zemlje u raku, pa odlazi.

Pred spuštanje mrtvaca u raku, vodi se računa o tome da se na njemu odveže sve što je bilo vezano. Mrtvac se nosi na groblje bez zastajkivanja.

Na grobovima je mnogo perunike; inače, po groblju su mnogi hrastovi i voćke. Običaj je da voćke sade pored groba.

Za samoubicu kažu: vrag mu oduzeo pamet.

Ranije su u toku građenja kuće priređivane gozbe: »temeljska«, »na šljeme« i »alalska«.

T e m e l j s k a: »na temelj« se klalo jagnje, krme ili oroz — da se temelj »zakrvavi«. Uveče je bivalo »sijelo«. Majstor bi izneo bradvu i na bradvu su davani priloz.

N a š l j e m e: tada su domaćin i susedi donosili na dar majstorima »ruo« (delove odeće) i piće, i ti su darovi iznošeni i vešani o sleme, a vikanjem je oglašavano šta je ko doneo.

A l a l s k a (gozba) priređivana je kad se može, makar i deset godina posle useljenja, pa je mogla i izostati. Na tu gozbu pozivani su majstori, ili su uopšte oni jedini i pozivani, jer ako majstor ne »alali«, domaćin neće imati sreće u kući.

Ne valja kuću graditi na mestu gde je bilo gumno. Ne valja saditi orah i dud kraj kuće. Međutim, lipa je česta.

Dok su na kućama bili drveni krovovi, na njima je držana č u v a k u š a (Semperivum tectorum). Kod Muslimana se može videti ponegde i sada na crepu.

Niko neće da unosi u kuću ništa od cera i jasena radi toga da ne bi u kuću udario grom.

S a b l j i c a (perunika, Iris) je česta kao cvet pored kuća i na grobovima. Ovde kažu da ona nije za lek.

Decu su ranije plašili »babom krvavijeh sisa« (= veštica).

IV USORA

PREDEO

U srednjem veku nazivana je Usorom prostrana oblast oko srednjeg i donjeg toka reke Bosne i oko njenih pritoka Usore i Spreče. Usorom se u današnje vreme u narodu zove samo još predeona celina koju čini sliv reke Usore¹. Najniži deo tog kraja, niže od sela Jelaha, zove se Župa (a tako se zove i sav kraj oko Prnjavora, u slivu Ukrine). Iznad izvorišta Velike i Male Usore je Planina.

Doline Velike i Male Usore su široke i pitome, a svuda unaokolo su niska pobrda blagih strana. Svuda je mnogo zelenila. Naselja su raspoređena samo po gornjoj ivici ravni pored reke, po stranama, kosama i terasama. Po dnu rečnih dolina još nema (1937) naselja. Hrišćanska sela su uopšte razbijenog tipa, a muslimanska su zbijena. Kuće i zgrade su (1937) većinom od brvana sa podzidom od sige. Samo su se u dolini Velike Usore mogle 1937. videti novije kuće pokrivene crepom.

Mnoga stara groblja svedoče da je predeo nekada bio dobro naseljen, možda bolje nego sada. U prošlom veku je stanovništvo u Usori bilo retko i velike površine su bile pod šumama, koje su već uveliko satrte industrijskom eksploatacijom.

U selu Gornjem Tesliću ima staro muslimansko groblje, dok je današnje stanovništvo pravoslavno.

Ove su beleške delom iz 1937, kada sam se kretao kroz čitav kraj, a delom iz 1962. i 1963, kada sam proveo neko vreme na lečenju u Vrućici. Gde je to bilo naročito potrebno, označeno je iz koje je godine koji podatak.

Stanovnici Usore nazivaju Hrvate oko Kotor-Varoši (sela Sokoline, Jakotina, Vilice i dr.) i u Korićanima bijelim Šokcima, navodno stoga što nose bele gunjeve. — Pojedini delovi sela zovu se Palanke. U Vrućici se sada (1962) te palanke označavaju brojevima: br. 1 — itd.

STARINE

Sem grada Tešnja, od najvećeg arheološkog interesa u Usori je srednjovekovna nekropola u Vrućici².

Kod Blatnice je selo po imenu Crkvina. Po pričanju, bila je nekada crkva i u Bijelom Bučju. Zatim, po predanju, bile su crkve na mestu Crkvišću (u sada muslimanskom selu Mrkovićima), i u selu Radinićima,

5 km od Tešnja. Zanimljivo je predanje o vrućičkoj crkvi sa Didoninim motivom: da je stara drvena crkva zauzimala toliko prostora koliko je zemlje pokrivala volujska koža. U selu Geliću ima Crkvišće, na kom ima šljiva. Niko neće da dira ta stabla, niti da jede plod s njih.

Na severu od Teslića, u naselju Ruževićima, postoje selo i potok Gračanica: u tom imenu je uspomena na neki stari grad. Oko Teslića ima na mnogo mesta stećaka.

Po predanju, bila je srpska crkva između zaselaka Radišića i Vrućice, s desne strane reke, a kraj gaza Brvišća. Sada preko tog crkvišta teče reka Usora. Seljaci su pre 1941. nosili kamen od zida sa Brvišća i gradili kuće. Istočno od crkvišta su parcele Kletišća: tu su bili kovači. Ne zna se čija je bila crkva koja se nalazila na mestu Prikopi kod rudnika uglja, na levoj strani Usore.

Mnogo se među Srbima priča o Prokleskoj Jerini kako je gradila Smederevo, ali u ovom kraju nema objekta sa kojima bi se ona dovođila u vezu. Međutim, toga ima za Crnu kraljicu. Naime, priča se da se brdo Tajno prozvalo tako što se Crna kraljica tu »zatajila«, kao i to da na tom brdu postoje zidine i podrumi.

U Donjoj Vrućici kazuju da je iznad Momčilova groblja bio Momčilov Grad.

Po Usori ima na više mesta kužnih groblja³. U selu Vrućici ima ih na više mesta. U samom Pribiniću ima oko sedam kužnih groblja, a u Oćaušu pet ili šest. Smatraju ih pravoslavnim. U njih se više niko ne kopa. Mnogo se priča o stradanjima od kuge. Tako, napr., u kući katolika Lapanovića u Vrućici umorila je osmoro čeljadi, a sasvim pomorila katolike Radeljce. Neki Lazo Sarić u Vrućici sahranio je uz kugu šezdesetoro čeljadi. Posle su njegovi potomci prešli u Gomionicu kod Teslića.

I u Usori je sva zemlja pripadala begovima (»sve je bilo begovno«). U tešanjskoj nahiji spahija je kmetu pravio kuću i štalu i davao mu šljivice za nasad; već u derventske nahiji je bilo drukčije.

BELEŠKE O POREKLU STANOVNIŠTVA

Pok. Vladislav Skarić napisao je raspravu o poreklu pravoslavnog stanovništva u severozapadnoj Bosni, pa je tom raspravom obuhvatio i Usoru. On je o poreklu stanovništva u Usori govorio samo na osnovu karakterističnih imena mesta, prezimena i rodovskih slava, i došao do zaključka da su velik značaj u naseljavanju krajeva između reka Usore i Bosne imali stočarski rodovi poreklom iz planina na jugu.⁴ Skarićevi podaci, međutim, treba da se proveravaju u narodu. U usorsku Župu i sada dolaze zimi sa stokom na ispašu stočari iz Planine i zadržavaju se do Đurđeva dana. Oni se spuštaju i dalje na sever, sve do Save. Dolaze i stočari od Travnika i Šipraga. Zanimljivo je da Muslimani iz Tešnja i drugi varošani te stočare zovu *Balijama*.

Priča se da je u Donjem Bjelobučju bio neki pop Stevković, koji je odatle pobegao zbog samoće: znači, toliko je u Usori još u novije vreme bilo retko stanovništvo. To se vidi i po pravoslavnoj crkvi i groblju u Vrućici: crkva je bila jedina u vrlo prostranoj oblasti, a na groblju ne samo da su se sahranjivali stanovnici iz mnogih sela po Usori, nego su tu sahranjivani pravoslavni Srbi čak i od Travnika, udaljenog oko 40 km.

Jedno selo i opština zovu se Karadaglije: tu su sigurno bili došljaci iz neke Crne Gore (turski: Karadag = Crna Gora).

HRVATI (KATOLICI). Brkići i Lapanovići u Vručici smatraju se starosedeocima. Međutim, bili su kmeti (čifčije). Tomići u Vručici su poreklom iz Hercegovine.

SRBI (PRAVOSLAVNI). Među Srbima ima takode rodova koji se smatraju starincima. Neki od njih mogu zaista biti starinački, ili veoma stari, pošto su bili na svojoj zemlji i u tursko doba. Tako se, npr., za Maliće i Boštrune (kao i za Muslimane Sadikoviće) ne zna da su odakle doseljeni.

U selu Vručici: Pavlovići (6 k., Blagočasne verige u januaru) poreklom su iz Očauša, odakle im je došao praded i gde ih još ima. — Vlinjaci-Linjaci ili Čovići (2 k.) Savići (3 k.) i Miličići-Kovačevići (4 k.) jedan su rod (Jovanjdan), čiji su preci došli od Livna i u početku su se zvali Popovići: najpre je došao jedan pop, a posle i njegovi srodnici. — U D. Vručici bilo je 1962. godine 14 kuća samih Vidovića (Đurdevdan), a kad je njihov predak došao od Vlašića, u čitavu selu je bilo svega 6 kuća. Predak Vidovića je došao sa Vlašića kod Travnika, odakle je pobegao zbog ubistva. — Mišići (Đurdevdan), nekada Kneževići, stariji su rod u Vručici (smatraju da su starosedeoci, iako su bili čifčije); tako isto i Ristići (Đurdevdan) s ogrankom im Markovićima.

Kao kriterijum za starinu pojedinih rodova u određenoj oblasti uzima se da li su ranije, u tursko vreme, bili na svojoj sopstvenoj zemlji ili su bili čifčije na tuđoj zemlji. Ako su bili na svojoj zemlji, smatraju se starosedeocima.

O velikim promenama u stanovništvu koje su izvršene u tursko vreme govore i imena naselja, kao što su: Mrkotići, Ruževići i Rankovići, koja su danas muslimanska sela. Ranije hrišćansko stanovništvo Usore u velikom broju se iseljevalo u Slavoniju i Ugarsku, o čemu ima i mnogo pisanih vesti.⁵

U selu Očaušu ima doseljenika iz Hercegovine.

Dušanići (10 k., Đurdevdan) u Pribiniću su, po nekima, sa Drine, a po drugima iz Hercegovine. Davnašnji su doseljenici. Ima ih i u Slatini kod Banje Luke. Još znaju za grob babe Dušane, po kojoj se zovu, a koja je bila mati četvrtih predaka Laze i Luke. Za njenog vremena išle su Toske, koji su sasekli sve odrasle muškarce u njihovoj kući, ali ona bila sakrila decu, i tako su opet nastali Dušanići. Priča se kako je u tom rodu davno bio neki pop Goran, koji bi danju čuvao koze, a noću obavljao sveštene radove kao pop. — Miladići u Pribiniću su starinom od Maglaja: dete slučajno ubilo drugo dete i mati prvoga prebacila ga tetki u Pribinić. — Popovići u Pribiniću su dvoji. Jednima (2 kuće, Simeunjdan) ded ili dalji predak bio je iz Crne Gore, od Cetinja. On je živio u zajednici sa pretkom drugih Popovića (oko 10 dom., Trivunjdan); ne zna se odakle je predak ovih drugih bio. — Bubići (Đurdevdan) u Tesliću su prešli iz Pribinića.

Pravoslavni Srbi u Usori govore štokavski i ijekavski, ali sa primesama šćakavštine (vošćani, šćap, brvišće) i ikavštine (vira, Nediljko, namirnik); govori se: rodak i rodjak.

PRIVREDA

Eksploatacija šuma i podizanje fabrike za destilaciju drveta u Tesliću (1896), koja radi i danas, bili su od velikog uticaja na ekonomski i društveni razvitak u ovom kraju, jer je obična radna snaga regrutovana sa sela. Pa ipak, osnovni karakter domaće privrede nije time bitno izmenjen: proizvodnja žita i voća i gajenje stoke još uvek daju glavna privredna obeležja predelu. Ali, domaća agrarna proizvodnja i zarada od vanpoljoprivrednog rada u ovom predelu nisu dovoljni, i zato mnogi iz ovog kraja, i Srbi i Hrvati, odlaze kao sezonski poljoprivredni radnici u Slavoniju i Vojvodinu.

Palo mi je u oči u ovom kraju da su volovi još uveliko u upotrebi kao zaprega za kola, dok se za oranje upotrebljavaju poglavito konji.

Na saboru u Tesliću 2. avgusta 1962. posmatrao sam kako dvojica pevaju pesmu koja je počinjala žalbom na stradanje krompira: »Zlatica nam pojela krompire«.

U predelu je mnogo voća, osobito šljiva i jabuka, ali o voću više rade Muslimani. Za preradu jabuke upotrebljavaju se *stupa i žeck*a, koju zovu i *torkulja*.

Nekada su držali mnogo koza, a manje ovaca; zatim, držali su goveda i svinje. U periodu između dva svetska rata još su mnogo gajeni konji »za alašu«: pojedina domaćinstva držala su, odnosno gajila su po 10—15 glava konja, pa ih onda prodavala. Daskora, do 1960, mnogi su žirili svinje po obližnjim šumama, a gonili su ih i u daleke šume. Svinje su gajene i za prodaju, a glavna »skela« za izvoz svinja sve do prvog svetskog rata bio je Kobaš na Savi.

Ranije su u ovaj kraj dolazili sa stokom na zimovanje ljudi iz Jezera, Bijelog Bučja, Ugodnovića i dr. Kad bi došli u jesen, ne bi plaćali za upotrebu paše. A ako bi došli u proleće radi jagnjenja ovaca, onda bi pašu zakupili od sela. U hrišćanskom selu bi seljani primljeni novac podelili među sobom, a u muslimanskom bi ga ili podelili ili dali u korist džamije.

NOŠNJA PRAVOSLAVNIH SRBA

U čitavoj Usori uglavnom je jednaka nošnja. »Usorska nošnja« je u bivšim srezovima tesličkom i kotorvaroškom i u delu tešanjskog. (U ostalom delu tešanjskog sreza nošnja pravoslavniha je navodno više slična nošnji Muslimana). Usorska nošnja zahvata i dobojski srez, s tom razlikom da krpe u žena u okolini Doboja nisu opervazene nego su čisto bele. Od ušća Spreče niz Bosnu nastaje drugi tip nošnje. Inače, ženska nošnja u Usori je uglavnom kao i oko Dervente.

U toku poslednjih 60—70 godina u Usori se nošnja izmenila triput u pogledu kroja i ukrasa, a delimično i u pogledu tkanina od kojih se izrađuje odeća. Međutim, ostali su uglavnom isti delovi odeće, sem nošnje na glavi.

Ranije je nošnja u pravoslavniha Srba bila sasvim različita od katoličke, a u novije vreme (pisano 1937) katolici se prilagođavaju u nošnji pravoslavniha. Muslimanska nošnja je posebna.

Muškarci nose do tela gaće i košulju. Košulja je vezena na prsima i rukavima. Muška košulja ima više veza nego ženska, i rukav joj je širi. Vezeni su joj »kolir«, prsa i rukavi. Leti se košulja (»rubina«) nosi preko gaća. Zimi se na donji deo tela navlače »šalvare« otvorenih nogavica od tanke crno-bele tkanine »na koca« ili »na pru(t)ca«. Samo imućniji su nosili suknene čakšire. U potplaninskim selima zimi su se nosile i singave šalvare od kostreti. Ako idu samo u gaćama, krajevi od nogavica se spuste preko čarapa, a ako nose šalvare, tada se čarape uvuku u nogavice.

Predak Kneževića u D. Vručici nosio je letnje gaće čije su nogavice na krajevima bile opšivene trakom crnog ili crvenog platna, i po tome se poznavalo da je knez. Ranije su čarape bile duže nego danas. Po čarapama se nose priglavlci, pa tek po njima opanci, ali sada se već više nose cipele nego opanci.

Opasuju se tkanicom. Ranije je tkanica bila opšta i u muškoj i u ženskoj nošnji. Muška tkanica je bila široka oko 15 cm, a duga toliko da je čovek može obaviti triput oko pojasa. Po tkanici su stariji nosili »silaj« (listove), a mladi su nosili kaiš. Sada (1937) se nose »tkanice« od bobaka (dinduva), široke samo oko 3 cm.

Na gornjem delu tela, a preko košulje, nose se »zubun«. Zubun je kratak, do pojasa, tako da se vidi donja ivica tkanice jedan do dva prsta. Kad je hladno, preko zubuna se nosi »gunj«. Muškarci prebacuju preko zubuna »šarpelj«, torbu, ranije vunenu, domaće izrade, a sada kožnu.

Imućniji su krojili čakšire i gunjeve od sukna »bugarije« koje su kupovali u Tešnju.

Na glavi su ranije nosili fes, koji su obavijali crvenim šalom, a sada nose šubare, šešire i šajkače. Muslimani su obavijali oko fesa zeleni šal,

Kao ukras vredela je u starije vreme teška crvena kabanica s kukuljicom. U svatove su redovno išli u takvim kabanicama kum, stari svat, dever i mlada, a mogli su i drugi. Mlada je nosila tu kabanicu, kako objašnjavaju, da eventualni otmičari ne bi lako mogli poznati koje je devojka.

Muškarci u planinskom delu ovog predela nosili su zimi »nakurnjak«. Priča se kako je baba pitala lekara koji je zimi došao u selo da li ima »nakurnjak«. Ako nema, ona će mu dati »dedov«, jer je njemu malen, a u njih je studeno.

Glavni deo ženske odeće je košulja (»rubina«) od lanenog ili konopljinog platna i svile. Ranije je rubina bila od dve pole i od klinova, a sada se kroji od više pola, pa je u pasu ubrana. Ranije su na ženskoj košulji bili vezeni rukavi, »krila« (sve što ne pokrivaju pregača i zubun), jaka i prsa. Ženska jaka je manje vezena nego muška. Ranije su rukavi bili otvoreni, a sada su zatvoreni. Žene retko nose gaće. Kad ima menstruaciju, žena se ispomaže starom košuljom ili kakvom krpom (conja). U staro vreme žene su za vreme menstruacije i babina (do četrdeset dana) nosile dugački »aljetak« od tanjeg ili debljeg sukna, dug do zemlje, skrojen poput košulje, samo spreda rasečen sasvim od grla do dna. Preko njega su opasivali tkanicu i pregaču. Toga više nema. Nošenje haljetka objašnjavano je više stidom: da se ne bi dogodilo da se na ženi

vidi krv, a i radi zdravlja. Haljetak je nošen samo u takvim prilikama, i žena u haljetku nije izlazila nikuda iz kuće.

Po košulji žene nose pregaču pa tkanicu. Ranije su bile vunene pregače sa lepim šarama i sa tri strane ukrašene »potkićem« (resama). Pregače bez resa (»potkića«) nosile su starice i žene u velikoj žalosti (samohranice), kad vežu krpu na glavi naopako, tako da pokriju usta, ili da pera od marame dodu na potiljak. (I prosjakinje nose krpe naopako.) Nove pregače su mnogo duže nego stare, karirane su i prugaste, a s manjim resama. U novije vreme nose se i svilene pregače.

Ženska tkanica je bila kraća i uža nego muška, a na krajevima je imala pafte, ali ih je bilo i bez pafata. Ako je bila s pafatima, bila je dugačka samo toliko da se žena njom mogla da opase samo jedanput. Ako nije imala pafte, tkanica je bila dugačka toliko da se žena mogla opasati i dvaput i s kraja su joj visile rese, iglenica, nožić, ključ od zgrade i malo ukrasa (»potkića«). Sada se nose samo pojasevi od bobaka ili dinduva.

Na radu zimi izvan kuće žene su i po Usori, kao i u Planini, nekada nosile muške šalvare. (U »Planini« od Blatnice do Travnika i do Skender-Vakufa ženske i sada [1962] nose zimi šalvare.)

Na gornjem delu tela nosi se »zubun« od crnog sukna. I ženski zubun je menjao kroj, veličinu i izradu. Ranije je bio dug i širok, bogato ukrašen šarama od čohe, dugmeta, širita i dr. Današnji zubun dopire samo malo niže pojasa i ima vrlo malo ukrasa. Ima i toga da se ide bez zubuna, a mesto njega se nosi kratak jelek od kadife s malo ukrasa. Ranije su devojke nosile »zubun« ili »aljetak« od bela sukna s prišivenim ukrasima od čohe ili s vunanim vezom.

Po zubunu se nosi »gunj« od crna sukna, sa rukavima, nekada dug do ispod kolena, a sada kraći. »Noseći gunj«, gunj koji se nosi običnim radnim danom, nema ukrasa (»izrade«), a na »zboračkom« gunju postoje ukrasi.

Na nogama su čarape, priglavci i opanci ili cipele. Ranije su nošeni »građeni« opanci, tj. sirovi opanci koje su pravili sobom od opute ili od učinjene kože, ili »visočki« (crveni), ili crni »banjalučki opanci«.

Nošnja na glavi je veoma složena. Devojčice od 5—6 godina idu ošišane glave, sem što se ostavlja jedna mala pletenica. U toj pletenici budu cvancika, dinduve i neki koren (»vilinsko kopito«), koji se nosi i radi ukrasa i radi odbrane od uroka i od padavice, a i radi porasta kose. Kažu: »Ne smije velika bóla na vilinsko kopito«. Devojke su ranije nosile nakićen fes, posle crnogorsku kapicu, a sada idu gologlave. Udate žene pokrivaju glavu. Najveća je sramota za ženu da bude gologlava. Priča se kako su nekoj ženi na nekom zboru skinuli krpu s glave, i ta se više nije pokazivala među svetom. Žene dele kosu na razdeljak. Glavu pokrivaju vezenim krpama. Planinska krpa je optočena sa tri strane: ranije crnim, sada crvenim vezom. Krpa se vezuje pod bradom »skvačkom«, a to je remen sa metalnim kukicama i starim novcima. Tako rade u Planini i u selima oko Pribinića, a u ostalim selima se krpa vezuje petljama. U Župi su krpe većinom bele, a u Planini su krpe sa više crnog veza. »Metnuti krpu« i »pokriti glavu« u Usori znači isto što i »udati se«. U susednom maglajskom srezu i devojke nose krpu.

Čarape su dugačke i sa vrlo ukusnim šarama.

Za nošenje žita, brašna i dr. veoma su u upotrebi mešine od teleće kože, koje ženske nose na ledima. Ili se torba takvog kroja načini od vreće.

Nekada su mnogo sejali lan i konoplju. Te kulture su bile počele već da se napuštaju, ali se ponovo vraćaju.

Nekoliko podataka o nošnji katolika u Usori dao je P. Bogunović.⁶ I 1962. vidao sam kod Hrvata »tatau«: dok je kod žena, osobito starijih, toga mnogo, kod mladića je uglavnom tetovisan samo krst na rukama.

ZADRUGA, ROD, SELO

U Maloj Usori je još uvek (1937) bilo dosta velikih zadruga. Uopšte, ukoliko se ide dalje u planinu, sve ih je više. Život u zadrugama u ovom kraju je u najtešnjoj vezi sa stočarstvom: ranije se svet bavio stočarstvom, bilo je više zadruga, i »degod je zadruga, tu je stoka« (tj. glavno zanimanje), i tako je i sada. U Vručici su mi 1962. objašnjavali: ako se živi u zadrugi, lakše je držati stoku, sve je lakše; jedan je starešina, pa je i jeftinije. God. 1961. podelili su se u Vručici Jokići, a bilo ih je 30 u kući. Inokoština (»jedinluk«) nastala je otkako su »nastale firme«, tj. otkako je svet počeo da radi i da živi ili da se ispomaže radom u industrijskim preduzećima. Otkako su se počele zadruge da gube, na preostale velike zadruge se gleda s podsmehom i prezrenjem. Tako se, npr., velikoj zadrugi Toše Babića u Pribiniću podsmevaju (1937) da su tunjavi, da slušaju starešinu i sl. U toj zadrugi bilo je uoči rata 1941. oko 40 čeljadi, a u zadrugi Marka Gotovca u Oćaušu oko 45. Obe su se zadruge održale do iza rata, ali su brojno opale usled stradanja 1941—1945. U zadružnoj kući Vrbica u Vručici bilo je 57 čeljadi pred deobu 1945. Sada ih ima oko 20 domaćinstava.

Bilo je i nesrodničkih zadruga. Sa Popovićima u Pribiniću koji slave Simeunjdan, a poreklom su od Cetinja u Crnoj Gori, bili su u zajednici Popovići koji slave Tripunjdan, nepoznatog porekla. Preci, tj. dedovi nisu bili rod. A kad su se delili, i sinovi Simini (Tripunjdan) dobili su delove kao i sinovi onoga drugoga deda (Simeunjdan). 1947. došlo je i do bračne veze između tih Popovića. U Donjoj Vručici bila je za turskog vremena (tj. pre 1878) kuća Ananije Mišića. Bila je u selu i kuća samca Miće Mišića (braća mu se razišla kao deca). Nisu bili rod. Beg ih sastavi u jednu kuću da žive zajedno, jer će inače oterati Miću sa čitluka. Tako su se sastavili. Posle se Mića oženio i živio dok nije Ananija odrastao (Ananiju je Mića zastao kao dete). Zajednički su kupili zemlju od bega oko 1907. Pomrli su ne podelivši se (po kazivanju Sime Mišića 1962).

Desio se i ovakav slučaj. Domaćin Pero Stojanović imao u kući »najamnika« Iliju Pavlovića iz G. Teslića, pa ga oženio svojom svastikom i tako su postali »badže« (pašenozi). Pero je imao kćer i »vjenča je u kući«, tj. dovede u kuću i njenog muža Stojana Despića iz Vručice. Posle Perine smrti i dalje su živeli zajedno Ilija i Stojan, iako nisu bili agnati. Kad su se delili, delili su nasleđeno imanje po ovom osnovu: Stojan dobio deo koji je, u stvari, nasledila njegova žena, a Ilija deo

po tome što nije bio primio platu kao najamnik (a bio je u toj kući možda 40 godina).

Stopanica, planinka ili maja je žena koja se u kući stara o jelu i ne ide na posao izvan kuće. Obično je to neka žena »po stareštvu«, ili neka koja je za to sposobnija. Nema reduša (Vručica). Koja žena ima malo dete pa ne može na njivu, ostaje da pomaže stopanici. Koja je »jalovuša« (nerotkinja) ide da čuva stoku i da radi na njivi. Kad je za nevolju, »žene s malom decom idu na poljski posao, pa i decu nose na njivu«.

Ako je moguće, zadruga ima više stanova za tkanje; inače se sve žene služe jednim. U nekoj kući svaka žena je tkala sukno za svoju čeljad, a u nekim kućama sukno je zajednički tkano, a od njega krojeni haljaci pojedincima po potrebi.

Prilikom deobe zadruge postupalo se ovako: zatečena hrana (žito) delila se po čeljadi, vlastita zemlja po braći, aginska zemlja i krčevina po radnoj snazi (tj. po muškarcima sposobnim za rad, uzimajući u obzir i neoženjene), stoka po braći, tako i gotovina u novcu i dugovi, piće po čeljadi. I malo dete je dobivalo deo od hrane, ali ne pun. Nije se izdvajalo ništa za račun skoro umrlih. Vrlo je čest o s o b a c u zadrugi, a ima ga, iako retko, i u maloj porodici.

U naše vreme (1963) sin pošto se oženi ostaje da živi s ocem dokle može, pa i trajno, ako imaju dovoljno zemlje; ako nemaju zemlje, odlazi »trbuham za kruhom«. Obično se braća ne dele posle očeve smrti. I oni se ne dele sve dok mogu zajedno da žive. Tako je i kod Srba i Hrvata.

Nova pojava u društvenom i porodičnom životu ovoga kraja je da su srazmerno česta vanbračna deca, i to uglavnom iz kratkih ljubavnih veza na radovima u Slavoniji.

Svi srodnici po krvi, kako oni sa muške, tako i oni sa ženske strane, kaže se da su rod ili svojat. Međutim, rod po majci se uopšte ne računa daleko. Kao primer mogu navesti da Simo Mišić iz Vručice, veoma inteligentan čovek i odličan informator, nije više znao ni od koje familije mu je bila baba po ocu, još manje da bi znao šta o daljim precima i srođnicima svoje majke. Familija je naziv za porodicu, zadrugu i rod, a šire srodstvo je grupna familija. Može se čuti kao termin za rod (gens) i naziv dionici; i za brata, ako je odeljen, kaže se da je dionik.

Stric smatra se da je bliža »familija« nego ujak jer se s njim živi grupno. Nema toga da bi ujak bio stari svat u svatovima. Desi se da ujak i ne dođe na svadbu. Inače, ujak dolazi, kao i drugi, na babine i na pir (svadbu) detetu svoje sestre i donosi dar u stvarima kao i »familija«, dok »uzovnici« ili »komšijaši« ili »namirnici« (namernici) daju tom prilikom samo dar u novcu. Ako je u istom selu ili zaseoku, a sestrino dete ostane bez oca i nema strica, onda će mu staviti ujaka za staraoca (tutora).

Rodjaci su među sobom deca od dva brata ili dve sestre, ili od brata i sestre. Oni su prvi rodaci, a njihova su onda deca među

sobom drugi rođaci. S ženske strane rođaci se smatraju do trećeg »koljena«, a sa muške i dalje.

Muškarcu je sestrin muž zet, a ženskoj je svak. Mužu je žena ženinog brata, šure, punica ili šurinica. Za tazbinu se govori: »Ja imam ženinstvo« ili »ženino očinstvo« u N. Za majku se obično kaže matera.

Usled deoba zadruga nastale su grupe kuća od članova istog roda. Takva grupa se zove »džemat«. Svako selo se deli na »džemate«, koji se obično zovu po rodovima.

Na čelu sela ranije su bili knezovi (u Muslimana mukтари), ali tako da je svaka verska grupa u selu imala svog posebnog kneza. Tako su u Vrućici bila dva kneza (za pravoslavne i za katolike) i muktar. Međutim, svaki seljak mogao se u slučaju potrebe obratiti ma kom od knezova ili muktaru — koji mu je od njih bliži. Knez je biran na ovaj način: Dogovorili bi se seljani najpre o mestu gde će se obaviti izbor. Ako su bila dva kandidata, podelili bi se u grupe, pa na kojoj strani bude više, taj kandidat je izabran.

Ranije je knezu selo davalo od svake muške radne snage u selu godišnje jednog nadničara (jedan dan rada) ili ekvivalent u novcu.

Kod Srba bilo je ovo pravilo: kad je u selu »uvjet« (dan seoskog zaveta), niko nije smeo da radi u svom selu. Ako je imao zemlju u drugom selu, mogao je ići da radi tu zemlju lično ili da najmi radnike, ali ne bi smeo da radi zemlju u tom drugom selu kad je u njemu »uvjet«.

Ranije su oni domaćini čije su kuće imale njive u polju podešavali da svaki seje što i sused, da seju »u mašaluk«. Mašaluk je jedan kompleks, potes, »zajednica gdje siju«, — dakle, sistem potesa. Samo ako su se domaćini čije su njive u takvom potesu složili da seju isto, ta je površina »mašaluk«. U mašalucima su svi u isto vreme obavljali poljske poslove, pa bi pojedinci obrali kukuruze iako nisu sasvim zreli, jer se posle berbe, odnosno žetve puštala stoka.

U Vrućici kako ko sredi svoju letinu, tako i nušta svoju stoku na svoju zemlju da iskoristi pašu dok je »cielina«. A kad se sva letina u selu digne, onda se više ne gleda na mede: stoku napasa gde ko hoće.

OBIČAJI

Slava. — Ko dođe na pustolinu, prima i njenu slavu, bez obzira na to na koji je način došao: bilo kao uliez, kao naslednik ili kao kupac. O takvoj slavi vrši, uglavnom, sve običaje kao i o svojoj pravoj slavi, sve jednostavnije i s manje troška.

Neki počinju da slave slavu uveče, uoči praznika, radi dobra stoke; drugi počinju na sam dan, »na lice«.

Veoma je važno da bude što više nosetilaca o slavi. Gotovo sav Pribinić slavi Đurđevdan. Zato idu jedni svojim kršnjacima uveče, drugi izjutra. Bliža rodbina može ostati u gostima o slavi i duže.

Nije u običaju da se sprema krsni kolač. Ali je običaj da se prilikom svakog važnijeg događaja lomi hleb. Ne postaju ni kumovi ni prijatelji dok ne prelome hleb. Nekoliko podataka o slavi u okolini Tešnja zabeležio je Ljubomir Pećo: »Običaji i verovanja iz Bosne, Srpski etnografski zbornik XXXII (Beograd, 1925), 366—367.

O slavi se sprema koljivo, varena pšenica. To čine svi sem onih koji slave Ilindan (od njih niko ne sprema koljivo). Međutim, spremaju ga oni koji slave Arhandelovdan.

Pojedina sela imaju svoje opšte seoske slave: masla, obljetina, »sveštanje obljetine«, pored toga i svoje uvjetne dane u koje ne obavljaju poljske poslove radi zaveta. Obljetina u D. Vrućici je Spasovdan, u G. Vrućici Pavlovdan, u Radišićima Pokrižak (četvrtak posle Spasovdana) itd. »Uvjet« u D. Vrućici je utorak.

O obljetini u D. Vrućici se iskupe na brdu. Iznose tu razna semena, maslo, vosak, tamjan. Bude tu i sveštenik koji to sve blagosilja i osvećuje vodu. Posebno se iznosi ručak za siromahe. To su opštinske sofere. Jedan od seljana vikanjem poziva: »Jabandžije, hajte ručati ko god hoće i može«. Pristupe mnogi prosjaci i dr. Ta sofrta bude dugačka i više desetina metara, pa bude i u dva reda, prema snazi sela. A posle časte prijatelji prijatelje. Katolici takode imaju obljetinu, ali oni tada čašćavaju prijatelje kod svojih kuća. Kod njih tog dana povorka starijih ljudi obilazi granicu sela noseći u tikvi »svetu vodu«. Na pojedinim mestima obavljaju molitvu i »škropljenje« tom vodom. U Vrućici ta povorka ide od Crne Rijeke prema zapadu na Ras-potok i dalje — u Crnu Rijeku.

U mešovitom selu Vrućici utorkom, kad je »uvjet«, pravoslavni ne rade, a katolici rade, ali poste.

Crkva u Pribiniću posvećena je sv. caru Konstantinu i carici Jeleni, jer je sagrađena u vreme popa »Koste« Dušanića. Crkva je, dakle, posvećena svetitelju čije ime je nosila ličnost kojoj pripada glavna zasluga za podizanje crkve.

Selo Liplje je imalo svoju težačku sveću, koja je nošena u krstonošama, jer nisu imali crkve. Običaj prinošenja te sveće ukinuo je pok. Kosta Dušanić.

Kad se osvećuje (»tronoši«) nova crkva, običaj je da se opaše platnom ili »svitcem« (tankom svećom). Obično (ali nije obavezno) to čini žena onoga domaćina koji kumuje crkvi, a čine i žene koje nemaju poroda (»bezdjetke«), kao i one kojima umiru deca i one koje se zavetuju radi deteta jedinčeta i sl. Platnom se crkva opaše jedanput ili dvaput. Priča se da je Milja Jošića u Borku triput opasala crkvu, koja je izgorela. Ako se crkva opasuje »svitcem«, onda se opasuje triput. Platno ili »svitac« pripašće crkvi.

Osobit je običaj obnijet ikonu oko crkve. Kad kakva litija obilazi oko crkve, onda poneka žena plati da obnese ikonu. Pre nego što će se urediti i poći litija kod crkve u Pribiniću, crkveni tutor pita koja žena hoće da nosi ikonu: »Ima l' koja sestra naša rišćanska kojoj je Bog dao i srce zaželjelo da naš sveti hram obdari, a njoj dragi Bog stostruko vrati? Šta željela i Boga molila, sveta Nedelja i sveta Petka uslišila!« Žena koja želi da obnese ikonu priđe, poljubi tutora u ruku i ikonu. Prilog daje u novcu. Ikone uzimaju da obnose žene koje to čine kao zavet da bi dobile dete ili radi zdravlja. Obnose se samo ikone sv. Petke i sv. Bogorodice, retko kad i ikona cara Konstantina i Jelene (»Ljeljanje«). Devojke to nikad ne čine. Žena koja hoće da obnese ikonu mora da je »čista« bar sedam dana.

U crkvi u Vručici ima mnogo ikona koje su zavetni darovi banjских posetilaca, i to ne samo posetilaca iz bliže okoline, nego i iz Vranja, Petrovgrada, Zrenjanina, Beograda i dr.

Na Kondžilu u Usori, gde je neka čuvena ikona Bogorodice, bude velik sabor katolika o Velikoj Gospojini, 15. avgusta po n.

Na katoličkim zborovima po Usori i oko Dervente uvek bude tuče zbog devojaka.

Pravoslavni donose za badnjak cer i lože ga. Katolici, pak, donose kao badnjake dve ili tri grane leskovine. Donose ih pre sunca, ali ih ne lože na vatru nego ih drže u kući do Sv. Tri kralja. Veruju da od Badnjega dana do Sv. Tri kralja nema krsta («nema križa») i zato tih dana mladicom od leske »križaju« hleb kad hoće da ga stave da se peče.

Kod pravoslavnih nisu u običaju koledari kao u krajevima oko donjeg toka reke Bosne. Međutim, kod katolika postoji običaj da idu čaralice: u poznu jesen, kad se kukuruzi perušaju, što se radi uveče, maskira se po nekoliko igrača, pa izvode razne šale. Glavna lica među njima su: »starac« sa grbom na leđima i »baba«.

Na Mali Božić, kod pravoslavnih, neko nosi po rukovet zobne slame, koja je bila prostrta na Božić i na kojoj se spavalo, na nekoliko stabala šljiva i na njih je veže, a svu ostalu slamu iznese na »harman« (gumno) i po njoj se deca onda ganjaju kao da vrhu. (A kada se na Badnje veče unosi slama, deca skaču po slami i riču kao goveda.)

Kod katolika se uoči Božića takođe unosi slama, obično od zobi, ali se ona posle tri dana jednostavno izbací.

Uz uskršnji («časni») post pravoslavni sveštenici kupe bir. Kad sakupljač (seljak) dođe u kuću, obično ga ženska gurne raškom s leđa kad on pođe iz kuće, a neki muškarac iz kuće rukne na njega kao vo. To se čini da bi krave bolje vodile.

Na dan Sv. Đurđa prave se krstići od leskovine (provuče se jedna šipčica kroz drugu) i u svaku njivu zadene po jedan. Katolici na Jurjevdan nose u crkvu jelove grančice da se osвете, pa ih posle stavljaju na njive. To se radi da se usevi sačuvaju od grada i zla vremena.

Na Sv. Lazara, samo kod pravoslavnih, izjutra čim svane, deca uzmu peku sa ognjišta pa, udarajući u nju, obilaze oko kuće vičući:

Kuca, kuca Lazarica,
bjež' od kuće, poganica!

Ako u kući nema dece, to rade stariji.

Ne praznuju Jeremijevdan.

Nedjelja pred uskršnji post, kao i prva nedjelja posle Duhova kod pravoslavnih zove se Bijela nedjelja. U Bijeloj nedjelji posle Duhova neće ništa sejati, osobito ne grah, jer to nije dobro.

Iako na Petrovdan bude sabor kod crkve u Vručici, taj praznik već slabo praznuju (pravoslavni). Nekada je bio običaj, do oko 1941, da se posti za Petrovdan. U toku tog posta spreman je za svako čeljade u kući po jedan sušeni sir, koji je davan na Petrovdan (kao na Uskrs crvena jaja). Toga običaja nije bilo kod katolika. U Usori nije u običaju da se uoči Petrovdana nose upaljene lile; takav običaj postoji oko Bos. Gradiške.

Običaj dodola je nepoznat.

Dan arhandela Gavрила je kod pravoslavnih praznik »od zvijeri«, dan Ognjene Marije je praznik od groma, a Prokopijevdan (»Prokop«) je praznik od bure, nejači i sitne stoke. To je velik praznik. Takvi praznici se zovu uopšte u vjetni sveci. Drže ih i Muslimani.

Pravilo je da uoči praznika treba u kući sve da se iščisti da ne bi došla veštica.

U ranije vreme majka sama ne bi nipošto donela svoje dete na krštenje.

Česta je pojava kod usorskih Srba da se muškom detetu da očevo ime. Tako, npr., u Vručici Miloš Bajić ima sina Miloša, a Gavro je sin pok. Gavre Markovića. I kod pravoslavnih i kod katolika često je lično ime Luka.

Babine mogu da se obave i do navršetka godine dana od rođenja deteta. Na babine dolaze iz susedstva samo žene, a iz roda iz daljih mesta dolaze i muškarci i ženske.

Ranije se kod pravoslavnih u Usori devojka venčavala s kosom raspletenom i spušenom spreda, a pokrivena crvenom kabanicom. Dru-gobračnima su popovi stavljali prilikom venčanja venac na rame. Udovica se venčavala pod krpom.

Pravoslavni i katolici bivaju rado među sobom venčani kumovi. Sveštenici to ne dopuštaju, a oni bi rado kumovali među sobom i za krštenje.

Samrtni i pogrebni običaji kod pravoslavnih Srba u Usori su opširno opisani.⁷ Taj ću opis upotpuniti ovim podacima:

U Usori se priča o nekadašnjem ubijanju staraca. Priča se: 1) Sin vodio oca u šumu. Poneo mu i ćebe da se ima čime pokriti. I, ostavio ga. Jedan otac, tako ostavljen, rekne sinu: »Vrati ti pola čebeta! Kad tebe bude vodio tvoj sin, da imaš čim da se pokriješ.« I on (sin) onda vrati oca. videći da će i njega njegov sin tako odvesti u šumu. 2) Naterala žena muža da napravi korito za svog starog oca. Pitao ga sinčić šta radi, pa će reći ocu: »I ja ću tebi kad odrastem.« Sin sekirom razbije korito i ženu istuče, a oca je do smrti poštovao.

Onoga časa kad se sazna da je neko umro, svi s iste strane vode prestaju da rade o zemji (ostave »lijes«). Pošto se mrtvac iznese iz kuće, onda se iza kućnih vrata razbije pokljuka (zemljani vršnik, sač). Ne govore »mrtvac« i sl. nego samo »kosti«.

U kući se prolije sva voda koja se zatekne kad neko izdahne, vatra se ugasi i ništa se ne gotovi. U toj kući treba posle mrtvacu sve da se okreči i »oluži«, tj. da se drvenina i posuđe dobro operu ceđem od pepela (luga).

Za ukop se ništa ne pozajmljuje. Ako se od koga uzme rakija, pšenica, brav, ma šta, to se mora platiti. (Onaj ko daje naplaćuje običnu cenu.) Ništa se ne donosi u kuću kao prinos kada nekog sahranjuju; odskora je počelo da se donosi, i to samo piće (boca rakije).

Ako umre devojka ili momak, onda se svima ukopnicima daju darovi: marama, peškir i sl.

Kad umre ko, za prekadnu sofru (đaću) koja će biti kod kuće posle sahrane kolje se dušni brav: ovan ili ovca — prema polu po-

kojnika. Kad ukopnici dođu s groblja kući na daću, na šišu se peče crna i bela džigerica od dušnog brava i svaki od ukopnika, pošto se posluži pšenicom, uzme po komadić crne i bele džigerice. Uzimaju i ženske. Ko ne može da zakolje dušnog brava odmah toga dana, može to učiniti docnije, ali svakako prije nego istekne godina.

Za tu prekadnu sofru za ukopnike nipošto se neće zaklati i spremiti nešto »krilato«, niti upotrebiti hleb s kvasom. (Oba ta pravila drže i Srbi u okolini Zenice.)

Ko je dodirivao mrtvaca ne sme da nasaduje kokoš ili drugu »mladinu«, ne sme da šara jaja o Uskrsu, niti da pšenicu za seme ili lehu (»liju«) menja u susedstvu. To za godinu dana. U kući neće za godinu dana od smrti opravljati ognjište niti uopšte raditi šta sa zemljom, jer »ne valja se«. Isto tako, i ne bojadišu ništa za godinu dana.

Radi pomena mrtvima se piše »pred dušu«: daju se prilozima crkvama i manastirima.

Opšti je običaj da se u slučaju spora oko mede nosi zemlja »na šiji po medu«.

U pravoslavnom groblju u Vrućici odvojeno je u jednom uglu mesto gde se sahranjuju umrla nekrštena deca.

Na brdu Vinogradu u palanci br. 1 u D. Vrućici postoji posebno N e k r š t e n o g r o b l j e za umrlu nekrštenu decu. Ranije su samoubice sahranjivali izvan grobljanske ograde, kao i umrlu vanbračno rodenu decu, a sada ih sahranjuju u groblju. Ranije su »potopnike« kopali kraj reke, gde su ih našli, da voda može uvek da dohvati grob. Ako bi utopljenika odneli i sahranili gde dalje, i dotle bi došla voda. Sada se i utopljenici sahranjuju u groblju.

Ranije su bile čitule, u koje su upisivana imena umrlih iz kuće; više ih nema.

Volovi se daju na odor i na izor. N a o d o r je kad se vo dadne da duže vremena, godinama, bude kod drugoga, pa onaj ko je primio vola dolazi s tim volom kod njegova vlasnika da ore po nekoliko dana. A kad neko uzme vola n a i z o r, on vlasniku godišnje daje za vola 3 osmaka žita (1 osmak ima 2 kutije po 12 oka). R a d u s v e z u je kad se dvojica udruže s po jednim volom i zajednički se njima koriste; oni ne daju ništa jedan drugom. Krave se daju na k e s i m: ko uzme kravu, daje sopstveniku krave godišnje 2 kg (ranije jungu) masla, a tele dele na pola. R a n i j e su tele hranili 3 godine, pa delili, a sada manje.

Da se označi da je neka livada zabranjena, od Blagovesti se stavlja, odnosno pobode u nju b i j e l a m o t k a (oguljena) ili štap na kom je gore uvezana rukovet sena.

Priča se da je Husref-beg dobio Vakuf tako što ga je obišao na konju. Bio postavio unapred konje na nekim mestima. Dok je obilazio, pod njim su poginula dva konja.

VEROVANJA

P r ä l o je mesto na reci gde se pere, odnosno gde se pralo rublje. Na tim mestima, kao i na raskršćima i oko groblja najviše se »prikazivalo«.

»Znalo se«, pa delimično ima toga i danas, za veštice, vile, kugu, vukodlaka i drekavca kao za demonska ili poludemonska bića. Sasvim je nepoznata stuha (stuva). U Vručici ima voda i šuma s imenom Zmajevac.

Pričaju da je ranije bilo ovoga: Vukodlak dolazi noću ženi. Ona sveže za njega kraj od konca. Kako on, odlazeći, ide, konac se odmotava i po tom koncu sutra će znati u kom je grobu. Onda bi se ljudi sakupili, iskopali vukodlaka i proboli ga smrekovim kocem.

Mesto za građenje nove kuće birano je nekada na ovaj način. Na sredini mesta gde se želi podići kuća umota se konac »na rašak«, pa ga onda ponovo motaju i ako se krajevi konca sastave bez preticanja, sretno je mesto (Vručica 1962).

Na nekim kućama u Vručici vidao sam i 1962. č v a k u ć u (čuvar-kuća, *Sempervivum tectorum*). Sok iz njenog lista cede u bolesno uho.

Na grobovima u pravoslavnom groblju u Vručici vidio sam mnogo perunike (Iris), koju ovde zovu perunika ili sabljica (u Inljanima sabljica).

Kad vetar mnogo duva, u vatru se baca kakav stari opanak da vetar prestane.

Kad je oluja i pretil grad, iznose pred kuću siniju, sadžak, ožeg i dr., a neki iznesu i postave naopako (oštrica okrenuta nagore) sekiru. Nema da se dozivaju utopljenici i dr.

Kad se tka, pa se prilikom dovršetka tkanja režu konci, isteraju se iz sobe sva muška deca.

Ako dete boluje od »djetinje«, treba doneti mleka od majke i kćerke koje istovremeno doje decu, pa to mleko sastaviti i davati detetu.

Ritualni obilasci se obavljaju kretanjem »na desno«.

Na Crkvištu u selu Geliću ima šljiva. Niko neće da dira to drveće, niti da jede plod s njega.

Vosak i metla ne smeju da padnu na svako mesto.

Voda u sudovima treba noću da je pokrivena, da se đavo ne uvuče u nju. Voda ne sme da vri bez potrebe, jer će se žena mučiti prilikom porođaja.

1. Više obaveštenja o predelu Usori iznosi S. Dušanić: *Samrtni i pogrebni običaji pravoslavnih Srba u Usori*, Hrišćansko delo (Skoplje), 1938, pos. otisak, 3—4.

2. O toj nekropoli su pisali Petar Bogunović: *Stari nadgrobni spomenici u Vručici*, Glasnik Zemaljskog muzeja 1930, 2, 177—182; V. Skarić: *Prstenje iz Vručice*, u istoj knjizi, 183—184.

3. Veruju da »ne valja« sesti na kužno groblje.

4. Vlad. Skarić: *Porijeklo pravoslavnog naroda u sjeverozapadnoj Bosni*, Glasnik Zemaljskog muzeja 1918, 261—265.

5. R. Grujić: *Apologija srpskog naroda 118*; A. Ivić: *Migracije Srba u Slavoniju tokom XVI, XVII i XVIII stoleća*. Srpski etnogr. zbornik XXXVI, 9, 184. i dr.

6. P. Bogunović: *Iz usorskeg kraja* (Sarajevo, 1937), 51.

7. S. Dušanić: pom. rad. — Nekoliko podataka o svadbenim i pogrebnim običajima u Usori zabeležio je i Ljub. Pečo: *Običaji i verovanja iz Bosne*, Srpski etnogr. zbornik XXXII (Beograd, 1925), 363—365.

V

KRNJIN ili VAKUF

Ove su beleške većinom iz 1937, kada sam obišao nekoliko sela u Krnjinu. Neke podatke sam pribeležio 1945. i 1946. od jednog mog rodaka iz tog kraja.

PREDEO

Kr n j i n je niska planina između doline reke Usore na jugu, reke Bosne na istoku i Ukrine na zapadu; prema severu, oko Dervente, još je niže pobrde, koje tektonski pripada Krnjinu, ali ne i po predeonoj i etničkoj podeli. Krnjin je bio delom u svojini velikog Gazi-Husrefbegova Vakufa, osnovanog 1533. godine, pa se stoga čitav kraj i danas zove još i V a k u f. U narodu je izgubljeno znanje o prvobitnim granicama vakufskog poseda u Krnjinu, pošto su već davno nastupile znatne promene u samom vakufu na taj način što su obradive površine postale čitluci u privatnom posedu. Tako je u novije vreme samo »šuma bila vakufska, a zemlja bila begovska«. Hatari nekih današnjih naselja, koja sada predstavljaju celine, nekada su bili samo delimično u vakufu (npr. delovi Rastuše, Vijačana, Cvrtkovaca, Jelanske i dr.).

Ceo predeo je, ustvari, nisko pobrde sa srazmerno vrlo širokim dolinama rečica i potoka, osobito Ilove i Ostružnje. Prostrani delovi i mnoge kose blagih strana su dalja glavna odlika Krnjina.

Sve do u 19. vek Krnjin je bio ogromna šuma, koja je posle okupacije Bosne (1878) nemilosrdno iskorišćavana u industrijske svrhe.

Naselja su poglavito u podgorini, u dolinama potoka. Stoga susedni Usorci zovu stanovnike ovoga kraja P o t k r n j i n č a n i m a.

Naselja su razbijenog tipa i dele se na manje delove, »palanke«. Tako su, npr., u Pojeznoj palanke: Žunići, Legenovci, Brđani i Lužani. U Vakufu su ova sela: Detlak, Drijen, Cerani, Osinja, Pojezna, Crnča, Tisovac, Jelanska, Cvrtkovići, Mitrovići, Brestovac, Bukovica, Ljeskove Vode. Oko rečice Ilove je čisto srpskopравoslavni kraj: bivše opštine Osinja i Stanari. Tek pre nekoliko godina naselile su se u Jelanskoj dve porodice katolika (Grbavci) od Ljubuškog iz Hercegovine.

Za planine na jugu i Krnjin je »župa«. U Vakufu zovu P r e k o b o s a n c i m a ljude iz krajeva na desnoj strani Bosne. Karavlahe (»Karavlahe« ili »Karavlase«), kojih ima i u Krnjinu, zovu B u g a r i m a. Ti Karavlasu su inače rumunski Cigani, formalno pravoslavne vere. Bave

se izradom drvenog suda i prošnjom. Dosta ih se iselilo još pre posljednjeg rata u Englesku i Ameriku.

STARINE I PREDANJA

Po Krnjinu ima mnogo raznovrsnih starina, ali su predanja u narodu srazmerno veoma oskudna.

I po Krnjinu se priča da su tu nekada stanovali »Grkovi« (Grci), koji su bili došli iz Grčke, pošto je ovde bila pustinja. U Ceranima ima »grčko groblje«, a u Pojeznoj je bila »grčka crkva«. Tu se svet i sada skuplja na sabor na Ilindan, i mesto se zove Grčko Zborište.

U Osinjoj su tri stečka (»mramora«) a jedan u Krnjinu. Mramorja ima i u Cvrtkovcima. Za mramorje u Cvrtkovcima se priča da su ga nosile vile, pa ga spustile kad je naišla neka voda, a one poletele da je zaustavljaju. Inače se priča da su stečke donosili divovi (»džinovi«).

U selu Crnči je mala humka Gričana. Seljani su gledali kako na njoj gori svetlost (fosforescencija). Tako isto su gledali svetlost i na Kozjoj glavici, koja je između Jelanske i Cvrtkovaca. Gde god se zapaža ta pojava, veruju da ima nečega u zemlji (blago).

U selu Brestovcu, a kraj same Ukline, nalazi se neka zidina. Zove se Gradina. Kod te Gradine ima i stečaka. Priča se da je na njivi Podrumašici bila crkva, kojoj su dolazili radi pričešća ljudi iz sela na levoj strani Ukline. Neka zidina i u Rastuši se zove Gradina.

Osobitu starinu predstavljaju Hambarine u Detlaku, — to su starinske žitne jame. O njima je pisao Kosta Herman (Glasnik Zem. muzeja IV, 243 i d.). I na granici između sela Osinje i Pojezine ima njiva zvana Hambarine, koja je takode prozvana po takvim »hambarinama«: tu je nekoliko jama oblepljenih iznutra malterom, koje su već zatrpane. Neki kažu da je u te jame skupljano žito od desetine.

U Cvrtkovcima je Svatovsko groblje, sada krčevine. Kažu da je to groblje muslimanskih svatova. U Crnči, pak, ima Djevojačko groblje: po predanju, na tom mestu su izginule neke devojke.

Priča se da je na starom pravoslavnom groblju u Pojezini bila i crkva i da su je zapalili sejmeni. Takode priča se da je i na Drijenu bila crkva. U Pojezni i u Osinji sam slušao kako je i u šumi u Motajici, severozapadno od Dervente, bila crkva koja je »otišla« u Slavoniju; kako se »kretala«, tako da su ostala povijena stabla. A »prebegla« je zato što se neki Musliman pomokrio uz nju.

Jedno mesto u Krnjinu se zove Pratrovina.

Međutim, do pre nekoliko godina u čitavom kraju nije uopšte bilo katolika, pa ni fratara.

U Pojeznoj je ranije bio »čador«, pokretna šator-crkva. Platno od tog čadora čuvano je doskora, pa su od njega načinjene zavese za školsku pozornicu. I sada stoji crkva koja se podigla mesto čadora. Crkva je malena. Sem što joj je apsida izvedena polukružno, osnova je pravougaona. Unutra je ženska crkva odvojena pregradom. Pokrivena je drvetom. Kažu da je mesto trpeze bila u oltaru neka ploča sa natpisom, koja je odneta u Prnjavor. U crkvi je jedan diskos od olova (?). Natpis na njemu pokazuje da je diskos pripadao nekadašnjoj čador-crkvi, ali je godina na diskosu urezana pogrešno.

Poznati sakupljač starina iz Sarajeva A. Poljanić odneo je neku rukopisnu knjigu iz Pojezne (Oktoih?).

Jedan Božidarov oktoih se čuva u crkvi u Osinji.

Priča se da je u selu Ceranima, u osinjskoj parohiji, bila škola. U njoj su daci učili i »poslovički«, i ljudi su znali i među sobom govorili »poslovički«.

Bilo je više sveštenečkih rodova u Vakufu ili Krnjinu, pa po seoskim kućama ima i sada crkvenih knjiga. Tako, npr., u Lugonića u Jelanskoj, od kojih je bio poslednji sveštenik Mihailo Lugonjić, jelanski paroh (rođen 1847, rukopoložen 1872, umro 1889), imaju: Služebnik (Moskva, 1794), Plastir (Budim, 1829) i Trebnik (Moskva, 1855).

Pojedini seljaci koji imaju takvih knjiga pišu iz njih »zapise«. Tako, npr., Jovan Nedić u Osinju ima neku knjigu i piše zapise. On je unuk popa Đoke, koji je i sam pisao zapise. I u Krnjinu je poznat Kosto Bijelić iz Štrbaca (prnjavorski srez), koji je imao crkvenih knjiga i pisao zapise.

O postanku Vakufa ne zna se u narodu ništa određeno. Priča se samo da je sopstvenik Vakufa dobio od sultana na dar toliko zemlje koliko može na konju da obrađuje za dan. Dok je tako obilazio, crklo je pod njim devet konja, a on još nije bio stigao do tačke odakle je pošao. Da bi sastavio krug, bacio je ular. Po narodnom predanju, mesto Ularice dobio je ime po tome što je tu pao taj ular.

U narodnom predanju očuvano je dosta uspomena da su to bili slobodni seljaci pre nego što ih je vakuf pokmetio. Stari ljudi su govorili: »Ovo je naša dedovina i pradedovina, a nije vakuf«. Kažu da su ovde živeli pre nego što je Vakuf »uzeo na se« ovaj kraj i pokmetio mu stanovnike: Bogdanovići, Mišurići, Raukovići, Đermanovići, Bojići i Nagradići. Pošto ti rodovi nisu tu tako odavno, a vakuf je iz 16. veka, navedeno predanje treba razumeti drukčije. Vakuf je, znači, bio neko vreme pust, a pošto sama šuma u to vreme nije donosila prihoda, uprava vakufa nije o njemu uopšte vodila računa. Pošto se svet naselio u većem broju po Vakufu, onda je uprava vakufa povelu računa i zatražila da joj plaćaju hak svi koji su se naselili na vakufskoj zemlji. Vakufske čifčije bile su u nešto povoljnijem položaju nego čifčije aga i begova, jer su čifčije na vakufskoj zemlji imale da daju samo desetinu državi i trećinu vakufu, dok su ostali morali da daju i više.

Najznačajniji događaj u lokalnoj istoriji Krnjina ili Vakufa bila je buna derventskog popa Jovice Ilića 1834, čija je kuća bila u selu Detlaku. Na žalost, veoma malo se zna i priča u narodu o toj buni. Ni u samom Detlaku nisam mogao ništa da saznam. Priča se da je istovremeno s tom bunom bila buna i na desnoj strani Bosne, koju je vodio jedan hajduk: buna hajduka Vasilja Pavičića.

Po Krnjinu je takođe bilo dosta hajduka. Najviše se priča o hajduku Miliću Ikiću, koji je bio rodom iz Osinje. Priča se da je imao hamajliju, pa ga nije moglo pogoditi puščano zrno sve dok nije napao neke radnike »Pemce« (Čehe). Posle ga je namamio neki fratar, pa je poginuo u Pribinju.

Mnogo se priča o nekoj »buni na Svinjaru«. Neki subaša zadržao jednu devojk. Majka zaklela sinove svojim mlekom. Oni skočili i potražili u subašin čardak, oslobodili sestru i ubili Turčina. Odmah su se

počeli okupljati i jedni i drugi: pravoslavni i muslimani. Veruju da je u borbi na Svinjaru učestvovao i kralj Petar I. Celu stvar smatra se da je izdao neki Despotović, koji je prebegao u Slavoniju. Otada je nastala hajdučija.

PRIVREDA

U privrednom životu Krnjina bila su od značaja stočarska kretanja. Od starine su dolazili u Krnjin stočari iz Planine, pa dolaze i sada (1937), ali manje nego ranije. Dolaze, u prvom redu, stočari od Kotor-Varoši, Imljana i Očauša. Dodu u vreme oko Lučindana (31. oktobar po novom), a vraćaju se oko Nikoljdana (19. dec. p. n.). Ako je zla zima, onda dodu ponovo o Simunjdanu (16. febr. p. n.), a inače tek oko uskršnjih poklada i onda ostanu do Blagovesti, neki do Đurdevdana. To stočarsko periodsko spuštanje bilo je povod naseljavanju mnogih današnjih rodova u Krnjinu.

I seljaci iz Krnjina imali su neku vrstu stočarskog kretanja. Nekada su ljudi iz Pojezne, a verovatno i iz drugih sela, terali svoje svinje na žir u Planinu, u Imljane. Jakov Starčević iz Pojezne išao je tako sa svojim svinjama još 1901. godine.

POREKLO STANOVNIŠTVA

Po selima oko Ilove najviše je rodova poreklom iz Planine ili Vrhovine: iz Imljana i dr. Preci današnjih rodova dolazili su u šume i naseljavali se na krčevinama. Po kazivanju Krnjinčana, još u početku 19. veka bilo je njiva i kuća koje su opustele i obrasle u šume, da posle nekoliko decenija budu opet iskrčene.

Pojezna. Kukići (Đurdevdan) u Pojezni (2 k.) i u Ceranima (3 k.) došli su iz Lupljanice, gde ih ima još nekoliko kuća. — Dimitrići su došli iz Pribinića, i stoga su se ranije zvali Pribinjci. — Đurdevići (2 k., Mratinjdan) ranije su bili u Jazaću ili u Žunićima. Dalje poreklo ne znaju. — Starčevići (3 k., Blagočasne verige) takođe ne znaju poreklo.

Osinja. Škorići (Stjepandan) najstariji rod u selu. Priča se da su im preci došli iz »Madžarske«. Posle neke kuge ostalo im je u kući dvanaest udovica, a pre kuge iz kuće je izlazilo po dvanaest kosaca. Pošto su se udovice izdelile, jednoj je dopalo devet bakova, među kojima i »Škorin bak«, koji je vođen čak i u sela preko Bošne. — Ivanovići (1 k., zimski Jovanjdan), kojih ima i u Crnči (1 k.) i u Tisovcu (1 k.), starinom su sa desne strane Bosne. Bili su ranije u Crnči i u Pojezni. — Ninkovići 2 k., Simeunjdan) došli su iz Crnče, gde ih ima još. — Nepoznatog su porekla: Đurići (Mratinjdan), Gojkovići (3 k., Nikoljdan), Panzalo (Nikoljdan).

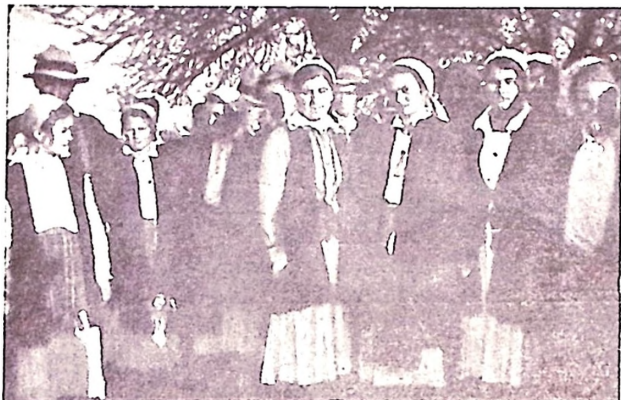
Jelanska. — Bogdanovići (Nikoljdan) s Lugonjićima i Čermanovićima najstariji su rod u Jelanskoj. Lugonjići su bili sveštenički rod. — Nagradići (Đurdevdan), kojih ima još u Osinjoj i u Crnči, starinom su iz Planine. — Raukovići (oko 20 k., Mratinjdan) nepoznatog su porekla.

Bukovica. — Serdarevići (Đurdevdan) poreklom su iz Crne Gore. Ima ih i u Malom Prnjavoru.

Brestovo. — Najstariji rod u selu su Zorani. — Marinkovići se zovu i Ozrenci stoga što im je neka baba bila došla od Ozrena.

NOSNJA

Do pre nekoliko godina devojke su nosile male crne fesove, a sada idu gologlave ili prekrivaju glavu maramom (Fot. 4).

Fot. 4.

Devojke iz Bukovice i Stanova.

(Snimio M. S. F.)

Udate žene nose »kauk«: kotur od platna, a po njemu bela marama, učvršćena iglama.

Ranije su žene nosile »krpu« oivičenu crnom musulom u širini od četiri prsta i s kikama na uglovima. Ispod brade je provlačen kaišić sa dve kukice. Kosa je spletena u dve debele pletenice, jer su u kosu dodavani upletnjaci od vune; pletenice su visile niz leđa, ispod krpe. Više nema toga da se u kosu upliće vuna, koja je ranije bojadisana u crno. Ali se i sada nose krpa i podbradnik, kojim se učvršćuje.

U Ceranima pravoslavne devojke nose i sada »jagluke« (katolici vele »krpića«).

Izlazi iz običaja nošenje divnih pregača sa poglavito geometrijskim ornamentima u vanredno ukusnim bojama. Rađene su u čilimskoj tehnici, i stoga su ih zvali »čilimačama«.

Tkanice se izrađuju pomoću tkačke daščice.

Ranije su za bojadisanje pređe i tkanina upotrebljavane domaće vegetabilne boje; kupovana je samo plava boja (»čivit«).

DRUŠTVENI ŽIVOT

Za srodstvo se kaže »stup«. Neko je nekom rod »po materinu« ili »po očevu stupu«. Neki prave i razliku, pa kažu da je »krv« rod po muškoj krvi, a »stup« rod po ženskoj krvi, po mleku.

Planinci se žene devojkama iz »župe«, ali župa ne uzima devojke iz Planine. Planinci ne daju takvoj nevesti da ide u rod pre nego što rodi: u Planini ženama je teže nego u Župi, pa se boje da ne bi pobešla, odnosno ostala u rodu i ne vratila se.

I sada se održava običaj idenja »u gajret«, na mobu, osobito za dovlačenje građe i crepa. Domaćin koji zovne takvu mobu sprema hranu — a treba da zakolje štogod — i piće i ponese novac za čašćavanje učesnika u mobi kafom u putu.

OBIČAJI

Ranije je u Detlaku bio običaj da se o slavi čita »vaslava« i da se pije devet čaša rakije.

Veoma je u običaju da se žene zavetuju sv. Sisoju i da poste, sve radi dece.

Mladom nedeljom ide se u crkvu više nego običnom nedeljom. Crkva se inače uopšte slabo posećuje.

Najznačajniji običaj kod krnjinskih Srba su **k o l e d a v c i**. Povorke maskiranih koledavaca idu u subotu uveče uoči Materica (a Materice su u pretposlednju nedelju pred Božić). Sastav jedne povorke je otprilike kao i sastav svatova. Tako u povorci budu: »starješina«, »mlada« (muškarac maskiran kao nevesta), »djever«, »kum«, »đače«, »jarac« i dr. »Mlada« se ponaša kao nevesta. Koledavci ne izvode nikakve igre, nego pevaju »koledavske« pesme s karakterističnim pripevom: »Koledo, ledeni!« ili »Koledo ledeno, koledo, medeno«. Svakako zbog sličnosti reči »koledo« i »ledeno« tumači se da koledavci idu radi toga da ne bude leda i da se stoga zovu koledavci! (U Krnjinu kažu da se takva povorka u okolini Prnjavora i na desnoj strani Bosne zove čarojice.)

Koledavci idu od kuće do kuće. Kad dođu blizu kuće, počnu s pesmom pa pevaju idući, tako da završe neposredno pred kućom:

Koledo, ledeno,
Koledo, medeno!
Otvori vrata, domaćine,
Koledo, ledeno.
Koledo, medeno!
Ova kuća poštena je
Koledo, ledeno,
Koledo, medeno!
itd.

Ako im domaćin ne otvori vrata, neće ući unutra. A kad im se otvore vrata, onda ulaze. Ali, ne ulaze svi u kuću. Naime, veruje se da ne valja da ko od posmatrača prebroji koledavce: ako bi ih ko prebrojao, neki od njih bi morao umreti. Stoga ne ulaze u kuću nego neki ostanu napolju sakriveni. Da izbegnu da ih ko prebroji, da sakriju svoj broj, nose sakrivene u mešini mačke ili miševе, naročito miševе. Broj koledavaca, pak, mora biti neparan. Oni koji će ući u kuću pozdravljaju sa »Dobro veče«, klanjaju se do zemlje, i »kako si, domaćine i vi svi ostala čeljadi?!« Onda »mlada« prilazi, klanja se, ljubi u ruku starešinu i svu čeljad redom. Neka »mlada« poljubi domaćinovu ruku usred lesice i u svaki članak od prsta, kao što je nekada bio običaj na pravoј svadbi. »Stari svat« i »kum« nude čuturоm hladnu i medenu (prekuvanu) rakiju, a »djever« podnosi jabuku radi darivanja »mlade«, i u jabuku su zadevani srebrni novci (u novije vreme davane u ruku novčanice). Pošto domaćin kuće primi njihovo »poštenje«, onda on daje svoje. Koledavci to primaju i obično ga, ako je po godinama stariji, ljube u ruku. Blagosiljaju dom i žele mu sreću i beričet. »Otrojiče u piću«, tj. tri puta piju (naginju tri puta iz suda) rakiju: prvo, za zdravlje domaćina i ukućana, druga za dobru sreću, a treća: »Božja nek nam bude na pomoći«. U kući koledavci otpevaju »koledavske« pesme. Dok su oni u kući, padaju šale i zadirkivanje. Posle toga koledavci zapevaju:

Otpremaj nas, domaćine,
Koledo itd.

Kad to otpevaju, »jarac« iz društva zamekuće, drugi zableji kao ovca, treći riče kao goveče (i tako redom, imitirajući i druge domaće životinje). Tada domaćin, pored toga što je darivao »mladu« novcem, dariva ostale slaninom, pršutom, sirom, kukuruzom i dr.

U družini je i »dače«. Taj dak je ranije čitao poneku narodnu pesmu (to se ne radi više). I on treba da se dariva. Obično ga darivaju priglancima, čarapama ili tkaninom i sl.

Pošto primé darove i pozdrave se sa domaćinom koji im želi sretan put, koledavci odlaze sa pesmom. Ako ima pušku, domaćin ispali jedan metak. To je znak da su koledavci već bili kod njega, pa da ne bi došli i drugi. Ali, dešava se ipak da dođu i drugi, pa i njih primaju.

Ako neki domaćin ne bi otvorio vrata koledavcima da uđu u kuću, oni bi zavijali oko kuće kao kurjaci i bacali na kuću »sugreb« (zemlju koju su grebali nogama), pa ako im se ni posle toga ne bi otvorilo, zapevali bi:

Viš' kuće ti glogovi,
Niž' kuće ti grobovi!

Ako bi se susrele dve povorke koledavaca, moraju se potući.

Koledavci posle podele među sobom što su skupili, ili skupljeno unovče, pa novac podele, a ponešto dadnu i crkvi.

Kao i kod Srba u Usori, i u Krnjinu se priređuju masla u određene dane u proleće, npr. u Jelanskoj u Ledeni ponedeljak. Masla su dan opšte seoske molitve. Svako selo ima svoje maslišta, obično na kakvom hladovitom mestu, ispod cerova ili hrastova u njivama. Iz kuća donose na to mesto tada maslo, so, semenje i dr. da se »blagoslovi«. Na masla redovno dolazi sveštenik.

Učesnici te molitve ne idu preko njiva kao krstonoše.

Na masla svi domaćini donose pune torbe najlepših jela. Postavi se zajednička sofr a za koju sedaju i sveštenik, gosti iz obližnjih sela i sa strane i najugledniji domaćini iz sela. Bio je ranije običaj da se trgovci iz najudaljenijih varoši (Doboj, Derventa, Prnjavor) pozivaju da kao gosti prisustvuju maslima. (Inače, većina tog dana ruča kod svojih kuća.) U blizini sofre omladina igra kolo. Što preostane od te trpeze, podeli se prosjacima. Na ta masla dolazili su i Muslimani kavedžije i muslimanski beli Cigani iz obližnjih varoši. Kod tih Cigana u varošima seljaci su najviše odsedali, kad bi išli u grad pazarnim danom. A kad dođe žetva, onda ti Cigani idu po selima i seljaci ih darivaju kukuruzom i dr. kao u naknadu za konak (prenočište).

Gubi se običaj krstonoša. U Osinji su išle krstonoše u toku mlade nedelje po Spasovdanu, a u Seočanici baš na Spasovdan. I u Pojezni su išle u neki dan po Spasovdanu. U tim povorkama su učestvovali samo muškarci. Išli bi preko žita i putem pevali u Osinji, npr.: »Selo Osinja, Bože Gospodi, pomiluj nas!«. Vodica bi se svetila na četiri do pet mesta. Pred krstonoše su pojedine kuće iznosile piće i mleko. Tako je bilo do pred prvi svetski rat. U Seočanici je običaj bio obnovljen nedavno, po dogovoru (pisano 1937).

Na Stanarima je mesto Spasovište. Možda je u imenu tog mesta očuvana uspomena na vršenje običaja spasovnice, koji je veoma rasprostranjen po ostaloj Bosni.

Kao lazarice idu po selima karavlaške devojčice.

Ni u ovom kraju, kao ni u Usori, nema običaja da uoči Petrova dana idu povorke dečaka s upaljenim lilama.

Ako bi nastupila dugotrajna suša, priređivana je naročita molitva, ali je to činjeno retko. Dodole nisu poznate.

Običaj je da prvi u selu zabrazdi najimućniji i najugledniji čovek.

Kad se gradi nova kuća ili bilo kakva zgrada (npr. »kijer«, kiljer), kolje se k u r b a n.

Voćke na medama su ortačke, bez obzira ko ih je sadio. Svaki pomeđaš bere plod na svojoj strani.

I sada (1946) ima toga da neko ima voćku na tudoj zemlji. Do tih odnosa dolazilo je prilikom deoba; bilo je slučajeva da i čitav voćnjak bude na taj način podeljen, tj. da jednome pripadne zemlja, a drugome »bašća« (stabla voća). Vlasnik takvih voćaka ne može ih prodati trećem licu (da to lice ne bi pravilo štetu na zemlji), a i inače je vlasnik takvih voćaka ograničen u svojim pravima: može da te voćke smatra svojim i iskorišćava ih dok se ne sasuše.

Ko kalemi voćku na tudoj zemlji ne stiće time nikakva prava na njoj: ona pripada onome na čijoj je zemlji.

VEROVANJA

Bilo je ranije mnogo toga da se od hodža uzimaju zapisi i hamajlije.

Neki hodža je dao zapis za kravu u kom je pisalo: »Čaduljo (ime krave), kad popiješ vodu... ozdravi i daj mlijeko kao i do sada.«

Moj rođak imao je hamajliju koja je za njega bila dobavljena od nekog hodže iz Dervente: krilo od slepog miša uvijeno u srmeni konac, u sredini šuplje, da kroz tu šupljinu pogleda devojkul!

U selu Osinjoj živeo je Jovo Nović, koji je bio od svešteneičkog roda. Bavio se trgovinom, ali je pisao i zapise.

I sad se u narodu često javljaju razni »proroci«, nekada psihopate, a nekada obične varalice. Na žalost, toj pojavi naši etnolozi ne obraćaju pažnju, iako je od višestrukog značaja. Izneću stoga ono što sam saznao o jednom takvom čoveku u Krnjinu.

U Osinju je živeo Stojan Petrić, koji je umro oko 1938. u starosti od 80 godina. Zvali su ga s v e t i S t o j a n, i to većina ga je tako zvala iz poštovanja, a bliža okolina iz podsmeha. On je jedanput bio obamro, bio opremljen kao mrtvac i trebalo je da bude sahranjen. Ali, on se osvestio i ustao. Odmah je počeo da priča kako je bio došao kod sv. Petra, a on ga odveo Bogu, i Bog mu (Stojanu) govorio: »Šta ćeš ti, Stojane, ovde? Ja tebe još nisam zvao. Vрати se dole... (da uči svet)!« Otada se on proćuo u bivšim srezovima tešanjskom, derventskom, prnjavorskom, maglajskom, žepačkom, travničkom i krajevima preko Bosne. Proćuo se kao svetі čovek, s v e t i S t j e p a n, koji je razgovarao sa Bogom i sv. Petrom. Dolazili mu mnogi da im kaže šta je bilo i šta će biti s njima. Tako, npr., dolazili su da ga pitaju da li će žena roditi i sl. Dolazili su mu da ih leći od bolesti, da isceljuje rane itd. On se tada molio Bogu i tobože padao u zanos. Nije primao nagradu u novcu nego u stvarima: šećer, lešnike i dr. Nosio se kao otmeniji seljak: čakšire i crveni šal (oko glave).

PODRUČJE VUČJAKA

PREDEO

Između donjih tokova reke Bosne na istoku, Ukryne na zapadu i Save na severu nalazi se planina Vučjak. Nekada je područje te planine, sa nekim susednim krajevima, činilo i jednu upravnu celinu, koja se u tursko doba zvala *derventska nahija*, a od 1878. do 1931. *derventski kotar*, odnosno *srez*. Naziv *derventska nahija* živeo je u narodu kao *predeono* ime sve do uoči drugog svetskog rata. Administrativne promene počevši od 1931. verovatno da su ga već istisle. Danas je to područje — područje planine Vučjaka i njegove podgorine — u upravnom pogledu podeljeno i pripada opštinama Bos. Brod, Derventa, Odžak, Modriča i Doboj. Smatram da će biti najbolje da o tom kraju kao celini govorim kao o području Vučjaka, utoliko pre što su oko tog kraja predeone celine koje nose nazive po planinama: Krnjin, Ozren, Trebava. A i stanovnici susedne Bosanske posavine zovu taj kraj jednostavno Vučjak.

Ja sam često boravio u tom kraju (u njemu sam, uostalom, i rođen), ali sam etnološka promatranja vršio 1937. i 1938, kada sam posetio niz sela i sabrao nešto podataka o životu tamošnjih Srba; 1948. posetio sam selo Dugo Polje pa i tada prikupio nešto novih podataka.

Bivša *derventska nahija* ne predstavlja izrazitu celinu ni u geografskom ni u etnološkom pogledu. Tako ona u svom južnom delu obuhvata deo podgorine planine Krnjina (sela Veliki i Mali Prnjavor, Velika i Mala Sočanica i dr.). Severozapadni deo između leve strane donjeg toka Ukryne i Save ispunjen je ograncima Motajice. U istočnom delu, između Ukryne, Save i Bosne, nalazi se niska planina Vučjak čitavim svojim prostranstvom u *derventskoj nahiji*. Ravnica pored Save, a oko donjeg toka Ukryne, između Motajice i Vučjaka, zove se Ivanjsko polje. Ravnica u istočnom delu nahije, između Vučjaka i reke Bosne, nema u narodu posebnog imena: u stvari, to je početak i deo prave Bosanske posavine. U najbližim selima u Vučjaku (Dugo Polje) smatraju Posavinom samo ravnici, i to i taj njen deo između Vučjaka i Bosne. Ivanjsko polje je ravnica oko donjeg toka Ukryne, između Vučjaka, Motajice i Save, do sela Klakara na Savi.

Stanovništvo *derventske nahije* nije homogeno. Domaće stanovništvo čine Srbi (pravoslavni), Hrvati (katolici), a ima i Muslimana. Po

varošima ima i nešto muslimanskih Cigana (u Derventi, Bos. Brodu i Odžaku), a u Derventi i Bos. Brodu bilo je i Jevreja. Za vreme austro-ugarske okupacije naseljen je znatan broj tuđih elemenata, i to ne samo po varošima, naročito u Bos. Brodu, nego su osnivane i kolonije Nemaca, Čeha, Poljaka i Ukrajinaca po selima, ali su samo delimično očuvane do danas.

U Ivanjskom polju, sem u Bos. Brodu, ima Muslimana jedino u selima Sijekovcu i Kolibama. Inače su u tom kraju samo pravoslavni i katolici. Među Muslimanima u Bos. Brodu mnogo ih je poreklom iz Srbije. Po selima se još mogu videti nomadski Karavlas, rumunski Cigani pravoslavne vere, koje narod zove Bugarima.

Stanovnici selâ na levoj strani Bosne zovu one na desnoj strani *Prekobosancima*, a istim imenom oni sa desne strane zovu stanovnike sela na levoj strani. Stanovnici vučjačkih sela zovu *Prekobosance* i *Trebava* ili *Trebavci*. Stanovnici selâ u ravnici pored Bosne zovu one iz Vučjaka *Brdama* ili *Brdanima*, a ovi opet zovu te iz ravnice *Posavcima*. U Brde ili Brdane se ubrajaju i stanovnici selâ u Krnjinu ili Vakufu, koji su dalje na jugu.

TRAGOVI I PREDANJA O RANIJEM STANOVNIŠTVU

Pored Save je bilo značajnih naselja još u preistorijsko doba, što svedoče bogati nalasci iz neolitskog doba u Donjem Klakaru i iz bronzanog doba u Novom Gradu. Ali, dok je u nauci obraćena velika pažnja na starine iz preistorijskog doba u ovom delu Bosne, nisu, na žalost, vršena istraživanja da li ima ostataka iz poznijih, nama bližih vremena. Jedino još što je grad Doboj privlačio pažnju nekih pisaca, mada ni sam taj grad nije još bio predmet iscrpnog arheološkog i istorijskog proučavanja.

Prolazeći kroz neka sela, zabeležio sam izvesne znakove o nalazištima tragova nekih naselja iz ranijih vremena, kao i neka predanja o starijim slojevima stanovništva. Saopštavam to sve onako kako sam čuo, iako nepotpuno i neprovereno, jer i to ipak može da bude od znatne koristi. Podatke ove vrste iz naselja Gnionice izneo sam u posebnom prilogu, čiji se rukopis nalazi u Zavodu za zaštitu spomenika kulture SRBiH u Sarajevu.

Mnoge su gradine i po derventskoj nahiji. Jedna Gradina je između sela Velike i Lupljanice. U Novom Gradu ima Gradina blizu skele na Savi. Tu je, tobože, bila i čuprija (možda nekada kakav pontonski most prilikom ratnih operacija).¹ Na Gradini u selu Vrelima bilo je borbe između ustaša i Turaka 1875.

Po Donjoj Dubici se izoravaju zgarišta sa sedrom. Na mestu Bokinju kraj Save izorava se razno metalno sude.

Na Kremeniku u naselju Kalenderovcima ima Džinovsko groblje. 'Tu su nekada bila tri, a sada je samo još jedan nadgrobni kamen (stećak?).

Mnogo je predanja o Zmaj-Despotu Vuku u vezi sa gradom Doborom. Još pre pedeset godina zabeleženo je nešto od toga: da se u vezi s nekim zidinama blizu Dobora priča da je tu bila despotova crkva i da je taj despon boravio u Doboru.² Predanja o Despotu Vuku su i sada živa.

U Dugom Polju se priča da je on gradio Dobor, da je bio krilat i da je išao na Ilidžu kod Sarajeva. U posljednjem motivu je uspomena na njegovu ratničko zaletanje u unutrašnjost Bosne.

Opšte je predanje u čitavom kraju da su tu nekada vladali i živeli »Madžari«. I kad se ne uzme u obzir da se pod »Madžarima« u severnoj Bosni često podrazumevaju katolici uopšte, u predanjima u ovom kraju o Madžarima osnova je stvarna, istorijska: dugo vremena je čitav kraj bio pod madžarskim uticajem, a na mahove i pod madžarskom vlašću. Od Madžara su ga i uzeli Turci tek 1526. Narod ne pravi nikakvu razliku između Madžara i Austrijanaca pre okupacije, pa je tako jedan deo derventske nahije ponovo bio pod »Madžarima« 1718—1739.

Vladavina Madžara toliko se je usekla u narodno pamćenje da se gotovo sve starine pripisuju njima i danas kada u ovom kraju uopšte nema slojeva starijeg stanovništva, stanovnika čiji su preci živeli u doba tih »Madžara«. Otišlo se u tome tako daleko da se i nalasci preistorijskih starina obalom (»brijegom«) Save pripisuju »Madžarima«. Naročito se stara groblja pripisuju »Madžarima«. Jedno »madžarsko« groblje je kod sela Dubočca. U Novom Gradu su dva takva groblja: jedno je kod sadašnje kuće Marka Tovilovića, a drugo kod stare crkve, gde je i jedan »madžarski« nadgrobni spomenik, manja uspravno usađena ploča, odozgo zasvedena, sa krstom u reljefu na prednjoj strani. U Dugom Polju, kraj puta koji vodi u Podnevlje i Derventu, nalazi se mesto Madžarevac.

Tu je staro »madžarsko groblje«, a s njim je zajedno i sadašnje pravoslavno groblje.

Za »Madžare« se još priča da su po ovim krajevima sadili »madžarske« šljive, »madžarke«, i da su one ostale od njih. U Dugom Polju su me uveravali da je doskora bile panjeva od onih šljiva što su ih sadili »Madžari«.

Mnogo se priča o tome kako su pojedinci na putovanjima po Ugarskoj (kao vojnici) nailazili na ljude koji su im kazivali da su im preci iz pojedinih sela u okolini Dervente. Lično se sećam takvog kazivanja pok. Gavre Vukmirovića iz Dugog Polja, koji se susreo s jednim Madžarom, koji ga je uveravao da su mu stari bili baš iz Dugog Polja.

U Dugom Polju, pored neobično žive tradicije o »Madžarima«, postoji tradicija i o Grcima. Levo od rečice Ljubioče (malo pre njenog ušća u Bosnu) i na kosi Talinovači bilo je »grčko groblje«. God. 1948. još je stajao jedan stećak od krečnjaka kraj drumu: iz zemlje mu je virio jedan komad, a meštani su tvrdili da je još oko 2 m u zemlji. Otkopavan je oko 1940. — tražili su blago, ali nisu ništa našli.

U Donjoj Dubici ima polje Voiskova. Priča se da su tu, na mestu Ploči, bili most i magacin Marije Terezije! O postanku Novog Grada priča se ovo. Na obali Save bio neki stari grad, a na mestu današnjeg Novog Grada su živeli kriiumčari. Da se spreči njihovo kriiumčarenje — a bilo je to u vreme kada je bilo mnogo hajduka (»eškije«) — podignuta je jedna kula, i tako je postao Novi Grad.

Svuda u ovom kraju se priča kako je nekada morila kuga i pravila pustoš.

Zanimljiva su predanja i o nekadašnjem muslimanskom stanovništvu u sada hrišćanskim selima. Tako se priča da je u Botajici niže sa-

dašnje crkve bila džamija i da su tu nalaženi muslimanski nadgrobni spomenici (»nišani«). Ne zna se kad i kako je propala ta džamija. U susjednom selu Dugom Polju priča se kako su tu nekada na Madžarevcu živeli izmešani »Srbi« i »Turci«, tj. pravoslavni i muslimani. I jedni i drugi su išli na istu vodu. Pravoslavcima bilo krivo što na tu vodu idu i muslimani i tamo se peru, a i muslimanima bilo krivo što tamo idu pravoslavni. Jednom pravoslavni ubace komad slanine u vrelo (»haznu«). Muslimani, da se osvete, zatrpaju vrelo, pa se ise. Tvrde još da je to bilo posle »Madžara«. Posle je nestalo, ne znaju kako, i pravoslavnih iz sela, tako da je selo opustelo sasvim, i tek docnije su se na pustinji naseljavali novi ljudi. Kako bi se koji naselio i iskrčio, begovi bi ga »poklapali«, tj. počifličavali.

Treba pomenuti da je tzv. Hadžina buna (buna Hadži-popa Petka Jagodića), koja je 1858. bila obuhvatila Trebavu i Posavinu, bila zahvatila i Dugo Polje.

DANAŠNJE STANOVNIŠTVO

Stanovništvo derventske nahije je vrlo mešovito, kako po veri tako i po narodnosti. God. 1937. i 1938. obišao sam nekoliko srpskih selâ, a Dugo Polje i 1948, i prikupio nešto podataka o poreklu stanovništva, uglavnom, samo o poreklu Srba. Iako šturi, ti podaci osvetliće, bar nekoliko, etničku prošlost derventske nahije u novije vreme.

Opšte je predanje da je u ne tako davnoj prošlosti ceo kraj bio retko naseljen, da je bio pod gusim šumama — i bio »pustinja«. Do takvog stanja došlo je usled nekoliko uzroka. Na prvom mestu su ratovi krajem 17. i početkom 18. veka, kada su ratne operacije vođene i na ovom zemljištu, a posledica ratova bila je ne samo satiranje stanovništva, nego i preseljavanje: iz turskih krajeva bežalo se na austrijsku stranu, mada je bilo i preseljavanja u obratnom pravcu. Kako su ta preseljavanja bila živa, vidi se i po tome što s obe strane Save ima mnogo mesta koja nose ista imena, kao npr.: Brod, Kobaš, Svilaj, Prnjavor, Novi Grad itd. S druge strane, i česte epidemije kuge u ranijim stoljećima mnogo su satirale stanovništvo: svugde se priča o velikim pustošenjima koja su izazvana kugom. Od ostalih uzroka mogu se pomenuti teško agrarno stanje i rdava bezbednost, ali su ti uzroci bili od drugostepene važnosti, jer su se sa takvim stanjem ljudi mirili, makar i privremeno.

Posledica svega toga bila je da je kraj obrastao u velike i guste šume, koje će se u naše vreme veoma prorediti, pa i nestati u vezi s novim naseljavanjem i množenjem stanovništva. Naročito je bila velika šuma u Vučjaku, koja je delimično prorodena u toku 19. veka u vezi s osnivanjem novih sela, a u naše dane se nemilice satire usled industrijskog iskorišćavanja i uzurpacija, jer se stanovništvo veoma namnožilo i zavladao velika oskudica u zemlji. Ima staraca koji se živo sećaju tih negdašnjih velikih šuma. Ivanjsko polje je bilo pod močvarama i pod ogromnim šumama. Na mestu današnjih sela Lužana bili su veliki hrastovi lugovi. Još do pre četrdeset godina bila je u Novom Gradu velika šuma, a sada je uopšte nema. Priča se u Novom Gradu da je nekada bila tolika šuma na obe strane Save da su se nad vodom sastajale grane od stabala sa desne i s leve obale.³

U Donjoj Dubici bila je takode velika šuma od hrastovine, grabovine i jasenovine. Od sela do Save (5 km) moglo se doći sve gazeći po popadalom drvetu. Sada u tom selu ne samo da nema šume nego je sasvim malo i stabala šumskog drveća. A nekada je bilo hrastova na čijem bi panju moglo sesti i ručati po deset ljudi. I u Podnovlju i u Dugom Polju su još krajem 19. veka bili veliki lužni hrastovi.

Šume su bile spahijske, i po njima je puštana stoka. Po hrastovim šumama su žirili svinje. Bilo je mnogo vukova i od njih bi se ljudi sklanjali na hrastove. Još za turskog vremena, verovatno u prvoj polovini 19. veka, bilo je industrijske eksploatacije tih šuma. Priča se, naime, mnogo o tome kako su tada dolazili »Kranjci« (Slovenci) i sekli hrastove. Tada su ovdašnji seljaci, koji su dotada znali samo za sekire, prvi put videli »žagu« (veliku testeru). Šumu su sekli i pržili ćumur.

Zemljište koje nije bilo pod šumom, naročito ono pored reka, veoma je malo obradivano. Ono je bilo pod travom i služilo kao pasište i kao senokos. Tako, npr., prvi doseljenici u Dugom Polju kosili su samo onoliko sena koliko im je trebalo za prehranu svoje stoke, a ostalo ostavljali su da propada na livadama. Na tim mestima su zimovali stočari iz raznih planinskih krajeva južno od Save, i oni su se u velikom broju ovde naseljavali; velik broj rodova zna da su im preci pre naseljavanja dolazili tu kao stočari na prezimu. Za naseljavanje derventske nahije bio je od osobita značaja dolazak stočara iz Vrhovine, osobito iz Imljana. Dok su oni nastojali da dođu do boljih uslova za život nego što su im pružali njihovi planinski krajevi, na drugoj strani i muslimanski vlasnici zemljišta, age i begovi, sami su dovodili i primamljivali doseljenike, prilikom čega su jedan od drugoga preotimali čifčije.

MUSLIMANI u derventskoj nahiji su poglavito varoško stanovništvo. U varoši Derventi vlada uverenje da su derventski Muslimani većinom preseljenici iz sela Velike, koje je nekada imalo veći značaj, pa ga izgubilo pošto je Derventa postala središte ovoga kraja i pošto je u 19. veku izgrađen drum od Sarajeva preko Dervente do u Brod.

Među muslimanskim stanovnicima ima mnogo rodova koji su poreklom od ranijih muslimanskih emigranata iz Ugarske, Slavonije, kao i od novijih iz Srbije. Takvi su, npr., Udvarlići u Derventi (iz Ujvara u Ugarskoj), pa Semendrići u Bos. Brodu (iz Smedereva), pored mnogih drugih. Derventa je, postavši nahijsko središte i trgovačko mesto, privlačila Muslimane i iz drugih obližnjih mesta, sem iz Velike. Tako su se u Derventu preselili iz Odžaka Begovići, ogranak Rustembegovića, a iz Kobaša Alibegovići, koji su daljom starinom iz Pešte.

Među HRVATIMA (katolicima) je, pored starijih doseljenika, velik broj skorašnjih doseljenika iz zapadne Hercegovine i Dalmacije, koji dolaze ovamo i naseljavaju se na kupljenim zemljama, poglavito od osiromašenih pravoslavnih seljana. Ima ih po selima u pojasu od Bos. Broda do Odžaka. Radniji su i štedljiviji nego sadašnje domaće stanovništvo (koje je takode nekada bilo takvo). U selu Dobroj Vodi bile su najpre tri katoličke kuće, godine 1913. bilo ih je oko 15, a 1937. već preko 50.

Prema jednom saopštenju, među katolicima u Sočanici treba da ima dosta rodova arbanaškog porekla.

Derventska nahija je bila nekada bogat i napredan kraj. Bilo je to, kako mi se čini, dok su cene zemljoradničkim proizvodima bile povoljne, jer su odavde izvožene velike količine voća, osobito suvih šljiva, žita, stoke i dr. Poslednjih godina (pre 1938) seoski je svet veoma osiromašio.

Ekonomskom i kulturnom napretku smetaju još nekolike nevolje. U selu su veoma rasprostranjene dve teške bolesti: tuberkuloza i malarija. Malarije naročito ima u selima pored reke Save, Ukline i Bosne. U Dugom Polju, a verovatno i drugde, veoma je raširena gušavost. Umiranje dece je strahovito: u pravoslavnoj parohiji Detlaku, kao i u Osječanima na desnoj strani Bosne oko 80% umrlih su mala deca. Uzroci tolikom umiranju dece su višestruki. Mnoga deca umiru svakako stoga što se deci ne obraća sva potrebna pažnja. Usled velikog siromaštva ima i toga da se želi da umre dete!

S tim u vezi još da napomenem da je i alkoholizam neverovatno razvijen, naročito kod hrišćanskog stanovništva. Piju ne samo muškarci nego i žene, kako kod pravoslavnih tako i kod katolika. U nedostatku prave rakije poslednjih godina (pre 1938) se pije čak i denaturisani špi-ritus! Isto tako je veoma raširena i upotreba duvana: puše i žene u velikom broju.

U prošlosti dolazili su u sela derventske nahije s proleća stočari sa stokom od Travnika i iz banjalučke Vrhovine, a u tursko vreme i tzv. »Arnauti«, stočari iz gornjeg Polimlja. U novije vreme dolaze stočari u manjem broju, jer je i ovde manje uslova: nekada su mogli da zakupljuju od begova i aga prostrane paše, kojih sada više nema. Pošto su te ispaše izdeljene, »ovčari« sada dolaze u znatno manjem broju. »Ovčari« od Travnika i iz drugih planinskih krajeva koji i sada dolaze borave ovde od kraja februara ili od marta do kraja aprila i vraćaju se na svoje planine, pošto im se ovde ovce izjagne, tako da kod svojih kuća budu o Đurđevu danu, kada se i strigu ovce. Na magarcu prenose posteljinu (ćebad) i posuđe. Obično zakupe pašu od nekog, ili kreću se poljem sa stokom i nikom ništa ne plaćaju. Neki domaćini puste da 500—600 ovaca noćivaju na njihovim zemljama da ih dubre. Neki su tako držali ovčare i po mesec dana, pa bi im napravili i kolibu, sve radi dubrenja.

Novi grad. Ranije je selo bilo u polju, 3 km niže od današnjeg, pa su se sklonili zbog vode, a i Turci su ih nagnali da se zbiju.

Kao najstariji rodovi u Novom Gradu smatraju se među pravoslavcima: Rakići (17 k., sv. Alimpije, 26. nov.) i Panići (15. k., Đurđevdan). Ne zna se odakle su poreklom. — Bijelići (8 k., sv. Luka) takođe se smatraju najstarijim doseljenicima. Pošto im je ded govorio: bešjeda, šjedi, šjeći, šjesti i sl., misle da su poreklom iz Crne Gore. Iz Novog Grada su se Bijelići selili i u Donju Dubicu i Lipik. Ogranak Bijelića su u Novom Gradu Stankovići (5 k.). Jedan od Bijelića prebegao je još za turskog vremena u Topolje u Slavoniji, i to zbog »krvi« (ubio je nekog Muslimana). — Tadići su poreklom iz Bos. krajine. — Bogdanovići su došli u Novi Grad iz Suhog polja ili iz Botajice, Lazići su došli iz Botajice, a Panići iz Pjevalovca. — Muškići (7 k., Jovanjdan) starinom su Ninići iz Kruškova Polja (Miloševac).

Mnogi od pravoslavnih stanovnika Novoga Grada prebegli su za turskog vremena u Srbiju suvim preko Slavonije i Srema ili na splavovima.

Od katolika u Novom Gradu Kopicí su došli iz Domaljevca, a ded Lekića, koji je bio kovač kosa, došao je iz Novog Šehera.

Donja Dubica. Najjači rod u selu su Goranovići (28 k., Đurdevdan). Veruju da su poreklom iz Crne Gore, odakle im je došao predak sa tri sina: Jovom, Ristom i Nikolom. Sada su u selu unuci te trojice. Goranovića ima još u Dugom Polju i kod Bos. Broda. — Ninkovići (11 k., Đurdevdan) došli su iz Obudovca, gde ih još ima, a odakle im je došao praded Petar. Ima ih i u Novom Gradu. — Dragići (5 k., Jovanjadan) poreklom su iz nekog sela kod Banje Luke. Među mnogima iz D. Dubice koji su 1876. otišli u Srbiju kao dobrovoljci bili su i braća Jakova Dragića (koji je 1938. god. imao 86 godina) Triša (umro oko 1935) i Joco (umro 1937), koji je ostao u Srbiji kao učitelj i imao sina trgovca u Beogradu. — Prapraded Stanića (1 k., Jovanjadan) došao je iz nekog predela sa granice Crne Gore i Hercegovine. Odatle su se Stanići selili u Miloševac preko Bosne i u Klakare na Savi. — Vrevići (10 k., Đurdevdan) ne znaju odakle su poreklom. — Izumrli Jovanovići su bili poreklom iz Bos. krajine.

Među katoličkim rodovima u Donjoj Dubici ima ih koji su poreklom iz selâ na desnoj strani Bosne.

Gnionica. Među pravoslavnima najstariji rod su Rakići (Ignjatijev dan), koji su poreklom iz Bos. krajine, a posle njih su došli, takođe iz Bos. krajine. Vranješići (4 k., Arhandelovdan), po kojima se čitav deo naselja oko crkve na levoj strani potoka Gnionice zove Vranješima. — Patkovići (5 k., Đurdevdan) došli su u Gnionicu iz Obudovca preko Bosne. Ima ih i u selima oko Bos. Broda. — Đurići (4 k., Trifunjan) došli su iz Miloševca preko Bosne. Ima ih i u Klakarima.

Mnogi su se i iz Gnionice preselili u Miloševac preko Bosne.

Botajica. Po predanju, iznad seoske kapele bilo je nekada muslimansko naselje sa džamijom.

Gligorevići (5 k.) su poreklom od manastira Ozrena.

Dugo Polje. Godine 1948. ovo naselje je imalo oko 420 domova, a u svom početku imalo je, kako se priča, samo šest. Većinu stanovništva u selu čine oni koji su poreklom iz Imljana. Mahala Varoš dobila je ime, po narodnom objašnjenju, na taj način što se tu u početku nagusto podiglo nekoliko kuća, pa odatle unaokolo krčili i raseljevali se. Po drugima, mahala Varoš je dobila ime po tome što je tu nekada bila čaršija. Navije odatle nalazili su kovačku trosku na dva mesta: na jednoj botajičkoj i na jednoj dugopoljskoj kosi.

Prvi ili jedan od prvih koji se doselio iz Imljana bio je neki pop, od kog vode poreklo ovdašnji Popovići, Ružojčići u Božincima i Bjelobrci u selu Bataru (u Semberiji). Danas (1937) ovome rodu pripadaju u Dugom Polju: Popovići (18 k.), Antići (7 k.), Milojevići (10 k.) i Šarčevići (11 k.), dakle, u svemu 46 kuća. Njihovi su ogranci i Pajići i Borojevići. S ograncima u Botajici i u Podnovlju ima ih oko 100 porodica. Svi slave Simeunjan. O svom poreklu pričaju ovo. U Imljanima bilo je u njihovu rodu uvek popova, i to u jedan mah u kući po tri do četiri popa. Jedan od tih popova venča sasvim mlad bračni par. Iz

straha da ga ne kazni vladika, krene on sa svojom porodicom i naseli se u Dugom polju, kome je on dao to ime. Dok su bili u Imljanima, zvali su se Grubači⁴ i bili su na svojoj zemlji, a u Dugom polju su se naselili kao čifčije. Grubača ima i sada u Imljanima. Dostora je u Dugo Polje dolazila na zimovanje stoka popa Danila Grubača iz Imljana. Po drugom predanju, koje ipak ne isključuje ono prvo, predak koji je krenuo iz Imljana zvao se Ružoja, i stoga je zajedničko prezime svih ogranaka ovog roda bilo Ružojčiči. Po ovom predanju, Ružoja je krneuo iz Imljana zbog teskobe: bili su stočari i bilo ih je devetoro braće, pa jedni prešli zbog teskobe »iz divine u pitomine«. Spustili su se tamo gde su i ranije dolazili sa stokom. Na taj način su pojedinci uopšte sebi odabirali (»be-genisavali«) mesta za naseljavanje. Ružojčiči su bili prvi koji su se naselili u Dugom Polju kraj reke, pa su se posle premestili u šumu. I Popovići u Dugom Polju i Podnovlju su dali nekoliko sveštenika. Kod kuće pok. Popa Jove Popovića u Potok-mahali bila je kapela (»ćelija«), pa je stoga tu docnije podignuta crkva. Bila je kapela (»ćelija«) i u Lugu, u mahali Kutlovcu, i tu je nekada održavan sabor o Spasovdanu. Godine 1938. od ovog roda bio je sveštenik pop Bogdan (rođen 1890), paroh u Podnovlju. Sveštenici su bili i njegov otac Simo (1864—1937), ded Jovo, praded Božo. Praded Jovo bio je učitelj u Dugom Polju, ali su i njegov otac i dalji preci bili popovi, tako da je pop Bogdan deseti sveštenik u pravoj liniji u ovom rodu. I prapraded Jovo trebalo je i spremio se da bude pop. Kad je na ispitu kod vladike rekao da je isekao neke Turke, vladika mu reče da ne može biti pop, jer je činio krvnu žrtvu pa ne može i beskrvnu, nego neka sprema sina za popa. Dopustio mu je da može da čita molitve bolesnicima, ali da epitrahilj visi o klinu i da se bolesnik podvuče pod epitrahilj. Jovo i njegov sin Božo su učili kod kaluđera u manastiru Tamni, a mladi pop Jovo II je učio u Vranjaku. Posle Popovića po starini su B a b i ċ i (3 k., Simeunjdan). — Stari doseljenci su i V r a ċ e v i ċ i (Nikoljdan). — Zatim: T u b a c i — T u b a k o v i ċ i (4 k., Đurdevdan), R a d u l o v i ċ i (oko 20 k., Nikoljdan), O k o l i ċ i (oko 10 k., Trivunjdan), T e o f i l o v i ċ i (oko 7 k., Đurdevdan), Đ u r i ċ i (6 k., Stjepanjdan) starinom su verovatno od Banje Luke; bili su najpre u Botajici, pa zbog bēga pobegli u Dugo Polje.

Drugi veliki rod u Dugom Polju su K o v a ċ e v i ċ i (oko 20 k.), koji su došli iz Posavine. Njihovi su još ogranci: M i t r o v i ċ i u Dugom Polju i Kneževići u Koprivnoj. -- J a n k o v i ċ i I (4 k., Arhandelovdan) iz Livna su, odakle im se doselio praded Mijat. — Đ a j i ċ i (oko 15 k., Simeunjdan) došli su u Dugo Polje iz Miloševca. — K o v a ċ e v i ċ i II (2 k., Nikoljdan) došli su pre 45 godina iz sela Kozice kod Sanskog Mosta. — K o j i ċ i (6 k., Đurdevdan) u Dugom Polju, Botajici, Jošavi, Trnjanima i Podnovlju su svi jedan rod. — Zatim: T e š a n o v i ċ i (6 k., Simeunjdan), Z e l i n c i (4 k., Nikoljdan), V u k m i r o v i ċ i (6 k., St. Dečanski), J a n k o v i ċ i II (Đurdevdan), J a n k o v i ċ i III (Jovanjdan), B o r o j e v i ċ i (5 k., Simeunjdan), Ž a r i ċ i (10 k., Tripunjdan). Ima ih i preko Bosne.

Podnovlje. Prvi su se na zemljištu Podnovlja naselili preci B o g d a n o v i ċ a (sv. Stevan) i P r e d o j e v i ċ a (Nikoljdan). Došli su iz neke Kruševice. Ovde su se okumili i dvanaest puta lomili kumovski hleb, tj. kumovali o venčanju, dok se nije namnožilo i drugog sveta.

Predak Predojevića došao je ovamo bežeći zbog krvi, pošto je ubio Turčina. — Kalabići i Teofilovići (7 k., Đurđevdan) od Kalabića su iz Novog Grada⁵ — Rod Danilovići su starinom od Imljana.

Dok je pre četrdeset godina u Podnovlju bilo samo oko 50 domova, 1937. bilo ih je 260.

Majevac. Najznačajniji rod u ovom selu su Popovići, koji su ogranak hercegovačkih Zimonjića. I ova bosanska grana Zimonjića dala je velik broj sveštenika, među kojima su se osobito istakli: pok. Vasilije, mitropolit banjalučki († 1939), pok. dr Simeon, episkop zletovsko-strumički († 1939) i brat mu pok. dr Tomo Popović, rektor Sarajevske bogoslovije.

Detlak. Ratkovci (Arhandelovdan) doselili su se iz Ratkova. Pre nekih osamdeset godina (tj. oko 1860) bio je u selu učitelj Teodor Ratkovac. — Simići (1 k., Ignjatijevdan): Sava Simić je došao 1909. iz Palačkovaca u prnjavorskom srezu, a starinom je iz Tabak-Ilove.⁶

Lužani. — Pre 70 godina u čitavim Lužanima je bilo samo oko 15, a 1937. već 135 kuća. Pivaši, velik rod u Lužanima i Kostrešu, starinom su iz Pive. — Stojakovići (4 k., Nikoljdan): ded im je prešao u Lužane iz Ritešića, gde ih još ima. — Noviji doseljenici su: Ranitovići, Novakovići i Sekulići; Ranitovići su verovatno iz Crne Gore.

Zabrdani. Plavšići u Barici su poreklom iz Hercegovine. S njima su se bili doselili još neki rodovi iz Hercegovine.

Vinska. Šukurme u Vinskoj (15 k., Ignjatijevdan), Višnjiku, Sijekovcu i Lužanima su poreklom iz nekog Kruševa. — Džabići u Vinskoj, Derventi, Beogradu i dr. poreklom su iz Like.

Liješće. Jelići (sv. Trivun) starinom su Suvajci iz Planine, odakle su davno došli. Rod su im Nestorovići u selu Banjanima u Srbiji. — Čečavci su poreklom iz sela Čečave. — Topići (6 k., Petrovdan) i Trifkovići su poreklom iz Krajine. — Maksimovići (3k., Stjepanjdani) skorašnji su doseljenici — došao im je otac — iz Vinske. Ima ih i u Podnovlju (4 k.). — Sremci (13 k., sv. Vasilije) verovatno su poreklom iz Srema. Ima ih i u Bos. Brodu. — Sudeći po prezimenu, poreklom su s leve strane Save i Sebastijanovići. — Dušanići (4 k., Nikoljdan), starinom Kokići, ne znaju poreklo. Odavde su selili i u Klakare, a ima ih i u Polaju.

NASELJA

Planine Motajica, Vučjak i Krnjin su sve do naših dana bile pod velikim šumama. Poslednjih godina naglo nestaje tih šuma, delom usled industrijskog iskorišćavanja, a delom usled uzurpacija i dodeljivanja šumskih površina agrarnim interesentima, što je u vezi sa množenjem stanovništva i deobom zadruga. Mnogo je predanja da je bila velika šuma i po poljima pored Bosne i Ukaine i da su je krčili doseljenici, preci današnjeg stanovništva. Tako, npr., u Novom Gradu se sada samo još po ogradama mogu da vide ostaci šumskog drveća. Treba ipak imati na umu da je u ranijoj prošlosti kraj bio dobro naseljen, pa se stanovništvo prorodilo i izrasle šume posle ratova i epidemija krajem 17. i u prvoj polovini 18. veka.

Značajno je da ni po poljima nema zbijenih naselja. Naselja su, po pravilu, prostrana i razbijena. Jedino što kuće pojedinih rodova obrazuju prilično zgusnute grupe, ponegde dosta velike. U Ivanjskom polju pored Save su veoma razbacana naselja, a opkoljena su bujnom obalskom i rit-skom vegetacijom. Još je veća razbijenost naselja u brdima, gde su kuće rasturene po kosama i šumama. Tu ima sela, kao što su npr. Dugo Polje i Botajica, sa po 300—400 kuća, a rasturenih u jednom pravcu i na dužini od 8—10 km. Pojedini delovi naselja u jednom delu predela nazivaju se, kao i u obližnjem Krnjinu, Usori ili Zupi, »palanke«. Tako npr. selo Detlak se deli na tri »palanke«. Brdska naselja se često dele na »Gornjane« i »Donjane«: više i niže mahale.

Nekada je bilo mnogo kuća koje su imale jedno jedino odeljenje. Ljudi pedesetih godina koje sam sretao 1948. pamtili su ih dobro. U nekih siromaha bilo je i 1948. takvih kuća, ali su one smatrane i služile su kao privremen stan.

Po kazivanju, u Dugom Polju (1948) prvobitne su kuće bile u potpunosti od drvene grade: od brvana urezanih (uklopljenih) u čert. Uopšte nije bilo gvozdениh klinaca u njima. Kroz sve čertove, koji bi se prethodno probušili svrdlom provukla bi se motka. Samo su zidovi oko sobe bili oblepljeni. Krov je bio jednostavan: nizak, bez rožnika. Na vratima nije bilo šarkija, nego »kušaci«: kao kratka produženja (klinci) udenuta u izbušene rupe u donjem i gornjem pragu.

U pogledu na kuću prvo je što pada u oči da sela u vodoplavnoj ravni pored Save predstavljaju oblast sojenica. Sojenice se grade od iste grade i istog su tipa kao i kuće na suvu, ali samo s tom razlikom što im je pod odignut od zemlje pomoću pobijenih soha, koje se već retko vide, ili pomoću stubova od cigala. Visina tih stubova zavisi od najvišeg vodostaja na mestu gde se podiže kuća. Ima i toga da se kuće podižu na veštačkim humkama od zemlje. Na iste načine se podižu i zgrade. Tipične su sojenice u selima Poloju i Liješću, ali ih ima i drugde, pa i po Bosanskoj posavini, istočno od reke Bosne.

Kad su poplave i visoki vodostaji, što se dešava veoma često, stanovinci sojenica čamcima održavaju vezu s ostalim svetom. Oko njihovih kuća su retke zgrade, i sve namirnice se čuvaju u kući. Snabdevanje drvima zimi za njih je jedno od najtežih pitanja, iako svuda unaokolo ima lugova i ritova.

Imućniji seljani grade kuće od ćerpića ili cigle, ali je još i 1938. bila karakteristična kuća derventske nahije mala polubrvnara — polučatmara.⁷ Mesto brvana (1938) sada su obično debele daske. I takve debele daske (talpe) zovu se brvna. Siromašniji žive u veoma malim i bednim kućama: u Lupljanici sam 1938. video dve takve kućice čija osnova nije pokrivala površinu veću od 5—6 m². Siromašniji ljudi, pored toga što žive u tako malim kućama, nemaju oko kuća nikakve zgrade: ono što imaju žita, smeste na tavan u kući.

Za vreme austro-ugarske okupacije bilo je u ovom kraju Talijana koji su izrađivali ciglu i gradili razne zgrade. Od njih su i meštani naučili da prave ciglu, što sada (1948) ume već svaki seljak. Jedino je za slaganje cigle za pečenje potreban iskusniji čovek.

Ognjište u drvenim kućama je na sredini »kuće«. Još i 1948. bilo je toga u Dugom Polju da se vatra na ognjištu ložila i održavala na sledeći

način: na ognjište se navali klada koja gori i po sedam dana, a na nju stavljaju manja drva. Dok nije bilo šporeta, hleb je pečen na ognjištu pod »crijepom« (pekrom). Crijepnje su kupovali od lončara. Nije bilo hlebnih peći. Mlinari peku jednostavno hleb u vrućem pepelu; bilo je slučajeva da se tako radi i po kućama čak i 1948. Novije kuće od zemlje redovno imaju »šporete«.

U sobi je patos od dasaka, a od nameštaja sto, krevet i klupa. Zimi se u sobu unosi šporet.

Nad sobom je tavan. Na tavanu se suše žito i meso. Da u tavan ne bi ulazilo mnogo dima, on je zatvoren daskama prema »kući«.

U starije doba na prozorima su razapinjali osušene svinjske me-hure. Dešavalo se da zimi dode na prozor žuna, pa ga prokljuje. Sada su svuda prozori od stakla.

Posude je u starije vreme bilo većinom od drveta, tikava i od zemlje. Zemljano posude su kupovali od lončara iz Ularica (kod Tešnja).

Unutrašnjost kuće su još u nedavnoj prošlosti, u prošlosti koja se pamti, osvetljavali svinjskom mašću: stavila bi se mast u kakav mali sud i u nju fitilj od krpe koji bi se upalio. Drugi način osvetljavanja, pri-likom večeranja, bio je da jedno čeljade drži upaljenu baklju od žesti-kova drveta dok ostali večeraju. Kad bi išli noću na prelo, osvetljavali bi put bakljama od hrastovine, koja se stuče i osuši pored peći.

Za vreme borbi 1941—1945. kuće su većinom pogorele, pa se otada grade nove kuće od bolje građe.

Savremene kuće imaju obično m a g a z u (podrum) za usprem. Ranije je za to služila posebna zgrada od brvana — zvana a m b a r ili u s p r e m. U tu zgradicu se ulazilo kroz vratanca pod krovom, a unutra su bila o k n a za razne vrste žita. Na području Vučjaka su postale retkost.

U d ž e r a je manja zgradica od dasaka pokrivena drvetom.

Za brdska sela su karakteristične zgrade kiljeri, u kojima se drže haljine, hrana i sl. i spavaju mlađa čeljad. Ako je u zadruzi više oženjenih članova, tada svaki od njih ima svoj poseban »kiljer«. U no-vije vreme se grade veće kuće u kojima svaka porodica ima svoju sobu mesto »kiljera«.

Sem tih, imaju još ove zgrade: pušnice ili »sobice« za sušenje šljiva, ambare i koševе, kačare, zgrade za stoku (»okôlac« za svinje) i dr.

Na rekama Bosni i Savi bilo je nekada mnogo »vodenih mlina«, koji su na velikoj vodi i čija je kućica smeštena na plovnim objektima, na dve lađe ili na jednom čamcu. »Lađa« je monoksilon, izduben iz jed-nog bukova ili hrastova stabla, a »čamac« je »sašiven« od dasaka (»plan-ki«). Smatra se da je bolje da je mlin na čamcu. Ako je mlin na čamcu, tada mu je obično »lađa« kao odvodnica: na nju se naslanja drugi kraj vretena. Otkako se posle prvog svetskog rata grade motorni mlinovi, naglo nestaje »vodenih mlina«. Tako nap. u Novom Gradu bilo je done-davno sedamnaest, a 1938. samo još jedan takav mlin na Savi. »Riečnjak« je mlin na manjoj reci sa kućicom na suvu.

PRIVREDA

Privreda je mešovita: preovlađuje zemljoradnja, i to osobito žitar-stvo, voćarstvo i stočarstvo, a u novije vreme mnogi odlaze u službe i na

rad kod željeznice i u industrijska preduzeća, i to čak do Zenice i Sarajeva.

Ranije je zob slabo sejana. Ko nije imao volove, nije je ni sejao. Mnogo se gaji kukuruz, a uz kukuruz, kao međuusev, bundeve, koje se osobito koriste za ishranu svinja i, delimično, i u ljudskoj ishrani. Ranije je svaka kuća cedila ulje iz bundevskih semenki. Međutim, sada se retko seju tikve. Ranije su vodu pili najradije iz tikava. Bilo je i toga da se omanja tikvica spremi za sud za rakiju i okiti, oplete bopcima (zrnima) i vunicom. Od tikve je bila i teglica (tj. natega) za rakiju. Buljak je sasvim mala tikvica, kao čašica, koja je služila samo kao sudić za so, tj. kao slanik.

Ranije se oralo drvenim plugom na kom su samo lemeš i crtalo bili gvozdeni. Te plugove su pravili sami. Mogao se 1948. još negde videti takav plug, kojim su se tada služili samo za preoravanje ledina, jer takav plug ne prevrće sasvim brazdu. Običan plug je vuklo 4 ili 6 volova. I kola su bila sasvim drvena: bilo je »čudo« kad je negde oko 1890—1900. jedan seljak u Botajici nabavio lanac za kola (Dugo Polje).

Lan se sejao u znatnim količinama, a sada manje. Seje se i konoplja. Pošto se lan poseje i nazubi, kolje se kurban, i to na zubači. Ako seje muškarac, kolje petla, a ako seje žensko, kolje kokošku. Tada vele: »Ako isko drugi kurban, ne niko!« Glava od kurbana se zakopa u oranje, a ostalo se pojede. Glavne su sprave za obradu lana i konoplje stupa i trlica. Najpre se stave lan ili konoplja u stupu, čiji se gornji deo pokreće — odiže nogama, a onda u trlicu, kojom se izbija pozder i omekšava vlakno. Uz trlicu je daska kao sedište. Na trlici je žleb; kao trlac sada obično služi gvožđe, ali ih ima i drvenih. Grebeni su iste i za vunu i za konoplju. Preslica ima ravnih, ali se za predenje bolje

Sk. 7.

Bašluk za predenje bolje vune.

vune, one za osnovu, upotrebljava okrugli bašluk (sk. 7), koji se kupuje od Karavlahinja. Bašluk se natakne na štap; bolji, pravi štap ukrašen pojasevima (prstenovima) takođe se kupuje od Karavlahinja, od kojih kupuju i vretena, mosure, čunkove, čanke i dr. Sami seljaci prave natre, ali brda kupuju od brdara iz okoline Zenice.

Kraj obiluje voćem, osobito šljivama, od kojih se pravi mnogo rakija. Znatne količine se i suše. Pravi se i pekmez. Mnogo je jabuka i krušaka. Delimično se suše, a od divljih jabuka prave sirće. Nekada su

za gajenje voćaka upotrebljavali kosir koji je sada velika retkost. Drveno korito i tučak služe za tucanje, razbijanje jabuka, i onda se ta masa stavlja u žecku (presu) da se pomoću nje cedi sok, od kog će praviti sirće. Od krušaka takša i od divljih krušaka pravi se turšija, prijatno osvježavajuće piće.

Danas su goveda i svinje glavna stoka koju drže; nekada je bilo mnogo ovaca. Svaka kuća drži po neko svinjče koje hrani kukuruzom, bundevama, repom i dr., sem što ih izgone i na pašu. Nešto svinja prodaju, a nešto kolju za zimnicu. U Dugom Polju je na levoj strani Ljubioče ravan Svinjci; tu je jedno mesto koje se zove Kolibište. Nekada su pojedini domaćini u selu imali i po 100 svinja i na to mesto, radi blizine vode, dogonili su krmke iz čitavog sela. Za svinjare su podizane kolibe. Po 2—3 domaćinstva su podizala zajedničku kolibu za svoje svinjare, ali su svinje svakog domaćinstva čuvane posebno. Svinjac je bio ograđen prostor, a odozgo su bile poluge kao krov. Tu je zimi svinjama polagana hrana. S jeseni, kad prispe žir, svinje su terane u šumu, koja je bila svuda unaokolo.

Pčelarstvo je prilično zastupljeno u naše vreme. Trnka je košnica pletena od loze (i od drveta), a kadanj je dubina od bukova, vrbova ili jošikova drveta.

Svaki domaćin koji radi o pčelama ima štipala od drveta za cedenje voska.

Odbegli roj pripada onome ko ga nađe: on ga »zakrsti« (zareže na stablu običan krst) i time obeleži da je roj njegov.

NOŠNJA

Nošnja je kod stanovnika derventske nahije veoma različita. Ne samo da se razlikuju u nošnji pravoslavni, katolički i muslimanski seljaci jedni od drugih, nego ima znatnih razlika i kod pripadnika iste verske grupe. Jedino što su razlike u nošnji katolika i pravoslavnih u Ivanjskom polju sasvim neznatne. Te su razlike poglavito u bojama. Kod Brda ili Brdana u Vučjaku nošnja je uopšte jednostavnija i sobom šivena, a kod Posavaca je sa »građom« (nakitom) i naročiti majstori izrađuju odelo. Nošnja kod pravoslavnih Srba u selima u južnoj podgorini Vučjaka (Dugo Polje, Podnovlje i dr.) uglavnom je ista kao i u onih na desnoj strani reke Bosne, u podgorini planine Trebave.

Poslednjih godina (pre 1938) čak se i po ovom kraju bila prilično raširila muška mačvansko-šumadijska nošnja, i to preko Bos. Šamca. Tu nošnju ne samo da su primali rado pravoslavni, nego su i katolici mogli da se vide u toj nošnji, kao što sam ih vidao u Novom Gradu i Jasenovcu (Vlaškoj Mahali), a verovatno da je te nošnje bilo i kod katolika u drugim selima. Jedino što katolici neće da nose šajkaču.

Sukneni delovi odeće grade se od domaćeg i od kupovnog sukna. Po selima nije bilo terzija, nego su veštije žene krojile i šile i suknene haljine. One su pravile i ukrase gajtanom, a i bojadisale su tkanine. Bilo je i toga da zanatlije u varošima izrađuju i prodaju gotove seoske suknene haljetke: gunjeve, fermene, koporane i čakšire. Za izradu gunjeva nekada se mnogo trošilo sukno »bugarija«, mrko sukno sa resama na naličju, koje je donešeno iz Bugarske. Kako svet naglo osiromašuju i kako je ovaca sve manje, sve je manje uslova za izradu domaćeg i kupovinu

stranog sukna. Dok se pre prvog svetskog rata svet odevao vrlo lepo i bogato, 1938. bio je veliki nazadak u tom pogledu.

Ženska nošnja u selima pored Save veoma je slična slavonskoj: karakteristični delovi su duge a široke košulje i velike marama na glavi. Prilikom pranja rublje se mnogo plavi, tako da košulje izgledaju kao da su od plavog platna. U novije vreme se upotrebljavalo i zelenilo.

Nekada je ženskoj deci šišana kosa sve do šeste ili sedme godine, a ponegde (Novi Grad) se tako radi i danas (1938).

Karakterističan deo u ženskoj nošnji je tzv. jagluk, koji nose devojke, naročito kod katolika. To je oko 15 cm širok a dosta dugačak komad platna, ukrašen vezom. Na jednom kraju mu je velika kita («ruža») od bele ili raznobojne pređe. Jagluk se stavlja na glavu tako da ta kita bude iznad čela. Drugim krajem jagluk pada niz leđa. Na tom kraju su rese.

Kad devojka stavi na glavu jagluk, znak je da je za udaju. Taj običaj se kod pravoslavnih u Novom Gradu već počeo da gubi. Kod katolika oko Bos. Broda jagluk se zove i krp a. U selu Svilaju devojke nose crne maram e.

Nekada su (do oko 1910) i srpske devojke nosile jagluke. Jagluci u srpskih devojaka su bili od finijeg pamučnog platna (pamuk dvadeseterac), a u hrvatskih od grubljeg platna (pamuk dvojac). Posle jagluka i mesto jagluka devojke su nosile f e s ukrašen cvećem — i sl. U novije vreme devojke povezuju glavu m a r a m i c o m, a udate žene nose veliku belu k r p u, koja se na razne načine prebacuje preko glave.

Mlađe devojke nekada (do 1918) nosile su na glavi male kapice (plitke crne fesiće) i po njima novce (Novi Grad).

I žene i devojke u derventskeoj nahiji nose šarene vunene pregače, dok ih na desnoj strani Bosne nose samo žene.

U Dugom Polju se nosi samo spreda vunena p r e g a č a sa dugačkim resama («potkiće»), ali su te pregače 1948. već bile retkost; zamenile su ih k e c e l j e od jeftinijih industrijskih tkanina (cic i sl.). Žene u Detlaku nose spreda malu pregaču, a pozadi široku od koje jedan kraj podignu i zadenu za pojas.

Godine 1948. vidao sam u Dugom Polju žene koje su nosile crne suknje od atlasa.

Karakteristični delovi ženske odeće su zubuni i gunjevi (Dugo Polje, Liješće). Brđani i katolici kažu l j e t a k mesto zubun. Zubun se kroji od belog sukna; kad se zaprlja, oboji se u crno. Ako ima rukave, onda je to g u n j. Žene su nekada nosile d ž e m a d a n e, samo su ti ženski »džemadani« imali t o k e, tj. dugmad prekrivena z e j o m. Te su toke bile na jednoj, a petlje na drugoj strani (Dugo Polje).

Jedan muški haljetak se zove z u b u n č i ć (Liješće).

Osobit je muški haljetak tzv. r o k l j a (Novi Grad i susedna sela). Prvi ju je poneo u Novom Gradu Gojko Panić, koji je bio u Srbiji. Bila je veoma u običaju do pre 40—50 godina i u pravoslavnih i u katolika. Kod katolika je ima i sada, a kod pravoslavnih se već izobičajila. Roklja je muška košulja na koju je prišiven deo sa mnogo nabora, tako da je u roklju išlo i po sedamdeset »beza« (širine platna). Kad momak igra u kolu, roklja se podiže i dođe u vodoravan položaj, kao i fustanela kod

Grka, Toska, Makedonaca i dr. Roklje što ih sada nose katolici ubrane su samo na krstima.

Po kazivanju staraca u Donjoj Dubici, nekada su se ljudi opasivali likom. Sada se opasuju tkanicama i remenjem. Tkanice se tkaju na »natrama« (ražboju), ali se na njima samo osnuju (posebna tehnika). Nekada su samo majstori o pojasu nosili naročit sudić od mesinga. U njemu su držali mast u koju su zamakli eksere (kovačke, u preseku četvr-taste).

Delovi muške nošnje su bili d ž e m a d a n i od plave ili crne čohe kojih više nema; bilo ih je i od belog sukna. Zatim su nošeni f e r m e n i i k o p o r a n i. Koporan je uži od fermena, ima rukave i kopča se na prsima. Ko je imao, i 1948. je nosio g u n j (Dugo Polje). Starije gornje haljetke zamenili su prsluci, kaputi, pantalone varoškog kroja i razni puloveri.

Do oko 1910. oko fesa su obavijani vuneni crveni šalovi. Toga više nema. Na glavi sada nose šešire (već odavna), šubare i sl.

Nekada su ljudi sami pravili opanke, a sada se svuda nose kupovni. Na nogama se nose vuneni natačci, priglavci i čarape. Zimi se nose vunene rukavice.

Sastavni deo muške nošnje su i kožne torbe. Ranije je svaki odrastao muškarac nosio torbu, dok u novije vreme (1948) to nosi retko koji. Neki su pravili sami torbe, a bolje su kupovane. Bilo je i torbica i torba p r t i l i c a.

Starci su ranije nosili velike perčine.

NEKE POJAVE U DRUŠTVENOM ŽIVOTU

Življenje u porodičnim zadrugama bilo je doskora opšta pojava i pravilo. Posle rata 1914 — 1918. zadržnog života naglo nestaje. Postalo je kao pravilo da se sin deli od oca pošto se oženi. Naročito se dele kad se već oženi i drugi sin. Dok kod Srba u Dugom Polju 1948. zadruga već gotovo nije ni bilo, kod Hrvata u okolini bio ih je još znatan broj.

Priča se da su se ranije ženili u mnogo poznijim godinama nego sada: muškarci bi i do svojih 30—35 godina čuvali svinje, a tek tada bi ih roditelji ženili. Neoženjen muškarac zove se u selima oko Dervente i »bećar«.

Za svakog oženjenog člana zadruge gradila se posebna zgradica, zvana kiljer, kiler ili kier. Kod Hrvata je više u običaju da se kaže u d Ź e r a.

Kod Srba u Derventi (Lužani) sa deobom zadruge se računa unapred i unapred se sagradi neka zgrada slična kući koja će poslužiti, posle deobe. kao kuća jednom od novih domaćina.

Čest je slučaj da prilikom deobe zadruga neke stvari ne podele nego one ostanu i dalje zajednička svojina novih domaćina, kao npr.: plug, zubača, kola, sekira, testera i sl. Retkost je da koja sestra uzme deo imanja koji joj pripada po zakonu: smatra se to sramotom (Dugo Polje).

Kad se mlad bračni par brzo posle svadbe izdvoji iz zadruge sa malo svojih stvari i načini gdegod kolibu, kaže se za njih da su »diobničići«.

Starešina u zadrugi se zove »starješina«. I danas se veoma često čuje izraz »dim« u značenju: kuća, zadruga.

Ranije je svaka srpska kuća imala čitulju, u koju su upisivana imena umrlih iz kuće, više svaka kuća nema to.

Gde se može, vodi se računa da se srodnici sahranjuju na jednoj parceli u groblju.

Bilo je rečnih mlinova u kojima je bilo po 30—40 suvlasnika, »ke-tuša«. Ti suvlasnici ne samo što nisu uvek bili rod, nego je bilo mlinova u kojima je bilo suvlasnika pravoslavnih i katolika. Svaki suvlasnik provodi u mlinu 24 sata, po redu, i njemu pripada sav ujam od brašna koje on samelje za to vreme.

Među suvlasnicima jedan je kao starešina — u s t a. Na njegovo ime je izdata dozvola od vlasti za mlin, on predstavlja taj mlin kod vlasti i on se zadužuje porezom. On vodi računa o svemu što se tiče mlina i zapoveda ostalima. Ne prima nikakvu nagradu: to starešinstvo je čast, i to mu je nagrada.

Ko nema dovoljno volova da bi sam svojim volovima mogao da obavlja razne poslove, on s p r e g n e s drugim. Zovu se onda s p r e g e. Taj se odnos ugovara o Božiću ili Nikoljdanu. A i ko je imao više volova sprežao je, jer je nekoliko volova puštao slobodno kao bakove. Sprežan »bezvolac« ide s onim koji imaju volove i rahtilo, pa učestvuje svojom radnom snagom, a ovaj drugi će njemu uzorati njegovu zemlju.

Kad bi ko zvao kosce na mobu, zvao bi i starce. Starci ne bi radili nego bi ih domaćin čašćavao rakijom.

Za turskog vremena nije bilo slobodnih pravoslavnih seljaka, a verovatno ni katoličkih: svi su bili kmetovi ili čifčije. Najveći vlasnici zemlje bili su Gradašćevići, gradački kapetani (čije je bilo pola Odžaka, čitava Vlaška Mala, Novi Grad i dr.), i Rustembegovići iz Odžaka. I pojedini hrišćanski trgovci iz Dervente kupovali su kmetove u novije vreme.

OBIČAJI

Porodična služba. U Dugom Polju i Liješću zovu taj običaj »slava«, »krsna slava« ili »krsno ime«. U selima u ravnici (Donja Dubica, Novi Grad i dr.) slava traje samo jedan dan, a kod Brdana još se održava običaj da se slavi po tri dana. Ranije, dok su naselja bila retka, ljudi bi ostajali i po tri dana kad bi se gde sastali o slavi ili u sličnoj prilici.

»Đurđevnjaci«, »Nikoljaci« i sl. su oni koji slave Đurđevdan, odnosno Nikoljdan. Dosta je raširen običaj da se prislužuje o prazniku koji nosi isto ime, kao i praznik kada pada glavna slava. Tako u detlačkoj parohiji oni koji slave na Đurđevdan imaju »poslužicu« na Đurđić, a oni koji slave sv. Stevana poslužuju na »Stjepančić« (2. avgust po st.). O poslužici se pali sveća i postavlja sofru, ali se ne sprema koljivo. Oni koji slave Arhandelovdan i Nikoljdan nemaju uopšte poslužicu. U Liješću, pak, koji god slavi Nikoljdan, ne radi na Nikoljice, koji slavi Đurđevdan, ne radi na Đurđić, a koji slavi Jovanjdan, ne radi ni u jedan drugi Jovanjdan — itd.

Uveravali su me u Liješću da u derventskoj nahiji nema običaja da se uzima slava »po ziratu«, kao što ga ima u selima pod Trebavom na desnoj strani Bosne.

Ranije je bio običaj da se spremaju posna jela ako slava pada u post (u sredu ili u petak), odnosno u toku pojedinih dana slave spremna

su posna ili mrsna jela, već prema tome kakav je dan. »Kršnjače« je bravče koje će se zaklati o slavi, a »pogača« je kultni hleb (bliža okolina Dervente). Sveća za slavu je spiralno uvijena, i to udesno. I čaša kojom se gosti služe mora uvek da ide udesno, a i sveštenik za sofrom kadi u tom pravcu.

Slavljenje počinje uveče uoči praznika. To je »uoči (krsne) slave«, kako vele u Liješću i Dugom Polju. U Lužanima zovu to veče »prisloga« i pozivaju goste na večeru. Te večeri nose koljivo svešteniku da ga osveti, a pred goste će se izneti tek sutra, »na slavu«. U Liješću u ranije vreme neki su još te večeri »sveštali« i dizali koljivo. Tako su radili Sremci i Bardaci, a sada i oni to čine na sam dan slave, kao što su činili i ostali. U Dugom Polju pali se uveče kraj ikone sveća za mrtve pretke. A o slavi gori »slavska« sveća za trpezom.

Na dan slave glavni je ručak i tada se obavljaju obredi. Pravilo je da domaćin stoji. Taj dan se zove i »lice« (Dugo Polje). U Detlaku se i sada o slavi napija po devet zdravica.

Sutradan posle slave je »pojutarce« (Dugo Polje, Liješće). U mnogim selima i tog dana se daje ručak za goste. U bližoj okolini Dervente tu gozbu zovu »poklep«.

Pored pomenutih prislužbi, ima i »posluga« iz zaveta i po nasleđu (Dugo Polje, Liješće).

Na ovom mestu može se pomenuti i veoma raširen običaj odlaženja svetištu sv. Petke kod Slav. Broda. Odlazi se tako da se tamo bude 8. avgusta po n. Idu poglavito bolesni koji se zavetuju da će otići jednom ili tri puta, ili da će ići svake godine. Sećam se da je i moj pok. otac često odlazio tamo zbog nekog zaveta. Išao je i iz Podlugova kod Sarajeva, gde smo dugo živeli. Nerotkinje i bolesni kupuju votivne likove od voska u obliku deteta ili bolesnog dela tela i poklanjaju ih crkvi. Koji idu radi sreće u stoci nose votivne likove ovaca, krava i sl. Pored toga, bolesni dolaze sa svećom obavijenom oko onog dela tela koji ih boli: oko glave, oko ruke itd., a nerotkinje donose sveću u nedrima. Na liturgiji se ta sveća skine i upali. Kome to dolaženje pomogne, ubuduće prislužuje sv. Petku: posti po petnaest dana pred njen praznik, nosi koljivo u crkvu i zove u goste nekog od bližeg roda.

Koledari ili koledavci. Uoči Ignjatijevdana ili Otaca idu u Detlaku povorke »koledavaca« (u susednom prnjavorskom srezu ih zovu »čarojice«). U povorci budu jedan »starac«, jedna »baba«, jedan kao »miš« ili »mačka«. Svi učesnici su muškarci. »Baba« nosi preslicu i njom udara »starca« kad je dirne. »Mlada« ljubi u ruku domaćina i domaćicu. Kad dodu u neku kuću, svaki od njih traži ponešto za sebe: »mačak« traži mesa, »miš« traži špica itd. U Dugom Polju igraju »koledavci« uoči Materica ili Otaca. Njih bude mnogo, ne smeju da se prebrojavaju, a mora ih biti neparan broj. Nose i nešto živo sakriveno (npr. mačku) da se ne mogu tačno prebrojati. U povorci budu maskirani »ded« (starac), »baba«, »mlada« ili »djevojka« i njen »djever«, »mačka« (taj traži slanine), »miš« (on traži oraha), »jarac« (koji traži brašna), »puzavac« (koji traži semena od bundeve), i još nekoliko običnih učesnika. I ženske uloge izvode muškarci. »Jarac« nosi klepetušu i njom

zvoni. Povorku predvodi »starješina«. On noši vreću i u nju skuplja priloge. Idu i zasebni nosači. Svoj nailazak najavljuju zvonom i pesmom, a kad stanu pred kuću, pevaju tri puta:

Koleda ledena,
Ova kuća medena!
Domaćine, gazda moj,
Otvori nam bijeli dvor,
Otvori nam bijele dvore
I srebrne ključanice!
Živila nam, domaćice!

Onome ko im ne otvori vrata i ne pusti ih u kuću zavijaju oko kuće kao vukovi ili psi i proklinju da bi im vukovi dolazili i pravili štetu:

Ova vrata lipova,
Do godine nikoga!

Čvrsto veruju da će dolaziti vukovi takvoj kući.

Što saberu u toku noći, to ili podele ili sede u nekoj kući (a unapred su odredili gde će to biti) dok sve ne pojedu i popiju. Po selima u ravnici (napr. u Donjoj Dubici) »koledavci« više ne idu, a u Liješću se ne zna da je ikada i bilo.

Božić. O Božiću se pale i tri sveće (Dugo Polje). Dok je u Liješću bio učitelj neki Arkadije, u tom selu je nošen o Božiću »vertep«.

Prema tome kakvo je vreme u toku pojedinih dana između katoličkog i pravoslavnog Božića, katolici gataju kakvo će biti vreme u toku naredne godine (Liješće).

Kao lazarice igraju Karavlahinje (Dugo Polje).

Kad bi nastale dugotrajne suše, u Dugom Polju bi išle gojgole (posljednji put išle su 1946). Nekoliko najsiriromašnijih devojaka, od kojih se jedna ogrne od pojasa nadole listom od repušine, idu od kuće do kuće i pevaju:

Gojgole boga mole
Da udari rosna kiša,
Da pokisne naše polje!
Oj dodo, oj dodole!

Ne postoji više običaj nošenja LILA, kog ima u selima na desnoj strani Bosne. Međutim, u Dugom Polju sam slušao 1948. da su u tom selu nekada uoči Petrovdana nošene »mašale«, ali to je prestalo pred drugi svetski rat. Tada je bilo veselje, i to je bilo prvo prelo u sezoni, jer su otada noći duže.

Prelo je uopšte noćno veselje na kom učestvuju momci, djevojke i mlađe žene. Bilo je i ovoga: kad pođu na prelo, prave se kao maškare, tj. stavljaju bradu i brkove od vune, ili maske od hartije i sličnoga, opasu se pojansom od lika.

Mratinjdan se mnogo praznuje, i tog dana žene ništa ne rade. O Dečanskom se ne zna ništa.

Poljske molitve i slični običaji. Običaj je po selima da se preko leta čine »masla« u polju. Na »maslišću«, mestu gde će se svetiti masla, u Detlaku se postavi zajednička trpeza. Za svaku kuću se osveti posebno malo soli, ulja, brašna, masla itd. Za tom trpezom nazdravlja se najpre svešteniku, i to nazdravlja najstariji čovek u selu. U Vinskoj i u

Liješću se ide s litijom do mesta gde će se »svetiti masla« i u putu se pevaju samo crkvene pesme.

U Sočanici se ranije na dan poljske molitve obilazilo i oko sela i na nekoliko mesta svetila se vodica. Pop bi jahao na konju.

Mahala Kutlovac u Dugom Polju ima »uvjet (zavet) za oblak«: ne rade ni u jedan četvrtak od Velikog četvrtka — dok ne padne prvi snop.

U crkvi u Derventi ima »težačka svijeća«, za koju se skupljaju prilozima u toku čitavog uskršnjeg posta, a postavlja se na Veliki četvrtak.

Od davnine je običaj prilikom osvećenja nove crkve da onaj ko kumuje crkvi donese toliko platna da njim može da opase crkvu. To platno ostaje kao prilog crkvi.

Oko rođenja. Ranije se mnogo pazilo da žena četrdeset dana posle porođaja ne ide iz kuće na vodu i sl. Sada se na to ne pazi. Isto tako, pazilo se da dečije haljine ne zadesi napolju mrak jer »ne valja«, ali se ni na to ne gleda više tako strogo (Dugo Polje).

Kod Srba postoji lično ime Gosto; smatraju da je to isto što i Kosto — Kosta.

Ako nekome umiru deca od bolesti, kod Srba će dati detetu koje se rodi posle nekoliko takvih slučajeva ime Stoja, Stana ili sl., ili će muškom detetu dati očevo ime. Kod Hrvata je običaj da otac da svoje ime sinu.

Svadbena običaja. Kad srpski svatovi naidu pored nečije kuće, iz te kuće im se iznosi poštenje (rakija). (U Trebavi sem rakije iznose i uštupaka u tanjiru.) Običaj je da svatovi vode nevestu na venčanje jednim putem, a vraćaju se drugim putem.

Ako svatovi, idući preko njiva, naidu na ogradu, razvaliće je, — to je njihovo pravo.

Smrt i pogreb. Gataju da ne valja kod kuće otvarati i čitati čitulju, jer će onda neko umreti. — Smrt se oglašava zvonom. Izuzetak se čini sa samoubicama. U tome se ide tako daleko da ne dopuštaju zvonjenje ni za slučajne utopljenike, jer to »ne valja« zbog grada.

26. avgusta 1937. zadesila me u Dugom Polju strahovita provala oblaka pod Vučjakom, od koje je začas nabujala rečica Ljubioča, u čijim je talasima slučajno našla smrt jedna žena. Tada sam zabeležio i ova verovanja: 1) kiša neće stati dok se ne izvadi utopljenik iz vode i 2) utopljenik treba da se ukopa kraj vode, koja treba da ga prelije triput, jer bi inače nastao potop.

Na ukop mrtvacâ i na zadušnice zovu sve one koje pozivaju i na slavu. To je »uzov«. Pokojnika sada nose na groblje u drvenom sanduku. Ako je groblje udaljeno, pokojnika voze na kolima, zimi na saonima, a u selima kraj Save i čamcem.

Čovek koji nije ranije nikada išao na ukop treba prvo da pođe na ukop kakvom starcu. Kod Srba u Dugom Polju je običaj da se mrtvac vozi na groblje na saonima, pa tako rade i usred leta da bi se izbeglo treskanje mrtvaca. Tada se na volove ne viče: »Ajd!«, — nego se teraju ćuteći.

Sprovod se odmara na putu do groblja na tri mesta. U neko stablo na svakom od tih odmorišta useće se krst (»zakrsti se«). U Detlaku takvo mesto gde se odmaraju s mrtvacem zovu počivaljkom. Na jednoj poči-

valjci sam video veliki hrast sa mnogo usečenih krstova. Ako sproved treba da pređe preko kakve vode, taj odmor se, po pravilu, vrši kad dođu do vode i krst se useca na najbližem drvetu.

U Lužanima s3 kolje »dušni brav« još prilikom ukopa i njegovom krvlju okrvave mrtvački sanduk. Pošto se mrtvac ukopa, alatke koje su upotrebljavane zarezuju se (Dugo Polje). Na krst na grobu stavljaju marame, a mladome pokojniku i venac (Detlak).

Crkvi se poklanjaju delovi odela pokojnikova: košulja, čarape, rukavice i sl., a ženskih — i pregače.

O jesenskim Zadušnicama kolje se u Dugom Polju »dušni brav«, i to jednom zauvek. Ako neko umre u vreme oko tih Zadušnica, »dušni brav« za njega se kolje već prilikom ukopa. Kolje se jagnje ili prase, i to muško ako je pokojnik muškarac, a žensko — za ženskog pokojnika. Džigerica od zaklanog dušnog brava se ispeče na ražnju, i to će biti prvo jelo posle molitve Bogu. Od te džigerice jede svaki od prisutnih. Polovina »zadušnog ljeba« o zadušnicama se daje svešteniku.

Na pravoslavnom groblju na Brdu u Dugom Polju prvi je sahranjen, oko 1857, Luka Tomić ili Blagoje Tubić, mlad čovek. Njegov leš su držali nesahranjen punih šest dana, očekujući da umre pop Božo, koji je ležao smrtno bolestan, da bi sa starim čovekom započeli groblje i da bi više mrli stari, a ne mladi. Pre toga u Dugom Polju je bilo samo jedno groblje kraj Bosne, tzv. »madžarsko«.

U selima Poloju i Liješću, koja često plavi Sava, nema groblja, nego mrtve nose u groblje u selo Klakar, čije je groblje na brdu. To je groblje staro i tesno, pa se grobovi često prekopavaju, prilikom čega se i kosti starih pokojnika opet stavljaju u grob uz novog pokojnika koji je iz istoga roda. Posmatrao sam osobit pogreb: mrtvac je čamcem prevožen do groblja u drugom selu. Dešavalo se često da se u Bos. Brodu ne bi mrtvac mogao da sahrani u groblje zbog vode, pa bi ga onda nosili čak u Lužane.

Običaji uz poslove. Kad se gradi kuća ili bunar, običaj je da se kolje »kurban« na temelj.

Kad se kupi nov rakijski kazan, treba i on da se »okrvavi«: na njegovu »ćenaru« se kolje brav, koji će se upotrebiti za gozbu na kojoj će se popiti i prva dva ili tri kazana rakije.

Moji drugovi iz detinjstva u Dugom Polju su me uveravali da je u selu sada manje običaja. Običaji se napuštaju zbog siromaštva.

GOVOR

U govoru pravoslavnih stanovnika derventske nahije pada osobito u oči da govore veoma otegnuto. Još je značajno da se kod njih javljaju u govoru ekavski elementi, npr.: ozledit (Liješće), cepnja, cepka (Dugo Polje), cevura, pored cijev (Dugo Polje). Inače su ijekavci s ponekom primesom istočnohercegovačkog govora: nade, ded.

Kod pravoslavnih je bilo u običaju da se govori i »poslovački«, tj. da se ispred svakog glasa u reči stavlja njegovo ime crkvenoslovenske azbuke.

Kod Srba su gusle (1948) velika retkost. Ranije ih je bilo dosta. Glavni muzički instrumenti su: svirala (jednoceвка) i dvojnice.

Uz svirku dvojnica može i kolo da se igra. Zatim su česte *tambure*. Ima ih dve vrste: *šargija* (veća) i manja tambura ili, običnija, *bugarija*. Obe vrste tambura prave sami od trešnjevine, a dvojnice i svirale od šljivovine.

1. Priča se da je kod Skele izvršen davno neki pokolj Srba. Potok Srnotoča potekao je tada krvav, i stoga se, po predanju, posle prozvaao Krvotoča.

2. Dobro-bosanski Istočnik (Sarajevo) 1889, 62.

3. U vezi s tim priča se i ovo: kad su dva čoveka došla da se nasele kraj Save i kad su po granama na stablima videli suve grane (»klike«) što su tu zaostale prilikom visokog stanja vode, otišli su dalje od reke.

4. Vlad. Skarić je mislio da su Grubači daljim poreklom iz Hercegovine, jer je lično ime Grubač zabeleženo na nekoliko srednjovekovnih stećaka u Hercegovini. — Vlad. Skarić: *Porijeklo pravoslavnog naroda u sjeverozapadnoj Bosni*, Glasnik Zem. muzeja u BiH, XXX (1918), 262.

5. Nikola Kalabić iz Podnovlja učestvovao je kao dobrovoljac u rusko-turskom ratu 1876—1878. i u borbama za oslobođenje Bugarske. Bio se naselio i oženio u Bugarskoj. Posle nekog vremena ostavi ženu i kćer, vratio se u Bosnu i ovde se ponovo oženio. Kćer mu iz Bugarske dopisivala se s ondašnjom rodbinom. Milan Kalabić prebegao je 1912. u Srbiju i učestvovao u ratovima 1912—1918. kao dobrovoljac-oficir. Streljali su ga Nemci u drugom svetskom ratu — 1942.

6. Došao je sestri u kuću i tu su ga usvojili, pa sada slavi i Đurdevdan, slavu svoga zeta.

7. Drveni deo zgrade se zove »osijek«.

VII

TREBAVA

Moje beleške o poreklu stanovništva i narodnom životu u Trebavi prvenstveno kod Srba nastale su u toku nekoliko mojih ekskurzija u taj kraj. Ne uzimajući u obzir kraće posete, u Trebavu sam zalazio 1937. (Grabska, Osječani, Duga Njiva, Vranjak, Skugrić, G. Tolisa), 1951. (G. Skugrić), 1958. (Skugrić, Tarevci), 1959. (Kožuh i Osječani), 1964. (Grabska i Bušletić).

Trebava je, inače, može se reći, etnološki potpuno nepoznat kraj: literatura je o njoj uopšte veoma oskudna. Dolaze u obzir ovi radovi:

Jovica Sajić: **Kazivanja ... Grada i članci III** (Tuzla, 1959), 113—140.

Mil. S. Filipović: **Modriča nekad i sad**, Sarajevo, 1959.

Mil. S. Filipović: **Popis Srba haračkih obveznika u Modriči i okolini 1851. godine**, Naučno društvo NRBiH, Radovi X (Sarajevo, 1958), 111—154 (za sela Tolisu i Skugrić).

Mil. S. Filipović: **Narodni život Srba u severoistočnoj Bosni prema jednoj anketi 1911**, Članci i grada IV (Tuzla, 1960), 199—331.

Lj. Pećo: **Das Sippenfest (krsna slava, krsno ime) bei den Serben**. Zeitschrift für österreichische Volkskunde XIX (Wien, 1913), 117—120.

PREDEO

Trebavom se zove najpre široka i srazmerno niska planina u uglu između donjih tokova Spreče i Bosne (sa najvišim visovima, i to u južnom delu: Vis 694, Kosa 663, Javor 659 itd.), odnosno između varoških naselja Doboj, Gračanica, Gradačac i Modriča. Bosna deli Trebavu od planine Vučjaka, a Spreča od Ozrena. Istočno od Trebave je planina Majevica: između njih nema tako izrazite granice, — to je, uglavnom, dolina srednjeg toka Tinje (odnosno njeno levo razvođe). U narodu se uzima da je Trebava na toj strani sve do sela Doborovaca — južno i Turića istočno od Gradačca, koje takođe obuhvata. Na severu od Trebave je ravnica — Bosanska posavina.

Istim imenom (Trebavom) zove se i grupa selâ u toj planini i njenoj podgorini, — dakle, planina je ujedno i predeona celina. U užem smislu, Trebavom se zovu samo gornji, brdski delovi naselja Gornje Tolise, Osječana, Vranjaka, Koprivne, Kožuha, Gornjih i Donjih Osječana, Čifčija, Sjenine i Paležnice. Za turskog vremena uopšte nije ni bilo naselja u podgorini Trebave.

Stanovnici sela Foče (na levoj strani Bosne), koji su Hrvati, izgovaraju ime ove planine kao Tribava. Na kartama se mogu susresti i imena Trebova, Trebovac; međutim, takvi su oblici nepoznati u narodu.

Nema posebnog imena za stanovnike toga kraja kojim bi se i oni sami služili. Kod suseda njihovih može se čuti da ih zovu Trebavcima. U selu Bušletiću sam slušao da i oni sami sebe zovu Trebavcima. Stanovnici sela na levoj, zapadnoj, strani reke Bosne zovu stanovnike Trebave Prekobosanci ili Prekobošnjaci, a ovi opet tim istim imenom zovu njih, tj. stanovnike Krnjina i sa područja Vučjaka. Te poslednje zovu još i Vučjačani.

Posavci zovu stanovnike Trebave Brđanima ili Brđnjacima, a i Brđama, ali trebavske Brde prenose to ime dalje na brdane u kraju od Doboja prema Tesliću, i zovu ih Brđama ili Brđnjacima. Na levoj strani Spreče su im Ozrenjaci, koje zovu i pogrdno Čočani. Za Ozrenjake, međutim, već su i ljudi u Trebavi Posavci. (Stanovnici Posavine se ljute kad ih ko tako zove. Oni kažu za sebe da su Posavljaci, a posavci su njihovi volovi, posavska rasa goveda.)

Stanovništvo Trebave je mešovito, tj. u predelu ima pravoslavnih, odnosno Srba, katolika, odnosno Hrvata i Muslimana. Do 1878. sva su srpska sela bila u brdu. Hrvata ima samo u zapadnoj i severnoj podgorini planine i izgleda da svi vode poreklo od doseljenika novijeg vremena.

Iako ovom prilikom neću da ulazim u izučavanje etničke prošlosti stanovništva Trebave, na koju su svakako bili od znatnog uticaja krupni istorijski događaji kao što su tursko osvajanje u 16. veku, austrijsko-turski ratovi u 17. i 18. veku, epidemije kuge u 18. i početkom 19. veka, austro-ugarska okupacija Bosne 1878, zatim prvi i drugi svetski rat, potrebno je posebno pomenuti dva događaja koji su u novije vreme bili od osobitog značaja za ovaj kraj.

Godine 1858. došlo je bilo do agrarne pobune srpskih seljaka u Trebavi i u Bosanskoj posavini. Ta buna je poznata u narodu i u literaturi pod raznim imenima, ali u ovom kraju najviše kao trebavska buna, jer je u njoj učestvovao čitav ovaj kraj, kao i zato šta je glavna bitka sa Turcima bila na mestu Dugoj njivi u Trebavi. Tada je Trebava mnogo stradala.

Drugi značajan događaj, koji je bio od osobitog uticaja na demografski i privredni razvitak, predstavlja građenje Omladinske pruge 1947. koja je provedena uz reku Bosnu zapadnom podgorinom Trebave (od Modriče do Spreče, odnosno do Doboja). Građenje lokalne željezničke pruge Modriča — Gradačac (1951) uporedo sa severnom podgorinom Trebave imalo je lokalni značaj, tj. imalo je značaj samo za taj deo Trebave.

RANIJE STANOVNIŠTVO, STARINE I PREDANJA

Današnje stanovništvo trebavskih sela, kako izgleda, ako ne u potpunosti a ono velikom većinom, sačinjavaju doseljenici srazmerno novijeg vremena. Međutim, ima dosta raznih uspomena na ranije slojeve stanovništva. Na žalost, ja nisam obišao sva nego samo neka trebavska sela, ali ću ipak izneti ono što sam u njima video i saznao.

Na severu od Kožuha je jedna Gradina, a jedna je kraj G. Tolise. U vranjačkoj Trebavi je Gračac; odatle vodi put preko Sokoca na Ozren.

Po kazivanju u Donjem Skugriću, na Prijekom putu (pešačka staza Modriča — Gradačac) iskopana je grobnica, koja je bila ozidana ciglom, a na ciglama je bilo otisaka od kozjih papaka. Na njivi Tubli u polju ispod tog sela bila je, po predanju, crkva koja je »pobegla« sama: »prešla«, »prelazila« preko Plazulje (mesto). Međutim, na tom crkvištu su seljani izoravali ploče i velike cigle. Cigle su bile kvadratne (»okrugle u četiri ćoška«), a na njima otisci od krmećih papaka.

Prema Tarevcima a na levoj strani Bosne nalaze se ruševine čuvenog srednjovekovnog grada Dobora. A na desnoj strani Bosne i levoj strani njene pritoke Duse, na jednom obrešku u Tarevcima nasuprot Doboru, nalazi se mesto Kula s ostacima neke građevine.

Pod Osječanima je Humka. Na njoj je bilo groblje sa velikim stećcima, koje se zove i Mramorje. U polju pored reke Bosne i 1937. bio je jedan okrnjen stećak.

Srbi u Grapskoj pričaju da je na Stjepan-polju kod Gračanice bila crkva Hercega Stjepana (predanje koje je očigledno preneto iz Hercegovine).

Srbi mnogo pričaju i o Proklesoj Jerini, ali je to prepričavanje iz pesama (»Starina Novak i knez Bogosav«).

Mnogo se priča o »Madžarima« kao negdašnjem stanovništvu ovoga kraja. Smatraju da su ti »Madžari« isto što i današnji Madžari. Može se čuti da se kao staro stanovništvo pominju i »Kauri«. To je pod uticajem Muslimana, koji tim imenom zovu uopšte sve nemuslimane, u ovom slučaju »nevernike« koji su tu živeli pre Muslimana. U Bušletiću ima Kauriska voda, a Kaurima pripisuju i stara kućišta u selu.

»Madžarima« se pripisuju i starine (velike kvadratne cigle) koje su sigurno iz rimskih vremena. Za vodu Ždreban u D. Skugriću kazuju da su je pravili »Madžari« i da je prozvana tako pošto je u nju upalo ždrebe (nije bila pokrivena daskom). U Vranjaku je, u Brđanima, »madžarsko groblje«; prema kazivanju meštana (1951), izgleda da se radi o dva ornamentisana stećka u obliku sarkofaga.

I u ovom kraju se kazuje kako je »Madžare« oterala dugotrajna zima.

Priča se da je u selu Bušletiću živio neki ban. I sada na njega podsećaju nazivi Banova voda i Banova njiva. Bio je i neki Gal, po kom se zove Galovo brdo. I sada stoji kaldrma gde je bila Galova kuća, i kažu da je doskora nicalo proso s njegova kućišta. U Srpskoj Grapskoj sam slušao da je na nekoj njivi u Bušletiću bila crkva, ali se ne zna čija. Isto tako se priča da je na brdu Mihaljevcu između Kostajnice i Turske Grapske bila nekada srpska crkva.

Uvrh Lukavice, do Malešića, nalazi se Svatovsko groblje. Priča se da su tu izginuli i da su tu sahranjeni »turski« (tj. muslimanski) svatovi. U selu Stanić-Rijeci, na mestu Dujama, stoji neki stari nadgrobni spomenik.

U Srpskoj Grapskoj pričaju da je na jednom mestu pod sadašnjom crkvom bila »varoš«. Zatim se priča kako je u Srpskoj Grapskoj nekada živio Jovan Vitez, koji je vodio borbu s nekim sultanovim vezirima, pa je morao da beži odavde i pobegao je negde prema jugu, preko sela Lipca kod Doboja. Šatori su mu bili ispod Kužnog groblja, a iznad kuće Mišića (selo Tovira).

Po kazivanju u Donjem Skugriću, na Prijekom putu (pešačka staza Modriča — Gradačac) iskopana je grobnica, koja je bila ozidana ciglom, a na ciglama je bilo otisaka od kozjih papaka. Na njivi Tubli u polju ispod tog sela bila je, po predanju, crkva koja je »pobegla« sama: »prešla«, »prelazila« preko Plazulje (mesto). Međutim, na tom crkvištu su seljani izoravali ploče i velike cigle. Cigle su bile kvadratne (»okrugle u četiri čoška«), a na njima otisci od krmećih papaka.

Prema Tarevcima a na levoj strani Bosne nalaze se ruševine čuvenog srednjovekovnog grada Dobora. A na desnoj strani Bosne i levoj strani njene pritoke Duse, na jednom obrešku u Tarevcima nasuprot Doboru, nalazi se mesto Kula s ostacima neke građevine.

Pod Osječanima je Humka. Na njoj je bilo groblje sa velikim stećcima, koje se zove i Mramorje. U polju pored reke Bosne i 1937. bio je jedan okrnjen stećak.

Srbi u Grapskoj pričaju da je na Stjepan-polju kod Gračanice bila crkva Hercega Stjepana (predanje koje je očigledno preneto iz Hercegovine).

Srbi mnogo pričaju i o Proklesoj Jerini, ali je to prepričavanje iz pesama (»Starina Novak i knez Bogosav«).

Mnogo se priča o »Madžarima« kao negdašnjem stanovništvu ovoga kraja. Smatraju da su ti »Madžari« isto što i današnji Madžari. Može se čuti da se kao staro stanovništvo pominju i »Kauri«. To je pod uticajem Muslimana, koji tim imenom zovu uopšte sve nemuslimane, u ovom slučaju »nevernike« koji su tu živeli pre Muslimana. U Bušletiću ima Kauriska voda, a Kaurima pripisuju i stara kućišta u selu.

»Madžarima« se pripisuju i starine (velike kvadratne cigle) koje su sigurno iz rimskih vremena. Za vodu Ždreban u D. Skugriću kazuju da su je pravili »Madžari« i da je prozvana tako pošto je u nju upalo ždrebe (nije bila pokrivena daskom). U Vranjaku je, u Brdanima, »madžarsko groblje«; prema kazivanju meštana (1951), izgleda da se radi o dva ornamentisana stečka u obliku sarkofaga.

I u ovom kraju se kazuje kako je »Madžare« oterala dugotrajna zima.

Priča se da je u selu Bušletiću živio neki ban. I sada na njega podsećaju nazivi Banova voda i Banova njiva. Bio je i neki Gal, po kom se zove Galovo brdo. I sada stoji kaldrma gde je bila Galova kuća, i kažu da je doskora nicalo proso s njegova kućišta. U Srpskoj Grapskoj sam slušao da je na nekoj njivi u Bušletiću bila crkva, ali se ne zna čija. Isto tako se priča da je na brdu Mihaljevcu između Kostajnice i Turske Grapske bila nekada srpska crkva.

Uvrh Lukavice, do Malešića, nalazi se Svatovsko groblje. Priča se da su tu izginuli i da su tu sahranjeni »turski« (tj. muslimanski) svatovi. U selu Stanić-Rijeci, na mestu Dujama, stoji neki stari nadgrobni spomenik.

U Srpskoj Grapskoj pričaju da je na jednom mestu pod sadašnjom crkvom bila »varoš«. Zatim se priča kako je u Srpskoj Grapskoj nekada živio Jovan Vitez, koji je vodio borbu s nekim sultanovim veziirom, pa je morao da beži odavde i pobegao je negde prema jugu, preko sela Lipca kod Doboja. Šatori su mu bili ispod Kužnog groblja, a iznad kuće Mišića (selo Tovira).

U selu Ledenici ima voda Proboj. Priča se da je nekada bilo tako veliko naselje da je mačka mogla doći skačući s čepenka na čepenak od Proboj-vode do Prijekog puta pod D. Skugrićem.

Ime zaseoka Poturica (kod Bušletića), koje je danas srpsko i pravoslavno, pokazuje da su u njemu nekada živeli pomuslimanjenici. To ime i današnje stanje pokazuje da su u tom selu u tursko vreme izvršene najmanje tri krupne promene: najpre su starinci Srbi prešli na islam, posle je nestalo tih Muslimana, pa su u selo došli odnekud novi pravoslavni Srbi.

U unutrašnjosti Trebave, a severozapadno od varoši Gračanice, nalazi se selo Prnjavor, što znači da je to selo nekada bilo svojina nekog manastira. Zasada se ne zna da je bio nekakav manastir na području Trebave; možda je to selo pripadalo manastiru Ozrenu, ali to nije mnogo verovatno s obzirom na udaljenost.

Svuda se priča o stradanju od kuge. Tako, npr., u Bušletiću živi predanje da je pomor od kuge bio toliki da sedam godina niko u selu nije zapevao. U Skugriću je na brdu Jagodnji — Jagodnjaku Kužno groblje; nadgrobni spomenici odatle preneti su na sadašnje groblje. I u Srpskoj Grapskoj ima kužno groblje. Do sela Tarevaca, prema zapadu, ima selo koje se zove Kužnjača. Ta predanja o stradanjima od kuge mogu da se odnose samo na kugu krajem 18. veka (1782—1784) ili početkom 19. veka (1814—1817), ili na neku pozniju koleru.

Sredinom 19. veka bila je glad u dva maha, i ljudi su se tada hranili korenjem od bujadi i drugog bilja i brestovom korom.

Ima i napuštenih groblja koja su, nesumnjivo, iz novijeg vremena. Takva su, napr., dva stara groblja u D. Skugriću (sem pomenutog kužnog). U Begovim barama bilo je veliko groblje. Mnogo je nadgrobničkih spomenika s njega polupano i odneto, ali ih stoji (1951) još dosta. Na njima je samo znak krsta; na jednome je i polumesec, »mlađak« (fot. 5).

Fot. 5.

*Nadgrobni spomenik na starom
groblju u Begovim Barama, D.
Skugrić.*

(Snimio M. S. F.)

Stari ljudi nisu na tom groblju hteli ni stoku da napasaju dok im to mesto nije oduzeo beg i počeo da ga obrađuje; pa ipak, samo groblje još nije ni 1951. obrađivano. Na tom groblju su i sahranjivali dok to nije zabranio beg, jer mu se »plašilo« ženskinje, pa se od tada, oko 1878,

sahranjuju u Kulinom potoku. — Drugo starinsko groblje u tom selu je u Grebnicama. Tu su nadgrobni spomenici od kamena iz obližnjeg majdana. I u Gornjem Skugriću, na brdu Jagodnjaku u zaseoku Orahovi, ima Kužno groblje. Jedna njiva u Tarevcima, preko potoka prema selu Kužnjači, zove se Greblje.

Godine 1937. bio sam na Dugoj njivi. Tada su još stajala dva sasvim zapuštena nadgrobna spomenika na grobovima dvojice poginulih boraca iz bune 1858. Na prvome je natpis: »Овде почина тело Митра Марића погинушег за народну праву месеца Септе... 30 Го 1858«. Drugi spomenik je bez natpisa. Grob jednog poginulog ustanika ima i u Vranjaku. To je Đukin grob, — tako se zove i mesto na putu, oko 1/2 km od crkve. Posle bitke na Dugoj njivi Turci su tu stigli i ubili Đuku (Perkovića?).

U tursko doba bilo je mnogo kula. U selu Visu (G. Tolisa) stoje ruševine jedne kule. Bila je kula i na medi između selâ Grapske i Kostajnice. Kod te kule, na skeli, isečeni su mnogi Srbi; jednom prilikom isečeni su neki seoski knez i seljaci. U Bušletiću se jedno nasuto mesto zove Ciganska kula.

God. 1937. bile su u Bušletiću samo četiri muslimanske kuće. Nekada je to bilo muslimansko selo, pa su se njegovi stanovnici još u tursko vreme raselili u susedna sela.

POREKLO STANOVNIŠTVA

Gotovo svi Srbi seljaci bili su kmetovi (čifčije) muslimanskih aga i begova, ali su se već pre sredine 19. veka bili počeli da otkupljuju. Zbog toga je ova grupa stanovništva bila vrlo pokretljiva: age i begovi su svakog časa menjali svoje čifčije i dovodili druge. A i sami kmetovi su se lako kretali i odlazili od jednog age drugome. I same čifčije su doprinosile mnogo tome seljakanju na taj način što su podmićivanjem čitluk-sahibija uspevali da oteraju dotadašnje čifčije, a mesto njih da bude uzet onaj koji je dao nešto. Bilo je, kažu, dovoljno odneti begu ovna ili »jungu« masla pa da on onda dadne najbolju zemlju, čitluk. Mnogi su u daljoj starini napuštali čitluk i seljakali se da bi izbegavali podvrgavanje samovolji begova, koji su vršili ius primae noctis, o čemu se i sada mnogo kazuje. Prema pričanju, stanovnici zaseoka Simići u Riječanima nisu nikada bili kmetovi: doselili su se srazmerno dockan u šumski kraj i krčili ga. Bio je to mali zaselak, daleko od puta, i tako su mu stanovnici ostali nepokmećeni. Tako ni u Srpskoj Zelinji nije bilo kmetova.

Trebava je i danas znatnim delom pod šumom, ali je u 19. veku tu bila još veća šuma, a sela su bila malena i kuće retke. Tako se priča da je u Koprivni bilo samo sedam kuća kada su se doselili pradedovi Grujića (a 1953. u selu je bilo 483 domaćinstva). U Živkovu polju ispod Skugrića bio je sam neki Živko. Jednom zajaukalo u polju dete neke Ciganke i tražilo mleka od majke, a ona mu odgovorila: »Ne muzem ja devedeset devet krava kao Živko na Živkovu polju«. Čuo to Živko i došao da upita svoju ženu koliko imaju krava. Ona mu reče da imaju devedeset i devet. Živko reče tada da njima tu više nema spasa kad svet zna koliko on ima krava, a sam to ne zna, pa se odseli nekuda. Inače se priča kako su u Orahovi i Živkovom polju živela tri brata: Živko, Mitar i Radiša. Živko je bio u Živkovom polju, a Mitar i Radiša u Orahovi, pa se po

njima i danas u Orahovi zovu izvori: Mitrova voda ili Mitrovača i Radišina voda ili Radišnjača.

Kmetovi su bili pod teškim pritiskom, pa je 1858. došlo i do bune. Potkraj turske vladavine bila je u čitavom kraju veoma razvijena i hajdučija. U Koprivni su mi kazivali da se za turskog vremena po srpskim kućama retko šta i kuvalo: nešto i zbog neznanja, a više stoga da Muslimani ne bi dolazili u kuće da jedu. U Srpskoj Grapskoj se mnogo priča o stradanjima od bega Numana, koji je svoje kmetove davio na taj način što ih je bacao u jedan vir u reci Bosni s kamenom oko vrata.

Pored toga što su na naseljenost i etnički razvitak ovoga kraja bili od uticaja svi znatniji istorijski događaji koje sam već pominjao, veoma znatne posledice po etnički i demografski razvitak imale su epidemije, o čijem dejstvu u ovom kraju nema pisanih vesti. A po predanju, kraj je mnogo stradao od kuge (krajem 18. i početkom 19. veka), zatim od tzv. španske groznice krajem prvog svetskog rata (1918) i, naročito, od tifusa krajem drugog svetskog rata (1944—1945). Tada su se sasvim ugasili mnogi rodovi.

Bivši osječanski paroh, sada, na žalost, već pokojni Miloš Petrović (ubijen je 1941. u Lužanima kod Dervente), koji je bio vrlo pažljivo izradio letopis osječanske parohije, utvrdio je da sela pomenute parohije, po svom sadašnjem stanovništvu, nisu starija od dve stotine godina i da je glavno doseljavanje sadašnjeg stanovništva bilo pre 120—150 godina (pisano uoči poslednjeg rata). To važi za pravoslavno stanovništvo. Među Muslimanima i katolicima ni pok. Petrović ni ja nismo vršili takva ispitivanja; ja sam jedino ponešto zabeležio u Tarevcima.

Pošto je vladao čitlučki sistem, stanovništvo je bilo vrlo pokretljivo i dolazilo sa raznih strana, kao što je i odlazilo na razne strane. Mora da su od uticaja na naseljavanje bila i stočarska kretanja, jer su u ove krajeve dolazili na zimovišta stočari iz jugoistočnih srpskih krajeva, kao i iz srednje i zapadne Bosne. Pored rodova koji su poreklom iz tih oblasti, česti su i rodovi poreklom iz predela istočno od Drine. Priča se da su age dovodile za kmetove i robove (zarobljenike) iz Srbije, svakako u vreme prvog i drugog ustanka.

Donji Skugrić. Godine 1851. bilo je samo jedno naselje pod imenom Skugrić sa srpskih 149 domaćinstava, a 1951. u samom Donjem Skugriću je bilo 236 srpskih (i 12 hrvatskih domaćinstava.² Raulići se smatraju da su najstariji rod u selu. — **Milankovići** (7 dom., Nikoljdan), nekada Jelići, starinom su iz Crne Gore. Stoko, koji se pominje pod br. 9 u spisku haračkih obveznika iz 1851, bio je njihov predak. — **Mitrovići I** (10 dom., Ilindan) poreklom su iz Hercegovine ili Crne Gore. — **Mitrovići II** ili **Pajići** (5 dom., Simeunjdan): predak je došao iz Miloševca pre 1951. — **Dakići** (3 dom., Nikoljdan) su starinom Škondalji iz Hercegovine. Bili su u selu i 1851. — **Malinovići** (6 dom., Nikoljdan) starinom su iz Hercegovine i takođe su bili u selu 1851. — **Đurđevići** su starinom od Livna. — **Mišići I** (19 dom., Jovanjdan) starinom su iz Hercegovine. — **Mišići II** (8 dom., Nikoljdan): predak im Mihailo došao je iz Skipovca posle 1858. — **Tešanovići** su ogranak Tešano-

vića u G. Skugriću. — B a m b u l o v i ć i su verovatno došli iz Brvnika. — K o s a n i ć i (1 dom.) poreklom su iz Brvnika. — A r s e n i ć i (6 dom., Jovanjdan) s ogrankom V a j i ć a (2 dom.): predak im Stanko Arsenić, pošto je zbog sena ubio subašu, prebegao je iz Puškara u D. Slatinu. Imaju roda i u Obudovcu, ali su i tamošnji Arsenići takođe prebegli iz Slatine. — S i m i ć i I (6 dom., Nikoljdan) nekada su se (1851) zvali M a l i n o v i ć i, ali nisu rod sa sadašnjim Malinovićima u selu. — N i k o l i ć i: i praded Cvijan Nikolić rodio se u Skugriću. — F i l i p o v i ć i (13 dom., Nikoljdan) i R o d i ć i su nepoznatog porekla, a bili su u selu i 1851. — P o p o v i ć i (3 dom., Jovanjdan) potomci su popa Sofrena Popovića, koji je bio paroh u selu 1851. — Z a r i ć i (Stjepanjdan) ranije su se (1851) zvali Magazini. — L a z i ć i I (4 dom., Đurdevdan): praded im je došao iz Rajske (Krečane). Zovu se Karlići, a ranije su se zvali J e f t i ć i. — M i j i ć i (3 dom.): doselio im se praded, koji je bio od Cvijića u Miloševcu. — P e t r o v i ć i (3 dom., Nikoljdan): praded im je došao s K r (e) č a n a. — J e r e m i ć i (2 dom.): otac im je došao iz G. Tolise 1912. — K o v a č e v i ć N. (1 dom.): otac je došao iz Zelinje oko 1935. — B r k i ć S. (1 dom.) došao je iz Žabara.

U novije vreme izumrli su u selu rodovi: Bogdanovići, Ban ili Spa-sojevići, Mašići, Radojčići, Tešići, Ristanovići, Skrobe, Dudukovići i Đokići (koji su bili došli preko Bosne).

Gornji Skugrić. Godine 1951 bilo je u selu 189 srpskih i oko 50 hrvatskih domaćinstava.

S a v i ć i (12 dom., Đurdevdan) poreklom su iz Hercegovine. Od njih vode poreklo J o v a n o v i ć i (2 dom.). Prvobitno su bili u Barama kod Kladara, pa su se sklonili u brdo pošto im je bilo podvodno. — L u k i ć i ili S m e d e r e v c i (5 dom., Nikoljdan) poreklom su iz Smedereva. — D u g i ć i (2 dom., Ignjatijevdan) vode poreklo iz Hercegovine. — B o g d a n o v i ć i I (3 dom., Nikoljdan) poreklom su Crnogorci. Bili su u selu i 1851. — J o v i ć e v i ć i (3 dom., Nikoljdan) starinom su od Nikšića. — M i š i ć i (3 dom.,) starinom su Kureševići iz Crkvine, a daljim poreklom iz Hercegovine. — J o s i p o v i ć i (1 dom.) i K e v i ć i (3 dom), jedan rod (Mitrovdan), verovatno su iz Hercegovine, a Josipovići se zovu po dedu, odnosno pradedu. — B e l d a r i — S i m i ć i (3 dom., Đurdevdan) poreklom su iz Ravnih kotara. Ilija Novaković, r. 1876, nabrajao je ove pretke: Stanko — Novak — Simo, a doselio se ovamo neki još dalji predak koji se takođe zvao Simo. Kad je taj došao, ovde je bilo čiste zemlje samo 1—2 dunuma, i oni su morali krčiti. Njihov su ogranak i K r u š k i ć i — N o v a k o v i ć i u selu. Kruškama su ih prozvali »Turci«, jer je na njihovoj zemlji bilo kalemljenih krušaka koje je kalemio Simo. Od Beldara su i neki J o v a n o v i ć i (u selu), kao i Beldari u G. Tolisi. — T e š a n o v i ć i i J e š a n o v i ć i, zajedničkog porekla (Stjepandan), nekada Kulaši. Možda su poreklom iz Like. Sada međusobno kumuju. — P o p o v i ć i su došli sa »nasipa«, tj. iz Bos. Šamca, — B u r i ć i (1 dom., Sv. Tripun) došli su iz Crkvine 1912. — T o d o r o v i ć i (2 dom., Nikoljdan) došli su iz Bos. Šamca. — M a r k o v i ć i su došli iz Modriče (dok je onih Markovića koji su bili 1851. nestalo). — Š u š i ć M. (1 dom.), bivši Musliman (Mušan), došao je iz Mionice.

Neki rodovi koji su bili u selu 1851. promenili su otada prezimena: potomci Laze Mijića su sada Stevići i Sedlići, potomci Leontija Pajića su Leontići, Vidakovići su sada Bajići, a Janjići su sada Božići.

Hrvati M a m u z i ċ i su poreklom iz »Šera« (Novi Šeher).

Izumrli su u novije vreme: Đordići, Gvozdeni, Vasiljevići, Gevalji, Jeftići, Marinkovići, Pajići, Ristanovići, Skrobe, Stokići.

Gornja Tolisa. Ovo je veoma raštrkano naselje po dolovima i po kosama. Pojedini zaseoci (Riječani ili Simići, Beldari, Kalajdzije, Krčevljani, Grahovac, Jelik, Radići, G. i D. Savići, Kumovac i dr.) među sobom su udaljeni i po nekoliko kilometara. Nekada su u sastavu G. Tolise bili i Riječani.

Po selu imaju »madžarska kućišta«, »madžarske ceste« i »madžarski bunari.« Ilino (ili Babića) grobljice u selu, u stvari, je kužno groblje.

Opšte je verovanje da su rodovi u ovom selu i u Riječanima većinom poreklom iz Hercegovine i Crne Gore, ali su predanja kod pojedinih rodova već u velikoj meri izgubljena, tako da nisam mogao da saznam nešto više o poreklu pojedinih rodova, osobito onih koji su u selu bili i 1851.

Simići, ranije Beldari (Đurdevdan), velik su rod, poreklom iz Hercegovine, odakle je došao Simo, praded Vaskrsije Simića (rod 1878). Taj Simo je imao desetoro braće i od njih su se namnožili. — Radići i njihovi ogranci: Lukići, Petkovići, Stjepanovići, Pejići, Vasiljevići (1951. god: 49 dom.): ovo »pleme« je poreklom iz Crne Gore. — Đurići su poreklom iz Hercegovine. — Jeremići u selu neće biti svi jedan rod. Jeremići koji slave Nikoljdan i čija su se dva ogranka u novije vreme prozvala Babići i Sailovići poreklom su iz Hercegovine. — Jeremići koji slave Jovanjdan vode poreklo od tri brata koji su došli iz stare Srbije ili Makedonije; drugi kažu da je »sva prilika da su iz Ercegovine.« Njihovi su ogranci u selu: Jeremići, Lukići, Perići, Ristići Simići u Riječanima. (U selu su inače četvori Ristići.) — Vukovići su verovatno iz Hercegovine. — Stankovići: ded im je bio iz Skugrića. — Živkovići I: otac im je došao iz sela Krečana kod Gradačca. — Sadašnji Malinovići su skorašnji doseljenici iz Zelinje. — Popovići su došli iz Gradačca 1935. — Živkovići II su došli iz Skugrića.

Godine 1851. u selu su bila 73 srpska domaćinstva³, a 1951. bilo ih je 330. Nekoliko rodova koji su bili u selu 1851. nestalo je do 1951: Antonići, Bojići, Vajići, Dugići, Jankovići, Jaćimovići, Malićevići, Matići, Milovanovići, Mitrovići, Mišići, Petrovići, Tadići, Tešići, Čanići. Neki su izumrli (napr. Vajići, Milićevići, Tadići), neki se odselili, a neki su možda vremenom promenili prezime, kao što je bio slučaj i sa Beldarima (sada Simići), Popovićima (sada Krstanovići), Milićevićima (sada Kuzmanovići), Simeunovićima (sada Kneževići, Vukovići), Malinovićima (sada Stojanovići).

Tarevci su veliko muslimansko selo. Ističu se u njemu nekadašnji begovski rodovi Mujbegovići i Širbegovići, koji su zajedničkog porekla; Muratbegovići i Mehmedbegovići takođe su zajedničkog porekla. Poslednja dva roda ne mogu se uzimati među sobom, a tako je bilo i sa

prvima. Kada se jedan Mujbegović (Mehmed) oženio od Širbegovića u selu, to je bilo predmet velikog negodovanja roditelja Širbegovića. Neki smatraju da su ta sva četiri roda zajedničkog porekla. Nisam mogao da doznam ništa o njihovu poreklu. Od tih Mujbegovića je bio poznati dr Mustafa Mujbegović, koji je poginuo na Majevici 1942.

Kad su se naseljavale muslimanske izbeglice iz Srbije 1863, u Tarrevce je došla jedna porodica Hajdarbašića iz Užica: Smail sa dve sestre. On je 1910. otišao u Tursku.

U selu su veliki težački rodovi: Mehići, Mujkići, Beganovići, Mešani. Bila je u selu čitava mahala Zorića, od kojih je 1958. bila samo još jedna porodica.

Posle 1945. oko 10 porodica se preselilo u Bačku.

Vranjak. Ristići (2 dom): okolina smatra da su po poreklu »Madžari« (tj. starosedeooci). — Kuzmić (1 dom., Srdevdan) došao je 1921. iz Maslovara kod Kotor-Varoši.

Gornji deo naselja, tzv. Vranjačka Trebava, zove se i »Arnauti«, jer je glavni deo stanovništva poreklom iz stare Srbije. Do oko 1910. živela je u Simićima u Trebavi baba koja je govorila »arnautski«, tj. nekim starosrbijanskim narečjem.

Koprivna. Grujići su došli u Koprivnu kad je u selu bilo sedam kuća. Preci su im bili trgovci svinjama. Nekada su se zvali Vučkovići. Pre dolaska u Koprivnu živeli su uraznim mestima: u Boljaniću kod Ozrena, u Podstijenju, pa u Sječi, odakle su još pradedovi došli u »selo« u Koprivnu. — Lazići (7 dom.), ranije Bijelkići, starinom su s Kupresa.

Kožuhe. Ima predanja da su osnivači ovoga sela došli sa Kupresa i da su bili kovači. Nosili su kožuhe (»kožušce«) i po tome što su ljudi govorili da idu u »kožuhe« — selo je prozvano Kožuhe. Rod Kuprešani su potomci tih doseljenika.

Priča se kako je u Kožuhama živio neki Simo, terzija, koji je bio od Skadra. Izgleda da je bio katolik (tj. katolički Arbanas).

Sajići u polju su starinom Prežići iz sela Kostajnice (pod Trebavom u neposrednoj blizini Doboja). Kad se Sajo, sin Marka Prežića, oženio, beg je tražio nevestu za prvo veče i ovcu jalovicu. Sajo ne pošalje. Sutradan beg zove Sajina oca, koji rekne da ne zna zašto nije poslana nevesta, nego će o tome da pita Saju. Izide Sajo i kaže da nije poslao i da neće poslati. Beg opali odozgo na njega iz puške, ali ga ne pogodi. Sajo uzme štuc i begu slomi ruku. Pokupi sve, pa drugome begu u Kožuhe, a prvome begu je za njegovu ruku Marko morao da dadne šest volova i mnogo druge stoke. — U Kožuhama se rodio sin mu Jovica Sajić, koji je umro dvadesetog avgusta 1944. u starosti — od 86 godina (seoba je bila, dakle, oko 1857).

Osječani. Pok. Miloš Petrović izvršio je delimično ispitivanje porekla stanovništva u Osječanima. Našao je da su iz Hercegovine: Jovići, Đurići, Cvjetkovići, Spasojevići (Pajunovići), svi u Gornjim Osječanima i poreklom od Malića Vidovića, koji je do-

šao pre 150 godina, zatim Nikolići u G. Osječanima, Simići—Šamuni u donjim Osječanima, Radići, Pavlovići i Milići u D. Osječanima, Jaćimovići u G. Osječanima, Tomanici, Jošići i Novakovići u Čivčijama. Po kazivanju Jovana Nikolića iz G. Osječana pokojnom M. Petroviću, s njegovim prededom ili dedom došlo je bilo iz eHrcegovine i naselilo se u Brdanima i Čivčijama još oko dvadeset porodica. Na osnovu toga, pok. Petrović je mislio da su poreklom iz Hercegovine i ostali rodovi u Brdanima i Čivčijama, a to su: Stajići, Miljanovići, Popovići, Simići, Vasići, Vukovići, Tatići, Starčevići i Popovići. Iz raznih krajeva u Srbiji su: Cerovci (iz Pocerine), Đurići — Đuraši (Iz Šumadije), Lukići, Mitrovići i Ružići (svi jedan rod, poreklom od Kos. Mitrovice, slave Jovanjdan), drugi Mitrovići su od Skoplja, a Gegići i Vasići su od Bitolja. Iz doline Spreče su: Popovići — Kalajdžići, i to iz Krtove kod Ozrena, Miloševići iz Boljanića, Tubići iz Lohinje. Iz srednje i zapadne Bosne su: Lukići u Čivčijama od Sarajeva), Pejičići u G. Osječanima (od Travnika), Cvijanovići u Sjenici (iz Brezovih Dana), Petrovići i Stojanovići u G. Osječanima (iz Snjegotine kod Tešnja), Jaćimovići u Donjim i Simići — Kovačevići u Gornjim Osječanima (iz Ljeskove Vode kod Tešnja).

„ Po mom ličnom saznanju, Božići (oko 12 dom. Ignjatijevdan) u D. Osječanima su došli od Kalinovika u Zagorju, a daljinom su poreklom sa granice hercegovačko-crnogorske.⁴ Od tog roda su i Miljanovići u Kožuhama (5 k.), Božići u Osječanima (2k.) i u Papračanima (3 k.). — Zubanovići — Cvijanovići (Nikoljdan) u Osječanima (4 k.) i u Sjenici (1 k.) starinom su iz »Grčke«, tj. Cincari. — Narančići ili Đurići (Đurdevdan) u Gornjim Osječanima (1 k.) takode su iz »Grčke«. — Kondići (sv. Simeon Bogoprimalac).

U Donjim Osječanima ima rod Bambulovići.

Jedna mahala u Donjim Osječanima se zove Papračani. U tom imenu je verovatno očuvana uspomena na neko doseljavanje od Papraće, što je moglo biti krajem 17. veka, kada je opusteo manastir Papraća i svet se srpski odatle raselio. Na rodove poreklom iz Papraće nailazio sam u okolini Brčkog u Posavini.

Osječani su bili neka vrsta srpskog središta u ovom kraju. Iz tog sela su izlazili, kako se kaže, popovi i »palocije«, trgovci stokom.

U Bušletiću su Skopljaci (Nikoljdan), poreklom iz bosanske Skoplja, a Vasiljevići i Uroševići, starinom Stanišići, u Bušletiću i Kostajnici (10 k., Sv. Simeon Bogoprimalac), kao i Kurtinovići u Obudovcu, došli su iz Gornje Paležnice, odakle su prešli pre pet, odnosno šest kolena. Daljinom su poreklom iz Crne Gore. U Bušletiću još nekoliko rodova slavi Simunjdan (Stojanovići, Džigumovići, Mićići, Popovići, Grabovci, Bukejlovići), ali nisu zajedničkog porekla, iako ih i među njima ima koji su starinom iz Crne Gore; samo su Vasiljevići i Uroševići »jedna familija«, iako se već odavno uzimaju među sobom. — Čakarevi se dele na dve grane: oni u brdu su »Albanezi«, a oni kraj drumu su »Madžari«. Ta imena su, u stvari, nadimci a u vezi sa predanjima o starom stanovništvu: »Albanezi« su u brdu i siromašniji (a po brdima u Trebavi su se naseljavali stočari tzv. Arnauti), a »Madžari« su kraj puta i imućniji (jer su negdašnji stanovnici, po predanju, bili Madžari, i to bili su

bogati). — Ostojići (Đurđevdan) su iz Bukovice na levoj strani Bosne (Krnjin).

Gornja Grapska. Selo je muslimansko. Najstarijim rodovima u selu se smatraju Hurte i Hidići. Neki su rodovi (»familije«) poreklom iz Slavonske Požege, a neki iz onog mesta gde je bila kula Hasan-paše Tire (dakle, negde iz bivše Ugarske).

U novije vreme bilo je znatnog naseljavanja iz Trebave, osobito u gradove po Bosni, najviše u obližnju Modriču i Doboj, te u Sarajevo, zatim u Beograd i dr. Sem premeštanja u susedne krajeve, bilo je i ranije iseljavanja u udaljene krajeve, o čemu evo nekoliko primera.

Godine 1736. u Petrovcima u Sremu pominju se Stanko i Petar sa prezimenom Trebavci.⁶ U godačici u Gruži su Popovići, koji su došli iz Vranjaka u Bosni oko 1870.⁶ Ralovići u Brusnici kod Takova, najstariji rod u gornjem kraju toga sela, starinom su Oputići iz Osječana, odakle su došli u 18. veku.⁷ Otac inž. Mih. Stojanović, ministar građevina u prvoj vladi NR Srbije, napustio je Skugrić i prešao u Beograd još za turskog vremena.

PRIVREDA

Do potkraj turske vladavine po poljima su bile velike šume, a živelo se u brdima, gde su pojedina domaćinstva raspolagala i sa po 300—400 dunuma (30—40 ha) zemlje, pa bi obrađivali samo po dvadesetak. Zemlja je pripadala čitluk-sahibijama, »begovima«, i seljaci su uzimali begovske zemlje koliko ko hoće da »zakruži«, pa je bilo njiva koje su se orale jedanput tek u 10—20 godina. Ranije, uopšte, malo se sejalo, a više se živelo od stoke i voća. Stoka je prodavana. Konji, kobile i druga stoka puštani su u polje i nisu zatvarani u tor i po godinu dana; međutim, termin sampas nije poznat. Pojedinci su u brdskim selima ranije držali po 100—150 ovaca, a sada najviše po desetak. A ko bi ranije posejao 20 oka (1 osmak) žita, to je bilo dobro! Imućniji samo sejali su po 5—6 osmaka. (U Posavini se sejalo i tada više.) Vremenom uporedo sa množenjem stanovništva, posedi su isitnjeni i nastala je teskoba, iako su i šume u poljima iskrčene. Građenje železničke pruge Vrpolje—Šamac—Doboj omogućilo je da mnogi iz ovog kraja nađu zaposlenje u preduzećima duž te pruge, osobito u Zenici i Sarajevu.

Ranije se oralo r a l o m i o j e m, ali toga više nema; i starci znaju (1951) za rala samo po pričanju svojih starijih. Ralo je zamenio drveni plug, a njega gvozdeni, i to najpre kovački, pa fabrički.

Godine 1896. doneta je prva v i j a r a (trier), u Gornji Skugrić i to na ručni pogon. Tada je svet počeo i više da seje. Oko 1905. pojavili su se u tom selu i gvozdeni plugovi i mašine za kopanje, što je uticalo i na povećanje proizvodnje. Naime, ranije se nije mnogo sejalo i stoga što se nije moglo dovoljno okopati dok nisu došle mašine i »kopački pluzi«. Kopački plugovi su uništili čaire: ranije je slabije rađeno, i trava se održavala, a nove sprave omogućile su i lakšu obradu zemlje, pa su i negdašnji čairi mogli bolje da se iskoriste, jer se ista površina mogla nekoliko puta prevrnuti. Ranije su orali još i šeste, sedme sedmice po Đurđevu danu za proletnje useve, a sad je do Đurđeva dana, najdalje dve sedmice po Đurđevu danu, sve poorano.

Ranije je po njivama bilo više »raška« i čobani su ga brali i jeli. Nekada su u ovaj kraj dogonili stoku na zimovište stočari koje su zvali »Arnautima«. Bili su verovatno iz Polimlja. I sada dolaze sa stokom »Arnauti« od Travnika. »Arnauti velimo de ovce čuvaju, de su ovčari«.

Ranije su za plašenje ptica štetočina — da ne jedu useve — upotrebljavali drvene »čagrtaljke« ili »kreje« (1951. one su nalazile primenu u predvojničkoj obuci mesto mitraljeza).

Domaćinstva iz polja i iz brda međusobno razmenjuju (oni kažu: »mijenjamo«) proizvode: npr. pšenicu (iz polja) za rakiju, šljive, drvo i dr. iz brda, i to u jesen kad stigne »nova rana«. U prvi mah menjaju obično u odnosu: 1 kg rakije = 5 kg pšenice ili 6 kg kukuruza, a docnije se obračunavaju prema pijačnim cenama.

NASELJA I KUĆE

Stanovništvo Trebave je mešovito, ali nema mešovitih sela. Ima čistih muslimanskih sela (Tarevci, Grapska). Većinom su sela čisto srpska. Gde ima u selu Hrvata i katolika, kao npr. u Skugriću, oni su u posebnim mahalama. Sva su srpska naselja u Trebavi razbijenog tipa i čine utisak skorašnje krčevine, mada u njima ima ostataka od starijih, veoma davnih naseља. Redovno se sastoje od više izdvojenih grupa, mahala ili zaseoka (zaseok). Takve su mahale u D. Skugriću: Mišići, Brđani, G. i D. Potok, Srna, Ždreb, Srnavica. Po položaju i obliku među sobom su veoma slična sva naselja u dolinama Spreče, Usore, Ukrine i oko donjeg toka Bosne.

Okučiste je u Trebavi naziv za okućnicu, ali se pod tim ipak podrazumeva više samo zemljište (»mulk«). Okučiste čine: kuća, bašča, »vrto«, avlija i dvorište. Bašča je voćnjak (šljivik). Dvorište je deo gde su zgrade i stoka, a avlija je ona površina oko kuće koja je zagrađena (i ta ograda odvaja je od dvorišta). Ulica je ispred ulaza u kuću.

Nekada su kuće bile od brvana sklopljenih »na čert«. Pojedino brvno se moglo lako pomeriti, pa bi se načinio otvor. U opisu prošlosti roda Kondića u Osječanima starac Jovica Sajić iz Kožuha priča kako je Simo Đukić kupio 1840. Marku Kondiću jednu lepu kuću na Brđanima u Osječanima, dovukao je i sklopio, te Markova majka odmah prešla u tu kuću.⁸ Tako su prevlačene i druge zgrade od drveta. Kad se Mile Lukić iz Skugrića zavadio sa svojim begom i prešao drugome begu u Miloševac, preneo je i kuću i sve druge zgrade u Miloševac.

Te kuće uopšte nisu imale tavana. Imale su »kuću«, tj. odeljenje s ognjištem, »sobu« i »vajat« (ostavu). Blizu kuće je bio »mlječar« ili »koliba«, sa »ćuprijom« od kuće do njega. Zatim jedna ili više »udžera« i »pušnica«.

Prelazni oblik su predstavljale kuće kod kojih je samo »kuća« bila »u brvna«, a soba »u duvar« (zid, tj. od čatme, ćerpiča ili cigle). »Brvna« se zovu i kad su otesana, odnosno kad su debele trenice. Kuće u starije vreme bile su pokrivene daskom. Takav način pokrivanja kuća zadržao se duže u brdskim nego u nižim selima. God. 1951. samo još na jednoj kući u G. Skugriću bila je daska, inače je preovladao crep, i to najpre ravni, a u novije vreme i falcovani. Sude je u kućama bilo poglavito drveno, a kupovali su ga od Karavlah, i zemljano, što su kupovali od

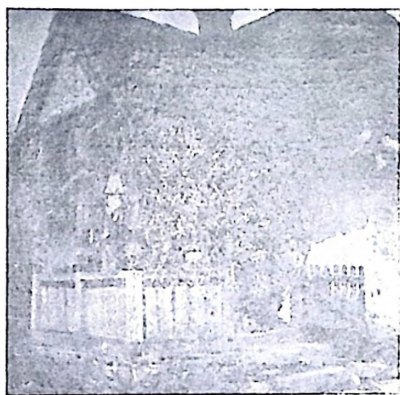
grnčara »Bugara« u Gračanici. Bilo je na ognjištima sačeva od zemlje i od gvožđa. Zemljani se zove **pokljuka**. Te »pokljuke« su kupovali od lončara iz Dobrinje kod Modriče i iz Ularica kod Doboja.

Dok se u susednoj Posavini za ognjišta zna samo na osnovu priča- nja, u Trebavi ih je bilo i u novije vreme (1951), a verovatno ih ima i sada.

Nekada su za spavanje pod glavu stavljali običan »kladić« (kla- dicu), »gevalj«.

Po selima je nekada bilo i mnogo begovskih kula.

Savremene srpske kuće se grade od čerpiča, cigle i pletera, a pokri- vaju se crepom. One su, ipak, i sada u osnovi tip dvoodeljne starovlaške kuće (fot. 6).

(Snimio M. S. F.)

Fot. 6.

*Kuća Petra Aleksića u D. Skugriću.
Ispred kuće trijem.*

NOŠNJA

Srbi u Trebavi imaju svoj predeoni tip nošnje. Ta nošnja se vidi u selima: Skipovac, Paležnica, Srpska Grapska, Koprivna, Osječani, Vranjak, — dakle, u selima od Spreče pa do sela Vranjaka ispred Modriče. Ista je nošnja i u selima na levoj strani Bosne: u Ritešiću, Podnovlju i Dugom Polju. Uglavnom je ista nošnja i kod Srba u Posavini.

Promene u nošnji su stalno na dnevnom redu. U naše dane naglo se širi po svim selima građanska nošnja, uglavnom konfekcija; ženske i same kroje ponešto od kupovnih industrijskih tkanina. Izneću nekoliko podataka o elementima u starijoj nošnji koji su me naročito interesovali.

Pre svega, u tursko doba ni oni koji su bili imućniji nisu smeli da se lepše oblače, da drže dobre konje i sl. Pa i docnije siromah se ustru- čavao da se obuče kao što su se odevali imućni.

Mnogi sa kojima sam razgovarao kazivali su mi kako su od starih slušali da su se opasivali likom. Jedan informator u G. Tolisi (Mihailo Jeremić, 61 god.) kazivao mi je 1951. da su nekada nošeni i opanci od lika; on to nije zapamtio nego je slušao od staraca. Što je još značajnije, priča se da su nekada u oskudici i »rubine« (košulje) pravili od lika: »Oguli liko, iskiseli ga u vodi da omekša, pa plete!« U G. Tolisi su mi kazivali da je neka Mijana Radić znala plesti liko i od njega praviti »rubine«.

Ranije su muškarci — Srbi nosili kao gornje haljetke ječermu, gunj (fot. 7) i čakšire, koji su krojeni od domaćeg sukna i od kupovnog, uvoznog. Domaće se i zvalo jednostavno »sukno«, a »bugarija« je bila debelo mrko sukno, koje se do prvog svetskog rata mnogo uvozilo i tražilo. Posebna vrsta vrlo skupog ali i dugotrajnog sukna bila je »krpa« sa resama na naličju. »Krpni gunj« je bio toliko skupocen da je jedan

(Snimio M. S. F.)

Fot. 7.

Rado Mišić iz D. Skugrića u gunju.

prelazio s oca na sina. »Krpni gunjevi« se više ne prave, ali je i pedesetih godina mogao da se nade poneki, krojen pre 40—50 godina. Krojile su ih abadžije u varošima (poslednje abadžije u Modriči su bile Milan Radovanović, koji je poginuo 1942, i Hasan Suljić, koji je umro posle rata). Na »krpnom gunju« bilo je toliko veza gajtanom da je gunj mogao sam da stoji dupke. Bogati seljaci su nosili čohane čakšire.

Do oko 1910. muškarci su nosili »perčin«, pojedini starci i posle toga, kao npr. Spasoje Sailović u G. Skugriću, koji ga je nosio do oko 1936. Ugledni domaćini nosili su oko kape šal »krmez« (crveni).

Nekada su se nosili opanci »putravci«, koje su izrađivali sami seljaci kod kuće od primitivno osušene govede kože i »oputili«. U svečanim prilikama nošeni su i »iznosni opanci« ili »pletenjaci«: spreda ispleteni »kapci« i okolina. Te opanke su izrađivali opančari. Posle su ušli u modu opanci »kaišari«, čiji se kaiš mnogo puta obavija oko noge. Najzad su došli zatvoreni opanci »gumaši«, od gume.

U godinama pred drugi svetski rat počela je bila da se širi muška šumadijska nošnja uporedo sa građanskom, koja se širi sve više i više i prevladuje. Od haljetaka iz starije nošnje može da se vidi ječerma i, rede, gunj. Inače, gotovo svi nose pantalone, a na glavi šešir, zatim prsluke, kapute, džempere i dr. iz građanske nošnje.

Dok u Spreči i devojke nose pregače, u ovom kraju ih devojke ne nose. Pregaču stavlja žensko na sebe prvi put kad pođe na venčanje, i žena se poznaje po »kecelji«. Ranije je nošena »pregača« od vune, i to u dve do tri boje i sa geometrijskim šarama. Sada nose pregače od kupovnih pamučnih materija, tzv. »kecelje« (od atlasa i dr.).

Žene nose bluze osobitog kroja — kratke i široke, ali im je gornji kraj takav da izgleda kao da je to pojas odmah ispod pazuha.

U ovom kraju Srbi ni ranije nisu nosili kožuhe. Nekada su hrvatske žene nosile kratke kožuhe, ali ih ni one više ne nose.

Savremena varoška nošnja se naglo širi i kod Muslimana, naročito kod ženskih. Ukoliko ženske još nose dimije, one su, kao i ostali haljeci, od kupovnih tkanina. Kad sam 1964. bio u D. Grapskoj, video sam mnoge odrasle muslimanske devojčice koje su se vozile na biciklu, a bile su odevene u pantalone (farmerke), bluze i džempere i imale podrezanu kosu, tako da se po njihovoj odeći nikako nije moglo poznati da su Muslimanke.

DRUŠTVENE USTANOVE I ODNOSI

B r a k. Ranije su se mladići ženili, kako se kazuje, u dobu od 30 godina.

Retko se udaju devojke iz Posavine u Trebavu a obratno — često.

Đ. T. u Paležnici ima dve žene i decu s obe. Na »ulici« ima dve kućice, za svaku ženu po jednu. Njih dve žive u slozi (1959).

U jednoj otmenoj muslimanskoj kući u Grapskoj čuo sam kako domaćin (Husein) ne zove ženu po njenom nego po svom imenu: »...na-redim Huseinovići kafu«.

Kod Muslimana u Tarevcima ima levirata. Ali, kako kažu, samo mladi može da uzme udovicu iza starijeg. Sororat je, kažu, obična stvar (1958).

U Tarevcima, iako tu ima begovskih rodova, ne znaju za brak između prvih rodaka (bint 'amm), ali su mi umeli reći da jedan takav brak ima u Rahiću kod Brčkog (1958).

Z a d r u g a. Zadruga više verovatno nema, kako su me i sami uveravali (Kožuhe, 1959). Obično se sin deli od oca nakon 1—2 godine posle ženidbe. Godine 1951. u G. Tolisi (tada 330 dom.) bilo je više očinskih zadruga, tj. slučajeva da je otac živeo zajedno s oženjenim sinom, a bile su samo tri bratske zadruge: u Petka Stankovića, Đorda Živanovića i Miloša Stojanovića. Ranije, ako je u zadrugi bilo više oženjenih, podizane su posebne zgrade za spavanje za svaki bračni par, odnosno za svaku porodicu. To su bile u d ž e r e. One su bile od brvana kao i kuće, pa su ih prenosili kad bi se selili. U novije vreme su imućniji mesto »udžera« podizali b a š k a l u k e, koji su bili od bolje građe.

Lan seju muškarci, ali ga čupaju i dalje obrađuju ženske.

Jedan domaćin u Kožuhama imao je (1959) četiri sina i više kćeri. On je za sinove sagradio četiri kuće sa drugim potrebnim zgradama, a zatim odelio ih, ali je i dalje ostao starešina. Zajedno obrađuju zemlju, pa dele rod. Imaju i sprave (vršalicu i dr.) kojima rade i za druge, pa zaradu dele.

R o d. »Muški stup« čini niz patrilinearnih predaka i uopšte muška loza (npr. Sailovići u Tolisi »izumrli u muškom stupu«).

Udata žena ima svoj »dom« i »rod«. Dom su joj kuća u koju je udata i srodnici njena muža, a rod su joj kuća u kojoj se rodila i njeni srodnici po ocu. Ako umre »nezarodena« nevesta (nevesta koja još nije rodila), dešava se da njeno telo uzme rod i sahrani ga u svom selu (Bušletići).

Majčina braća i njeni bliži rođaci su u j a c i, a njihova deca su r o đ a c i.

»Rođeni rodaci« su prvi rođaci, bez obzira na to od koga su (sinovi dvojice braće, ili dveju sestara, ili brata i sestre). Njihova deca i dalji potomci su među sobom drugi, treći itd. rodaci. Međutim, četvrti rodaci se slabo računaju kao rod, pa se već i uzimaju. Ali, »muška loza« se bolje pazi i do bračnih veza između takvih rodaka dolazi rede negoli do bračnih veza između rodaka po ženskoj lozi.

Oženjenom čoveku su ženini roditelji i stričevi punčevi i punice, a žena njegova šure ili šurjaka, tj. ženina brata je mlada punica. Dok je čovek mladi, i namignuće na mladu punicu. Puničina mati je baba, a tako isto ženi svekrvina mati. Dedov brat je takode djed, a babina sestra — baba.

Pobratimstvo. Kod Muslimana u Tarevcima je često pobratimstvo, koje obično nastaje po snovima: usni devojka kako ju je neki momak spasao u nevolji, ili momak tako usni devojku, pa se onda pobratime. Među sobom se odnose kao da su rod, kao da su zaista brat i sestra. Kod Srba se zna za pobratimstvo samo iz narodne pesme, — inače ga u Trebavi nema.

Sastanci. U jesen, pošto se oberu kukuruzi, nastaje perušanje, koje se obavlja uz pomoć momaka i devojaka iz drugih kuća. Prvo dodu u sumrak deca na kamaru kukuruza i viču, tj. pozivaju na perušanje. Dolaze i stariji, ali prvenstveno momci i devojke. Pošto se završi posao, nastaje igranje.

Prelo. Prela se drže obično uoči nedelje. U D. Osječanima je prelo utorkom i četvrtkom uveče. Na prelo dolaze i iz drugih sela. Prelo bude za čitavo selo na jednoj »meri« (livadi). U Poljacama ono bude uoči nedelje na mestu Jezeru, a u D. Osječanima na Orozovića brdu.

Zazivka. Pošto se u jesen dovrše poljski poslovi, priređuju se gozbe, zazivke, na koje se pozivaju kumovi, prijatelji, dobri poznanici. Obavljaju se po danu. Zakolje se što za gozbu, obično svinjče, koje se ispeče na ražnju. Pije se i peva. Članovi SK, koji ne slave, mesto toga priređuju zazivke. Zazivke se zovu »u zajam«, tj. tu vlada uzajamnost (Osječani, 1959).

OBİČAJI

Slava

Ranije sam objavio opis porodične službe u varošici Modriči (Glasnik Zem. muzeja u BiH, 1930, 2, 205—210).

Karakteristično je za Srbe u Trebavi da srazmerno mnogi rodovi imaju kao slavu praznik Sv. Simeona Bogoprimeca. Tako, npr., u parohiji u Srpskoj Grapskoj tog dana slavi 96 porodica od 426, koliko ih svega ima u parohiji (1937). Sv. Simeon Bogoprimec je čest kao porodična slava i u drugim selima, a isto tako i u selima na levoj strani Bosne, u podgorini Vučjaka. Jovanci su oni koji slave na Jovanjdan (G. Tolisa).

Slava traje obično tri dana. Počinje uveče uoči samog praznika. Taj početak se zove »sretanje« (Vranjak) ili »uoči slave« (Vranjak, G. Tolisa). Na sam praznik je »lice«, a sutradan je »pojutarce« ili »ispratnja«. Glavni deo proslave je uveče uoči slave, ali se to postepeno napušta, delimično i pod uticajem sveštenika, pa »lice« postaje glavno.

U čitavom kraju je češći naziv »krsno ime«, ali je svuda poznat i u upotrebi i naziv »slava«. Međutim, niko ne upotrebljava naziv »služba«, koji je inače veoma u običaju u drugim srpskim oblastima. Na slavu se zovu sa ploskom samo kum i komšije, a drugi koji hoće dolaze i bez takvog poziva (Osječani). Nekada je bio običaj da se na slavu obavezno zovu punac, šura, kum, zet i stari svat, zatim susedi iz kruga sa poluprečnikom oko 1 km. Kažu: »Koga zovem, i on će (mene) zvati. To je z a j a m.« U novije vreme kumovi i drugi koji su malo dalje pozivaju se pismeno. Ti isti zovu se i na svadbu i na pogreb. Broj onih koji će se zvati na svadbu smanjuje se (Bušletići). Inače, na slavu dolaze: ženina familija, susedi, kumovi, prijatelji i rodaci sa strane.

U Vranjaku je bio običaj da na slavu dolaze i nezvani gosti, a u Skugriću ima toga i sada. U z a v n i c i su oni, tj. one kuće koje se pozivaju na slavu, venčanje, krštenje, gozbu. Obično jedan takav krug obuhvata 20—30 kuća. Pozivanje i dolaženje počiva na načelu uzajamnosti. Ako je manji »sobet« (gozba, svečanost), onda se iz tog kruga »probire«, pa se zovu koji su preči. (I kad se kolju bravci za pastrmu, zovne se poneko na gozbu.)

U G. Tolisi je običaj da oni koji slave Đurdevdan ne rade nipošto ni o »Đurdicu«, kako oni zovu sedmi dan po Đurdevdanu. Tako isto i Nikoljdanci ne rade na Mali Nikoljdan, koji dolazi takode sedam dana posle Nikoljdana. Uopšte, sedmog dana posle svakog većeg praznika je njegov »mali« praznik: Stjepanjdan — Mali Stjepanjdan — itd.

Dešava se da neka kuća izumre, pa da joj i slava bude »posječena«. Naime, običaj je da u takvom slučaju dodu susedi i »podasijeku« temelj te kuće s istočne strane, tj. načnu ga. Ko nasledi tu kuću, mora ubuduće davati prekadnju, p r i s l u g u na dan njene slave, pored toga što će držati svoju slavu (Kožuhe).

Veoma su česte i u običaju razne prislužbe, tj. da neko pored svoje redovne slave, nasledene od oca, drži još i neku sporednu slavu, jednu ili više ih. Nasledena slava od oca je glavna, a sporedna je onda »pri-kada« (Osječani), »posluga«, »prisluga« ili »presluga« (Srpska Grapska, Osječani), »posluga« (G. Tolisa), »posvetnica« (Vranjak i dr.), jer se tada »prislužuje«, »preslužuje«, itd. Poreklo tih prislužbi je različito: iz zaveta za zdravlje svoje ili dečije, za napredak u imanju, po domazetstvu, »po ziratu« i sl. Neko primi slavu »u snu«. Pravilo je da domazet uzima i slavu kuće u koju dode, tj. da pridruži slavu svoje žene, »od one kuće, od one zemlje«, ako je nasledio ženino imanje. Domazeta ili uljeza ima srazmerno mnogo u Vranjaku i Koprivni. Slavu »po ziratu« uzima »za poslugu« i onaj ko nasledi ili dobije na poklon neko imanje s kućnim temeljem, odnosno sa zgradom u kojoj je pečen hleb i prede u nju; on prislužuje na dan kada je slavila ta kuća, ako nije imao ko da produži da drži slavu te kuće. Ako ne ude u kuću na toj zemlji, ne uzima slavu te zemlje (Vranjak). Osobitost je da se uzima slava »po ziratu« i kad se kupi neko zemljište za koje je vezana neka druga slava, različita od kupčeve. Tako npr., iznad Vranjaka velik komad zemljišta koje slavi Sv. Vračeve, i taj praznik je posluga mnogim porodicama koje imaju svog imanja u tom kompleksu. Toga ima i u Osječanima. Prema tome, slavljenje »po ziratu« ima veće rasprostranjenje, i ne samo da ga ima u Doboju, gde je za njega saznao Lj. Pečo.⁹ Primera radi navešću ne-

koliko slučajeva prislužbi iz Vranjaka. Dragutin Vidić slavi porodičnu slavu Sv. Jovana i, po zemlji, Sv. Vračeve. Anto Vidić, pored tih istih slava, slavi i očuhovu slavu Sv. Nikolu. Slavko Ristić slavi po ocu Sv. Stevana. Kupio zemlju od Petra Pavlovića i prešao sa kućom na tu zemlju, pa sada slavi i Sv. Đorda »po ziratu«. Milivoj Zorić slavi po ocu Sv. Nikolu, po zemlji Sv. Gligorija, a iz zaveta Pokrov Bogorodičin. Rade Mrkonjić slavi po ocu Sv. Stefana, po zemlji Sv. Simeona, zatim slavu ženinog roda Sv. Đorda. i iz zaveta za zdravlje dece Sv. Sisoja.

U G. Skugriću su mi, međutim, kazivali da onaj ko prede na drugu zemlju treba da slavi »slavu od zemlje«, a »čaćina« (tj. očeva) slava »da se prekadi«: »da se razlomi ljeb«.

Treba ovde da napomenem da je u Osječanima dosta kuća bez ikona uopšte.

O crkvenim slavama ne sprema se ni koljivo ni kolač.

Masla, uvjeti i težačka sveća

Bio je opšti običaj da svako selo jednog dana u godini drži seosku molitvu, u ovom kraju je zovu masla. Običaj se već u poljskim selima napušta, ili se održava kao znatno izmenjen, dok se u brdskim selima bolje održava. Sela oko Duge njive drže masla na Dugoj njivi, gde bude zbor. Žene iz kuća onoga sela koje slavi, tj. »drži masla« donose od kuća spremljena jela u obramicama. Svaka »familija« postavi »sofru« za sebe i svoje srodnike, i tih sofri bude svuda po šumi unaokolo. A nekada je postavljana zajednička sofru, za koju su »posadivali« i strance. U Kožuhama, u polju, ne iznose više sofre, ali se tog dana primaju po kućama gosti iz drugih sela. Sela Gornji i Donji Osječani, Brđani i Čifčije čine jednu crkvenu parohiju, koja slavi Veliku Gospu, i tada »drže masla«. Svaka kuća prima tog dana goste, a kod crkve bude zbor i kolo.

U Osječanima je posle prvog svetskog rata, a pod uticajima donesenim od Sarajeva, uveden običaj da se svake godine na Veliki četvrtak u crkvi postavlja »težačka svijeća«. U crkvi u Srpskoj Grapskoj su dve »težačke svijeće«, koje se pale samo o velikim praznicima. Inače, na njih se odozgo stave male sveće, koje se pale prilikom bogoslužjenja nedeljom i manjim praznicima. U Srpskoj Grapskoj se »težačke svijeće« ne obavljaju svake godine, nego posle više godina.

U Osječanima i Kožuhama bio je »uvjet« svaki četvrtak — počevši od Velikog četvrtka, pa dok ne padne na zemlju prvi snop. U Kostajnici i Srpskoj Grapskoj takav »uvjet« (zavet) bili su utorci u istom periodu. Tih dana ne bi radili, ali bi odlazili da rade u selima koja tog dana nisu držala »uvjet«. Jedna rečica deli sela Bušletić i Toviru. »Uvjet« u Bušletiću je bio utorak (počinjući od Velikog utorka), a u Toviri četvrtak (počinjući od Velikog četvrtka). Na dan »uvjeta« u svom selu nisu smeli da rade poljske poslove, ali su to smeli da rade »preko vode«. »Uvjet« je, dakle, bio vezan za zemlju, a ne za ljude. To se vidi i iz ovoga: nije se oralo ni kopalo na mestima za koja se znalo da je tu voda »prisula« zemlju, tj. da su to nove njive kraj reke koje su postale od nanosa. Priča se da su ti zaveti bili uvedeni zbog leda, ne pamti se kada, ali su

već napušteni. »Uvjeti« se napuštaju, kao i praznovanje raznih praznika radi zaštite od zmija, lisica, kurjaka.

PRAZNICI TOKOM GODINE

Gôd je narodni naziv kod Srba u ovom kraju za praznike uopšte (npr. »o današnjem godu«; zabeležio o Blagovesti, 1951).

Bio je običaj da se za Božić love vrapci, koje na Božić nanižu na ražnjić i stave u pečenicu da se u njoj ispeku, pa ih jedu na Božić (Kožuhe).

Glavnom od badnjaka »nagarači« (nagaravi) se jabuka i svakom od čeljadi da se po jedna kriška da je pojede. Tako isto se »nagarači« i suvi sir naročito spremljen za Božić, zvan »božićnjak«, pa se i od njega daje svakom čeljadetu.

Bio je običaj (a kod starijih u G. Tolisi održavan i 1951) da se izdiže česnica i onda pita: »Vidiš li me?« A u D. Skugriću domaćin izdiže krsnicu govoreći: »Volika mi pšenica...!« To su samo blede uspomene na nekadašnje »milanje«.

Kod Muslimana u Grapskoj bio je običaj da na Božić pre svanuća dotrče deca i kakoću kao kokoši.

Običaj je da se od božićne slame prave krstovi koji se stavljaju na njive, a i vočke se kite božićnom slamom.

Po selima ispod planine Trebave i sada je u običaju da idu koledari, koledare, koledarice, koledarce ili koledavci. To su maskirane povorke koje idu po selu na Mali Nikoljdan (sedam dana po Nikoljdanu). U Gornjoj Tolisi maskirani učesnici jedne povorke su: »baba«, »djed« (»starac«), »djevojka« (»mlada«), »jarac« i »mačak«. Kad dođu u čiju kuću, pevaju:

Koledo, domaćine!
Koledo, gospodine!
Otvori nam bijela vrata
I srebrene ključanice!
Mi pred kuću,
Bog u kuću!

Dalje sleduje u stihovima »blagosiljanje« kuće, stoke itd. Posle toga traže od ukućana darove: »starac« traži duvana, »baba« (koja »prede«) traži kudjelje, »dever« i »mlada« traže novca, »jarac« brašna, a »mačak« slanine. Onome ko ih ne daruje bacaju »sugreb« (zemlju) na kuću i zavijaju kao vukovi, pa se veruje da će vukovi u toku te godine napraviti štetu toj kući i stoci. Uz maskirane idu i nemaskirani »koledavci« i neki od tih se sakriju kad dođu u čiju kuću da ih ne bi mogli prebrojati. Jer, ako bi ih izbrojali, poslednji od njih bi umro u toku te godine. Ti nemaskirani »koledavci« nose klepetuše. Uticajem vlasti u godinama posle rata te su povorke izobičajene (zbog smetnje noćnog mira).

Za B o ž i ć treba zaklati troje: prase i 1—2 ćurke ili kokoši, pošto je Božić praznik koji traje tri dana. Običaj je da se za Božić sprema »keške«, jelo od bungura i bibe (ćurke) ili kokoši. Bungur se sprema u jesen od pšenice.

Ako na Božić kao p o l o ž a j (prvi postetilac) dođe u kuću muško lice, veruju da će u toku godine biti sve muški priplod. Kada »položaj« dođe u kuću, mora da sedne i da uzme nešto da pojede i popije, a onda izlazi

i hrani živinu. Kad »položaj« polazi iz kuće, naročito ako je muško lice, dobiva i poklone, ako je kuća imućnija.

Ako na Novu godinu u kuću uđe prvo muško lice, biće u toku naredne godine u toj kući sve muški priplod, a ženski će biti ako prvi posetilac bude žensko (G. Tolisa).

Običaj je da se na Đurđevdan rano, prije zore, kupaju, i to u velikoj grupi: dvojica stanu napred, dvojica pozadi, a svi koji budu između ta dva para ciće i pevaju. Ako im se ko sa strane javi ili vikne ili zvizne na njih, onda smatraju da je to lice vračar ili vračara. Kupači i pevaju da izazovu takva lica, jer ona to ne mogu da trpe, pa moraju da progovore (Srpska Grapska).

Kod Muslimana u Tarevcima (i u Modriči) bio je običaj da na Jurjevo devojke idu na Hodžinu vodu u selu Riječanima i da se rano kupaju. Bio je običaj da se tog dana iznesu iz kuće dve žiške iz vatre i da između njih prolaze čeljad i provode krave »sef sihira« (radi odbrane od mađija). Kravama su tog dana uvtali tisovinu u rog. Tog dana ranije nisu radili volovima. Omladina se tog dana ljulja i svira u trube (bilo je toga i 1958). U selu ne znaju da se taj praznik drugde kod Muslimana zove i Edrléz.

Na Lazaricu pre sunca skine se žensko i golo trči oko kuće, lupajući u neku kantu i vičući:

Danas su Lazarice,
Bjež od kuće plazarice!

Na Duhove (u toku tri dana) održavaju se mnoge »molitve« po selima.

Uoči Petrovdana idu povorke dečaka s upaljenim »lilama« od breze ili trešnje. U kući se spremi za Petrovdan suvi sir »petrovnjak«, koji se tog dana daje čobaninu. U nižim selima je to izobičajeno, ali se drži u brdskim.

Ilinski sveci: »Ilina« (Ilindan), »Marina« »(Ognjena Marija)«, »Mala Marina« i »Pantelina« (Pantelijevdan) praznuju se i danas zbog groma, i u te dane ne rade oko onoga što može grom da upali. Inače je već napušteno praznovanje mnogih manjih letnjih praznika.

Na »Makivije« (Makaveji, 1. avgusta po st.) takode se ne radi. Ako se bude radilo, izgoreće žito, seno, ambar, košara i sl.

Uoči Preobraženja, već u noći, idu da se kupaju u reci. Kupaju se i babe. Posle Preobraženja više se niko ne kupa u reci u toj godini (Srpska Grapska).

Stariji svet i sada posti pred Veliku Gospu.

Lučindan i Đurđić se praznuju da vukovi ne bi klali stoku (Srpska Grapska, Bušletić, Kožuhe). Isto se zbog toga praznuje i Mali Nikoljdan.

11. novembra po st. praznuje se Martindan. Ne znaju za St. Dečanskog.

Ni na Vračeve ili Srđevdan ne rade da ne bi bilo štete od vukova (Osječani).

Kod Muslimana u Tarevcima bio je običaj da imućniji spremaju »ašure« na početku meseca muharema, ali to je izobičajeno.

Uzgred da napomenem da tim Muslimanima nije poznat praznik *Nevruz* — (persijska Nova godina).

NEKI OBICAJI IZ ŽIVOTNOG CIKLUSA

Dete

Neobična su lična imena koja se susreću kod trebavskih Srba: Tinosija i Gosto, a u G. Tolisi i 'Ivrtko; doskora je bilo slučajeva da se ženskoj deci daje ime Arandija.

Deca koja su imala istog kuma na krštenju smatraju se po tome kao blizak rod, i ne mogu se uzimati (oko Gračanice).

I u Trebavi postoji »spleteno« ili »prepleteno kumstvo«, tj. da dve kuće uzajamno kumuju jedna drugoj. Tako u Bušletiću Ostojići i Bukelovići uzajamno kumuju jedni drugima.

Ako dete ne napreduje, bio je običaj da se iznese na put, pa da mu prvi prolaznik kumuje. Tako je i pok. prota Stevo Popović iz Modriče naišao na jedno dete u Vranjaku.

Bilo je i ovoga: kad dete oboli, iznese se na Mladu sredu na raskršće da se »proda«. Prvi prolaznik koji naiđe baci neki novac na dete, na njegovu »sreću«, i daće ime detetu. Otuda ima pojedinaca sa po dva imena, npr. Božić Spasoje — po krštenju, a zvan Rade (po bolesti). Prolaznik nastrože dete na četiri mesta.

Ne postoji običaj stojbine, koji je karakterističan za Srbe u srednjoj Bosni (naime, ne postoji običaj da se odrasla devojka, pošto se kod kuće obave poljski poslovi u jesen, šalje u goste u rod u drugo mesto).

Ustanova kumstva i kumovi su kod pravoslavnih Srba u velikom poštovanju, osobito u seoskoj sredini. Kumstvo je vezano poglavito za kuću, a ne za pojedince, i trajno je. Naime, veoma je rasprostranjena pojava da jedna kuća ili rod kumuje drugoj kući ili rodu generacijama, šaljući kad god ustreba pojedine svoje članove da kumuju pri krštenju ili venčanju. Tako je nekada bilo i u Trebavi, pa još ima kuća koje se drže toga, tj. da »ponavljaju« kumstvo. Međutim, sada nastaje i u tom pogledu nešto novo. Već je veoma u običaju da se uzima nov kum, i to prilikom ženidbe: onaj koji se ženi pozvaće, u sporazumu s roditeljima, sebi za venčanog kuma nekog s kim se sprijateljio i zavolio u školi, u Armiji, u ratu, na radu, ili nekog ko mu je u nečemu mnogo pomogao. Ali, kum ne postaje ni danas samim aktom svedočenja prilikom venčanja, nego tu postoji i naročit ritual. Naime, obično novi kum kumuje na venčanju, a neko vreme posle svadbe obaviće se obred na kom će se taj kum »okumiti«. To biva ovako. Otac mladoženjin odlazi ocu novoga kuma i nosi plosku rakije, pečeno prase i dr. (a i kum je spremio večeru). Sednu za trpezu. Ustaje onaj koji je došao da okumi, a zatim novi kum (odnosno njegov otac, ako kum nije samac). Prvi govori: »Kumim te bogom i sv. Jovanom! Primaš li kumstvo?« — Kum odgovara: »Primam kumstvo i sv. Jovana«. Poljube se triput. Tada sedaju da večeraju i nastaje razgovor.

Posle će novi kum kumovati i na krštenju sve dece bračnog para kome je kumovao na venčanju. Ako kum umire ili je odsutan pa ne može doći da obavi krštenje, zameniće ga neko od njegovih najbližih.

Kum i kuma se smatraju kao najpreče srodstvo. »Kumstvo je kao bratstvo: pomoći ćeš me svačim«. Kumovi se međusobno pomažu.

Muslimani u Tarevcima malo dete koje ne napreduje iznesu na raskršće, a uz njega i makaze i spremljen dar. Ko prvi naiđe bez obzira na veru i pol, biće kum i treba da mu »predjene« ime i da mu zastrizhe kosu. Godine 1958. Fahrudin Sendijarević, idući u školu u Modriču, naišao na dete. Zasekao mu kosu na čelu i dao mu ime Ismet (detetu je bilo ranije dano ime Mehmed). Žena koja je iznela dete bila je blizu njega, ali nije htela ništa da govori. U Grapskoj mi rekoše da dete treba izneti mladom sredom pre svanuća na raskršće gde su tri puta. Onaj ko naiđe, »nakumi« dete. Toga ima i sada. (Srbi ne znaju za šišano kumstvo.)

Kod Muslimana se vrši obrezivanje (»sunet«) muške dece. Ranije je tom prilikom priređivana gozba na koju su pozivani prijatelji. Ko je imućan uzme iz mahale 2—3 dece i podnese trošak za njihovo sunećenje. Kod suneta nema kumova.

S v a d b a

Kod Muslimana u Grapskoj budu o svadbi (»pijeru«) djeverovi. Kad otac ženi sina, sabere prijatelje i između njih izabere devere. Kad se neko oženi, govori se: »Da bogda im se zvijezde podudarile!« O svadbi bude jedan čajo, koji će da uveseljava goste: »nameće« na sebe zvona, nagrdi se, »svašta« stavlja na sebe.

Kad o svadbi (»pijeru«) treba da se obavi »svodnica« (svodenje mladenaca), odaberu jednoga koji će biti imam i očitati potrebnu molitvu (ako tu nije prisutan stalni seoski imam). Njemu se za sofrom daju batac od bipca (ćurana) ili guske i srednja gurabija između gurabija u tepsiji: to ne sme niko ni taknuti. Inače, ne gleda se kome će koji deo od jagnjeta dopasti, ako je izneto na sofru čitavo — svako sebi odseca po volji.

Kad se postavlja ta sofa, skupe se dečaci i viču »zvz, zvz«, da bi im se iznela pogača. Negde sprema komade od zemlje, pa njima lupaju o vrata.

Tako je bilo nekada i u Tarevcima. Kad bi se o svadbi »sveli mladenci«, deca bi oko kuće vikala: »zuk«! (ostatak nekadašnjeg običaja »vukova«). Na svadbi obično mladoženjini drugovi gledaju da ukradu pitu (a to se već unapred udesi da oni mogu to da učine).

Obično posle 10—20 dana, ali to može da bude i posle 1—3 meseca, održavaju se pohode, odnosno pomirenje između dva prijatelja (jer devojka obično odlazi bez znanja i odobrenja svog oca). To je skopčano s velikim troškom: na sofri može da bude i po 40 tepsija pita.

S m r t i p o g r e b

I u ovom kraju može se čuti da se priča o negdašnjem običaju ubijanja staraca, i to ne samo kod pravoslavnih nego, što je vrlo karakteristično, i kod Muslimana.

U D. Skugriću sam slušao (1951, od pravoslavnih) kako bi sin oca, kad ostari i više ne može da radi, negde odvodio, ostavivši mu hrane i korito iz kog će da jede. Kad je jedan sin odveo tako svog oca i iskopao mu korito (tj. izdubio drveni sud), reći će mu otac: »I tebe će tvoji«. Sin razmisli, pa se predomisli i vrati oca, pa ga »dohranio« do smrti. A u

Tarevcima sam slušao (1958. od Muslimana) kako je sin poneo oca u sepetu u šumu. Kad ga je spustio, reče mu otac: »Da si još malo dalje, i ja sam svoga izneo dovde«! — »Zar si ti svoga?! E, ja neću tebe!« Vрати ga kući, pa ga »dohrani«.

Srbi u Kožuhama i susednim selima imaju običaj kad neko umre da sva čeljad iz kuće i komšije, i muški i ženske, izidu više kuće i nariču, svi osim domaćina koji čuti. Kaže se: »Eno n a b r a j a kod kuće N«. — »Čuje se jauk, eno n a b r a j a j u«. Nabrajajući, iznose vrline pokojnikove. To su n a b r a j a l i c e. Ženske nabrajaju kad se mrtvac od kuće ponese na groblje, jer ženskinje ne ide u sprovod.

Kad umre domaćin ili domaćica, onda mu mrtvu protisnu kroz prste pomešana brašna s kukuruzom, tako da se mrtvačeve ruke ubrašnjave, a preostalo brašno daju stoci. To se čini radi napretka stoke (Srpska Grapska).

Ako umre odrastao čovek, obaveštava se celo »selo« (tj. mahala, sve kuće koje čine jedan čopor). Kuće koje su »familija« obustavljaju rad za sve vreme dok se ne odnesu »kosti« (mrtvac). Ostali rade. I ako umre sused, ispregnu se volovi i prekine oranje, pa ma to bilo i u jeku oranja.

Oko 1934. u selu Sočkovcu poginuo je od drveta S. P. i sahranjen je u seoskom groblju. A narodno je verovanje: ako neko pogine od drveta, treba mu odseći šake pošto se otvori grob, posle nekog vremena, pa ih staviti kraj vode i da ih voda, kad padne kiša, oplache. To se radilo samo ako je vladala suša, da bi se izazvala kiša. To su uradili najugledniji seljaci i sa lešom S. P., pa ih je vlast bila pozatvarala. (A verovalo se da je to i ispunjenje jedne kletve. Taj S. P. je posuo vodom ognjište jedne žene, što je bio znak da je tera iz kuće i sa zemlje. Ona ga proklela: »Dabogda ti se ruke odsekle!«)

Dok se mrtvac iznosi iz kuće, pali se njegova posteljina i gleda na koju će stranu da ide dim: na toj strani će umreti neko uskoro, do navršetka godine dana.

U k o p n i c i su oni koji se staraju o sahrani; oni kopaju i zatvaraju raku. Oni se pozivaju između uzovnika (D. Skugrić). Zna se u kući koje će se kuće zvati na pogreb, i ti ljudi će kopati raku i nositi mrtvacu. To se »uzajima«. Obično se zovu iz istoga zaseoka, a potoci su najčešće granice zaseoka. M u č e n i c i su svi, i muški i ženske, jer rade oko opremanja i sahrane mrtvacu: gotove jelo, grade »kuću« (mrtvački sanduk. kopaju grob, prave nadgrobni krst). Za njih se mora zaklati nešto (Osječani, Kožuhe).

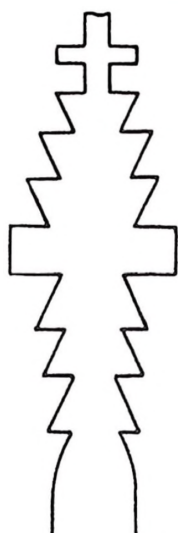
Kod Srba neki vuku mrtvacu do groblja na kolima. Međutim. još uvek je veoma u običaju, i to je, izgleda, nekada bio opšti običaj, da se mrtvac prevozi na saonima koje vuku volovi, kako zimi tako i leti. U Vranjaku su mi govorili 1937. da će radije odneti mrtvacu do groblja na rukama nego na kolima. U D. Skugriću su u zaseoku Ždrebanu do 1951. prenosili mrtvacu na saonima, a u drugim zaseocima većinom na kolima ili na rukama. Na saonama se mrtvac prevozi naročito u brdskim selima, ali i u ravnim, pa je tako postupljeno u Kožuhama (u polju) i avgusta 1958: mrtvac je prevožen na saonama »da ga ne trese«.

Uz mrtvacu koji je za života rado pio ukopaju i bocu s rakijom (Srpska Grapska).

Ukopnici, oni koji su kopali raku, kad zatrpaju mrtvaca, zadeljaju dršku svake alatke, tako da po tri iverke sa svake alatke padnu u grob. Ako to ukopnik ne uradi, umreće (Srpska Grapska).

U grobove u starije vreme mrtvaca su polagali i pokrivali kamenim pločama koje su složene na ploče usadene sa strane. Mesto ploča sada se upotrebljavaju debele daske. To su *poklopnice*, za koje sada obično kažu »vječita kuća«.

Na grobu se usadi mali drveni krst (sl. 8).

Sk. 8.

Drveni krst koji se odmah po sahrani postavi na grob.

Pošto se dođe kući s pogreba, obavezno je da se peru ruke i da se baca ugljevlje preko sebe (Srpska Grapska).

Običaj je da se na grobu, posle sahrane, usadi mlada šljiva (Osječani).

*

Bio je običaj kod Muslimana u Grapskoj, ali je iskorenjen, da se u sobu, pošto se iz nje iznese mrtvac, unesu dva čanka sa kukuruznim brašnom i u svakom upaljena sveća.

Kod Muslimana u Tarevcima zabeležio sam verovanje: ako se čovek utopi u vodi, pa ga odnesu na brdo da ukopaju, neće biti kiše. Stoga ga treba ukopati do vode gde je i nađen.

Pajdos

Kad se dovrši građenje nove kuće, zovne se sveštenik da osveti kuću i pravi se gozba, koja se ovde zove *pajdos*. Za tu gozbu treba zaklati nešto. To rade i Muslimani, koji to sve zovu *kurban*.

PRAVNI OBIČAJI

U Tarevcima (Musl.) ako je neka voćka na međi, ipak se zna čija je. A u tom selu bilo je i ovoga: mogla su se prodavati i kupovati stabla jabuka i krušaka nezavisno od zemlje na kojoj su, ali je njihov vlasnik odnosno kupac imao pravo da se koristi tim stablom dok se ne osuši, a nije imao pravo da posle mesto njih sadi druga.

Pošto sopstvenik njive obere kukuruz, sirotinja i deca mogu da sakupljaju klipove kukuruza koji su ostali iza berača. To je paljetkovanje, i u ovom kraju može da se »paljetkuje« samo kukuruz (kožuhe).

Od Mitrova, odnosno pošto se završe poljski radovi, pa do Đurdeva dana (u Skugriću do Blagovesti) u selu je slobodno napasati stoku — gde ko hoće, ne vodeći računa čija je zemlja. Ali, ako neko želi da zabrani upotrebu paše na svojoj njivi, on to obeleži naročitim znakom. To se čini naročito zbog ovčara Vlašićana, koji idu od mesta do mesta (domaćih i nema). A kao znak zabrane služi oguljena, bela motka koja se zabode u zemlju na sredini njive ili livade, a u rasep motke još se stavi rukovet sena. Ako je njiva veća, stave se dve ili tri takve motke. To su onda bijele tolje (tolja = motka). Tako je isto i kod Muslimana (Grapska).

Niže sela Bukovca (hrvatsko selo na levoj strani Bosne) je skela za prevoz preko Bosne — prema Grapskoj, gde je železnička stanica i gde neki rade. Tom skelom se služe stanovnici s obe strane reke i slučajni prolaznici. Svaki domaćin sa područja koje je upućeno na tu skelu i stalno se njom služi (za prevoz čeljadi, stoke i dr.) plaća skelodžiji godišnje 1500 st. din. i još po jedan sepet kukuruza u klipu od svakih kola kukuruza koja se prevezu. Ostali putnici plaćaju za prevoz po 10 (starih) dinara po osobi. Skela plaća porez 50.000 st. din. (1959).

USMENA KNJIZEVNOST

U novije vreme među Srbima u Trebavi bili su vrlo retki guslari — pevači junačkih pesama. Pok. Jovica Sajić iz Kožuha učio je pesme iz knjiga i najradije je uz gusle pevao kosovske pesme. On je i sam sastavljao pesme. Tako isto su retke i gajde. Sada su glavni muzički instrumenti tambura, violina i harmonika.

Za ovaj kraj karakteristično je pevanje kratkih pesama, obično u distihu, koje uglavnom peva omladina. Izgleda da ih ima raznih vrsta. Ženske pesme od dva stiha su pesmice kojima devojke obično najavljuju kakav skup, priredbu. Naklapalice su kratke pesmice, kao što je, npr., ova:

Daleko je Mitrovia,
Gde se kuva kiselica,
A još dalje je Novi Sad,
Gde se ljubi svaki sat,
A još dalje je stari Šid,
Gde se ljubi uza zid.

To su stihovi očigledno dospeli iz Srema. Uopšte, kako mi je rečeno u Kožuhama (1959), pesme su dolazile iz Srema preko Slavonije.

U »brdu« (tj. u brdskim zaseocima) ima toga da jedan mladić svira na tamburi, igra i peva dobacljive pesme sa šalama — porugama na račun drugih sela, ili s erotskom sadržinom.

26. avgusta 1959. doživeo sam slučajno nešto osobito. Zbog nekog udesa na železničkoj pruzi, voz kojim sam putovao stajao je u Osječanima nekoliko sati. Na stanici je bila grupa mladića iz Osječana i Kožuha, koji su odlazili u Armiju i čekali svoj voz. Oni su se zabavljali igrajući kolo i pevajući u kolu popjalice. Najpre igra kolo uz sviranje tambure. Tambura zastane, a onda dva mladića se zagrlje i u istom ritmu, ali bez muzičke pratnje, pevaju po desetak minuta ili obično duže lju-

bavne pesme, ili improvizuju stihove u kojima iznose skandaloznu hroniku iz sela, prvenstveno ljubavne afere. Iznose to sve anonimno, ali prisutni znaju na koga se to odnosi i smeju se. Uspeo sam da zabeležim ove stihove (pošto su pevali, odnosno recitovali vrlo brzo):

Osječani i Kožuhe ravne
I Koprivna — to su sela fina,
U to troje ima lane moje.

Zainteresovan za tu vrstu pevanja koje je jedna vrsta društvenog moralnog žigosanja, raspitivao sam da li toga ima i drugde. Saznao sam da se takvo pripevanje u Podnovlju (u području Vučjaka) zove *b r ú d e*. A u Usori (selo Vrućica, 1962), obično na selu i u kolu, *p r e p j e v a v a j u t j*. u stihovima iznose lokalnu hroniku, npr. šta su uradili koji momak ili devojka, ili se selo ruga selu, npr.:

Naši momci vrijedni hvale:
Po trojica jedno pile vežu,
Pile skoči, pa im iskopa oči.

U Posušju u Hercegovini (Hrvati) na skupovima se improvizuju pesme ruganja i osvete.

Imao sam prilike da saznam u Tarevcima (Musl.) da tu živi priča Nemušti jezik. A u G. Tolisi sam slušao basnu čija je sadržina bila: »Ratovali u zraku brljak i skakavac. Čavka pomagala brljku, ali je skakavac nadvladao brljka«.

U raznim našim krajevima slušao sam kao priču jedan sadržaj čiji je osnovni motiv kako je zemlja veoma stara i kako su česte promene:

Kupio čovek po imenu N. njivu, pa se hvali kako je ona tek tako s njim stekla pravog gospodara, a zemlja mu odgovorila kako je ona imala ranije 77 vlasnika samo istoga, njegova imena. U G. Skugriću je rekla: »Sedamdeset i sedam Ivana«.

Evo i kako je jedan u G. Skugriću u mom prisustvu (7. aprila 1951) izgovorio broj 68: »šest, onda deset, pa dvije manje«. Dobro se sećam iz detinjstva kako su se seljaci u susednom Vučjaku na isti takav način ispomagali pri brojanju: trideset manje dva i sl.

VEROVANJA

Srbi u Trebavi veruju da će se povampiriti, postati vukodlak (a vampir je isto što i vukodlak), onaj čovek koji je umro, a ostao dužan, učinio nekome nešto nažao. Takvome pokojniku duša nema stanka »na onome svetu« i svake noći se vraća u okolinu svoje kuće ili onog mesta gde je napravio to zlo (ubio čoveka i sl.). Tu se vrti do »drugih petlova« (tj. do oko 2 sata po ponoći; »prvi su petli« u pola noći). Ako naiđe kakvo zlo u selo, krivica se baca na toga pokojnika, odnosno vampira. Treba onda da se ljudi dogovore i načine kolac od crnog gloga i u noći da zabiju taj kolac kroz zemlju u tog pokojnika u grobu. Rodbina pak njegova daje razne poklone i darove crkvama i oštećenima da bi spasila svog pokojnika od te zagrobne kazne. — Nema slučajeva da se mrtvac načinje da se ne bi povampirio.

U ovome kraju uopšte nije poznato verovanje u stuhe.

Pričalo se, kod Muslimana u Tarevcima, da je žena iz sela mogla pomusti »na konopac kravu na daljini«.

Bolesnik koji umre od kuge ne sme se zakopati u selu, nego treba da se prenese preko vode i tamo sahrani, pa će prestati kuga (Musl., Tarevci).

Za olujni oblak pravoslavni i katolici kažu da se to naljutio sv. Ilija, a Muslimani — jednostavno — da je to »božje davanje«.

Ako se rodi vanbračno dete (kopile) i baci u vodu, nastaje kiša koja neće prestati dok voda ne izbaci leš toga deteta. A ako dugo nema kiše, onda to znači da ima negde u drvetu sakriveno kopile, pa idu da ga traže (Musl., Tarevci).

U Osječanima sam od jednog Srbina saznao da je negde davno slušao priču o vukovima i njihovom starešini.

Srbi veruju da zmiје nestaju i ulaze u zemlju na Preobraženje. Koja zaostane, to je »otrovnica«: onaj koga ona ujede ne može se izlečiti.

»Zobiku« (zovino drvo) neće ložiti na vatru zbog zubobolje (Srbi).

Stari ljudi (Srbi) govorili su da je lipa sveto drvo, i lipova stabla su čuvali bolje nego ikakvo drugo drvo. Oni nisu iskorišćavali lipu kao građevinski materijal, nisu dopuštali ni da se dotakne! Jer, ako bi ko sekao lipu, umro bi mu dete, osušila se ruka i sl. Lipe su sadili kod crkava, na grobovima i na »molitvama« (mestima gde se drži seoska molitva). »Obavezno« je lipa na takvim mestima. Lipu pred kućom, kao i na pomenutim mestima niko ni sada neće poseći, a poseći će je ako je nađe u šumi. Donose iz šume mlade lipe, pa ih sade i po ziratu radi cvata: za pčele, za čaj. Sada upotrebljavaju lipu i za gradu. U G. Tolisi sam slušao kako je ded jednoga seljaka pleo užeta od lipovog lika. Liko je krao: »uzbijeli« tudi lipić. Ali, kako su se lipe sušile, tako se i on sušio: bolovao je oko 15 godina.

Kad se poseje lan, mora se na njemu (na njivi) nešto poseći, makar petao ili kokoška. To će pojesti onaj ko je sejao lan i ostala čeljad (Srbi).

Kad se iz kuće daje što na zajam, domaćica treba da to iznese preko praga i onda da preda (Srbi).

1. U G. Tolisi sam slušao predanje da su mnoga sela u tom kraju »oboravana« radi zaštite od kuge. »Oboravali« su blizanci.

2. Svi podaci o ovom selu su iz 1951. godine. — Postoji spisak svih domaćinstava i odraslih muškaraca iz 1851, koji je obavljen u mom pomenutom radu *Popis Srba haračkih obveznika...*

3. Mil. S. Filipović: Pom. rad, 150—152.

4. Pop Savo Božić (rod. 1885) nabraja ove pretke: Marko-Trifko-Božo, koji je došao iz Kalinovika, — Ignjat, koji je došao u Kalinovik.

5. D. J. Popović: *Srbi u Sremu* (Beograd, 1949), 211.

6. Mih. Dragić *Gruža*, Srpski etnogr. zbornik XXI (Beograd, 1921), 243.

7. Mil. S. Filipović: *Takovo*, Srpski etnogr. zbornik LXXV (Beograd, 1960), 254—255.

8. Jovica Sajić: *Kazivanja...*, Grada i članci III (Tuzla, 1959), 119.

9. Lj. Pećo: *Das Sippenfest (krsna slava, krsno ime)* bei den Serben, Zeitschrift für österr. Volkskunde XIX (1913), 117—120.

VIII

BOSANSKA POSAVINA

Bosanska posavina nije u nauci tako poznat kraj kao što je, npr., slučaj sa Krnjinom, Trebavom i Vučjakom. Obaveštenjâ o etničkoj prošlosti i o narodnom životu u starije vreme ima u spisima:

E. Lilek: **Vjerske starine iz Bosne**, Glasnik Zemaljskog muzeja X (1899), 58—59;

Mil. S. Filipović: **Modriča**, Skoplje 1932.

„ **Modriča nekad i sad**, Sarajevo 1959.

„ **Popis Srba haračkih obveznika u Modriči i okolini 1851. ođinc.** Naučno društvo BiH Radovi X (Sarajevo 1958), 111—155.

„ **Narodni život Srba u severoistočnoj Bosni prema jednoj anketi 1911**, »Članci i građa« IV (Tuzla 1960), 199—331.

Zorislava Čulić: **Narodne nošnje u Posavini I**, Glasnik Zem. muzeja, n. s., XI (Sarajevo 1956), 71—90.

Radmila Filipović-Fabijanić: **Narodne pripovetke i predanja iz Bosanske Posavine**, Glasnik Zem. muzeja, n. s. XX/XXI (Sarajevo 1966), 135—165.

Ljuba Simić: **Narodne pesme stanovništva jednog dela Bosanske Posavine**, Glasnik Zem. muzeja, n. s., XX/XXI (Sarajevo 1966), 167—208.

Moje beleške o narodnom životu u Bosanskoj posavini nastale su u toku mojih ekskurzija 1937—1938, 1951, 1958. i 1961. Iako fragmentarne, one će svakako doprineti upotpunjavanju poznavanja narodnog života u tom kraju.

PREDEO

Bosanskom posavinom se smatra uopšte nisko zemljište na desnoj strani Save počevši od Bosanskog Šamca, odnosno od donjeg toka reke Bosne, pa dalje na istok. Međutim, kao što je to slučaj i sa mnogim drugim predeonim celinama i nazivima, ni pod imenom Posavine ne podrazumeva se uvek ista površina. Tako u samoj Posavini kažu da je Posavina samo ona površina što je plavi Sava, dakle, uzan pojas niskog zemljišta pored Save, a između Bos. Šmca i Brčkog. U tom pojasu

je u većini hrvatsko stanovništvo. U širem smislu, Posavina je čitava ravnica od Save pa sve do Trebave i Majevice planine na jugu. Stanovnike predala na levoj strani Bosne ovi iz Bos. posavine zovu *Prekobosnjaci* ili *Prekobosanci*, a taj kraj je Vučjak; južno od Posavine su im, u Trebavi i podgorini Majevice uopšte, *Brđani*, *Brđnjaci* ili *Brnjaci*, čija se oblast uopšte zove Brda. Na istoku od Posavine je *Semberija*. Stariji ljudi i sada (1937) zovu oblast preko Save *Njemačka*.

Stanovnici Posavine su *Posavljaci*. Oni nerado primaju naziv *Posavci*, kojim ih zovu ljudi sa strane, naročito školovani, jer Posavci, su volovi naročite posavske rase. Hrvati iz sela oko B. Šamca (koji su sebe nazivali obično katolicima) zovu Hrvate na levoj strani Bosne *Hrvaćani* i *ma*, a one niže Domaljevca prema istoku *Šokcima*. Hrvati iz ravne Posavine nazivaju svoje sunarodnike u višim, brdskim selima u severozapadnoj podgorini Majevice (Dubrave, Tramošnici, Ulice i dr.). *Brđanima* i pogrdno *Gedžama*, a oni njih za uzvrat *Šolje*. Počevši sa selom D. Mahalom pa dalje na zapad Hrvati su ikavci, a prema istoku, počevši sa selom Bokom, su ijekavci.

Stanovništvo Posavine je mešovito. Ne uzimajući u obzir sasvim malobrojne strance u varošima, po selima je stanovništvo srpsko i hrvatsko, a po veri gotovo samo pravoslavno i katoličko. Samo u Orašju ima Muslimana, a i ti su tu doseljeni iz Srbije 1863. Orašje se deli na Užičku mahalalu i Šabačku mahalalu; prvobitno su u tim mahalama bili naseljeni preseljenici iz Užica, odnosno Šapca, ali je docnije ta oštra podela ublažena: izmešali su se. I u naše vreme (1961) Hrvati iz sela oko Orašja, kad idu u Orašje, kažu: »Idem na Užice«. Inače, Muslimana ima samo još po varošima: Modriči, Bos. Šamcu i Brčkom. I ti varoški Muslimani su dobrim delom poreklom iz gradova u Srbiji; oni su i osnovali Bos. Šamac.¹

Bosanska posavina je i u etnološkom pogledu celina utoliko što svaka verska grupa u njoj ima svoju posebnu nošnju, različitu od nošnje kod istovernih grupa u susednim krajevima. Običaji kod pravoslavnih Srba takode su dosta različiti u poređenju s onima kod pravoslavnih Srba na Majevici i Trebavi.

Hrvati u Bos. posavini su dobrim delom poreklom Šokci, pa se sva katolička sela od Bos. Šamca do Brčkog zovu jednim imenom **Šokci** (Hasić, Domaljevac, Tolisa, Donja Mahala, Kostrč, Oštra Luka i dr.). I oni sami upotrebljavaju to ime, prema saopštenju fra-Zvonimira Nikića. Prema jednom saopštenju iz Bos. Šamca, katolici iz Bos. posavine zovu katolike na levoj strani Bosne u području Vučjaka (na jug do varošice Odžaka) **Rvaćanima**.

Pomenute varoši su privredna i upravna središta. Do pre nekoliko decenija središta duhovnog i političkog života pravoslavnih Srba bile su crkve u većim selima. Naročito je Obudovac bio značajan u tom pogledu. Obudovačku crkvu svet i danas zove »manastir«, nešto zbog te njene uloge, a nešto zbog njene veličine.

TRAGOVİ RANIJİH NASELJA I USPOMENE NA STARO STANOVNIŠTVO

Duž savske obale na više mesta, ali samo do ušća Bosne, otkrivena su značajna praistorijska naselja. Od Bosne prema istoku nisu ni vršena znatnija iskopavanja, a verovtno je da će se i tu naći praistorijski tragovi. Nisu vršena iskopavanja i proučavanja ostataka ni iz poznijih perioda. Neće, stoga, biti na odmet ako se iznesu podaci o starinama i predanja o prošlosti do kojih sam došao, jer mogu da posluže i kao indicija za buduća istraživanja.

U poređenju sa drugim krajevima u Bosni, Bosanska posavina je srazmerno oskudna predanjima o prošlosti, što se može objasniti samo tim da je predeo bivao potpuno pust, pa novo stanovništvo nije nasledilo predanja starijih, jer je s njim imalo malo veze. Iz jednog opisa onog dela Bos. posavine koji je 1718—1739. bio pod austrijskom okupacijom vidi se da su pojedina sela zaista bila pusta. Tako je, npr., Domaljevac bio potpuno pust. Utorkoviće su obrađivali ljudi iz Štitara u Slavoniji, a na tlu samog Brčkog bilo se naselilo 1725. šest uskočkih porodica (inače su brčansko zemljište obrađivali graničari iz Slavonije) i tako dalje.²

U Živkovu polju kod Modriče ima jedna »gromila«, druga je na trkalištu, a treća u Srednjoj Slatini. Možda su to sve ostaci od praistorijskih naselja, a »gromile« bi mogle da budu i stare granične humke (iz doba austrijske okupacije 1718—1739). Na granici između Gornje i Donje Slatine je »gromila« koja se zove Gradina. To je niska, široka, sasvim zaravnjena humka. Pričaju da je tu bio grad Marije Terezije. Tu se iskopavaju velike kvadratne cigle (kao sadašnje četiri). Priča se da u toj »gromili« ima zlatan razboj za kojim devojka tka. Vrata za ulaz u tu Gradinu su onde gde sunce u nju upre svoje zrake na Božić. Lako je moguće da je ta »gromila« praistorijska. Po kazivanju, u Hasiću su iskopavane kamene alatke. Inače, po Posavini su česte »humke«, ali će one dobrim delom biti granične humke: 1718. bile su postavljene mnoge humke (»Onken«) da obeleže austrijsko-tursku granicu.

Na području sela Kostrča bila je gomila i verovalo se da je u njoj zmaj. Gomila je bila malena, pa je rasla, i zato se verovalo da i zmaj raste.

Na Kućištima blizu Save seljaci su iskopali na dubini od 2—3 m lonce i činije (selo Vidovice).

Sadašnje pravoslavno groblje u selu Gornjim Žabarima nalazi se na jednoj humki. U toj humci nailaze na starinsku ciglu kvadratnog oblika, a tako isto i u humkama kod Žabar-Bare.

Priča se dosta o Mariji Tereziji ili o anonimnoj kraljici kao negdašnjoj vladarki u ovom kraju. Pričaju da je na Kraljičinom grobu u Srednjoj Slatini vrhla kraljica trudnim ženama i ždrebnim kobilama. Tolika je tada bila tegoba narodu! I, posle je to mesto propalo, pa se napravila bara. A mahala se zove Kraljičani.

Na veću starinu odnose se i priče o »Madžarima« kao negdašnjim stanovnicima: njima se pripisuju stara kućišta, bunari, panjevi i dr. Od njih su ostale šljive »madžarice«. Opšte je predanje da su se oni iselili iz Posavine. Oni su izbegli ispred Turaka. Ostao je samo poneki u šu-

mama. (D. Slatina). Za jednu lipu u Obudovcu tvrde da je zasađena još dok su tu bili »Madžari«. Tu su još bili i »madžarski« vinogradi i bunari. U G. Svilaju su dva starinska groblja: jedno je »madžarsko« a drugo je »grčko«.

Jedna njiva u Donjim Žabarima se zove Crkvište, a ima i Crkveni bunar. Pošto se tu nailazi na kvadratnu ciglu, seljaci veruju da je to znak da je na tom mestu bila srpska crkva! Tu je i sadašnje pravoslavno groblje, za koje se ne zna kada je početo.

Na putu od Obudovca ka Milićinoj vodi nalazi se nekakav Zeničin grob. Sada tu nema nikakvih vidnih znakova, a ranije su bili, po kazivanju, nekakav spomenik i dva hrasta.

Zna se za stradanja od kuge. U Crkvini se priča da su ljudi umirali od kuge u tolikom broju da se na kućama nisu mogla da otvaraju vrata od leševa koji su popadali do vrata, pa su kuće obijane i leševi su lancima vukli do groblja. Neki čovek je usnio da treba da ogradi kužno groblje u Gornjem Hasiću i da se ono poštuje. U Gajevima (selo Vido-vice) ima groblje pomrlih od kolere.

Mnogo se priča o iseljavanju starijeg srpskog stanovništva.

U Crkvini sam slušao predanje da su raniji stanovnici tog sela (pravoslavni Srbi) dosta davno izbegli iz tog kraja i naselili se negde kod Dalja. To je predanje tačno, jer je u jednoj takvoj seobi morao otići i crkvinški pop Jovan Marković, koji se pominje kao izbeglica u Sremu 1791. god.⁵ Po pričanju nekada je u groblju na Gajevima u G. Slatini bila crkva, koja je »prebegla« u Obudovac. U stvari, tu su crkvu spalili Turci, a sačuvane stvari su prenete u Obudovac, gde je podignuta nova crkva. Priča se o tome kako su i turske vojske odvodile svet. Posavina je zatim opustela i izrasle su velike šume u kojima je bilo dosta plemenitog voća (»kalema«), koje je, u stvari, ostatak nekadašnjih naselja. U novije vreme, poglavito u toku 19. veka, Posavina je ponovo gusto naseljena, i šume su velikim delom već iskrcene. Priča se kako su novi došljaci zauzimali zemlje koliko su hteli.

U tursko vreme najveći deo Posavine i Brda između Save i varoši Gračanice bio je svojina Gradašćevića.

Ima naziva mesta u kojima su se sačuvale uspomene na ranija stanja. Tako npr., kod Brčkog je muslimansko selo Palanka, u G. Žabarima imaju Paljevine, a kod Gradačca, na severozapadu od varoši, nalazi se brdo Panađurište, dok je na jugoistoku od Gradačca selo Prnjavor, koje upućuje na to da je nekada u blizini bio pravoslavni manastir. Možda je tu bio kakav prnjavor manastira Ozrena, koji je ipak najbliži.

Najvažniji lokalni događaj u prošlosti Posavine bila je buna posavskih i trebavskih seljaka 1858. godine, poznata pod imenom lipička, protina ili trebavska buna, a i pod drugim imenima. I sada se mnogo priča o toj buni i o ličnostima koje su u njoj učestvovali, a naročito o proti St. Avramoviću, koji je bio jedan od glavnih vođa.

DANAŠNJE STANOVNIŠTVO

Današnje srpsko stanovništvo Bos. posavine poreklom je od doseljenika sa raznih strana, dok se stariji sloj, ukoliko nije uništen, povlačio u Slavoniju i Srem. Iseljavanja iz Bos. posavine bilo je i docnije: u toku

19. veka mnogi su pobjegli u oslobođenu Šumadiju, koja je bila utočište svima koji nisu mogli da trpe ropstvo, pa su se svojim postupcima zamerili ili turskim vlastima ili svojim agama, odnosno begovima. Mnogi su ostajali u Srbiji pošto bi tamo dospeli kao splavari. Takvog iseljavanja je bilo sve do prvog svetskog rata. »Otišo Drini« značilo je: prebegao, odselio se u Srbiju. Isto tako i Hrvati su se često iseljavali u Slavoniju, ali je odatle bilo i snažnog doseljavanja.

Naseljavanju Srba po Posavini obično su prethodila stočarska kretanja. Naime, u Posavinu su dolazili na zimovište mnogi stočari iz planinskih oblasti na jugu i jugozapadu. Dolazili su, u prvom redu, stočari iz jugoistočnih srpskih krajeva, iz istočne Hercegovine i Polimlja, tzv. »Arnauti«. Pored njih, dolazili su i stočari od Travnika, Žepča, Zenice i Visokog u Bosni, koji dolaze delimično i sada, dok je dolaženje prvih prestalo ubrzo posle okupacije. Stočari iz Polimlja nisu se naseljavali (bar ne u znatnijem broju), ali su se u većem broju naseljavali stočari od Tešnja, odakle vode poreklo mnogi sadašnji rodovi u Posavini. Naročito je mnogo rodova poreklom iz Hercegovine i Crne Gore. Neki su se naselili kao stočari. Oni su onda bili kao mamac za svoje srodnike u matičnoj oblasti koji su im u toku gladnih godina dolazili »na prehranu«, pa tako mnogi i ostajali.

Planinci se nisu naseljavali slobodno i gde su hteli jer je u poslednje tursko vreme sva zemlja pripadala spahijama, odnosno čitluk-sahibijama. Ako bi se neki došljak naselio u šumi i iskrčio zemljište koje dotada nije bilo ničije, morao se je ipak potčiniti nekom »spahiji«. Sami pak begovi nagonili su ljude da uzimaju što više zemlje. Naseljavanju na već uređenom čitluku prethodili su pregovori sa vlasnikom begom: kmet bi se upoznao sa zemljom, a beg sa kmetovim stanjem u stoci i, ako se slože, beg bi onda naselio kmeta. Predak Kureševića u Crkvini došao je kao bogat stočar i dao je begu čemer dukata da bi mu dao za selište zemlju koju je on sam izabrao. Kmetovi su se uopšte mnogo seljakali s jednog mesta na drugo, tražeći bolje mesto ili boljeg spahiju.

Danas Posavina izgleda prenaseljena. Međutim, srazmerno je mali broj rodova koji su se jako razgranali u toku poslednje stotine godina. Tako, na primer, u Gornjoj Slatini bilo je 1937. oko 400 porodica, a svega je oko desetak rodova. U katoličkom selu Dubravama bilo je tada 150 kuća koje su se namnožile od prvobitnih trinaest. Sve kuće, odnosno sve porodice koje su zajedničkog porekla čine jednu »lozu«, »familiju« ili »krv«.

Predanja o poreklu se gube i remete, osobito pod uticajem škole. Mnogi su mi govorili, osobito u Crkvini, da su poreklom iz Galicije, Bojke ili Karpata. Neki mi u Crkvini rekoše da su to naučili od svog sveštenika pok. Cvijetina Lazarevića. Kako se pak predanja remete i postaju nesigurna, evo dva primera (a u daljim izlaganjima će ih biti još): U Miloševcu žive Drinići, koji su 1851. beleženi kao Drijenići. Kazivanje od strane deda da su sa Drine biće samo domišljanje. U istom selu je živio i umro neki Toma kalajdžija, kog su se 1951. još sećali stariji ljudi. Neki kazuju da je bio iz Hercegovine, a drugi da je bio iz

Livna i da je govorio »čudnovato«. Verujem da je on bio iz Čipulića kod Bugojna, gde je bilo kalajdžija cincarskog porekla koji su se rasuli po raznim mestima u Bosni. Inače, predanje o poreklu retko da idu dalje od deda.

Ne uzimajući u obzir stradanja od epidemija u daljoj prošlosti (18. i početak 19. veka), stanovništvo je mnogo stradalo od epidemije španske groznice 1918. i od tifusa 1945.

Stanovništvo Posavine stradalo je, bar donedavno, mnogo od malarije i tuberkuloze. Svakako da su te bolesti važan ako ne i glavni uzrok čestim izumiranjima rodova. U svakom selu u kom sam bio saznavao sam za po više rodova koji su iščezli u novije vreme. Primera radi navodim da sam u Miloševcu saznao za sledeće iščezle (neki su verovatno samo iselili) rodove: Borojevići, Andrići, Desančići, Dimitrići, Dragojlovići, Zarići, Jakovljevići, Jovići, Kapucinovići, Kojići, Lazići, Maličići, Mijailovići, Mikići, Mitrići, Nedići, Peltići, Predragovići, Prljajići, Reljići, Seizovići, Kneževići, Kovačevići, Kuzmanovići, Pavlovići, Sukanjići, Tubakovići, Dugonjići.

Opšte je kazivanje o tome kako su nekada ovde postojale velike šume i kako su sela i stanovništvo bili veoma retki. U šumama je bilo tako velikih hrastovih stabala da je trebalo 12 ljudi da ih obuhvati! Priča se da su »Kranjci« dolazili i u tim šumama sekli dugu (a to je moglo biti krajem prve polovine 19. veka). U srpskom groblju u Miloševcu sahranjena su dva stranca, od kojih je jedan bio takav »Kranjac«

A kako je nekada bila slaba naseljenost pokazuje ovo predanje:

Bili su Živko u Živkovom polju. Rado kod Radišine vode u Oraozi (Skugrić) i Novo na Novinom brdu u Tolisi. Posle došao Marijan. Najbliža »čaršija« Živku bila Gračanica i tamo je išao da nabavlja so. Jednom čuo u Gračanici kako Ciganče traži mleka od majke. »Nemam ja 77 krava kao Živko u Živkovom polju!« Kad je Živko došao kući, pitao ženu koliko ima krava. Rekla da ne zna. Prebrojali ih. Sedamdeset i sedam! A on onda odmah reši da se iseli, jer kad to zna Ciganka u Gračanici, znaće i eškije (hajduci, razbojnici) Turci, pa će ga opljačkati. I krenu noću, a ostave na vatri lonce s jelom. Već tu noć došli Turci, ali je on već bio odmakao. Potera ga stigne na obali Save, a on pregoni poslednje goveće. Reče im: »Kad ste vi rkali, ja sam zvrko«.

Miloševac. — Zna se da je u ovom selu morila kuga. Mrtvi su kopani na više mesta, gde bilo. Nekada je tu bila velika šuma. Praded Đorđa Jovanovića (74 god. u 1951) Jovan imao sina Prokopija i rekao mu jednom: »Sine, ako znadneš otjerati krmke u Prosječenik, oženiću te«. Prokopiju je tada bilo 30 godina. Prosječenik je bio šuma, a sada su tu kuće.

Crkva je bila prvobitno u mahali Mikićanima kod sadašnje željezničke stanice. Bila je pokrivena drvetom. Na crkvi je bio »komjen-kumjen« i ložena je vatra: uklonile bi se ikone, pa je bila kao kuća. Tako su zavaravali Turke kad naiđu u selo.

U selu je vrlo veliko i staro pravoslavno groblje. Ima mnogo starih nadgrobnihi krstova, ali datiranih ima samo iz 19. veka. Najstariji datirani spomenik je na grobu Spasenije, supruge Lazara Patkovića, koja je umrla 1813. (a rođena 1771). Iz 1826. je grob Komena (Komnjen) Muškića. Rod Muškića je u Kruškovu Polju. Iz 1833. je grob žene nekog je-

reja ili protojereja D...a. Iz 1842. je grob Trivuna Radića. Ti Radići su se doselili u Miloševac iz Porebrica, a daljim su poreklom iz nekog sela Miloševca kod Skoplja, odakle su došli u Porebrice krajem 18. veka (1937 govorili su: »pre 150 godina«).

Smatra se da su u selu najstariji Tadići i Simeunovići; poslednji su 1951. bili na putu da nestanu. Inače, Simeunovići (Đurdevdan) bili su došli poodavno iz Zelinje.

Jovanovići I (5 dom., Jovanjdan), nekada Petrovići, došli su odavna iz Starog Vlaha. — Jovanovići II (Đurdevdan), koje zovu i Bugarima, navodno su poreklom iz Bugarske. — Jovanovići — Slijepčevići (4 dom., Nikoljdan) poreklom su iz Magnojevića kod Bijeljine. — Lukići: predak im je došao iz Crkvine. — Takođe su poreklom iz Crkvine Đurići i Kureševići. — Galešići: ded im je došao iz Gnionice. — Trifkovići: bili su u Miloševcu već u vreme Husein-kapetana Gradašćevića. — Peranovići (2 dom., Nikoljdan) došli su iz Skugrića oko 1915. — Patak-Patkovići (Nikoljdan) stariji su rod u selu, ali nepoznatog porekla. Odavde su selili u Crkvinu (Peranovići), Slatinu i Gnionicu. — Drinići: po kazivanju dedovu, poreklom su od Drine, što može biti domišljanje zbog sličnosti prezimena. Jer, oni su 1851. pisani kao Drijenići.

Slatina. Tri su Slatine: Gornja, Srednja i Donja Slatina. Međutim, još ne tako davno to je bila samo jedna Slatina. Pošto su to srazmerno velika sela (oko 700 domaćinstava), a u njima kuće razredene, Slatine zauzimaju veliku površinu. Ipak, u ovim beleškama biće smatrana kao jedna celina, jedno naselje. Sela se dele na mahale, a ove na zaseoke.

Starijim rodovima se smatraju Vasiljevići s ogrankom Stajićima (6 dom., Jovanjdan), poreklom od Gacka u Hercegovini. Ded Vasiljevića imao je 36 zaprega konja, a imali su i 45 zgrada: udžera, ambara i dr. Podelili su se 1919, i 1951. bilo ih je oko 20 kuća. — Vuksani ili Vuksanovići, Babići, Jokići i Jankovići u G. Slatini, Kojići, Pavlovići i Đulumovići u Obudovcu i Popovići u Gradačcu su jedan rod (Jovanjdan). Vuksanovića samih bilo je 1937. preko 60 domaćinstava. Neki su mi govorili da su poreklom iz Like, a neki da su iz Crne Gore. U prilog prve verzije govori to što se u sanduku jedne babe Babića našla plitka muška crvena kapa, kakva se nosi u zapadnim krajevima. Kad su došli, Vuksani su bili zauzeli oko 1.000 dunuma (100 ha) zemlje. — Đurići (Đurdevdan) poreklom su od Nevesinja. — Milovanovići (Markovdan) u G. Slatini su poreklom iz Crne Gore. — Šljokići su takođe poreklom iz Crne Gore. — Gligorovići (Jovanjdan) došli su ispreko Bosne. — Bosići (Nikoljdan) prešli su iz Podnovlja (područje Vučjaka). — Vasići (1 dom.), došli su iz G. Tolise u Trebavi. — Crnjakovići i ogranak im Popovići (Jovanjdan) u D. Slatini su starinom iz Crne Gore i dovode se u vezu sa Crnojevićima. Stari su sveštenički rod i imali su kapelu (»čeliju«) u D. Slatini. — Jovanovići (Đurdevdan), stari sveštenički rod, poreklom su iz Vozuće odakle je pre više od sto godina prebegao pop Jevto sa pet sinova, od kojih su se dvojica docnije vratila u Vozuću. Jevtin sin Jovan nije se zapopio iako je učio, pa se stoga njegovi potomci zovu Jovanovići ili Đokovići. Kao Đokovića ima ih u Batkuši, a kao Jelisića u

Obudovcu. Ogranak koji je ostao u Vozućoj nosi prezime Ilinčići i slave Đurđić. — Marković (Nikoljdan): iz Hercegovine došli preci Marko i Marijan, najpre u Skugrić, a odatle u Slatinu, pa Marijan otišao iz Slatine u Brodac. Godine 1951. bilo je 14 dom. Markovića. — Radići (Arhandelovdan, 13 dom.): predak im Radoslav došao je iz Mrkušice kod Rače: bio je pop, pa prešao u Tursku da ne bi morao da primi uniju. Bili su najpre u Skipovcu, pa u Skugriću, i odatle ded prešao u D. Slatinu. Ogranci toga roda su Tošići u Skugriću i Mičići u Grebnicama. — Stojančevići u D. Slatini: otac im došao iz Crkvine u Tanasiće.

Hrvati Bošnjaci u Sr. Slatini su iz Hercegovine.

Crkvina. Uspomena na iseljavanje starijeg sloja Srba iz ovog sela u prekosavske krajeve očuvana je u predanju koje kaže da je crkva iz Crkvine »otišla« do Dalja. Rodovi u selu — Marjanovići i Tomaševići znaju da su bili odselili »preko«, gde im je jedan deo prešao na katoličku veru. Ti koji su se pokatoličili ostali su u okolini Vukovara, a oni koji su ostali u pravoslavlju vratili su se docnije u Bosnu. Za mnoge rodove koji su živeli u selu 1851. već se 1951. ništa nije znalo.

Živo je predanje da se selo nekada zvalo Vrljika. Naišle poplave, otkrile nekakav temelj kod groblja i otada se selo prozvalo Crkvina. A drugi kazuju kako se neka crkva bila »doselila«, došla rekom Bosnom, i to u groblje, ali pošto su Ciganke na nju vešale prljavo rublje, ona je pobjegla u Slatinu u Slavoniju, pa je i sad tamo. Na njoj se, tobože, poznaje dokle je gazila Savu: to ne može nikako da se zakreči. Drugi kažu da je otišla u Dalj, što je svakako uspomena na neko iseljavanje odavde (zna se kako je neki sveštenik Simo iz Crkvine umro u Dalju).

Nekada je oko Crkvine bila tako velika šuma da je na hrastovima bio obeležen put u Gradačac.

Selo je teško stradalo u ratu 1941—1945. Pored manjih stradanja, 5. i 8. januara 1945. pobijena su u selu 93 lica, muška i ženska, i popaljeno 45 kuća i zgrada. Od tifusa je stradalo oko 500.

Maslići i Mitrovići (oko 18 k., Sv. Simeon Bogoprimec) došli su iz Žeravca kod Dervente: doselio im se ovamo ded. Daljom starinom su »nekud otud od Vareša, od Mostara«. Ima ih još u Žeravcu. Od tog roda su Petrovići u selu i Isajlovići u Skugriću. Ranije su se zvali Miladinovići, i 1851. bila je u selu samo 1 kuća Miladinovića. — Ristići (3 k., Nikoljdan) došli su od Tešnja. — Petrovići su došli iz Gnionice na levoj strani Bosne, gde im je jedan ogranak prešao na islam i u Odžaku su imali doskora rođake Muslimane. — Simići (1 k.) došli su iz Zeline. — Lujčići su došli iz Miloševca. — Dvoji su Burići u selu. Jedni Burići su Lukići (4 dom., »Sv. Trivo«), čiji je ded, poreklom od Lukića u Miloševcu, došao u prave Buriće, koji su izumrli. — Drugi Burići slave Sv. Simeuna, a poreklo im je nepoznato. — Grbići (3 dom., Nikoljdan) starinom su iz Like. — Vukovići (10 dom., Đurđevdan) starinom su iz Crne Gore. — Sarići (2 dom.) došli su iz Bukove Grede kod Brčkog. — Ružići (8 dom., Jovanjdan) starinom su iz Gnionice u Vučjaku, gde ih još ima. — Marjanovići su bili u Garevcu, hrvatskom selu, pa su odatle pobjegli u Crkvinu (navodno oko 1820. god.). — Dujkovići, ranije Petrovići: ded Dujko je došao iz Dubice preko Bosne u najam kod St. Stankovića, pa se oženio njegovom sestrom i ovde ostao. — Dujići (2 dom., Simeunjdan): »familija« je

došla iz »brda«. Ogranak su Mijačića, kojih ima u Novom Gradu i Strukama. — Lešići su došli iz Novog Grada. — Bogdanovići su takođe iz Novog Grada. — Milić je došao iz Hercegovine 1846. — U G. Slatini žive Stankovići — Cincini.

Bosanski Šamac. Varošica je skorašnjeg postanka. Pre dolaska muslimanskih iseljenika iz gradova u Srbiji (1863) u Bos. Šamcu su bile samo turska carinarnica i dve kuće pravoslavnih Srba. Tu je bio i prelaz preko Save »nagonicom«. Od Srba bili su tu Todor Gavrić i Risto Kovačević. Kad su inženjeri, koji su bili Francuzi, delili zemljište naseljenicima, ostavili su jedno zemljište Gavriću i Kovačeviću, rekavši da im to ostavljaju za crkvu. Oni su se nećkali da prime i govorili da im ne treba, pošto ih je malo. »Trebaće vam. Ovo je skela: biće važno mesto«, rekli su im ti inženjeri. Njih dvojica nisu na to mnogo polagali, pa nisu tražili ni tapiju, te je posle džamijski vakuf prisvojio to zemljište, ali je docnije vraćeno crkvenoj opštini po nagodbi: crkvena opština je kupila ćilim za džamiju.

U Bos. Šamcu su se naselile mnoge muslimanske izbeglice iz Užica, Sokola, Šapca i Beograda. Preci Izetbegovića (Jakića) bili su iz Beograda i priča se da su imali tapiju na Adu Ciganliju. Sultan Azis podigao je džamiju u Bos. Šamcu, koji se u tursko vreme po njemu i zvao Azizije.

Brzo su se u Šamcu počeli naseljavati i drugi pravoslavni, a posle okupacije (1878) i katolici. Još 1863. došli su iz Tešnja Đurići, ranije zvani Ilići, Patkovići, Lišćići (Stjepanjdani), a 1864. bio je došao Petar Dimitrijević »Arnaut« iz Sjenice, a rodom iz Velesa. — Mihailovići (1 k., Đurdevdan) došli su pre 30 godina iz Zvornika, a starinom su iz Novog Pazara. — Ristići su poreklom iz Raške (Sandžaka). — Dujčići ili Damjanovići (3 k., Simunjdani) došli su iz sela Dubice, a dedovi su im bili iz sela Crkvine. — Vujičići (1 k., Lazarevdan) takođe su iz okoline, i vrlo su stari doseljenici, jer vele da su tu bili »od postanja svijeta«.

Pravoslavni Srbi iz Bos. Šamca u prvo vreme išli su u crkvu u Crkvini i groblje im je bilo u Škariću.

Tišina. Nekada je na mestu ovoga sela bila šuma i trnjak. Kad su došli preci Gligorijevića, letovali su pod nekim kruškama u Trnjaku, koje su stajale još i 1951. Selo je teško stradalo u prošlom ratu: što pobijeno od strane ustaša, što pomrlo po logorima — oko 80 odraslih Srba i dece.

Duvnjaci, Hrvati, poreklom su iz Duvna. — Srbi: **Pupčevići** (7 k.) starinom su iz Crnjelove kod Bijeljine, odakle su došli između 1851. i 1858. Ima ih i u Brčkom kao Stefanovića, kako su se ranije svi prezivali. — **Tovirci** (Simeunjdani) starinom su Jovanovići iz sela Tovire u Trebavi. Ogranak su im Božići. — **Pejići** su došli iz Brvnika. — **Čelikovići** su takođe došli iz Brvnika. — **Arsenići** (Ilindani) možda su poreklom iz Paležnice. — **Babići** su poreklom od Vuksanovića u Slatini.

Čović-polje. Stari popovski rod **Popovići** su poreklom iz Hercegovine.

Domaljevac. Katolici **Iljazovići** su došli iz Nikinaca u Sremu i arbanškog su porekla. — **Mijići** i neki drugi rodovi su došli iz Gundinovaca u Slavoniji.

Inače, u Domaljevcu, Tolisi, D. Mahali, Oštroj Luci i Kostrču ima danas rodova po poreklu šokačkih i bunjevačkih koji su prešli u Bosnu u vreme Rakocijeve bune.

Kostrč. Nikići, katolici, znaju da su nekada živeli na levoj strani Dunava, dakle u Bačkoj. Kad su odatle bežali, sahranili su jednu devojku na Dunavu.

Dubrave. Praded Hrvata Hrgavčića (6 k.) i Šljivića (10 k.) izbegao je iz Rame zbog nasilja. Staro prezime im je svima Šljivići. — Tulumovići i Krajnovići, jedan rod, starinom su iz Busovače.

Bijela. Pravoslavni Bojići i Maksimovići (8 k., Ilindan) starinom su iz Hercegovine. — Katolici Mendeši (20 k.) nepoznatog su porekla.

U varošici Bijeloj većinom su rodovi cincarskog porekla. O njima sam pisao opširno u radu: Cincari u Bosni.

Žabari. Vidakovići (2 k., Sv. Luka): otkako su u Žabarima, nema (1937 god.) ni 70 godina, a došli su iz Obudovca, gde ih još ima. U svemu ih ima po selima od Žabara do Šamca oko 30 kuća. Njihovi stari su bili nekada kod Papraće i odatle krenuli ka Smolućoj i dalje na sever. — I Mihailovići su došli u Zabare iz Smoluće.

Vidovice. God. 1961. bilo je u selu oko 400 domaćinstava, sve hrvatskih, a nekada je i tu bila velika pustinja. Znatan deo rodova u selu vodi poreklo od preseljenika iz D. Tolise. Jedan kraj u ovom selu, kao i u D. Tolisi, prozvan je nedavno Albanija zato što su mu stanovnici, tobože, zaostali iza ostalih (D. Tolisa), ili zato što vole da se tuku (Vidovice).

Najjači rod u selu bili su Maršići — Perići s oko 35 domaćinstava. Posle njih su Mikići s oko 30 dom. Tunjo, prapraded pok. Tunje Mikića (r. 1855), doselio se iz Kostrča. Bila su ih u Kostrču četiri brata. Jedan je tu ostao i od njega su tamošnji Kneževići, drugi je došao u Vidovice i od njega su Mikići, treći je otišao u Jenjić, a četvrti u D. Mahalu, gde su njegovi potomci Čikići-Martinovići. Mikići u Vidovicama se zovu i Krajišnikovići: ded Tunja je prodavao junce u Dubici Turcima Krajišnicima; on je ovde kupovao »čokolad« (»čokle« je krzljivo tele, ni tele ni june), pa bi ih oterao po 50 i prodao Krajišnicima.

Zasavica je hrvatsko selo. U njemu je 1951. bilo 89 hrvatskih domaćinstava. Bila su i 3 srpska. To su bili Stefanovići, potomci (praunuci) popa Jaćima Stefanovića iz Crkvine, poznatog vode u pobuni 1858.

Batkuša. Neki stari Vlah priča o Batkušanima da je lično zapamtio da je u Batkuši bilo šest (a u Oštroj Luci 12) kuća kad je on po šumama pravio čanke.

Vidici — Vidakovići su od roda Vidakovića u D. Žabarima. — Avramovići su bili u Orašju. Oni su od roda od kog je bio prota St. Avramović, jedan od vođa pobune 1858. Godine 1862, kad je trebalo naseliti izbeglice Muslimane iz Srbije, Turci ise le Avramoviće iz Orašja i jedan dođe u Batkušu. Njegovi sinovi, pošto ih je isterao beg sa čitluka, hodali su po najmu. Jedan je ostao u Batkuši (otišao »curi u kuću« u Božiće), drugi je otišao u G. Slatinu, a treći negde ka Brčkom. — Đokovići su poreklom od Jovanovića u Slatini. — Ganićevići su dose-

ljeni od Skipovca. — Jekići su došli iz Skipovca posle 1851. — U selu su trojakog porekla Lazići: Lazići-Adžići (9 dom., Nikoljdan), Lazići (4 dom., Đurdevdan) i Lazići (2 dom., Nikoljdan), koji su imali ogranak Vidiće. Starije prezime tih izumrlih Vidića bilo je Arnautovići.

Škarić je malo selo (god. 1953. bilo je 67 dom.). Nekada je bio veće naselje, pa mu je hatar smanjen kad je osnovan Bos. Šamac (1862), a nešto je sužen i u korist Hasića. U okolini ima na više mesta rodova s prezimenom Škarić.

Pravoslavno groblje u selu je prilično staro.

Bogdanovići su se ranije prezivali Popovići. Okolina smatra da su ciganskog porekla (što je često kazivanje u severoistočnoj Bosni za starije rodove). — Damjanovići, ranije zvani i Karinovići (tj. Kaurinovići), jer im je predak Damjan bio iz »preka« i stoga prozvan Damjan Kaurin. On je bio kalemara (trgovac stokom), a gonići su mu bili Kamenice i Erletići. — Erletići: smatraju da su Hercegovci po poreklu.

Pisari. Dva su glavna roda u selu: Pisari (Pisarevići) i Kureševići. Pisari su danas zajedničko prezime tri razna roda, od kojih su se dva nekada zvala Savkovići i Marići. Predak Marića (Jovanjdan) doseljen je iz Dubice ispreko Bosne. Oni koji su Savkovići slave Nikoljdan. Treći slave Đurdevdan. Po nekima, oni su poreklom iz Bos. krajine, i to od manastira Gomionice, a po drugima — iz Hercegovine. Predak je bio pismen i bio je pisar kod begova Hasića. — Kureševići (Nikoljdan) veliki su i razgranat rod, i već se uzimaju među sobom. Preci su došli od Bušletića sa stokom kao imućni ljudi, pa se ovde ukmetili. — Delići su poreklom takode iz Bušletića. — Mišići su došli iz Crkvine. — Mijanići (Đurdevdan), kao i Dušanići iz Crkvine, starinom su Karamani.

Hasić. Selo se prozvalo po begovima Hasićima, kojima je pripadalo. Prvi su se u selu naselili Evići, Mišići (ranije Barišići) i Dragićevići (ranije Čalivi), svi Hrvati. Eviće okolina smatra da su ciganskog porekla.

Grebnice. Grebnice su mešovito — srpsko i hrvatsko — selo. Selo je prozvano po nekom starom groblju koje sada smatraju rimskim. Sada je tu seosko katoličko groblje. Neko staro groblje je bilo u zaseoku Baziku (prozvanom po »bazi« ili »bazovini«, zovi).

Hrvati: — Lukači: preci su im došli iz »prijeka« (iz Slovenije) na Duge Njive kod Balegovca (okolina Dervente), pa odatle neki su doselili u Grebnice. — Tuzlaci su starinom od Tuzle, odakle su došla tri brata. — Abramovići su poreklom iz okoline Slav. Broda, odakle im je došao dedov ded. — Špionjaci i Puškarići su starinom Puškarići iz Tramošnice. — Cuculjići: predak im je došao iz Slavonije, bežeći od službe u vojsci.

Srbi: — Vidaci su, navodno, najstariji rod među Srbima. Došli su ovamo iz Obudovca, a odavde su selili u Žabare. Ima ih još u Obudovcu i Batkuši. Iako su među sobom veoma udaljen rod, Vidakovići iz ta četiri sela ne uzimaju se među sobom (1951). — Čelikovići su prešli iz Brvnika. — Mićići, kojih ima i u Slatini i Skugriću, poreklom su iz Mrkušice kod Gaboša (Slavonija), odakle su preci došli radi dobre

zemlje i mogućnosti ribolova. — **Stefanovići** su od Stefanovića u Lončarima. — **Žarići** su od Žarića u Kožuhamu (Trebava).

Kruškovo polje. Tu su nekada bile velike šume i bare. Bile su i velike stoletne kruške, i po njima se, veruju, prozvalo selo. Jedno mesto u selu se zove **Kulište**. Priča se da je tu bila varoš, jer se iskopavaju gvozdene cevi, tesano kamenje, itd. To je naselje izgorelo kad su »Mađžari« vodili borbu s nekim. Za vreme poslednjeg rata selo je mnogo stradalo od tifusa, a pobijena su 73 lica.

Po predanju, prvi su se bili naselili **Andelići**, pre 200 godina (pisano 1951), koji su već izumrli. Predak im je bio načinio kuću na zemljištu koje je »zaokolio«, oko 200 dunuma (20 ha). Taj Andelić Gavro (ili neki njegov potomak), koji je bio »carski knez« u selu, nikako se nije slagao sa begom i begovim knezom Stankom Ignjatovićem. Taj Stanko je bio begov knez 50 godina. — **Simići** (Nikoljdan), velik rod, poreklom su iz »brda«; oni su poreklom od Lazića u Koprivni (Trebava). Beg ih je prozvaio Šimunovićima, pa su ih i docnije (1951) mnogi tako zvali. Zajedničkog porekla su s njima Vidići u Miloševcu. Ima ih iseljenih u Bos. Šamcu, Banjoj Luci, Bjelovaru, Srbiji i dr. — **Todorovići** I (1 dom., Jovanjdan): otac im je došao kao najamnik iz Ozrena i ovde ostao.

Brvnik. Kroz selo teče potok Brvnik, koji se nekada, kako misle u selu, zvao Brvna. Na njemu je bio mlin i govorilo se: »Na Brvnima melje mlin«. Poznaje se gde je bio taj mlin. Bio je u selu (1851) rod Varadina, na koje podseća Varadinova čuprija.

Pejići (Jovanjdan) skoro su došli od Orašja.

Bok. Bok je hrvatsko selo. U selu ima rod **Neretljaci**.

NASELJA

Sela u Posavini su velika: ima ih i sa 300—400 kuća. Mada je rav-nica, naselja su razbijenog ili razređenog tipa. Oko pojedinih kuća su redovno veliki voćnjaci i vrtovi. Stoga pojedina sela zahvataju velike površine, ne uzimajući u obzir njive. Tako, na primer, Gornja Slatina, koja ima 379 kuća (1953 g.), veoma je razbacano i prostrano naselje, koje je u pravcu I-Z, a tako isto i u pravcu S-J dugačko oko 8 km. Isti je slučaj i sa Donjom i Srednjom Slatinom, a prvobitno je to sve bilo jedno naselje.

Dok su u tursko vreme kuće građene dalje od puteva, u novije vreme već su česte kuće kraj puteva, gde se naseljavaju obično oni koji se tek odele.

Budžak je kraj sela, zabačeni kraj, zabačeni zaselak. Prvobitne kuće bile su od drveta, od brvana. Posle su se pojavile i kuće od »šcpera« ili od »naloga«. **Šeper** je kad se jednostavno oko pobodenih soha oplete pruće, pa se oblepi blatom, a **nalog** je kad se motke slažu u žlebove (»šipila«) u vertikalnim stubovima, pa se onda oblepe. Bilo je, ranije i brvnara i polubrvnara. Kod polubrvnara »kuća« je bila od brvana, a soba od »šepera«.

Kad sam 1951. bio u Grebnicama, stariji ljudi su mi kazivali da su nekada u Posavini bile kuće u kojima je bila samo jedna prostorija, tj. da su bile jednoodeljne kuće. Nije bilo sobe. Sva čeljad su spavala oko

ognjišta. Ako je u toj prostoriji bilo kakve pregrade, to je bila smočnica ili kut, što u novije vreme zovu špajz (nem.), ali neki i dalje zovu kut. Retko je uz koju kuću bio baškalk, jednodieljna zgradica koja je takođe služila za spavanje.

Zbog poplava i podvodnog zemljišta kuće se u Posavini odižu od površine zemljišta na kome su. To se postizalo i postiže na razne načine. Jedan način je bio da se kuće, odnosno njihovi temelji oslanjaju na debele panjeve. Ili: da se oslanjaju na »valjuge« od hrasta. Neko je prostor između »valjuga« ispod kuće zasipao zemljom. A bilo je kuća koje su bile jednostavno na debelim sohamama (»sova«) pobijenim u zemlju. Sve su to, dakle, bile sojenice. U novije vreme mesto panjeva i soha postavi se nekoliko stubova — prema veličini kuće — od cigle, a u najnovije vreme od betona, pošto on najmanje propušta vlagu, pa se na te stubove oslone temelji.

Ima i toga da se kuće odižu na taj način da se grade na veštačkom brešćiću; to se u Posavini zove kućevni nasip (aterrados, mound). Tako rade radi uštede građevinskog materijala, jer za zemlju nema nikakvih izdataka.

Ranije su na kućama redovno bila po dvojna vrata, velika i mala, na dužim stranama, jedna prema drugima, tako da se moglo lakše pobeći ako na jedna vrata naiđe neželjen gost; ude li u kuću subaša, domaćin pobjegne na druga vrata, a ako je u kući ženska, ona dohvati obrambenu da se eventualno brani. (»Aga, ne idi ovamo, ja ću obrambicom!«). I 1951. bila je još poneka kuća sa dvojna vrata.

Nije u kućama bilo tavana, nego su sa »brvana visili skutevi slanine«. Kuće su pokrивane rogozinom ili slamom dok su bile jednodieljne. Posle su pokrивane daskom i, prema kazivanju starijih ljudi, izgleda da je daska preovladivala do oko 1900, a otada crep.

Na krovu je bio komjen-kumjen kroz koji je izlazio dim. I 1951. vidao sam poneku kuću u Miloševcu s kominom na krovu. Mesto kreča, ranije je za belenje zidova upotrebljavana bela zemlja.

Kazivali su mi (u Kruškovu Polju) da su nekada krovovi bili samo na jednu strehu, »pološke«. Ako je u koga bio krov od crepa na »pet šljemenaca« (četiri strehe), to se smatralo kao veliko bogatstvo. Takvi su krovovi počeli da se prave još za turskog vremena, oko 1860. Prvobitno je bio samo ravni crep, polukružno zasečen na jednom kraju.

Sada su posvuda u Posavini male kućice, najbolji vidni znak velikog osiromašnja i deobe zadruga, što je zahvatilo već uveliko ovaj kraj. Vidao sam kuće koje su pokrивale tek oko 2 1/2 X 4 m površine, a u tako malim kućama su sobe tolike da se čovek jedva može ispružiti.

Najznačajnija odlika i savremenih kuća i drugih zgrada u Bos. posavini je da su to, u stvari, sojenice: gotovo u svih kuća pod je izdignut od zemlje bar za 10—50 cm. Kao podupirači sada služe stubovi od kamena, cigle ili betona. U mnogim kućama je taj prostor ispod poda ograđen sa strane te služi za zatvaranje kokošaka i sl. Vidao sam zgrade sa podlogama od velikih trupaca. Sadašnje kuće su od čerpiča i od cigle (Riegelwand). Kuća ima obično samo dva odeljenja: »kuću« i sobu. Retke su (1937) seoske kuće sa dve sobe. Kuće su pokrивene crepom, retko gde daskom, a na zgradama su se 1937. mogli videti i krovovi od slame.

Pored ravnog, potkovičastog crepa, u novije vreme se upotrebljava i tzv. falcovani crep.

Kad su 1862. u Bos. Šamcu naseljene muslimanske izbeglice iz gradova u Srbiji, vlast je za njih sagradila kuće na panjevima. Te kuće su bile od šepera i pokrivene daskom. Poslednja kuća takvog tipa je srušena oko 1900.

Po selima u okolini Bos. Šamca ima kuća koje su poput kuća u Slavoniji: dugačke su, bokom okrenute ulici, imaju samo jedna ulazna vrata, a krov im je na dve vode. A grade se sada i kuće potpuno po ugledu na savremene male gradske kuće za jednu porodicu. Dok su u Kostrču i Vidovicama starije kuće dužinom bile okrenute popreko prema ulici, novije kuće su dužinom uporedo s ulicom.

PRIVREDA I TEHNOLOGIJA

Bosanska posavina se smatra da je bogat kraj; za brdane i planince na jugu ona to zaista i jeste s obzirom na veću proizvodnju žita. U Posavini ima, doduše, naprednih sela i imućnih domaćinstava, ali je to ujedno i kraj sa srazmerno mnogo sirotinje i bede. Posavina nije ono što je mogla i trebala da bude. Razloga tome ima više. Još uvek su velike površine zemljišta izložene čestim poplavama Save i njenih pritoka, a znatne površine su i sada pod močvarama i barama. Uklanjanjem tih smetnji povećala bi se površina obradive zemlje i osigurala žetva od poplava. Zatim, u okolini Bos. Šamca su znatne površine bile neplodne zemlje. Najveće pak zlo u godinama između dva svetska rata svakako je bila niska cena poljoprivrednih proizvoda, stalno, u toku decenije, što je otežavalo normalan život i rad na unapređenju poljoprivrede.

Osnovu agrarne privrede u Posavini danas čine zemljoradnja: kukuruz i šljiva su glavni proizvodi. Međutim, nije uvek bilo tako. U prvom redu, zbog toga što su seljaci bili čifčije, pretežno su se bavili stočarstvom, a kao stočari su se i naseljavali; bilo je u obilju. površina podesnih za ispašu i stoka je u tursko vreme, pa i docnije, bila proizvod koji se mogao dobro unovčiti, a od stoke nije obavezno davano ništa čitluk-sahibijama.

Ni ranije nisu držane ovce u većem broju, jer je zemljište podvodno, pa ovce stradaju od metilja. Držane su u manjem broju, tek radi vune i radi mesa o ritualnim gozbama. Uz pomoć distola, sredstva protiv metilja, održava se i sada gajenje ovaca, i mnoga kuća drži bar po jednu ovcu da bi imala svoje vune za čarape.

Ranije su držali poglavito goveda, konje i svinje. Pojedina domaćinstva su muzla i po 50—60 krava, a držala i do 180 goveda; bilo je obično da jedno domaćinstvo ima 30 goveda. Mleko je korišćeno u ishrani, a goveda su i prodavana, naročito volovi. Vola bi držali da radi 12 godina, onda bi ga uhranili, pa prodali. Do oko 1910. bilo je i bivola; više ih u Posavini nema. Ranije se stoka slabo hranila: veći deo godine provodila je na pašnjacima, a zimi je hranjena senom. Detelina je uvedena tek u novije vreme; inače, više nema dobrog sena kao nekada.

Ispaše u društvenoj svojini (ranije: erarnoj) zovu u t v a j (nem. Hutweide).

Dok nije bila tolika naseljenost kao sada, dok je bilo više slobodne ili nedovoljno iskorišćene zemlje, bilo je stanova i stanara, kao i kolibara, ali su ti nazivi upotrebljavani i kao sinonimi.

Domaćinstva koja su imala mnogo zemlje i stoke, stoku su držala preko zime u lugu ili polju izvan sela, jer je polje bilo daleko, pa je zimi bilo teško svakog dana dolaziti kući sa stokom. U Miloševcu je polje bilo daleko oko 3—5 km od sela, dok je letnja paša bila udaljena samo oko 1 km. U polju bi se podigao stan, zgrada za stanovanje, zatim i potrebne zgrade za stoku; na stanu je onda stalno boravio jedan član zadruge sa svojom porodicom i starao se o govedima, konjima i krmcima. On bi prihod od stoke slao kući u selo, a otuda dobivao druge namirnice (brašno i dr.). Stanar je gajio i kokoši, ćurke, guske i patke. Tako su radili Sailovići, Davidovići, Udragovići, Milinkovići, Tadići. (Stanarima su nazivani i ljudi koji drže nečiju zemlju napola i tamo stanuju u kući sopstvenika imanja.)

U Crkvini su to bile kolibe: u crkvinim Lugovima je bilo 16 koliba, gde je držana stoka, a uz tu stoku bio je poneko iz zadruge.

Dok su bile čitluk-sahibije (begovi), ako je seljak-čifčija imao više zemlje, morao je mnogo da daje begu na ime trećine. Da bi to izbegli, neki su napuštali kuće u selu, pa bi sa nešto stoke otišli u šumu. Prihvatili bi zemlje tek toliko koliko im je potrebno da proizvedu potrebnu količinu hrane za godinu dana i »plodili bi stoku«. Pošto su stvarno živeli od stoke, nisu bili obavezni ni na kakvo davanje. To su u Miloševcu (i D. Slatini) bili kolibari. Od tih kolibara su se regrutovali »eškije« (hajduci) i borci u pobuni 1858.

Od mleka su spravljali sir, kajmak i maslo. Mleko i sir su trošili u kući. Ako je bilo viška sira, prodavan je u jesen. Malo je upotrebljavano maslo u domaćoj ishrani; trošili su svinjsku mast. Ono je prodavano, pa je Posavina uveliko snabdevala maslom i Sarajevo: muslimansko gradsko stanovništvo je bilo glavni potrošač masla. »Čup masla« bio je i glavna vrsta mita Muslimanima na vlasti i vrsta dara kojim će se odobrovoljiti beg.

Najviše je pravljen tzv. »kiseli sir« od ukiseljenog nevarenog mleka s kog je bio skinut kajmak, pa je zato taj sir bio »postan«. Taj sir bi stavljali u kačice, dobro ga izgnječili i zalili surutkom, pa tako ostavljali za zimu. A bilo je i da se pravi »suvi sir«: manje grude sira sušili bi u situ na dimu. Maslo je meteno takođe iz nevarenog kiselog mleka.

Pojedina domaćinstva su držala i ergele konja: po 12—60; konji su takođe u znatnom broju prodavani i izvoženi.

I krmci su držani u velikom broju: po 70—120 glava. Žirili su ih po šumama, pa ih prodavali. Bos. Šamac je bio postao znatno izvozno mesto za krmke. I sada svaka kuća drži po koje krme, ali se krmci hrane samo delimično pašom, a više kukuruzom, bundevama i dr.

Nekada su i u Bos. posavinu dolazili sa stokom na zimovanje stočari iz jugoistočnih krajeva, tzv. »Arnauti«, kao i iz Hercegovine, a i sada (1951) dolaze »ovčari« od Travnika. U aprilu 1951. susreo sam jednu takvu grupu muslimanskih stočara koji su zimovali kod Brčkog i vraćali se u svoj kraj. Za put s ovcima do Travnika trebalo im je 10—12 dana.

Iz Posavine se uveliko izvozi pernata živina, u prvom redu kokoši i jaja. U selima pored vodâ drže se i mnoge guske.

Pčelarstvo nije naročito razvijeno. Čelac je jedna košnica.

Od osobitog interesa je da su u Bosansku posavinu doterivane svinje iz Dalmacije u žir. Jedan od tih koji je dolazio od Vrlike na Cetini da ovde žiri svinje umro je i sahranjen u srpskom groblju u Miloševcu.

Pošto je zemlja bila »begovska«, malo se oralo i sejalo, tek toliko da dotekne za domaću potrebu, za prehranu svoje čeljadi. Ukoliko je bilo viška, prodavan je seljacima iz brdskih i planinskih sela na jugu.

Danas je u Posavini glavni usev kukuruz, dok u manjoj meri se seje pšenica. Ni ranije nije mnogo sejana pšenica. Priča se u Slatini kako je Đurica Pisar, bogat čovek, koji je živio u prošlom (devetnaestom) veku, sejao pšenice nešto više nego ostali i ubrao bi do 20 osmaka (5 metričkih centi), pa bi od te pšenice davao svetu za krsni kolač (»krsnicu«) i za česnicu. Bogati Ignjatovići u Kruškovom Polju sejali su 14 osmaka (350 kg) pšenice. Tada je zemlja slabo obradivana i malo je »plaćala«: orano je drvenim plugom i pšenica je davala prinos 10:1, a sada 30:1. Orali su i sejali tek početkom maja, posle Đurdevdana (6 maja), a do tada je stoka slobodno pasla po polju.

U novije vreme su uvedene kulture soje, suncokreta i uljane repice, čiji rod otkupljuju obližnje fabrike ulja. A u D. Mahali i D. Tolisi gaji se u većoj meri i duvan.

Têg se kaže za njivu (»têg bio uzoran«).

Ipak, Posavina je znatno odmakla ispred susednih bosanskih krajeva u pogledu obrade zemlje. O ralu se samo priča, a ne znaju kako se izgledalo; jedan starac u Grebnicama mi je opisivao »ralo«, a u stvari, opisivao je drveni plug. Uz takav plug išla su trojica: jedan je terao volove, drugi držao krčalo (»krčalaš«), a treći »plužio«. U Crkvini su mi pričali o vejanju žita lopatom kao o nečem veoma davnom. U Grebnicama sam slušao kako je najpre bio u upotrebi gvozdeni kovački plug zvan »vidak«; verovatno ga je tu prvi uveo neki od Vidaka iz sela. Inače se u Posavini već od pre nekoliko decenija upotrebljavaju uveliko gvozdeni plugovi, sejačice, trijeri, vršalice i druge poljoprivredne sprave.

Godine 1951. bila je u Posavini velika oskudica, kakva se nije pamtila. Jer, mnoga sela u Posavini su pri brdima, a Posavina je u stvari, u ekonomskoj simbiozi sa podgorinom Trebave i Majevice (gde su se u privredi isticali krmci i šljive), pa se govorilo u Posavini: »Rode bregovi ili dôle« i »Ako bregovi izdaju, dolovi rode«.

Nekada su u Posavinu dolazili ljudi iz planinskih krajeva pa i iz Hercegovine i Crne Gore da ovde traže žita i teraju ga na konjima, pa je to bilo povod da su se preci nekih rodova i naselili u Posavini.

Nekada je rublje u ovom kraju krojeno od lana i konoplje, a bilo je i toga da su i gornji haljeci krojeni od lanenog i konopljanog platna, pa su lan i konoplja mnogo gajeni. Ali, od starine je kod Srba više gajena konoplja nego lan, a kod Hrvata — obrnuto. Muškarci uzoru zemljište i poseju lan i konoplju, a ostalo je ženski posao; ima toga da muškarci pomažu prilikom tucanja.

Stabljike lana i konoplje se najpre isprebijaju u drvenoj stupi (na kojoj je više žlebova i zubaca), pa se na trlici skida pozder, a posle se vlakno uređuje na grebenima.

Voćarstvo je u ovom kraju veoma važan izvor prihoda i hrane. U prvom redu se gaje šljive, pa jabuke i kruške. Od šljiva se pravi rakija, zatim pekmez. Rakija se troši u samom predelu u velikim količinama, ali se i izvozi. Pekmez je, uglavnom, za domaću upotrebu. I u ovom kraju se dešavalo da šljive toliko rode da ne bi imali dovoljno sudova da ih u njih sasipaju, pa su kopali rupe u zemlji i u njih bacali šljive u kom (za rakiju). Za vreme Turaka šljive su sušili u manjoj meri; tek docnije razvilo se u velikoj meri sušenje i izvoz šljiva, uglavnom, preko Brčkog. Šljive se suše u naročitim pušnicama koje imaju mnoga domaćinstva.

Manje količine jabuka i krušaka se suše. Od jabuka i krušaka kuvaju pekmez, a od jabuka prave i sirće. I za jedno i za drugo potrebno je prethodno zdrobiti kruške i jabuke i iscediti sok. Tome služe dve naročite sprave: stupa i žecika (drugde zvana torkula).

Uslovi za lov su povoljni, i mnogi muškarci love; žene vole ribolov. Od divljači ima mnogo zečeva, raznih ptica, a osobito divljih pataka, zatim ima štetočina, kao što je tvorić. Nekada su se seljaci mnogo bavili lovom zečeva pomoću hrtova. Tvorići se love pomoću malih pasa zvanih ćuk i mindać. Divlje patke se love i u zamke načinjene od dlaka iz konjskog repa. Sada se lovi poglavito puškom.

Ribe ima u obilju ne samo u rekama Bosni i Savi, nego je ima i po barama. Ribolov na rekama davan je ranije u zakup. Prvi zakupci ribolova na Savi, Bosni i barama u bivšem gradačkom srezu bili su profesionalni ribari Nemci iz Apatina; godišnji zakup je tada iznosio 300 forinti.

Jedan trgovac iz B. Šamca, koji je posle zakupljivao ribolov, uzimao je na rad »alase« iz Beograda i Šapca, a alat dobavljaao iz Apatina. Jednog Nemca iz Apatina uzeo je bio za majstora na tikvari. On je držao taj zakup punih 20 godina. Ribu je slao na prodaju u Modriču i Gradačac, a krupniju u Peštu.

Kao bolje vrste ribe smatraju se »čiga« (kečiga), šaran, som, smud ili »al-baluk« (turski), zatim tōk, riba slična moruni. Jedanput je uhvaćena i moruna. Priča se kako je neki paša koji je voleo jegulju bio dao da se prenesu dva tovara jegulja iz Neretve u Bosnu, pa su verovatno od tih bile neke jegulje što su ih bili ulovili šamački ribari. Za ribolov je potrebno imati dozvolu, ali mnogi love ilegalno. Profesionalnog ribara zovu fišer (nem.). Bilo je i na selu kuća koje su živlele od ribolova, kao npr. Vidakovići u Grebnicama.

Bacanj je košara bez dna za lov ribe na plićacima, osobito u barama. Prethodno se zamuti voda, pa se bacnjem poklapa i onda rukama vadi riba koja se poklopi. Tako love muškarci. Žene love sâk-om; to je mala pravougaona pređa sa štapovima na užim stranama. Žene ili deca ga vuku po vodi, držeći za štapove.

Muškarci love i ostima sa tri zupca. Zovu ih bodva.

Udičit znači loviti ribu udicom.

Stari varoški Srbi u Modriči jeli su puževe i odranije. Prvobitno po srpskim selima oko Modriče nisu skupljali puževe i nipošto ih nisu jeli, što su Hrvati činili (Dobrinja). U novije vreme jedenje puževa i kod Srba se veoma rasprostrlo. U Crkvini su ih deca i nešto ranije jela

pečene na ražnjiću, a u Kruškovu Polju su počeli i odrasli da ih jedu 1951.

Jedno selo kraj Obudovca, bliže Brčkom, zove se Lončari, ali u njemu nema lončarskog rada i ne zna se kad ga je bilo. Kraj Modriče je selo Dobrinja, u kom se nekada 14 hrvatskih kuća bavilo izradom crne keramike, a 1951. samo još jedna. Kao sirovinu su upotrebljavali zelenkastu glinu koju su kopali u selu, a za kaljenje koren od bujadi koji su tukli i mešali s brašnom. Izrađivali su: lonce, čase, čupove, peke (vršnike) pod kojima se pekao hleb, saksije za cveće. Lonce, saksije i dr. posude ukrašavali su urezivanjem dveju uporednih talasastih linija. Izrađivane su onakve kao i kod lončara u Ularicama kod Doboja. (Da se u crnom loncu iz Dobrinje dobro skuva grah ili pasulj, treba da se lonac poklopi pločom od kamena.) Pored toga što su proizvodili lonce lončari iz Dobrinje, trgovci su dobavljali i »peštanske lonce«, koji su takođe upotrebljavani osobito za kuvanje graha.

Nešto pre 1895. došao je u Modriču iz Gradačca Simo Simić, koji je učio grnčarski zanat negde u Slavoniji, a kao kalfa radio i u Srbiji. Izrađivao je i prodavao gledosano posude. Umro je oko 1935. bez naslednika u zanatu. Prodajom keramike bavili su se i pojedini trgovci.

Zemljane lule su dobivali sa strane, uglavnom iz Tešnja, a drvene su izrađivane u Grebnicama.

Domaće lončare zamenjuju i istiskuju lončari iz okoline Pirota koji su najpre dolazili sezonski, pa se neki vremenom i nastanili. Tako su se u Modriči naselila dvojica iz Bele Palanke i radila zajednički (1951), a i u Orašju su se naselila dvojica.

Pod uticajem iz Slavonije u Grebnicama se razvilo korparstvo. Do toga je došlo, kako su meni kazivali 1951, na sledeći način: Ruža Abramović iz sela kupila u Slavoniji i odatle donela jednu kotaricu (korpu), pa njen sin Ivo (r. 1885) počeo po toj kotarici, kao obrascu, da plete druge. Prvu što je on ispleo kupila je od njega njegova strina za »sekser« (0.20 kruna ili 0.21 din.). Posle su i u drugim kućama uzeli da to rade, i 1951. pletli su kotarice u mnogim kućama ne samo u Grebnicama nego i u Tišini. D. Tolisi i Baziku, a u samom Bos. Šamcu je osnovana radionica u kojoj je 1951. radilo 18 radnika. Jedna četvrtina sela Grebnice živela je tada od korparstva.

Izrada ćilima je stara tradicija u Posavini, stara svakako više od 100 godina. Kad bi došao beg u kuću, prostro bi mu se ćilim da sedne. Izrađivale su ćilime i srpske i hrvatske žene. Zastupljene su razne tehnike tkanja. Ulagati, ulaganje je izrada ćilima u četiri niti samo prstima, dakle klečanje. »Klečani« ćilimi su od dve vrste: »na krivu čišanicu« (i na takvom su »sitna kolesa«, rombovi) i (ćilim) »velika ili krupna kolesa« (veliki rombovi). »Ulaganje« je bila starija tehnika (u Miloševcu), jer se radilo samo prstima: novije je bilo tkanje čunkom »tkani ćilimi«. i to u četiri niti. Bilo je i da se »klečani« prstima rađeni ćilimi, zovu »čunčani«. Ima i da se ćilim »prtkiva« čunkom u dve niti. Ćilim »rastavce«: nekoliko santimetara se tka čunkom, a nekoliko »klečanjem«. Šare koje se izvode »klečanjem« zovu se »račvice«. Takvi ćilimi su veoma slični ćilimima te vrste kod Šokaca oko Sombora.

Ćilimi su spremni devojci za udaju, i devojke su se takmičile koja će poneti više ćilima. Ranije su ćilimi služili za pokrivanje noću, zatim kao ukras u sobi (za prekrivanje postelje), za prekrivanje sedišta u kolima. Bila je osobita čast pokriti gosta ćilimom. Ranije se ćilimi nisu prodavali: to bi bila sramota, a kuća koja bi prodavala smatrala bi se propaličkom. Međutim, usled velike oskudice u toku prvih godina posle drugog svetskog rata mnogi ćilimi su odneti i prodani u Bačkoj za hranu.

U ćilimskoj tehnici (»klečanjem«) izrađuju se i torbe, ali grublje. Hrvatske žene su u ćilimskoj tehnici izrađivale i šarene potkoljenače ili pokrivače za klečanje u crkvi; pokrivača ili potkoljenača se upotrebljavala i za pokrivanje deteta kad se nosi na krštenje. Izrađivale su ih na ovaj način: »čunča se« u četiri nita ili da se »pritičiva« čunkom u dva nita i »ulaganjem« (»klečanjem«) samo prstima, u četiri nita. U ćilimskoj tehnici su izrađivane i vunene pregače.

Novo doba, naročito posle revolucije, donelo je sa sobom mnogo promena, te se i seljaci iz Bosanske posavine odaju u većoj meri vanpoljoprivrednom radu: odlaze u službe i rad u industriji. U samom predelu je za to malo uslova, ali otkako je izgrađena žel. pruga Šamac—Sarajevo, mnogi odlaze na rad u mesta duž te pruge. Iz selâ Mahale i D. Tolise, kao i iz Orašja mnogi idu svakodnevno na rad preko Save (u Županju i dr.). Pored toga, ima već više decenija da se odlazi sezonski na rad u Bačku, Srem i Slavoniju. Prvobitno se išlo u neorganizovanim grupama, a u novije vreme bi neki otresitiji i pismeniji čovek, kog su zvali kaparaš, prethodno otišao u Bačku i pogodio posao, pa onda došao i prikupio radnike. Radnici bi mu dali nešto kao nagradu. Neki put bi on pogodio posao »duture«, pa radnike iz svoje družine, »partije«, plaćao nadnicom. Bilo je i toga da se svi pogode da rade za nadnicu; kaparaš ne bi radio, ali bi mu se računale nadnice. Takvi radnici su 1916. preneli iz Bačke u Posavinu seme belog kukuruza. Mnogi odlaze u Slavoniju na rad u ciglanama, čak i sa porodicama. U vezi s odlazanjem na rad u Slavoniju svakodnevno ili sezonski nastalo je i znatno iseljavanje Hrvata iz okoline Orašja i Slavoniju. Iz sela Domaljevca odselilo se do 1951. oko 100 porodica u Slavoniju.

Na Savi i Bosni ima mlinova, vodenica rečnjaja. Zovu ih »bosanke« ili »kladarice«, jer su postavljene na velike hrastove klade ili »kerepe«. Te klade su dobavljane iz Vučjaka. Zgradica i kola su na rečnoj površini, ali na čamcima ili čunovima.

Čun je »kopan« (izdubljen, tj. monoksilan) od stabla jagnjedovine, vrbovine ili topolovine. Čunova je bilo do oko 1925—1930.

Čamac je pak »sašiven« od dasaka. Dug je do 4 m. Osobita vrsta čamca je čikla, duga 5—6 m, a uska; njom se služe »fišeri« (ribari).

NOŠNJA

Postoji dosta obiman opis nošnje u pravoj Bos. posavini, tj. u kraju od donjeg toka Bosne pa do Brčkog, kojim je obuhvaćena i nošnja u Trebavi i severozapadnoj podgorini Majevice.⁵ Pored obilja dobrih obaveštenja taj opis sadrži i mnogo nepotpunosti i netačnosti, a naročito neosnovanih uopštavanja. Ovom prilikom ja ću se ograničiti samo na to da iznesem nekoliko podataka koje sam lično zabeležio, a kojih nema u pomenutom spisu ili pak doprinose objašnjenju podataka u tome spisu.

Uglavnom, drukčije se nose Srbi, a drukčije Hrvati, mada oboji imaju zajedničkih haljetaka. A postoje i među njima lokalne razlike. Dobar poznavalac lako će po nošnji poznati, npr. na pijaci u Modriči, koji je seljak ili seljanka iz kog kraja i kojoj verskoj, odnosno nacionalnoj grupi pripada. Hrvati u Ledenicama i Bjeljevini kod Modriče nose se kao i Srbi (1951). Muška srpska seoska nošnja je bila uglavnom ista i

(Snimio M. S. F.)

Fot. 8.

Posavska nošnja. Porodica Blagoja Patkovića iz Miloševca.

u Posavini i u Trebavi, ali ne i ženska: od posavske nošnje (fot. 8) već se razlikovala ženska nošnja u Vranjaku, Koprivni i dr. selima pod Trebavom.

SRPSKA NOŠNJA

Zabeležio sam kod Srba da za nošnju uopšte, odnosno za sve što se nosi na sebi kažu *p o n a š a j* (Miloševac).

Ja imam jednu staru fotografiju iz Bos. Šamca, koja je iz vremena oko 1878. god. Na fotografiji su moja prababa po majci (koja je bila rodom iz Bijele) njena kćerka Jelka i jedna unuka, devojčica. Prababa i njena kćerka su bile obučene u tadašnju srpsku varošku nošnju sa dugačkom i širokom suknjom. Osobito je bila karakteristična nošnja na glavi: *kalkan* i *okružica* (što se održalo u seoskoj nošnji oko Sarajeva i Visokog do u godine posle prvog svetskog rata). *Kalkan* su nosile samo udate žene; moja prababa ga je nosila do smrti (oko 1900). Posle nje samo je još poneka baba nosila *okružicu*. *Okružica* je nošena spuštена niz obraze; ako je žena bila u žalosti, vezivala je *okružicu* ispod brade, i to je bio jedini spoljašnji znak žalosti. Devojčica na fotografiji bila je obučena u evropske građanske haljinice.

Priča se o nekadašnjem siromaštvu i o upotrebi like u nošnji, tj. da su se nekada opasivali likom. A bilo je i slučajeva da je »vezo liko za oputu«: to su opanci čije je dno bilo od kože, a odozgo »građeni« likom. O tome se samo pričalo, ali nisam sreo nikoga da je to i slično pamtio (Grebnice, 1951).

Rublje u staroj nošnji bilo je od lana i konoplje, i stoga se to zvalo opštim imenom *predarice*. Gornji haljeci u muškoj i ženskoj nošnji su krojeni od sukna, domaćeg ili kupovnog.

Sukno koje su od domaće vune tkale žene u Posavini nošeno je na valjanje u Paležnicu i Skipovac, sela u Trebavi, gde je i 1951. bilo valjaonica. Bogatiji su bojadisali sukno u crno, a siromašniji su krojili haljetke od neobojenog, belog sukna. Kupovno sukno bilo je mrke boje. Bile su ga dve vrste: krpa i bugarija. Krpa je imala rese iznutra. Bilo je i bele bugarije. To je sukno uvoženo iz Bugarske. Taj uvoz je prestao posle 1914. Bilo je i toga da su trgovci iz Bos. Šamca (ortaci Kosta Bijeli i Petar Dimitrijević-Arnaut, rodom iz Velesa) dobavljali iz Vranja crno sukno i crnu vunu za sukno.

U starije vreme starci su nosili brade, i to samo poneki. Nosili su ih »zbog pokajanja«, tj. u znak žalosti kad već ostare i pripremaju se za smrt. Starac bi u velikoj žalosti (npr. kad mu umre sin) prestao da se brije i pustio bi bradu. Svi bez razlike su puštali brkove. Kad bi ko brijući slučajno odsekao nekome brk, to bi se smatralo teškom uvredom, pa bi se i potukli. Muškarci su nosili perčine, mlađi do oko 1905, a stariji su ih nosili i dalje; tako je npr., u Kruškovu Polju starac Spasoje Sailović umro s perčinom 1940. Ko je nosio perčin, oprao bi sam sebi glavu cedem od pepela svake nedelje. A češljali bi perčin krivim češljem koji je nošen pod kapom. Te češljeve su pravili sami sobom od rožine a i kupovali ih.

Pero Todorović iz Kruškova Polja bio je prvi od Srba iz tog kraja koji je poneo šešir (oko 1875). Ali, kad bi čuo puškanje, on bi, misleći da su Turci, krio šešir u trnje.

Samo stari ljudi su nosili »šljake« (štapove) radi pripomoći pri hodanju. »Šljaka« se koristila i kao raboš. Tako je, npr., Gavro Anđelić iz Kruškova Polja bio carski knez i na »šljaci« rabošio.

U godinama između dva svetska rata kod Srba se bila uveliko odo- maćila muška šumadijska nošnja. A od 1945. uveliko prodire savremena evropska građanska nošnja. Deca se odevaju samo tako.

Karakteristični delovi muške srpske seoske nošnje bili su doskora sledeći: gaće od pamučnog platna i preko njih košulja, a zimi se na donji deo tela navlače i suknene ili šajadne čakšire, tkan pojas od vune, a po njemu i kožni remen, zatim k o p a r a n i (ili gunjče) sa rukavima i po njemu mrk g u n j i ć ili f e r m e n bez rukava, bogato ukrašen crnim gajtanom, i crni suknjeni g u n j, dug do ispod kolena.

Suknene delove izrađuju terzije po varošima ili ambulantne terzije koji idu po kućama. Takvih je bilo 1951. više u selu Brvniku. Idu podjednako i u srpske i hrvatske kuće.

Upotrebljavano je domaće sukno, a imućniji su kupovali bugariju. Bugarija je naročito upotrebljavana za izradu gunjeva. Bilo je slučajeva da su i muškarci nosili krpne gunjeve, i to samo bogati.

K o p a r a n i su kod Srba bili većinom od šajaka; bilo ih je i belih. Kod Hrvata su »koparani« od crne ili plave čohe.

F e r m e n i su bili jednaki i kod Srba i kod Hrvata.

Č a k š i r e su nosili i Srbi i Hrvati, i u starini su bile bele.

G u n j ili a l j i n a je haljetak s rukavima od domaćeg sukna ili bu- garije, kod bogatih i od krpe.

Bilo je i k a b a n i c a od belog sukna.

I 1951. mnogi muškarci su nosili dugačke šarene, pretežno crvene čarape.

U žalosti muškarci nose izvrnute suknene haljetke, pa i kapu.

Ženske nose do tela široke a dugačke košulje preko kojih se opasuju. Košulje su od kupovnog pamučnog platna. Na košulji se razlikuju oplećak (gornji deo) i skuti (donji deo). U novije vreme nose se oplećak i skuti kao posebni delovi. Osobit je haljetak platnena zôrka, duga do pojasa, s rukavima, spreda rasečena, a nosi se po košulji, odnosno po oplećku. Nekada je rublje pravljeno od konopljanog i lanenog, a sada (1937) od pamučnog platna. Konoplja se još seje radi izrade ponjava i sl.

Udate žene nose kecelje od kupovne tkanine, i to sada samo spreda. Starice pak još i sada nose po dve vunene pregače (»prešćić«), spreda i pozadi. Prednja pregača je uža i pokriva samo trbuh, a zadnja je šira i duža, ali se nosi tako da se jedan kraj presavije i zadene za pojas. Te pregače su optočene resama i u njima preovlađuje crvena boja. Na gornjem delu tela se nosi obavezno jelek, ukrašen širitima (poput »dečerm« u srednjoj Bosni). Ranije su se mnogo nosile pamuklije. Zimi i žene nose gunjeve.

Srpske devojke uopšte ne nose pregače. Tek u najnovije vreme počele su da nose svilene »kecelje«, kao što ih nose i mlade žene.

Devojka nosi na glavi običnu maramu, a kosu spleće u pletenicu na jednu stranu. Sutradan već pošto se odvede, skinu joj maramu i prebace preko glave krp u, po čemu se poznaje da je udata žena. U udatih žena kosa je razdeljena po sredini. Krpa je široka bela i vezena marama. U Obudovcu se nosi krpa koja je uska kao peškir i optočena vezom, a po krpi se nosi četvrtasta bela bošča.

U Tišini su ranije i srpske devojke nosile jagluk (što je inače karakteristika hrvatske nošnje), ali beo. Iznad čela je na jagluku bila jedna veća, a na donjem kraju su bile tri manje kićanke.

Ženske nose suknenu haljinu (isto što i gunj). Bilo je i kratkih haljina — gunjeva: takav gunj je obično pravio svekar snahi. Ženska haljina se od muške razlikovala samo po šarama.

»Sukneno« je u ovom kraju sve što je tkano od vune, npr. »suknena«, vunena ponjava.

Ranije su se kao nakit mnogo nosili okovani dukati, broševi i »ežderi«, koje su izradivale kujundžije po varošima. Takav kujundžija bio je u Modriči neki Gavro (oko 1880).

Žene tkaju, npr. u Slatini, prugaste čilime, obično od tri struke.

HRVATSKA NOŠNJA

Posle okupacije Bosne 1878 počela je kod hrvatskih žena da se širi slavonska nošnja, a s njom i evropska građanska (pantalone). U selima oko Bos. Šamca vidao sam 1937. žene u slavonskoj nošnji. U Tramošnici je nošnja, po kazivanju, kao i kod Šokaca oko Sombora. Inače, kod Hrvata se mnogo više polaže na nošnju nego kod Srba.

U muzeju franjevačkog manastira u D. Tolisi čuva se jedan veliki šešir od crne pusti, dubok a sa veoma širokim obodom. Šešir je, navodno.

iz početka 19. veka; takve šešire su nosili videniji ljudi i starešine.

Poneko od bogatijih je nosio šalvare, ali je to bila retkost. Tako isto imućniji su nosili suknene čakšire. Bilo je i belih čakšira.

Devojke nose pregače samo spreda, a udate žene i spreda i pozadi. Bilo je pregača »čunčanih« (tkanih čunkom) i »radenih« (ukrašenih) srmom.

Po košulji se nose reklje.

I ženske i muškarci nose kožuhе. Krajem 19. veka nošeni su ženski šareni kožusi kao u Slavoniji.

I muškarci i ženske nose tkanice. Ženska tkanica je široka oko 4 $\frac{1}{2}$ cm (ima užih i širih), a muška je triput šira. Tkanica se tka »na ruke«, a ne na razboju: imaju samo niti za rastavljanje žica, pa se potka zbija gvožđem na drvetu. Tka se »u četiri nita«.

Bilo bi sramota da se udata žena gde pojavi bez pocelice i svezrača (poseban crveni svezrač). A kad ko umre, onda žene u znak žalosti stavljaju beo ili crn svezrač. Starije žene u žalosti nose belo, a kad sasvim ostare, onda stalno nose crno (Vidovice). Na fot. 9 su tri generacije hrvatskih žena iz kuće pok. Tunje Mikića u Vidovicama — u svakidašnjoj nošnji. Ima i toga (1937) da katoličke žene nose na glavi rog.

(Snimio M. S. F.)

Fot. 9.

*Hrvatska ženska nošnja.
Tri generacije žena u kući
Mikića u Vidovicama.*

Marama je crn vuneni šal kojim se žene ogrću preko glave i pleća, a upotrebljavaju ga i kao prostirač u crkvi za klečanje. Leti nose šarene maramе (D. Mahala, D. Tolisa).

U Posavini nema kao u srednjoj Bosni malih drvenih stočića za klečanje, nego se prostiru maramice i pokrivačica.

Ranije su se kod Hrvata tetovisali i muškarci; u novije vreme je to kod njih retkost. Ali se tetovisanje održava kod ženskih, i to više u selima pri brdu nego u ravni. Tetovisanje se izvodi na praznik Jozipovo, i to pomoću baruta ili čađi iz petrolejske lampe.

DRUŠTVENE USTANOVE I ODNOSI

Brak. Rodovska egzogamija je pravilo, ali ima i slučajeva da se uzimaju u istom rodu daleki srodnici ako je rod velik, naročito kod

Hrvata. Kod njih su se ranije uzimali među sobom u rodu tek pošto prođe »četvrto koljeno«, a sada i pošto prođe »treće koljeno«, ali je to retkost. Računaju ovako: dva brata su prvo koljeno, njihova deca drugo, a unuci treće. Tako se, npr., među sobom uzimaju Oršolići u D. Tolisi, Mikići, Matanovići i Janjići u Vidovicama, jer već »se izrodilo«. Kao pravilo, u Tišini (Srbi) mi rekoše: »Ne može se udati u svoje prezime«. Bilo je slučajeva da se kćerka jedne žene uda u kuću od roda od kog joj je bila majka, ali se i to osuđuje (Tišina).

Česti su primeri kod Hrvata da se dva brata ožene dvema sestrama, kao i da brat i sestra stupe u brak sa sestrom i bratom. Do uzimanja daljih srodnika dolazi brže u onim rodovima koji su se razgranali na ogranke sa posebnim prezimenima, pa usled toga se izgubila ili oslabila svest o srodstvu. Još manje se gleda kod sklapanja braka na srodstvo »po ženskoj strani«. Ali, ne mogu se uzimati drugi rodaci ni s te strane: »Moj otac i njegov otac — od dve sestre deca; od njih se ne možemo ženiti« (Crkvina).

I kod Srba i kod Hrvata žene se iz istog sela; ima primera da samo taraba deli kuće iz kojih će se uzeti momak i devojka, samo ako je drugo prezime (tj. da nisu rod). Inače, žene ne samo da se dovode iz drugih sela nego i iz drugih krajeva.

Žena koja ostane udovica, ako je starija, obično se zadržava u muževoj kući; ako je mlada, udaje se, pa odlazi iz kuće ili dovodi muža sebi u kuću. To je uljez. Koji ode ženi u kuću, bilo udovici, bilo devojci, on je uopšte »uljez«, ali se kaže i da je »preudo se«. On je, može se čuti, »crnji od gavrana«. Ali, društveni položaj takvog uljeza u selu zavisi od njegovih ličnih osobina (Tišina). Tako je i kod Srba i kod Hrvata.

Bilo je kao obavezno da muž tuče svoju ženu (Crkvina).

I ranije je u ovom kraju bilo mešovitih brakova, tj. brakova između pravoslavnih i katolika. Decu iz takvih brakova nazivaju »polutani«.

Kućnih ili porodičnih zadruga biva u Bos. posavini sve manje. One su 1951. bile već sasvim retke, a uopšte nema zadruga s velikim brojem čeljadi, jer u zadruzi sada žive obično samo još roditelji s odraslim sinovima. Osobita je zadruga Alekse Vidakovića u Donjim Žabarama, koja treba naročito da se pomene. Aleksa je domaćin, koji je 1937. imao 55 godina. Svršio je u mladosti trgovačku akademiju u Gracu. Imao je sedamnaestoro dece, od kojih je 1937. bilo živo njih četrnaest. Pet sinova su oženjeni (jedan je udovac) i svega je u zadruzi 27 čeljadi. Imali su 3.000 dunuma zemlje.

Članom zadruga mogla su postati i lica sa strane koja bi ušla u zadrugu, osobito kao najamnici. Bilo je veoma mnogo toga da se uzima najamnik (ali nije bilo ujednačenih rokova, npr. da bi kod svih najam počinjao od Mitrova ili Đurđeva dana). U hrvatskom selu Vidovicama među Marišice ušao je Pejo Klarić kao najamnik, koji je došao odnekle i vremenom stekao pravo na učešće u zadružnom imetku.

Pojedini članovi zadruga, prvenstveno oni oženjeni, imali su svoj osobac ili osobinu, »koja se je sastojala od ženine prćije i od onog što je svaki posle ženidbe pomoću ženine prćije, miraza i poljevačine za se zametnuo i promećući (trgujući) zaradio. Osobac nije bio zajednički (zadružni), nego privatna svojina svakog pojedinca. Čak i muževi prema ženama i žene prema muževima, a i jedni i drugi prema

svojoj oženjenoj deci, imali su i vodili osobinu. Ova osobina razorila je zadruge u našem kraju (Gradačac, Brčko) i postala predmet svade, zlo-upotreba i zavisti.

Osobinu u marvi i hrani, po pravilu, starešine ne dozvoljavaju da se vodi u kući u zajednici s marvom i imovinom cele zadruge... »Zadruga je bila kao domaćinstvo na čifliku koji je bio svojina nekog bega. Međutim, pojedini članovi su mogli imati kao svoju osobinu i komade zemlje koje su kupovali od svog novca, svoje osobine«. »Pored rušenja zadruga, *osobac* je bio štetan i u socijalnom pogledu. Jer, svi *osopčari* su se bavili zeleništvom i kamatarenjem. Od manje je štete bila 'napolica', tj. davanje marve 'napola', tako da se *prionova* deli napola. Volovi su se davali na 'izor' za novac ili hranu. A ako su bila junad, onda su davana tako da ih *napoličar* othrani i sa njima radi tri godine ili više bez davanja izora. Napolica u marvi i volovi na izor bili su više od koristi *napoličarima* nego vlasnicima marve, pošto je *napoličar* rizikovao kod volova na izor npr. samo trud i hranu, a vlasnik je rizikovao kapital, da mu *napoličar* jednog dana donese — kožu. Ova vrsta napolice gotovo je zanemarena otkako su pašnjaci umanjeni«. Pojedini članovi zadruga vodili su pojedine vrste trgovine. Velika zadruga Antonija Antića u G. Slatini, koji je imao četiri sina, imala je u jednoj avliji tri kuće i više udžera i drugih zgrada. Podelili su se unuci Antonijevi (Saopštenja pok. prote Petra Jovanovića, rođenog u Slatini 1877).

Ranije je bio takav red u zadrugama da se nijedna snaha ne bi počeljala pred svekrom: to bi bila velika sramota. Snaha kad bi došla dete u prisustvu svekra pokrila bi prsa krpom (Miloševac).

Prvobitno su sva čeljad spavala zajedno, u istoj prostoriji. Docije, ali nisam mogao utvrditi kada, pojavile su se *udžere* (fot. 10; kod Hrvata ih zovu *kućar*). Kod Srba je toga bilo i u tursko doba, a kod Hrvata izgleda da je njihovo podizanje počelo tek iza 1878.

Fot. 10.

Dve udžere i pivnica kod Blagoja Patkovića u Miloševcu.

(Snimio M. S. F.)

»Udžera« se gradi pred ženidbu sina: kad se dovede nevesta, za nju, odnosno za mladi bračni par potreban je »baškaluk« (tj. posebno odeljenje): udžera ili sobica, ili bi se za njih udesio »kul«. »Udžera« se pravila da bi mlada žena bila izdvojena »kad je u svom stidu«. Pošto bi se našlo dete, onda bi preko zime i ta žena prelazila u sobu.

Po predanju, kod Hrvata je bilo toga da su muškarci pleli čarape. Nekada je svaka srpska kuća imala čitulju, knjižicu u koju su upisivana imena umrlih. (Vidao sam čitulje koje je izrađivao [jednu 1852] kaluder Dimitrić, koji se potpisivao Tešnjak). Prilikom doobe kuće — zadruge, čitulja je ostajala u staroj kući.

Familija su ona čeljad što su u jednoj kući, a tako se zove i nekoliko kuća koje su nastale posle neke nedavne deobe. Rod je širi, tj. sačinjava ga više porodica koje vode poreklo od zajedničkog pretka po muškoj krvi. Ima takvih rodova koji broje i po nekoliko desetina porodica, pa im pojedini ogranci nose posebna prezimena. Ista slava je danas glavno obeležje roda kod Srba; pored toga, rodovi u grobljima imaju svoje rodovske parcele. Nema rodovskih starešina niti ima rodovske zajedničke svojine.

Kako kazuju, retka su bila rodovska prezimena na — ić, nego su se ljudi prezivali po mestima porekla i po nadimcima, npr.: Sjenica, Pissar, Varadin, Volaš, Bandar (vrsta ribe). To potvrđuju i mnoga takva prezimena u popisu Srba haračkih obveznika iz 1851. Slušao sam da su sveštenici uticali da se uvodi nastavak — ić da bi se pravoslavni tako što bolje obeležili i da bi se sprečilo katoličenje, pa su tako postala prezimena: Sjeničić, Pisarević, Varadinović, Volašević, Bandarević itd. Veoma je u običaju da se u selu i u običnom govoru upotrebljavaju prezimena po ocu na — ov, pa su od tih prideva postajala takođe prezimena na ić, npr. Risto Dizdarev Vasić postao je Risto Dizdarević (u Brčkom). Moj ded po majci zvao se službeno Mitar Stojanović. Međutim, i u Modriči i u bližoj okolini bio je poznat samo kao Mitar Sailov, jer je u mladosti bio u službi kod trgovca Saila Popadića.

Obično svaka kuća ili porodica ima po dva prezimena, jedno uže i jedno šire. Ono šire je starije, u stvari, prvo koje je fiksirala administracija posle 1878. To je s u d s k o prezime, pa se može desiti da i 100 porodica nosi isto prezime. Drugo je uže, kako se zovu ogranci rodova koji su nastali tek u novije vreme, i to se prezime upotrebljava samo u selu. To je prezime po kom susedi zovu »s kapije«. Tako je i kod Srba i Hrvata. Tako, npr., među Nedićima u D. Tolisi su: Pavići, Mrkonjići, Hrvatikići, Katići, Koranovići i Mikići. (Više takvih primera kod Srba izneto je u beleškama o pojedinim naseljima).

Pored toga, veoma su uobičajeni nadimci (»priimenjak«): ima ih svaki čovek, pa i svaki rod.

Žene se zovu po mužu: Ilinica, Ristinica, Stankovica i sl. Kod crkve u Obudovcu video sam u groblju nadgrobni spomenik iz 1854, gde je na takav način bilo napisano ime pokojnice: Ilinka Trivunovica.

Očev brat je stric, a majčin brat je ujak. Stric ima pravo na naslede od svog oca i daljih predaka, kao i od braće, te su po tome njegove veze sa sinovcima jače nego veze ujaka sa sestrčićima. Međutim, kad se kod Srba ženi mladić, njegov ujak se poziva da bude stari svat u svatovima (a stariji kućni zetovi će biti barjaktari). Ako nema ujaka ili on ne može da bude stari svat, stari svat biće ili stric, ili neki zet, ili tetak s koje bilo strane, ili dobar sused. Stari svat je »u zajam«, osobito kod Hrvata (katolika). Kod njih ujak može da bude kum na venčanju.

Selo. Susedi se uzajamno pomažu i poštuju. Kaže se: »Kad kuća gori, komšija se zove prvi« (D. Slatina).

Ranije su sve komšije pozivane na slavu s »poštenjem« (ploskom rakije).

Pre revolucije na čelu su bile seoske starešine koje su se obično zvale knezovi. U ovom kraju su u vreme dok su vladali čifčijski odnosi bile dve vrste knezova: seoski ili carski knez i begovski ili spahijski. Prvi je bio posrednik između sela i upravnih vlasti, a drugi između čifčija i bega (čitluk-sahibije), naročito u pobiranju haka. Beg je i postavljao begovskog kneza. Seoskog ili carskog kneza je biralo selo, ali se državna vlast mešala u taj izbor. Seoski knez je imao veću vlast nego begovski. Begovskom knezu je bila nagrada što svom begu nije davao trećinu useva sa svog čitluka. A carskog kneza je plaćalo »selo«. U Tišini su mu davali za vreme austro-ugarske vladavine po 1 forintu od svakog domaćinstva, a za vreme stare Jugoslavije po 10 din., što se moglo zameniti i radom. Sem toga, carskom knezu su pomagali i mobom pri obavljanju poljskih poslova.

Nije u ovom kraju poznata ustanova težakbaše. Ipak, ako bi se desilo da počne u polju da ore čovek koga smatraju »baksuzom« (nesretnim), verovalo se da će ih te godine voda potopiti. Stoga su drugi nastojali da preteknu »baksuza«, samo ako im je zemlja već podesna za rad.

Održava se običajna ustanova da se po dva domaćina koji imaju samo po jednog vola ili konja udružuju, da »se sprežu«, pa ih zajednički iskorišćavaju u poljskim poslovima i u prevlačenju tereta.

Kod balkanskih Srba i Hrvata bio je nekada veoma rasprostranjen običaj da oni koji ubiju vuka idu po selu i skupljaju priloge kao nagradu što su selo oslobodili od opasnog štetočine. U ovom kraju bilo je slučajeva da je odsečena hajdučka glava nošena na kocu i skupljana nagrada. Kad je subaša Adem u Crkvini ubio u šumi hajduka, njegovu je glavu nosio kroz Bos. Šamac (dakle, to je bilo posle 1863, a pre 1878).

U selima pored Save ima redovničkih ili ortačkih mlinova (vodenica). Suvlasnici su ketuši. Jedan mlin ima 10 »redova«, tj. 10 delova — svaki sa pravom korišćenja od 24 sata. Jedan red ima dva »polutaka«, a svaki polutak po 2 »litra«. U Vidovicama je uvedeno, pošto se dešava da bude voda velika, pa je nesigurno iskorišćavanje pojedinom »ketušu« baš u vreme kad ima posla, da u jednom mlinu bude po 20 »ketuša«, pa njih dvojica drže po dva dana ako nisu prodali što od svojih delova, a svaki je mogao prodati »polutak« ili »litru«.

OBIČAJI

Slava i slični običaji

Slava je opšti običaj i kod Srba u Posavini. Nekada se slava praznovala po sedam dana, a i 1937. slavilo se po tri dana. Počinjalo je da se slavi uveče, uoči praznika.

Mnogo je kuća, odnosno rodova koji slave Ignjatijevdan i Simeunjdani.

Na slavu se pozivaju »uzovnici«, i njima će se ići. Iz kuće ide jedno čeljade sa »poštenjem« (rakijom) da poziva. (Uzovnici se zovu i na svadbu.) Goste treba dobro počastiti; ranije su cenili kako je ko proveo slavu po tome koliko su uzovnici popili pića.

Nema običaja da se u crkvu nosi slavski kolač. Za slavu se sprema i kolje bravče »kršnjače«.

U pogledu sveće za slavu ne vlada svugde jednak običaj. U Batkuši, Obudovcu i u Žabarima pale po tri sveće. U Miloševcu oni koji slave Stjepanjdán, Jovanjdán i Nikoljdán pale po tri sveće, jer se tih dana stiču tri praznika: Božić, Božji dan i Stjepanjdán; Krstovdan, Bogojavljenje i Jovanjdán; Varindan, Savindan i Nikoljdán. Inače se pali samo po jedna sveća.

O ručku na dan slave na trpezu iznose, sem sveće, »krsni kruv« i koljivo.

Bile su u običaju o slavskoj gozbi »zdravice«: bosanske, crnogorske, srbijanske, hercegovačke, a učili su ih iz knjiga. Čita se i »vaslava«: »Va slavu svjatija i živonačalija i nerazdjelimija Trojice: Oca i Sina i svjatago Duha, vo slavu i pofalu prečistija i preblagoslovenija vladíčice naše Bogorodice i prisno djeve Marije i silnoju česnago i životvornago krsta i česnih nebesnih brezplotnih sil. Vo slavu i pofalu česnago i slavnago proroka krestitelja Gospodnjeg Jovana i vsjeh svjatih apostolov Petra i Pavla. Vo slavu i pofalu trista i osamnaest bogonosnih otaca naših...« (Miloševac).

Slavska sveća se odnosi sa trpeze već posle treće čašice rakije kojom se posluže gosti.

Kad su se u Batkuši podelili Lazići na tri kuće, i dalje su slavili zajednički, ali tako da su jedne godine svi troji slavili u kući kod jednoga, druge godine u kući kod drugoga i treće godine kod trećega.

Kao i u susednim krajevima, i u Bos. posavini je mnogo u običaju da se »prekaduje«, preslavlja ili prislužuje. Te su prekađe poglavito po domazetstvu ili po zavetu. U slučaju da neko kupi kuću od drugoga, on i dalje zadržava svoju slavu; neki pak uzme pored svoje i slavu te kuće. Žene mnogo prislužuju sv. Sisoju i poste mu.

Pojedina sela imaju svoje poljske molitve, i to jedanput godišnje — u proleće. U parohiji Bijeloj tog dana su skupljali priloge da bi načinili dve velike težačke svijeće. Odneli bi ih u crkvu i postavili ispred carskih dveri; paljene su samo o većim praznicima.

I u Bos. posavini su u običaju seoski zaveti u obliku uvjetnih svijeća. Tako, npr., u crkvu u Crkvini svako selo koje pripada toj crkvi (Crkvina, Pisari i Škarići) donese na Veliki četvrtak po jednu sveću. Tog dana ne rade ništa o zemlji, ali su im te sveće neka vrsta otkupa da bi mogli da rade u sve ostale četvrtke, jer da to ne čine, ne bi smeli da rade četvrtkom sve dok ne padne prvi snop, kao što je nekada bilo. »Uvjeti« su držani radi toga da led ne bi obio useve. U drugim selima je »uvjet« utorak. Skupe se prilozi, pa se tim novcem nabavi sveća u težini od 5—8 kg., već prema tome koliko se skupi novca. Dve sveće se postave ispred carskih ikona u crkvi, a treća u oltaru — desno ispred trpeze. Neki kažu da su »uvjetne svijeće« u Crkvini uvedene zbog bolesti, a drugi kažu da su zbog grada. Selo Tišina je davalo po dve velike sveće u crkvu u Bos. Šamcu, i one su postavljane u crkvi na Veliki četvrtak. Selo bi prikupilo novac i kupilo vosak, pa bi ili sami salili sveće ili dali vosak »liciteru« (voskaru) da im on salije sveće. Sveće su bile teško po 7—8 kg. Običaj je prestao posle drugog svetskog rata.

Neka sela nisu pravila »uvjetne svijeće«, ali zato nisu radila u »uvjetni dan« sve dok ne padne prvi snop (npr. sela Obudovac, Gornja Slatina).

Kad je u nekom selu uveden, započinjan »uvjet«, tada bi selo »oborala« dva brata blizanca sa dva vola blizanca. Tako je »oboran« i zaselak Grbača (Srednja Slatina).

Ostali običaji

Bio je opšti običaj, ali je već u godinama pre rata bio na putu da se izgubi, da uz božićni post idu maskirani koledarci ili koledavci, koji pevaju koledarsku pesmu. Glavna su lica među njima »starac« i »baba«. U Crkvinu koledarci nisu išli u godini 1950/1951, jer nisu imali šta da skupljaju; bila je rdava godina.

Na Badnji dan, rano izjutra, bacaju na krov hrastov šušnjar. Kad se donese, dočekaju ga žitom. Po kući se njim mlati ispod krova, pa se onda baca na krov. Pre nego što se poseče drvo, koje mora biti samonik, pospe se žitom iz rukavice. Na Badnji dan pre zore iznesu iz kuće metlu, neoprane rubine, stolove za sedenje, igle, vretena i dr., jer te stvari ne smeju u kući da zateknu »šušnjar« (badnjak) kad se unese i »položaj« kad dođe.

Kad se u kuću unosi šušnjar, ostala čeljad posipaju donosioca kukuruzom koji bacaju i na tavan. I sada (1951) u nekim kućama »šušnjarom« (lisnatom hrastovom granom) donosilac maše po tavanu.

Na Božić izjutra čeljad se »mirbožaju«.

Ko prvi dođe na Božić u kuću, on je položaj. (U Žabaru uoči Nove godine pozovu nekog iz susedstva da ujutru bude polaznik.) Ako na Božić niko ne dođe do ručka, onda se posle ručka uvodi u kuću muško tele ili ovan da bude »položaj«, pa njega ogrću čebetom da bude deblji kajmak, i sveže mu se povese lana na rog. Vo će odneti i nositi to povese na rogu dok ga ne izgubi.

Na Božić izjutra, pre sunca, spremaju se kovrtanj i česnica (pogača), negde oračica. U tome ima mnogo lokalnih razlika. Bio je običaj (u Crkvinu, Kruškovu Polju) kad se ispeče česnica na ognjištu da se razgrne lug i da svako čeljade — starešina napred, a ostali za njim, po starešinstvu — zamoči jabuku u pepeo i zagriže. Tako triput oko ognjišta. Zatim, uđu u sobu i svako po krišku od druge jabuke zamoči u međ i pojede tako s medom. To se činilo radi zaštite od bolesti i vrućice.

Bio je običaj i da se stoka progoni između dve sveće i to pre stavljanja kovrtnja volu na rog (Tišina). Od oračice će se na Novu godinu praviti popara. Na kovrtnju je na licu pet krstova. Kovrtanj se meće desnom volu na desni rog, i to tri, a najmanje dva puta. Prema tome kako pada kovrtanj kad ga vo zbaci s roga, gataju kakva će biti godina: ako sva tri puta kovrtanj padne tako da krstovi budu gore, biće dobro, inače — biće svakojako. Posle se i kovrtanj upotrebi za poparu.

Domaćin izjutra peče pečenicu na ražnju, a to je poveliko krme. Kad bude pečena, on legne iza nje i pita koga drugog iz kuće: »Vidiš li me?« — »Ne vidim«. — »Ne vidio me ni godini!« tj. da i dogodine bude tako velika pečenica. Neki su hvatali goluba ili vrapca i stavljali u pečenicu da se u njoj ispeče, pa i to pojedu na Božić.

Pre nego što se sedne za ručak na Božić, čeljad prelaze preko vrućeg crtala.

O ručku se pale po tri sveće, jer je i to trojstvo (tj. trodnevni praznik: Božić, Božji dan i Stjepanjdani).

Prilikom ručka podiže se komad česnice na kom je »slovo« do iznad glave, uz reči: »Volika nam pšenica bila!«.

Kad sednu da jedu izjutra na Božić, dok jedu, uvode u kuću muško june i daju mu da liže brašno — da bi im se dalo u govedima i konjima. Neki uvode konja, neki ovna, neki vola. (Posebno je ljudski polaznik.)

Bio je običaj da imućne kuće daju siromašnima za Božić »pečenicu« (krme). Neke kuće su tako davale po 7—8 pečenica (Miloševac).

Neće se početi nikakav posao između Velikog i Malog Božića. Tih dana neće ni novorođenu decu da krštavaju.

Na Sv. Vasilija, a pre sunca, kiti se voće božićnjom slamom da bolje rodi. Tog dana ne sme biti u kući nikakva tuda stvar: svako će tražiti svoje.

Pošto u većim parohijama sveštenik ne može da obide celu parohiju radi svećenja vode po domovima o Bogojavljenju, bio je običaj da šalje mesto sebe »vodičare«, obično po dvojicu: jednom čoveku dadne sud s osvećenom vodom, a drugom vreću. Oni idu od kuće do kuće, pevaju božićni tropar, prskaju vodom i skupljaju darove: meso, slaninu, grah, vlakno (lan), sir i itd. Idu od trećeg dana Božića i treba da svrše do Krstovdana. Po kazivanju pok. Jovana Jevtića, prote, običaj taj se i 1937. vršio u Maglaju i u Rakovcu (izvan Posavine).

Nekada su po srpskim selima išle kao l a z a r i c e »Kalavraške«. Zbog oskudice, posle rata to se izobičajilo. Bio je običaj da imućne kuće šalju siromašnijim kućama koje nemaju krava za Uskrs smoka, a tako i o Spasovdanu i Duhovima. To bi odneli mlađi na obramnjacama.

Ranije su uoči Đurdeva dana čuvali stoku vilama, ili je zaključavali u štalama, a vimena kravama mazali belim lukom (Crkvina).

Na Usekovanje ne jede se ništa crveno. Mnogi tada »suše«: izbegavaju uopšte da jedu tog dana. Ako već ne može da izdrži, onda oko 4 sata po podne uzme malo hleba i vode.

Ako dugo potraje suša, onda kroz selo idu d o j d o l e, devojčice i devojke iz sela. Jedna od njih se skine naga, pa se umota u zeleno lišće »avtike«, tako da se ne može poznati koja je, a ni njene drugarice ne smeju reći koja je. Pevaju: »Dojdole se Bogu mole...« Što se veći kotao vode izlije na dojdolu, biće više mleka u krava. Žene otkidaju sa dojdole i malo »miloduva« kojim je ona okićena, pa to pomešaju sa soli i brašnom i daju kravama da daju više mleka i bolji kajmak.

Iz zapadnog dela Bos. posavine mnogi odlaze Sv. Petki kod Slavon-skog Broda, a iz istočnog dela se ide manastiru Tamni. U selu Krbeti kod Brčkog nalazi se staro molitvište Miličina voda, gde bude poljska molitva na treći dan Duhova i gde se vrši osvećenje vode na Bogojavljenje.

Veoma je razvijeno poštovanje mlade nedelje, koja se praznuje mnogo svečanije i strožije nego obična nedelja.

Običaj je da se nova crkva, prilikom osvećivanja, opasuje. To čini crkveni kum, ali ne mora. Opasaće je i koja žena nerotkinja. Opasuje se platnom.

Kod katolika, pod uticajem iz Slavonije, crkveno-seosku proslavu crkvenog patrona zovu *k i r v a j* (nem. Kirchweihe).

O Pokladima pred uskrсни post bilo je u običaju kod Hrvata (katolika) da igraju *v u k o v i*: mladarija bi se maskirala i u povorkama obilazila po selu. Pravili se kao *mačkare*: kao Muslimani, Karavlasii, prosjaci, Srbi itd. Sada toga retko bude (Vidovice).

U selima oko Bos. Šamca katolici nose *mašale* (lile) uoči »Iline« (Ilindan, 20. jula).

Po katoličkim selima vide se pored puteva manji oltari i spomenici ili kapelice; spomenike podižu pojedinci iz zaveta. Obično su posvećeni Gospi, sv. Roku i sv. Anti. Sv. Rok, koji je zaštitnik od kužnih bolesti, patron je Donje Mahale.

Običaji oko deteta — lična imena

Običaj je i kod Srba i kod Hrvata da se jednom sinu dadne dedovo ime. Ako se pak sin rodi kao posmrče, tj. posle očeve smrti, daće mu očevo ime. Za vreme prvog svetskog rata u Grebnicama, dok je Mitar Đurđević bio u ratu i nisu bili sigurni da će se vratiti, nadenu ime Mitar sinu koji mu se rodio. Ali, kad se Mitar vratio kući, sinu su mu promenili ime u Mića.

U Grebnicama je živio neki Kosta Maksimović. Kad je umro, našlo se njegovo »pismo« kojim je upozoravao da on nije Kosta nego Petar: bio je ubio Turčina, pa da zavara trag — promenio ime.

U Miloševcu sam našao lično ime Jordan, neobično za bosanske Srbe. Pošto je u tom selu bilo više lica s imenom Đordija, starca Đorda Jovanovića su, za razliku od drugih, od oko 1935. zvali Đorgo.

Kod katolika u Modriči i okolini bilo je toga da pojedina lica imaju po dva imena, ali bez ikakvog madijskog uzroka; rodi se dete, pa roditelji hoće da mu se da narodno ime i tako ga zovu, a sveštenik mu dadne kalendarsko (npr. Nada Magdalena Pejić).

Kumstvo je kod Srba veoma poštovano. Kumstvo se čuvalo. Kum se menjao kad stari kum više ne bi mogao da podnosi trošak. Izbegavano je da se uzme kum iz blizine — da ne bi dolazilo do svađe s kumom. Kumstvo je toliko poštovano da se govorilo: »Nemoj da bi stao na kumovski sjen!« Kad dolazi kum, domaćin mu izlazi u susret i poljube se. Domaćin mu iznosi »poštenje« (rakiju ili vino) i daje njemu prvu čašu, nazivajući mu boga i želeći dobrodošlicu.

Kumovsko šrodstvo je bračna smetnja (kod Srba). Ali, kumstvo obuhvata samo po jednu kuću, odnosno doskorašnju zadrugu.

Ženidba i udadba. Nekada su se muškarci ženili u doba od 30. godine. Mladić bi do svoje 20. godine išao bez gaća i čuvao svinje. Kad devojka stigne za udaju, majka počinje da je izvodi na velike narodne skupove: na crkvene sabore i na vašare. Na takvom skupu momci i njihova rodbina gledaju, biraju i upoznaju devojke. Tu ugovore i kad će doći radi javne prosidbe.

Ideal ženske lepote je devojka bele puti i plave kose. Crnomanjasta im je ružna. »Kaluflija« je devojka koja ima lep stas. Devojka traži razvijena, naočita momka.

Još uvek je u običaju da se za devojkicu daje otkup. U vreme oko 1937. za otkup je davano oko 2.000 dinara. Novac se daje kad se ide »na čestito« ili »na mirbu«.

U svatovima je važno lice ča jo. On mora da ima nadžak. Oko vrata ili glave nosi kite šipakâ, nizove od bundevskih semenki i sl. Lice ne maskira.

Smrt i pogreb. Kad umre star čovek, može se čuti da kažu: »Ubila ga proha«. Kažu da je bio običaj da se, kad čovek ostari, ispeče proja, pa mu se stavi na glavu i onda po njoj udari maljem.

Oko Bos. Šamca nastoje da mrtvaca sahrane što pre, da ga se što pre otresu. Uopšte, retko će ko otpratiti »kosti« mrtvaca do groba.

Ranije nisu u seosko groblje sahranjivali utopljenike i samoubice. Ni umrlo nekršteno dete nije sahranjivano u groblju nego pod nekom voćkom. Grob kopaju u k o p n i c i iz roda.

Dok nose mrtvaca, po sanduku je ponjava ili pojas. Po mrtvacu u grobu ili preko grobne humke prebaci se tkanina ili crveni konac da se mrtvac ne bi povampirio. A na liti (crkvenoj zastavi) uvezana je nova košulja koja je naročito spremljena za sahranu tog pokojnika, i ta se košulja poklanja crkvi.

Običaj je da se u grob, naročito ako se sahranjuje domaćin, baca novac.

Onoga dana kad je ukop, u kući iz koje se neko sahranjuje ne jede se ni viljuškama ni lažicama i nikome, pa ni svešteniku, ne daje se jastuk da sedne na nj. Za tu priliku se spremaju mali hlebovi, od 15—20 cm u prečniku, pečeni u pepelu, i ti hlebovi se lome samo rukama.

Žena koja je kupala mrtvaca prenoćice prvu noć po sahrani u njegovoj kući.

Kraj svežeg groba ostavi se prut kojim su merili dužinu mrtvaca i dužinu rake. Kad se ukopnici vrate kući pokojnikovoj, peru ruke i bacaju preko sebe žišku kojom se prethodno malo potitraju.

Odozgo na grobu ukrste se suve grane. Sutradan po sahrani grob se kiti jabukama i ponudama, a na dečji grob se donose igračke.

Bio je običaj da »se omiraze« sveštenici koji bi sahranili sveštenika: obično su uzimali njegove knjige, jer se u staro vreme teško dolazilo do knjiga.

Sedam dana posle smrti nekog od ukućana, kuća se kreči.

Daće za umrle (»jedžeci«), velika su tegoba za svet u Posavini, jer staju veoma mnogo. »Jedžek« za umrlog domaćina ili domaćicu prirediće novi domaćin kad mu prilike dopuste. Zavisi to, u prvom redu, od toga kako će roditi godina, pa se može desiti da se »jedžek« dadne i posle pet godina. Jer, po običaju, u mnogim selima za tu priliku treba da se zakolju najmanje tri živinčeta: svinja od 40—60 kg, ovan i june ili tele. U nekim selima kolje se samo po jedno.

Ako umre neoženjen mlad čovek (odrastao brat ili sin), zadrugari smatraju da će njegov deo imanja iskupiti tim što će mu prirediti »jedžek«.

Svima koji umru pred jesenje ili uskršnje zadušnice, tako da im se nije mogao prirediti četrdesetodnevni pomen pre zadužnica, daje se daća («sofra») o Zadušnicama na groblju, i to sa koljivom.

Pre nego što se odnese mrtvac na groblje, a pošto se stavi u kovčeg pred kućom, na mestu gde je ležao u kući zabiju po nekoliko klinaca u patos, bez obzira na to kakav je patos. To čine da bi zakovali smrt, te da ne bi brzo ponovo došla u kuću.

Nadgrobni spomenik treba da prestoni četrdeset dana u crkvi, pa se tek onda osvećuje i postavlja na grob. Osobitog su oblika mali drveni krstovi.

VEROVANJA

Ako u konja kad dođe s paše bude spletena griva, to ne treba dirati, jer to su »vilovska posla«. Vile obnoć jašu konje (Crkvina, Srbi). Priča se u Crkvini kako je Jovica Kureš (upisan u spisak haračkih obveznika 1851. kao najstariji sin Stojana Kureša, a to znači da je već tada bio odrastao) bio toliko jak da je sam vukao lađu uz vodu ili sam pokretao vodenicu. On je bio kao »vilovnjak«. I sin mu je bio tako jak. Jednom se hvalio da može preskočiti preko kuće. I, do sutra ga rastrgle vile — i umro.

U srpskim selima Crkvini i Tišini vidao sam u prozorima nekih kuća lutke; verovatno da toga ima i u drugim selima.

Bilo je vukodlaka ili kodlaka. Njih i junaka je nestalo kad se pojavila puška (Crkvina).

Simo Vuković u D. Crkvini — davno je to bilo — imao 100 krava. Uoči Đurđeva dana uhvatio među kravama činilicu, ali ju je pustio, pošto ga je ona pobratimila, s tim da više nikada neće doći u njegove krave.

Slušao sam, takode u Crkvini, da i čovek može biti vještac.

Ne valja brojati zvezde: ako pogodiš svoju, umrećeš (Hrv., Vidovice).

Kad se pere rublje, u vatru ne stavljaju drvo u koje je bio udario grom — raspašće se rublje. Takvo drvo ne valja upotrebiti ni kao građevinski materijal za zgradu (Kostrč, Vidovice i dr.).

Ne valja graditi kuću na istom mestu gde je bila stara kuća, nego je treba pomeriti unapred da bi se išlo u napredak (Vidovice).

Kad se gradi nova kuća, temelj se polije rakijom i majstori se daruju nečim, a većina i »okrvavi« temelj, tj. zakolje što na njemu. Stavi se i neka para u »cokl«, koju će uzeti majstori (Vidovice).

Kad se na kući dižu rogovi, skupe se susedi, a pozove se i rodbina iz drugih sela. Svako ko dođe donese nešto od jela, pića, rublja, pa i novaca (Vidovice). Kaže se: »Dariva se grada«. Već je izobičajeno da se zove sveštenik da blagoslovi novu kuću (Vidovice).

Nekada je kod Srba u Crkvini bilo »zavjetno« otići na Veliki petak rano do grada Dobora i kasno se vratiti, a da se toga dana ništa ne okusi.

Među Srbima u Posavini bilo je ljudi »gatara«, kojima se svet obraćao za pomoć u raznim prilikama. I 1951. bio je u G. Slatini jedan takav, i njemu su naročito dolazili katolici iz okolnih sela.

Odavno je poznat običaj u Crkvini: kad ubiju vuka, ogule mu kožu, jedan navuče na sebe tu kožu i onda ide tako po selu i plaši svet, a u isto vreme skuplja priloge »na kožu«. To su bili vučari .

1. Do dolaska tih Muslimana na mestu sadašnjeg Bos. Šamca nije ni bilo naselja: tek su pojedinci bili počeli da se naseljavaju. Ali, tu je bila važna skela za prelaz preko Save, pa u Majeveci i danas (1937) govore »Skela« mesto Bos. Šamac.

2. Glasnik Zemaljskog muzeja XIX (1907), 370. i d.

3. D. R.: *Prebegli iz Srbije na ovu stranu 1791. sveštenici i kaluderi*, Srpski Sion XIV (1904), 113—114.

4. Nije bilo skele kao naprave, nego su svinje i goveda prebacivani na drugu stranu (obalu) na taj način što su nagonjeni da preplivavaju, a ljudi su prelazili u čamcima.

5. Zorislav Čulić: *Narodna nošnja u Posavini*, I, Glasnik Zem. muzeja n. s., XI (Sarajevo, 1956), 71—90.

R E G I S T A R

Skraćenice: Bos. — Bosanski; D. — Donji; G. Gornji; por. — poreklom; sv. — sveti; v. — vidi; N. — Novi; Hrv. — Hrvati; Musl. — Muslimani; imena rodova kod kojih nema oznake Hrv. ili Musl. odnose se na Srbe.

I

- Abramovići* Hrv. u Grebnicama, por. od Slavonskog Broda, 121.
Ada Ciganlija, kod Beograda, pripada precima Izetbegovića iz Bos. Šamca, 119.
Alibegovići, Musl. u Derventi, por. iz Pešte, 67.
Alimpići u Zvorniku, od Mijanovića u Miličevićima, 23.
Alimpije sv., Alimpijevdan, 12, 68.
Amajlije, službeni naziv za selo Omajlije u Semberiji, 7, 8.
Andrići, iščezli rod u Miloševcu, 116.
Andrijevdan, praznik, 23.
Andelići, izumrli rod u Kruškovu polju, 122.
Ante sv., 141.
Antići u Dugom polju, 69.
Antići, Hrv. u D. Lipnici, 37, 38.
Antonići, izumrli rod u G. Tolisi, 91.
Arbanasi, 92.
Arhandel sv., *Arhandelovdan*, 23, 29, 52, 69, 70, 71, 78, 118.
Arnauti, opšti naziv za stočare koji su sa stokom dolazili iz Polimlja na zimovanje u ravne krajeve, 21, 28, 68, 93, 95, 115, 119, 125.
Arnauti, deo sela Vranjaka u Trebavi, 92.
Arsenići (Jovanjdan), u D. Skugriću, 90: — *Arsenići* (Ilindan) u Tišini, 119.
Arsenovići (Đurdevdan), rod u Dragaljevcu, 11.
Aščerići (Đurdevdan), u Miličevićima, 23.
Austrija, 9, 10.
Austrijanci, 21, 36, 65.
Avramović St. prota, vođa trebavske bune, 114, v. bune.
Avramovići, u Slatini, ranije bili u Orašju, 120.
Azis sultan, podigao džamiju u Bos. Šamcu, 119.
Azizije, staro ime Bos. Šamca, po sultanu Azizu, 119.
- Babić* (Simeunjdan), u Dugom polju, 70. — *Babići* u Brocu, 11. — *Babići* u Pribiniću, 47, — *Babići* u Slatini, 117. — *Babići* u Tišini, poreklom od Vuksanovića u Slatini, 119. — *Babići* ogranak Jeremića (Nikoljdan) u G. Tolisi, 91.
Bačka, oblast, 92, 120, 129.
Badnjak, u običajima, 51, 102, 139, (v. Šušnjar).
Badnje veče, 51.
Badnji dan, 139.
Bajići, ranije Vidakovići u G. Skugriću, 91.
Balatun, selo u Semberiji, 7, 9.
Balije, muslimanski stočari, 42.
Bambulovići, u D. Skugriću, 90; — u D. Osječanima, 90.
Ban, ili *Spasojevići*, izumrli rod u u D. Skugriću, 90.
Banova njiva i *Banova voda* topoinimi u Bušletiću, 86.
Banovići, selo 35.
Banja Luka, 33, 43, 69, 122.
Banjalučka Vrhovina, 58, 67, 68.
Bare, selo kod Kladara, 90.
Batković, selo u Semberiji, 7.
Batkuša, selo u Posavini, 117, 120, 121, 138.
Bazik, zaseok u Grebnicama, 121, 128.
Begovići Musl., ogranak Rustembegovića iz Odžaka, 67.
Beganovići Musl., u Tarevcima, 92.
Begove Bare, groblje u D. Skugriću, 87.
Beldari, zaselak u G. Tolisi, 91.
Beldari-Simići (Đurdevdan) u G. Skugriću, 90.
Beograd, 69, 94, 119.
Bijela, selo u Posavini, 36, 37, 120, 130, 138.
Bijela nedelja, 51.
Bijeli Šokci, Hrv. oko Kotor-Varoši, 41.

- Bijelići*, u D. Dubici, Lipiku i N. Gradu, 68.
- Bijelo Bučje*, lokalitet u Usori, 41, 44; — Donje Bjelobučje, 42.
- Bijeljina*, varoš u Semberiji, 7, 8, 10, 11, 19, 22, 23, 29, 117, 119.
- Bileća*, varoš u Hercegovini, 11.
- Bilečke Rudine*, oblast u Hercegovini, 22.
- Birač*, predeo u istočnoj Bosni, 19, 21.
- Birčaci*, stanovnici predela Birča, 19.
- Bitolj*, grad u Makedoniji, 93.
- Bišina*, lokalitet u Zvorničkoj Spreči, 26.
- Bjelobrći*, u Bataru u Semberiji, od Popovića u Dugom polju, 69.
- Bjeljevine*, selo kod Modriče, 130.
- Blagčasne verige*, praznik, 22, 43, 58.
- Blagovesti*, praznik, 21, 33, 53, 58, 102, 108.
- Blatnica*, selo u Usori, 41.
- Bogdanovići*, izumrli rod u D. Skugriću, 90; *Bogdanovići* (Nikoljdan) u Jelenskoj 57, 58; — *Bogdanovići* (Sv. Stevan) u Podnovlju, 70; — *Bogdanovići*, ranije Popovići, u Škariću, 121; — *Bogdanovići* u N. Gradu, došli iz Suhog polja ili Botaiice, 68; — *Bogdanovići* (Nikoljdan) u G. Skugriću, 90.
- Bogorodica sv.*, 50, 51.
- Bogojavljenje*, praznik, 30, 138, 140.
- Bogutovo selo*, u Semberiji, 8, 15.
- Bojići* (Ilindan) u Bijeloj, starinom iz Hercegovine, 120; *Bojići* u Krnjinu, 57; — *Bojići*, nestali u G. Tolisi, 91.
- Bok*, hrv. selo u Posavini, 122.
- Bokinje*, lokalitet kraj Save u Vučjaku, 64.
- Boljanić*, selo kod Ozrena, 92, 93.
- Borogovo*, izvorišno područje Spreče, 19, 21, 23, 28.
- Borojevići* (Simeunjdan) u Dugom polju, ogranak Popovića, a imaju svoje ogranke u Botajici i Podnovlju, 69, 70; — *Borojevići*, iščezli rod u Miloševcu, 116.
- Bosanska Krajina*, 68, 69, 71, 121.
- Bosanski Brod*, 63, 64, 66, 67, 69, 71, 76, 82.
- Bosanska Posavina*, 12, 37, 63, 66, 70, 72, 85, 93, 94, 96, 98, 111, 112, 113, 114, 115, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 131, 133, 137, 138, 140.
- Bosanski Šamac*, 75, 90, 111, 112, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 137, 138, 141.
- Bosići* (Nikoljdan), u Slatini, 117.
- Bosna*, reka, 41, 42, 55, 57, 58, 60, 62, 63, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 78, 80, 82, 84, 85, 86, 89, 95, 108, 112, 113, 118, 121, 127, 129.
- Boškovići* (Lazarevdan) na Capardima, od Đorića su, starinom Šarenci. Imaju ogranke u Osmacima i Lugu, 22.
- Bošnjaci*, rod u Sr. Slatini, 118.
- Bošnjaci*, staro stanovništvo, po predanju otselili u Grčku, 26.
- Bošnjakovići*, najstariji rod u Matkovcu, 23.
- Boštruni*, u Usori, 43.
- Botajica*, selo u Vučjaku, 65, 68, 69, 70, 72, 74.
- Božić*, 15, 30, 60, 78, 80, 102, 114, 138, 139, 140; — *Božić*, *Bozuk*, kod Muslimana 30, 102; — *Mali Božić* 51, 140.
- Božići*, u Brocu, starinom od Bileće, 10, 11, 16; — *Božići*, ogranak Toviraca u Tišini, 119; — *Božići*, ranije Janjići u G. Skugriću, 91; — *Božići* (Ignjatijevdan), u D. Osječanima, u Osječanima i u Papračanima (mahala u D. Osječanima), 93.
- Božidarov oktoih*, bio u crkvi u Pojeznoj, 57.
- Božji dan*, praznik, 138, 140.
- Brajinci*, selo u Bosni, 22.
- Brani Do*, selo u Hercegovini, 23.
- Branjevo*, selo u Semberiji, 10.
- Brčko*, grad, 28, 29, 93, 112, 113, 114, 118, 119, 120, 125, 128, 129, 135, 140.
- Brd*, podgorina planina Majevica i Trebave, 112, 114, 121.
- Brdnjaci*, v. Brdani
- Brdaci*, Sprečaci za stanovnike Bijeljine, 19.
- Brdani*, ili *Brdnjaci*, Trebavci za Posavljake, 85; — stanovnici sela oko manastira Tamne, 8; — stanovnici Vučjaka, 64, 75, 76; — Hrvati u severozapadnoj podgorini Majevica, 112.
- Brdani*, zaselak sela Osječana, 93.
- Brdani*, palanka (mahala) u Pojezni, 55.
- Brd*, stanovnici Vučjaka i Krnjina, 64, 75.
- Brestovac*, selo u Krnjinu, 55, 56, 58.
- Brešansko-lipnička grupa Hrvata*, u predelu od Tuzle do Doboja, 36.
- Brkići* Hrv., rod u Vrućici, starosedoci, 43.

Brkić S. u D. Skugriću, 90.
Brnjaci ili **Brđani**, stanovnici podgorine Majevice i Trebave, 112.
Brodac, selo u Semberiji, 7, 9, 10, 11, 12, 15, 17, 118.
Brvišće, toponim u Vručici, 42.
Brvnik, selo u Posavini, 90, 119, 121, 122, 131; — potok u selu Brvniku, 122.
Brusnica, selo kod Takova, 94.
Rubići (Đurdevdan), u Tesliću, 43.
Budim, 23.
Bugari, rod u Miloševcu, inače Jovanovići, 117.
Bugari ili **Karavlas**, pravoslavni Cigani poreklom iz Rumunije, 55, 64.
Bugari, grnčari u Gračanici, 96.
Bugarska, 26, 75, 117, 130.
Bugojno, varošica, 116.
Bukejilovići, u Bušletiću, 93.
Bukovica, selo u Krnjinu, 55, 58, 94, 108.
Bukova nreda, selo kod Brčkog, 118.
Bunijovci, rod u Papraći, 20.
Bure, naziv kojim Birčaci zovu Srećake, 19.
Burići (Tripunjdani) u G. Skugriću, 90.
Burići-Lukići (Sv. Trivo), u Crkvini, 118; — **Burići** (Sv. Simeon), u Crkvini, 118.
Busovača, 120.
Bušletić, selo u Trebavi, 85, 86, 87, 88, 93, 98, 100, 101, 103, 104, 121.
Capardi, selo u Zvorničkoj Spreči, 20, 29.
Car Konstantin i carica Jelena, praznik, 50.
Carigrad, 28.
Cerani, selo u Krnjinu, 55, 56, 57, 58, 59.
Cerovci, rod u Osječanima, 93.
Cerska, selo kod Vlasenice, 29.
Cetinje, grad, 43.
Cigani, 9, 20, 28, 29, 30, 60, 64, 88, 116, 118, v. Gurbeti.
Ciganska kula u Bušletiću, 88.
Cincari u Bijeloj, 120; — u Osječanima 93.
Crkva, lokalitet na Kaknju, 26.
Crkvice, toponim u Obarskoj, 8.
Crkvina, selo u Posavini, 90, 114, 115, 117, 118, 119, 121, 126, 127, 137, 138, 139, 140, 143, 144; — lokaliteti kod Blatnice, 41; — u Kusonjama 26; — u Zoljama 25, 26.
Crkvišće, lokaliteti u selima Geliću, 42; u Mrkovićima, 41; u Radinićima, 41.

Crkvište, njiva u D. Žabarima, 114; — lokalitet u selu Geliću, 54.
Crna Gora, 7, 20, 43, 58, 68, 69, 71, 89, 91, 93, 115, 117, 118, 126.
Crna Kraljica, u predanjima, 42.
Crna Rijeka, selo u Ukrini, 50.
Crnča, selo u Krnjinu, 55, 56, 58.
Crnogorci, 21, 90.
Crnjakovići, u D. Slatini, 117.
Crnjelovo, selo u Semberiji, 7, 119.
Cuculjići, Hrv. u Grebnicama, poreklom iz Slavonije, 121.
Cvijanovići, u Sjenici, selo Osječani, 93.
Cvjetkovići-Cvetkovići u Trnjacima, 12; — **Cvjetkovići** u G. Osječanima, 92.
Cvrtkovići, selo u Krnjinu, 55, 56.
Čadavica, selo u Semberiji, 7, 12, 14.
Čakarevi, u Bušletiću, 93.
Čaklovica, selo u Majevici, 22.
Čanići, Hrv. rod u D. Lipnici, 38.
Čečava, selo, 71.
Čečavci, iz Čečave, u Liješću, 71.
Čelikovići, iz Brvnika, u Tišini 119, i u Grebnicama 121.
Čengići, selo u Semberiji, 10.
Česi, njihove kolonije po selima oko Bos. Broda, 64.
Čifčije, selo u Trebavi, 84, 93, 101.
Čikići-Martinovići, Hrv., potomci Mikića u D. Mahali, 120.
Čipulić, selo kod Bugojna, 116.
Čović-polje, selo u Posavini, 119.
Čermanovići, u Jelanskoj, 58.
Četkovići ili **Gentule**, u Dubnici, ranije bili u Prnjavoru, 22.
Čirkovići, u Osmacima, poreklom od Šarenaca, 21.
Čočani, potsmešljiv naziv za Ozrenjake, 85.
Dakići (Nikoljdani), starinom Škon-dalji, u D. Skugriću, 89.
Dalmacija, 67, 126.
Dalj, selo u Slavoniji, 118.
Damjanovići, ranije Dujići, u Bos. Šamcu, 119; — **Damjanovići** ranije Karinovići, odnosno Kaurinovići, u Škariću, 121.
Dangube, zaselak u Brocu, 12.
Danilo, knez crnogorski, 21.
Danilovići, u Podnovlju, starinom od Imljana, 71.
Davidovići, u Miloševcu, 125.
Dazdarevo, selo u Semberiji, 7.
Delići (Arhandelovdani), u Zelini, strinom Savići s Raševa, 23; — **Delići** u Pisarima, poreklom iz Bušletića, 121; — **Delići**, Musl., rod u Lipnici, 37.

Delići, zaselak u Lipnici, 36; — *De-
lića potok* u Lipnici, 36.
Derventa, 12, 44, 51, 55, 56, 61, 62,
63, 65, 67, 71, 77, 78, 79, 81, 118,
121.
Derventska nahija, 42, 63, 66, 67, 68,
72, 75, 76, 77, 78.
Desančići, iščezli rod u Miloševcu,
116.
Detlak, selo u Krnjinu, 55, 56, 57, 60,
68, 71, 72, 76, 79, 80, 81, 82.
Dimitrići, u Pojeznoj, ranije se zvali
Pribinjci, 58; — iščezli rod u Mi-
loševcu, 116.
Dimitrijević Petar »Arnaut«, rodom
iz Velesa, u Bos. Šamcu od 1864.,
119.
Divkovići, Hrv. u D. Lipnici 37, 38;
— *Divkovići* Hrv. u Sudeču 39.
Djevojačko groblje u Crnči, 56.
Doboj, 36, 44, 61, 63, 64, 84, 85, 86,
94, 96, 128.
Dobor, stari grad kod Modriče, 64,
65, 86.
Doborovci, selo u Trebavi, 84.
Dobra voda, selo u Vučjaku, 67.
Dobrinja, selo kod Modriče, 96, 127,
128.
Domaljevac, selo u Posavini, 69, 112,
119, 120, 129.
Donja Dubica, selo u Vučjaku, 64,
65, 67, 68, 69, 76, 78, 80.
Donja Mahala, selo u Posavini, 112,
120, 126, 129, 133, 141.
Dopasci, lokalitet u Spreči, 22.
Dragaljevac, selo u Semberiji, 7, 9,
10, 11, 15.
Dragičevići, Hrv., ranije Čalivi u
Hasiću, 121.
Dragići, u Zabrđu, 9; — *Dragići* (Jo-
vanjdan) u D. Dubici, poreklom
od Banja Luke, 69.
Dragojevići (sv. Stefan), u Ugljevi-
ku, rod Đokića u Čadavici, 12.
Dragojlovići, iščezli rod u Milošev-
cu, 116.
Dragunja, selo u Lipnici, 37.
Dragutinovići (Nikoljdan), u Gojči-
nu, 22.
Drijen, selo u Krnjinu, 55, 56.
Drijenča, selo u Lipnici, 36.
Drijenići, danas *Drinići*, u Milošev-
cu, 115, 117.
Drina, reka, 7, 19, 43, 89, 115, 117.
Drinići u Miloševcu, 1851. beleženi
kao *Drijenići*, 115, 117.
Dubica, 119, 120, 121.
Dubnica, selo u Zvorničkoj Spreči,
21, 24, 26, 34.
Dubrave, selo u Posavini, 30, 112,
115, 120.
Dubrovnik, 22, 28, 29.

Dudukovići, izumrli rod u D. Sku-
griću, 90.
Duga njiva, selo u Trebavi, 85, 88,
101.
Dugići (Ignjatijevdan), u G. Skugri-
ću, 90; — *Dugići* nestali rod u
G. Tolisi, 91.
Dugo polje, selo u Vučjaku, 63, 65,
66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 76,
77, 78, 79, 80, 81, 82, 96.
Dugonjići, iščezli rod u Miloševcu,
116.
Duhovi, praznik, 30, 51, 103, 140.
Duje, lokalitet u Stanić-rijeci u Tre-
bavi, 86.
Dujići ili *Damjanovići* (Simeunidan),
u Bos. Šamcu, došli iz Dubice, a
rodom iz Crkvine, 119; — *Dujići*
(Simeunjdan) u Crkvini, ogr-
nak Mijačica iz N. Grada i Stru-
ka, 118, 119.
Dujkovići ranije Petrovići, u Crkvi-
ci, 118.
Dusa, rečica u Trebavi, 86.
Dušanići (Đurdvedan), u Pribiniću,
poreklom s Drine ili Hercegovi-
ne, 43; — *Dušanići* (Nikoljdan)
u Liješću, starinom Kokići, ima
ih i u Klakaru i Poloju, 71; —
Dušanići u Crkvini, starinom
Karamani, 121.
Duvno, 119.
Duvnjaci, Hrv. u Tišini, poreklom
iz Duvna, 119.
Dvorovi, selo u Semberiji, 7, 10, 12,
15.
Đajići (Simeunjdan), u Dugom po-
lju, poreklom iz Miloševca, 70.
Đermanovići, rod u Krnjinu, 57.
Đevanje, 28, i *Đevanjsko polje*, 28,
toponimi u Zvorničkoj Spreči,
28.
Đokići (sv. Stefan), u Čadavici, 10,
12; — *Đokići*, izumrli rod u D.
Skugriću, 90.
Đokovići ili *Jovanovići*, ima ih u
Slatini i Batkuši, 117; — *Đoko-
vići* u Batkuši poreklom od Jo-
vanovića iz Slatine, 120.
Đorđe, sv. praznik, 33, v. Đurdevdan.
Đordići, izumrli rod u G. Skugriću,
91.
Đorići, u Capardima, starinom Ša-
renci, 22.
Đukin grob, lokalitet u Dugoj njivi,
88.
Đulumovići, toponim u Obudovcu,
117.
Đurđe, sv., 51, 101.
Đurdevdan, sv. Đurđe, 11, 12, 21, 22,
23, 29, 30, 42, 43, 49, 58, 68, 69,

70, 71, 78, 90, 91, 93, 94, 100, 103, 117, 118, 121, 126, 134, 140.
Đurđevići (Mratinjdan), u Pojeznoj, 58; — *Đurđevići* u D. Skugriću, 89.
Đurđić, praznik, 78, 100, 103.
Đurići (Đurdevdan), u Slatini, poreklom iz Nevesinja, 117; — *Đurići* u Miloševcu, poreklom iz Gnionice, 117; — *Đurići* u Gnionici, 69; — *Đurići* (Stjepanjdan), u Dugom Polju, od Banja Luke, 70; — *Đurići* u G. Tolisi, por. iz Hercegovine, 91; — *Đurići* u G. Osječanima, 92; — *Đurići*, ranije Ilići, u Bos. Šamcu od 1863., došli iz Tešnja, 119; — *Đurići-Đuraši* u Osječanima, 93; — *Đurići-Narančiči* (Đurdevdan), u G. Osječanima, 93.
Đurići Hrv., prvi se naselili u Lipnicu posle kuge, 36, 37.
Džabići, u Beogradu, Derventi i Vinskoj, iz Like, 71.
Džanojevići, selo u Zvorničkoj Spreči, 23.
Džinovsko groblje, u Kalenderovcima, 64.
Džugumovići (Simunjdan), u Bušletiću, 93.
Ere, rodovi poreklom iz Hercegovine, 12; — *Ere* u Spreči 19.
Erići u Popovima, poreklom Jovičići iz Korita, 12.
Erletići u Škariću, poreklom iz Hercegovine, 121.
Evići Hrv. u Hasiću, 121.
Fazlipašići, sarajevski begovi, 20; — imali kulu u Osmacima, 21.
Filipovići (Nikoljdan), u D. Skugriću, 90. — *Filipovići* Hrv. u D. Lipnici 37.
Foča, selo kod Doboja, 85.
Gacko, u Hercegovini 117.
Gačare, potsmešljivo ime za žene u Lipnici, kojim ih zovu žene iz Posavine, 36.
Gajevi, lokalitet u G. Slatini 114; — u Vidovicama, i tu groblje umrlih od kolere, 114.
Galac, mahala u Bijeljini, 11.
Galovo brdo, lokalitet u Bušletiću, 86.
Ganilovići u Batkuši, doseljeni od Skipovca, 120, 121.
Gedže, potsmešljiv naziv za stanovnike severozapadne podgorine Majevice, 112.
Gegići, u Osječanima, 93.
Gelić, selo u Usori, 54.

Gentule ili *Četkovići*, u Dubnici, rodom od Prnjavora, 22.
Gevalji, izumrli rod u D. Skugriću, 91.
Glasinac, 21.
Gligorevići, u Botajici od manastira Ozrena, 69.
Gligorije, sv. 101.
Gligorijevići u Tišini, 119.
Gligorovići, (Jovanjdan), u Slatini, 117.
Gnionica, selo u Vučjaku, 64, 69, 117, 118; — potok, 69.
Godadžica, selo u Gruži (Srbija), 94.
Gojčin ili *Makalići*, selo u Zvorničkoj Spreči, 22, 30, 33.
Gojkovići (Nikoljdan), u Osinjoj, 58.
Gomionica, u Bos. Krajini, 121.
Goranovići (Đurdevdan), u D. Dubici, poreklom iz Crne Gore, 69.
Gospa Velika, 101, 141; — *Velika* i *Mala* 40; — *Gospočin* 40; — *Gospojina* 40, 51.
Gotovci, u Očaušu, 47.
Grabovci, u Bušletiću, 93.
Gračac, lokalitet u Vranjačkoj Trebavi, 85.
Gračanica, varošica, 84, 86, 104, 114, 116; — *Gračanica*, selo u Zvorničkoj Spreči 33; — *Gračanica*, selo kod Teslića 42; — *Gračanica*, potok u Ruževićima kod Teslića, 42.
Gradačac, varošica, 12, 84, 85, 91, 117, 118, 127, 128, 135.
Gradačani, rodovi poreklom od Gradačca, 12.
Gradašćević Husein kapetan, 117.
Gradašćevići, gradački kapetani, vlasnici najvećeg dela Posavine i Brda, 78, 114, 117.
Gradiņa, lokalitet u Brestovcu 56, u Kožuhami 85, u Lupljanici 64, u Novom Gradu 64, kod Papraće 24, u Rastuši 56, u Slatini 113, u Tolisi 85, u Vrelima 64.
Grahovac, zaselak G. Tolise, 91.
Grapska, Gornja Srpska i Turska, selo u Trebavi, 86, 87, 89, 95, 96, 100, 101, 103, 105, 106, 107, 108.
Grabovci Hrv. u Jelanskoj, poreklom od Ljubuškog, 55.
Grbići (Nikoljdan), u Crkvini, 118.
»Grci«, staro stanovništvo, kome se pripisuju mnoge starine, 65; — *Grci* ili *Kauri*, staro stanovništvo, 25.
»Grčka«, zemlja iz koje su doselili Cincari, po predanju, 93.
Grčko groblje, vidi groblja.
Grkovi — *Grci*, staro stanovništvo, 56.

Greblje, njiva u Tarevcima, 88.
Grebnice, selo u Posavini, 88, 118, 121, 122, 126, 127, 128, 130, 141.
Gričana, humka u Crnči, 56.
Grk, mesto u Sremu, 12.
Gromiželj, vir u Brocu, 15.
Grubači u Imljanima, 70.
Grujići u Koprivni, 92.
Gruža, oblast u Srbiji, 94.
Gurbeti, Cigani 29.
Gvozdeni, izumrli rod u G. Skugriću, 91.
Hadži-Sofa, njegov grob u Jeginovu Lugu, 26.
Hadžići, begovi u Jeginovu Lugu, 22.
Hadžina buna, buna hadži-poba Petka Jagodića 1858. godine. 66.
Hajdarbašić u Tarevcima do 1910. 92.
Hambarine, lokalitet u Detlaku 56;
 — njiiva između Osinje i Pojezne 56.
Han-Pijesak. 19.
Hasan-paša Tira, 94.
Hasić, selo u Posavini, 112, 113, 114, 121.
Hasići, begovi vlasnici Hasića. 121.
Herceg-Stjepan, u predanju, 86.
Hercegovci, 20, 21, 121.
Hercegovina, 7, 10, 12, 20, 21, 22, 23, 43, 55, 67, 69, 71, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 115, 117, 118, 119, 120, 125, 126.
Herići, rod u Kalesiji, poreklom iz Hercegovine, 22.
Hidići u G. Grapskoj, 94.
Hrgavčići, ranije Šljivići, Hrv. u Dubravama, poreklom iz Rame, 120.
Hrvačići, selo u Kalesiji, 22.
Hrvaćani, naziv za Hrvate na levoj strani Bosne, oko Šamca 112.
Humka, lokalitet u Osječanima, 86.
Hurte, rod u G. Grapskoj, 94.
Husrev-beg, osnivač Vakufa, 53.
Ignjatijevdan, sv. Ignjat, 69, 71, 79, 90, 93, 137.
Ikić Milić, hajduk iz Osinje, 57.
Ilića popa Jovice buna 1834. godine, 57.
Ilina, *Ilinski sveci*, obuhvataju Ilinu (sv. Iliju), Marinu (Ognjenu Mariju), Malu Marinu i Pantelinu (sv. Panteliju), 103, 141.
Ilinčići (Đurđić), ogranak Đokovića u Vozućoj, 118.
Ilindan, sv. Ilija, 31, 50, 89, 110, 119, 120, 141.
Ilino (ili *Babića*) grobljice, kužno groblje u G. Tolisi, 91.

Ilinski sveci, v. Ilina.
Ilova, rečenica u Osinjoj, 55, 58.
Ivanjdan, sv. Ivan, 30.
Iljazovići, Hrv. u Domaljevcu, došli iz Nikinaca u Sremu, arbanaškog porekla, 119.
Imljani, oblast, 58, 67, 69, 70, 71.
Isajlovići, ogranak Maslića i Mitrovića u Skugriću, iz Crkvine, 118.
Ivanovići (zimski Jovanjdan), u Osinii, Crnči i Tisovcu, ranije ih bilo i u Pojezni, 58.
Ivanjsko polje, oko donjeg toka Ukline, 63, 64, 66, 72, 75.
Jaćimovići, nestali rod u G. Tolisi, 91; — *Jaćimovići* u D. Osječanima 93.
Jagodnja-Jagodnjak, brdo u Skugriću s kužnim grobljem, 87, 88.
Jakovljevići, izčezli rod u Miloševcu, 116.
Jala, rečica 35.
Jančo, pop u Bijeljini, 11.
Jankovići I (Arhandelovdan), u Dugom polju, iz Livna 70; — *Jankovići II* (Đurdevdan), u Dugom polju 70; — *Jankovići III* (Jovanjdan), u Dugom polju 70; — *Jankovići-Radovići* (Jovanjdan), starinom od Nikšića, u Džanojevićima, 23; — *Jankovići* u G. Slatini, 117; — *Jankovići*, nestali rod u G. Tolisi, 91.
Janjići, Hrv. u Vidovicama, 134.
Jasenovac (Vlaška mahala), selo u Derventskoj nahiji, 75.
Jazić, selo 58.
Jeftići, raniji naziv za Karliće (Lazići I) u D. Skugriću, 90; — *Jeftići*, izumrli rod u G. Skugriću, 91.
Jeginov lug, selo u Zvorničkoj spreči, 22, 25, 26, 27.
Jekići u Batkuši, naseljeni od Škipovca 121.
Jelah, selo u Usori, 41.
Jelanska, selo u Krnjinu, 55, 56, 58, 61.
Jelići (sv. Trivun), u Liješću, starinom su Suvajci, 71.
Jelik, zaselak u G. Tolisi, 91.
Jelisići, ogranak Đokovića iz Slatine u Obudovcu, 117, 118.
Jeremići I (Nikoljdan), u G. Tolisi 91; — *Jeremići II* (Jovanjdan), u G. Tolisi 91; — *Jeremići* u D. Skugriću 90.
Jeremijevdan, sv. Jeremija prorok, 51.

Jerina prokleta, predanja o njoj, 22, 42, 86.
Jerinina kaldrma, 26.
Ješanovići u G. Skugriću, zajedničkog porekla sa Tešanovićima u G. Skugriću, 90.
Jevreji, 63.
Jezera, odatle tekla stočarska kretanja u Usoru, 44.
Jokići u Slatini, 117; — u Vručici, 47.
Josip, sv., u vezi s tetovisanjem, 38, 133.
Josipovići i *Kerići* (Mitrovdan), jedan rod u Skugriću, 90.
Jošava, selo u Trebavi, 70.
Jošići u Čivčijama (Osječani), 93.
Jovanovići I (Jovanjdan), u Miloševcu, 117; — *Jovanovići* II (Đurdevdan), u Miloševcu, zvani Bugari, 117; — *Jovanovići-Slijepčevići* (Nikoljdan), u Slatini, 117; — *Jovanovići* (Đurdevdan), u Slatini 117; — *Jovanovići* ili *Đokovići* u Slatini, 117; — *Jovanovići*, por. Savići u G. Skugriću, 90; — *Jovanovići* por. Beldari u G. Skugriću, 90; — *Jovanovići*, izumrli rod u D. Dubici, poreklom iz Bos. Krajine, 69.
Jovanjdan, sv. Jovan, 11, 12, 21, 22, 23, 43, 68, 69, 70, 78, 89, 90, 91, 93, 99, 101, 117, 118, 121, 122, 138; — *Jovanjdan zimski*, 11, 58.
Jovići u G. Osječanima, 92; — *Jovići*, ogranak Zolja-Zoljića u Kalesiji, 22; — *Jovići*, iščezli rod u Miloševcu, 116.
Jovičevići (Nikoljdan), u G. Skugriću, 90.
Jozipovo ili *Josipovo*, v. Josip, sv.
Jurjevdan, sv. Juraj, 51.
Jurjevo kod Muslimana, na dan sv. Đorda 6. maja, 103.
Kakanj, selo u Osmacima, 26.
Kalabići (Đurdevdan), u Podnovlju, od Kalabića iz Novog Grada, 71; — *Kalabići* u Trnjacima su iz Podnovlja, 12.
Kalajdžići u Osmacima su od Pele-miša s Velike njive, 21.
Kalajdžije, zaselak u G. Tolisi, 91.
Kalenderovci, veće naselje, 64.
Kalesija, selo u Zvorničkoj Spreči, 19, 20, 22, 25, 26, 28.
Kalinovik, u Zagorju, 93.
Kamenice, goniči stoke kalemara Damjana Kaurina u Škariću, 121.

Kapucinovići, iščezli rod u Miloševcu, 116.
Kapuri, rod u Podborogovu, poreklom iz Hercegovine, 23.
Karadag, Crna Gora, 43.
Karadaglije, selo u Usori, 43.
Karadorde, 20; — *Karadordev* ustanak 9.
Karavlas, rumunski Cigani pravoslavne vere, kojih ima po Posavini, a narod ih zove i Bugarima, 20, 33, 55, 64, 74, 80, 95.
Karavlas, nadimak Stanišića u Capardima, 22.
Karinjače, zaselak u Lipnici, 36.
Kauri, 25, 86, v. Grci; — *Kauri* zvani i *pepeljari*, koji su radili na proizvodnji potaše, 29.
Kauriska voda, lokalitet u Bušetliću, 86.
Kerići, v. Josipovići.
Kladanj, varošica 30.
Klakar Donji, pored Save, 63, 64, 69, 71, 82.
Kletišća, lokalitet u Vručici, 42.
Knežević Ivo, Knez od Semberije, 10, 12.
Kneževići, ogranak Kovačevića u Koprivnoj, 70; — *Kneževići*, ranije Simeunovići, u G. Tolisi, 91; — *Kneževići*, iščezli rod u Miloševcu, 116.
Kobaš, varošica na Savi, 66, 67.
Kojići u Botajici, Dugom polju, Jošavi, Podnovlju i Trnjacima, sve jedan rod. 70; — *Kojići* u Obudovcu, 117; — *Kojići*, iščezli rod u Miloševcu, 116.
Kolibe, selo u Vučjaku, 64.
Kolibište, lokalitet u Dugom polju, 74.
Komendati u Kuzminu u 18. v., iz Broca, 11.
Komljenovići (Lazarevdan), na Capardima, od Đorića, imaju ogranke u Lugu i Osmacima, 22.
Kondići (sv. Simeon Bogoprimac), u Osječanima, 93.
Kondžilo, kultno mesto, 51.
Konta, pop u Bijeljini, 11.
Konjuh planina, 35.
Kopići Hrv. u Novom Gradu iz Domaljevca, 69.
Koprivna, selo u Trebavi, 70, 84, 88, 89, 92, 96, 100, 122, 130.
Kosanići u D. Skugriću, 90.
Kosovača, lokalitet na Capardima, 22.
Kosovska Mitrovica, 93.

Kostajnica, selo kod Doboja, 92, 93, 101.
Kostrč, selo u Posavini, 113, 120, 124, 143.
Kotor-Varoš, 58.
Kovačevići (Nikoljdan), u Dugom polju, došli su iz Sanskog Mosta, 70; — *Kovačevići* u D. Skugriću, 90, — *Kovačevići*, iščezli rod u Miloševcu, 116.
Kovanluk, selo u Semberiji, 7.
Kožuhe, selo u Trebavi, 84, 92, 93, 95, 98, 103, 106, 107, 108, 122.
Krajišnici, stanovnici Krajine i ljudi poreklom iz te oblasti, 120.
Krajsnikovići Hrv. u Vidovicama, v. Mikići, 120.
Krajinovići, Hrv. u Dubravama i u Tramošnici, 120.
Kraljičani, mahala u Srednjoj Slatini, 113.
Kraljičin grob, lokalitet u Slatini, 113.
Kranjci, Slovenci koji su dolazili kao radnici, 67, 116.
Krčevljani, zaselak u G. Tolisi, 91.
Krčin, selo kod Tamne, 87.
Krčinac Toma, vođa bune u Zvorničkoj nahiji, *Od Krčina Tomo*, 27, 28.
Krečane, selo kod Gradačca, 91.
Kremenik, lokalitet u Kalenderovcima, 64.
Krnjin, oblast u severoistočnoj Bosni, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 72, 94.
Krnjin, planina, 55, 63, 171.
Krnjičani, stanovnici Krnjina, 58.
Krstanovići, ranije Popovići u Tolisi, 91.
Krstići, starinom Okulići, iz Srbije, sada u Brocu, 12.
Krstići-Kičanovići, starosedeoci u Brocu, 12.
Krtova, selo kod Ozrena, 93.
Krstovdan, praznik, 138, 140.
Kruševica, selo, 70.
Kruškići-Novakovići, ogranak Bel-dara u G. Skugriću, 90.
Kruškovo polje, selo kod Miloševca, 68, 116, 122, 123, 126, 128, 131, 139.
Kućišta, lokalitet u Vidovicama, 113.
Kukići (Đurdevdan), u Pojeznoj i Ceranima, 58.
Kula, lokalitet s ostacima građevine, nasuprot Doboru, 86.

Kulići u Capardima, poreklom iz Pive, 22; — *Kulići*, rod u Dragaljevku, 11.
Kulići, mahala u Dragaljevku, 11.
Kulište, lokalitet u Kruškovom polju, 122.
Kumovac, zaselak u G. Tolisi, 91.
Kupres, oblast, 92.
Kuprešani, rod u Kožuhama, 92.
Kureševići (Nikoljdan), u Pisarima, poreklom iz Bušletića, 121; — *Kureševići-Galešići* u Miloševcu, 117.
Kurjača, lokalitet kod Tamne, 26.
Kurtinovići u Obudovcu, 93.
Kusonje, selo u Kalesiji, 23, 26.
Kuzmanovići, ranije Milićevići, u G. Tolisi, 91; — *Kuzmanovići*, iščezli rod u Miloševcu, 91.
Kuzmić u Vranjaku, 92.
Kuzmin, mesto u Sremu, 11.
Kužno groblje, 86, 87.
Kužnjača, selo kod Tarevca, 87.
Lapanovići Hrv. u Vrućici, starosedeoci, 42, 43.
Lazarevdan, sv. Lazar, 21, 22, 30, 51, 119.
Lazarević Cvijetin, sveštenik u Crkvini, 115.
Lazarica, Lazarevdan, 51, 103.
Lazići-Adžići (Nikoljdan) u Batkuši, 121; — *Lazići* (Nikoljdan) u Os-macima, 21; — *Lazići* (Đurdevdan) u Batkuši 121; — *Lazići* (Đurdevdan) zovu se i Karlići, ranije i Jeftići, u D. Skugriću, 90; — *Lazići* u Novom Gradu došli iz Botajice, 68; — *Lazići*, ranije Bijelkići, rod u Koprivni, 92; — *Lazići*, iščezli rod u Miloševcu, 116.
Ledenice, selo u Trebavi, 87, 130.
Ledeni ponedeljak, 61.
Legenovci, palanka u Pojezni, 55.
Lekići Hrv. u Novom Gradu, 69.
Leontići, ranije Pajići, u G. Skugriću, 91.
Lešići, rod u Crkvini, 119.
Liješće, selo u Vučjaku, 71, 72, 76, 78, 80, 81, 82.
Lika, oblast 12, 71, 90, 117, 118.
Lipik, varošica u Slavoniji, 68.
Lipnica, Gornja, Srednja i Donja, 35, 36, 37, 38, 39.
Ostružnja, rečica u Krnjinu, 55.
Oštra Luka, hrvatsko selo u Posavini, 112, 120.

- Lipnica*, rudnik, 35, 38.
Livno, grad, 43, 70, 89, 116.
Lišići (Stjepanjdani), u Bos. Šamcu od 1863. godine, 119.
Lohinja, selo kod Tuzle, 93.
Lokančevići u Brocu, poreklom iz Lokanja, 12.
Lokme, Musl. u Kusunjama, stari-
 nom iz Budima, 23.
Lončari, selo kod Brčkog, 128.
Lopandići (sv. Trifun), u Dvorovima,
 starinom su iz Boke i Dabra, 12.
Lozanovići (Lučindani), u Vacetini,
 23.
Lučindan, sv. Luka, 23, 58, 68, 103,
 120.
Lugonjići, sveštenečki rod u Jalen-
 skoj, 57.
Lugovi, toponim u Crkvini, 125.
Lujići u Crkvini, 118.
Lukači Hrv. u Grabnicama, od Der-
 vente, 121.
Lukavica, selo u Trebavi, 86.
Lukići (Blagočasne verige), u Dub-
 nici, starinom iz Hercegovine, a
 došli s Udrča kod Nove Kasabe,
 22; — *Lukići* ili *Smederevci*
 (Nikoljdani), u G. Skugriću, 90;
 — *Lukići* u Bijeloj, od Antića
 iz D. Lipnice 37; — *Lukići* u
 Osječanima, 93; — *Lukići*, ogra-
 nak Radića u G. Tolisi, 91; — *Lukići*,
 ogranak Jelenića (Jovanjdani), u
 G. Tolisi, 91.
Lupljanica, selo u Derventske na-
 hiji, 58, 72.
Lužani, selo u Vučjaku, 66, 71, 77,
 78, 82.
Lužani, palanka u Pojeznoj, 55.
Ljepunice, selo u Lipnici, 35.
Ljeskove vode, selo kod Tešnja,
 55, 93.
Lješevići (Jovanjdani), sada Neško-
 vići u Dragaljevcu, poreklom iz
 Pive, 11.
Ljubioča, rečica u Dugom polju, 65,
 74, 81.
Ljubovići, hercegovački begovi, po-
 sednici u Semberiji, 10, 12.
Ljubuški, grad u Hercegovini, 55.
Mačva, predeo u Srbiji, 29.
Madžar-plot, vrsta ograde u Spreči,
 25.
Madžarevac, lokalitet u Dugom po-
 lju, 65, 66.
»Madžari«, staro stanovništvo po
 predanju, 8, 9, 20, 25, 26, 65, 86,
 113, 114.
»Madžari«, Čakarevi, kraj drumu u
 Bušletiću, 93.
Madžarke, *madžaruše*, vrsta šljiva,
 65.
»Madžarska« zemlja, u predanju, 58.
Madžarska kućišta, lokalitet u G.
 Tolisi, 91.
Madžarske ceste, u G. Tolisi, 91.
Madžarski bunari, u G. Tolisi, 91.
Madžarsko selo, u Brocu, na Seli-
 štu, 9.
Madžaruša, vodenica, 25.
Maglaj, gradić, 43.
Magnojevići, Donji i Gornji, selo
 kod Bijeljine, 22, 117.
Majevac, selo u Vučjaku, 71.
Majevica, planina, 8, 9, 13, 19, 33, 34,
 36, 84, 92, 112, 126, 129.
Makalići ili *Gojčin*, selo u Zvornič-
 koj Spreči, 22, 30, 33.
Makedonija, 91.
Makivije, sv. Makaveji, 15, 103.
Maksimovići (Ilindani), u Bijeloj,
 starinom iz Hercegovine, 120; —
Maksimović u Liješću, poreklom
 iz Vinske, 71.
Malići, iščezli rod u Miloševcu,
 116.
Malići, rod u Usori, 43.
Malinovići (Nikoljdani), u D. Skug-
 riću, 89; — *Malinovići* u G. To-
 lisi, 91.
Mališevići u Dubnici, poreklom su
 iz Bijeljine, 22.
Malkoči, mahala u Lipnici, 36.
Maljevi ili *Vrane*, naziv za Musli-
 mane u brdskim selima pod
 Konjuhom, 35.
Mamuzići Hrv. u G. Skugriću, 91.
Mandić Hrv. iz G. Lipnice se »udo«
 u D. Lipnicu, 37.
Marići (Jovanjdani), ogranak Pisare-
 vića u Pisarima, 121.
Marija Terezija, u predanjima, 65,
 113.
Marijanovići u Crkvini, došli su iz
 Garevca, 118.
Marinkovići u Vacetini, poreklom iz
 Starog Vlaha, 23; — *Marinko-
 vići* u Patkovači ogranak Ma-
 rinkovića iz Vacetine; — *Ma-
 rinkovići-Ozrenici*, u Brestovu,
 58; — *Marinkovići*, izumrli rod
 u G. Skugriću, 91.
Marišići, Hrv. u Vidovicama, 134.
Markovdan, sv. Marko, 117.
Markovići (Nikoljdani), u Brocu za-
 jedničkog su porekla s Rafajlo-
 vićima, 12, 15; — *Markovići*
 (Nikoljdani), u Slatini, 118; —
 — *Markovići* u Vručici, ogranak
 Ristića, 43; — *Markovići*, po-
 reklom Modrićani, u G. Skug-
 riću, 90.

- Maršići-Perići*, Hrv. najjači rod u Vidovicama, 120.
- Martindan*, sv. Mrata, 103.
- Maslići* (sv. Simeon Bogoprimalac), u Crkvinu, ranije Miladinovići, 118.
- Maslovare*, selo kod Kotor-Varoši, 92.
- Mašići*, izumrli rod u D. Skugriću, 90.
- Matanovići* Hrv. u Vidovicama, 134.
- Materice*, praznik, pretposljednja nedelja pred Božić, 60, 79.
- Matići*, nestali, u G. Tolisi, 91.
- Matkovac*, selo u Zvorničkoj Spreči, 23.
- Međaši*, selo u Semberiji, 7, 12.
- Medudnevice*, dani između Velike i Male Gospojine, 31.
- Mehići*, Musl. u Tarevcima, 92.
- Mehmedbegovići*, begovski rod u Tarevcima, 91.
- Mendeši*, Hrv. u Bijeloj, 120.
- Mešani*, Musl. u Tarevcima, 92.
- Meterizi*, zaselak uz D. Brodac, 11.
- Mezgraja*, selo kod Lipnice, 37.
- Mišići*, u Grebnicama, poreklom iz Mrkušića u Slavoniji, rod sa Mičićima u Slatini i Skugriću, a ogranak su Radića iz Slatine, 118, 121; — *Mišići* (Simunjdani), u Bušetliću, 93; — *Mišići* u Kalesiji, ogranak su Zolja-Zoljića, 22.
- Mihailovići* (Đurdevdan), u Bos. Šamcu, poreklom su od Novog Pazara, 119; — *Mihailovići* u Žabarima, poreklom su iz Smoluće, 120; — *Mihailovići* u Kalesiji su ogranak Zolja-Zoljića, 22.
- Mihaljevac*, brdo kod Kostainice, 86.
- Mijailovići*, iščezli rod u Mioševcu, 116.
- Mijanići* (Đurdevdan), u Pisarima, starinom Karamani, 121.
- Mijanović* (Nikoljdani), prozvan Pantić, u Miličićima, poreklom od Nevesinja, 23.
- Mijići* u D. Skugriću, poreklom iz Miloševca, 90; — *Mijići* u Domaljevcu, došli iz Gundinovaca u Slavoniji, 119.
- Mikićani*, mahala u Miloševcu, 116.
- Mikići*, iščezli rod u Miloševcu, 116.
- Mikići*, Hrv. u Vidovicama, 134; — *Mikići*, zvani Krajišnjikovići, u Vidovicama, došli iz Kostrča, 120.
- Miladići* u Pribiniću su od Maglaja, 43.
- Milankovići* (Nikoljdani), u D. Skugriću, nekada Jelići, 89.
- Miličići-Kovačevići* (Jovanjdani), u Vručici, 43.
- Milić* u Crkvinu, por. iz Hercegovine, 119.
- Milići* u D. Osječanima, por. iz Hercegovine, 93.
- Miličevići-Miličići*, por. iz Hercegovine, u Miličevićima, 23.
- Miličevići* ili *Miličići*, selo u Zvorničkoj Spreči, 23.
- Miličevići*, izumrli rod u G. Tolisi, 91.
- Milinkovići* u Miloševcu, 125.
- Milojevići* u Dugom polju, 69.
- Miloševac*, selo u Posavini, 69, 70, 89, 90, 95, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 125, 126, 128, 130, 135, 138, 140, 141.
- Miloševići*, u Osječanima, 93.
- Milovanovići* (Markovdani), u G. Slatini, 117; — *Milovanovići*, nestali u G. Tolisi, 91.
- Miljanovac*, selo u Spreči, 27, 29.
- Miljanovići*, u Osječanima, 93; — *Miljanovići* u Kožuhama, 93.
- Mionica*, selo 90.
- Mirićine*, selo na granici grupe Sprečaka, 35.
- Mišići I* (Jovanjdani), u D. Skugriću, 89; — *Mišići II* (Nikoljdani), u D. Skugriću, 80; — *Mišići* u G. Skugriću starinom su Kruševići, a daljim poreklom iz Hercegovine, 90; — *Mišići* (Đurdevdan), nekada Kneževići, stariji rod u Vručici, 43; — *Mišići*, 2 kuće u Vručici, živeli zajedno a nisu bili rod, 47; — *Mišići*, nestali u G. Tolisi, 91; — *Mišići* u Pisarima, iz Crkvine poreklom, 121.
- Mišurići*, stari rod u Vakufu, 57.
- Mitrići*, iščezli rod u Miloševcu, 116.
- Mitrova voda* ili *Mitrovača*, u Orahovici, 89.
- Mitrovdan*, sv. Dimitrije, 90, 108, 134, 137.
- Mitrovići*, selo u Krnjinu, 55.
- Mitrovići I* (Ilindani), u D. Skugriću 89; — *Mitrovići II* ili *Pajići* (Simunjdani), u D. Skugriću, 89; — *Mitrovići I* (Jovanjdani), u Osječanima, 93; — *Mitrovići II* u Osječanima, por. od Skoplja, 93; — *Mitrovići* (sv. Simeun Bogoprimalac), u Crkvinu, ranije bili Miladinovići, 118; — *Mitrovići* (Lazarevdani), u Jeginovu Lugu, starinom su Šarenci iz Hercegovine, 22; — *Mitrovići*, ogranak Kovačevića u Dugom polju, 70; — *Mitrovići*, nestali u G. Tolisi, 91.

Mleci, 28, 29.
Modriča, varošica, 63, 84, 85, 90, 94, 96, 97, 103, 104, 112, 113, 127, 128, 130, 132, 136, 141.
Molitvište, lokalitet u Osmacima, 25.
Momčilov grad, iznad Momčilova groblja u Vručici, 42.
Momčilovo groblje, u Vručici, 42.
Miličina voda, kultno mesto kod Brčkog, 140.
Mosko, selo u Hercegovini, 23.
Motajica, planina, 56, 63, 71.
Mramorak, selo kod Borogova, 29.
Mramorski potok, pod Gradinom kod Borogova, 24, 25.
Mramorje, groblje sa stećcima na Humci, 86.
Mratinjdan, sv. Mrata, 22, 31, 58, 80, 103.
Mrkotići, selo u Usori, 43.
Mrkušica, selo kod Rače, 118.
Mujbegovići, begovski rod u Tarevcima, 91, 92.
Mujkići, Musl. u Tarevcima, 92.
Mulići, Musl. u Lipnici, 39.
Muratbegovići, begovski rod u Tarevcima, 91.
Muslimani, 11, 20, 21, 22, 23, 29, 30, 35, 37, 39, 42, 43, 44, 63, 85, 86, 87, 89, 98, 99, 102, 103, 104, 105, 107, 109, 110, 112, 118, 120, 125, 141.
Muškići u Kruškovu polju, 116; — *Muškići* u Novom Gradu, starinom Ninići iz Kruškova polja, slave Jovanjdan, 68.
Nagradići (Đurdevdan), u Krnjinu 57 i Jelanskoj 58.
Narančiči ili *Đurići* (Đurdevdan), u G. Osječanima, 93.
Nedići, iščezli rod u Miloševcu, 116.
Nedjelja, sv. u poštovanju, 50.
Nekršteni dani, dani između Božića i Bogojavljenja, 30.
Nekršteno groblje (za sahranjivanje nekrštene dece) u Vručici, 53.
Nemačke kolibe, lokalitet kod sela Kuline, po pepeljarima nazvane tako, 29.
Nemci, njihove kolonije po selima oko Bos. Broda, 64.
Neretljaci Hrv. u selu Boku, 122.
Neretva, reka, 127.
Nestorovići u Banjanima (Srbija), rod Jelićima u Vinskoj, 71.
Neškovići (Jovanjdan), u Dragaljevcu, rodod Lješevići iz Pive, 11.
Nevesinje, varošica u Hercegovini, 23, 117.
Nikići, Hrv. u Kostrču, 120.

Nikolići, u G. Osječanima, por. iz Hercegovine, 93; — *Nikolići* u D. Skugriću, 90; — *Nikolići*, v. Tomići-Nikolići u Dubnici, 21.
Nikoljdan, sv. Nikola, 12, 21, 22, 23, 30, 58, 70, 71, 78, 89, 90, 91, 93, 100, 101, 117, 118, 121, 138.
Nikoljice, *Mali Nikoljdan*, 78, 103.
Nikšić, grad u Crnoj Gori, 23, 90.
Ninkovići (Simunjdan), u Osinjoj, 58; — *Ninkovići* (Đurdevdan), u D. Dubici, iz Obudovca, 69.
Ninići u Kruškovu polju, od njih Muškići u Novom Gradu, 68.
Nova Godina, 103, 139.
Nova Kasaba, varošica u Bosni, 22.
Novakovići u Čivčijama, verovatno por. od Hercegovine, 93;
Novakovići u Lužanima, 71.
Novi Grad, u Posavini, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 73, 75, 76, 78, 119.
Novi Šeher, 69.
Novino brdo, lokalitet u Tolisi, 116.
Numan beg, u Srpskoj Grapskoj, 89.
Obarska, selo u Semberiji, 7, 8.
Obudovac, selo u Posavini, 68, 69, 90, 93, 112, 114, 117, 118, 120, 121, 128, 132, 136, 138, 139.
Obudovac proto, istorijska ličnost, 28.
Oćauš, selo u Usori, 42, 43, 47, 58.
Odžak, selo u Vučjaku, 63, 64, 67, 78, 118.
Ognjena Marija, 51, 52, 103.
Okolići (Trivunjdan), u Dugom polju, 70.
Okulići, preci Krstića u Brocu (iz Srbije prešli kao Živanovići), 12.
Omajlje, nar. naziv sela Amajlje u Semberiji, 8.
Omer-paša, u Spreči, 29.
Ora(h)ova, zaselak u Skugriću, 88, 89, 116.
Orašje, selo u Posavini, 112, 120, 122, 129.
Orelj, iz roda Cvjetkovića, poreklom iz Like, u Trnjacima, 12.
Oršolići, Hrv. u D. Tolisi, 134.
Osinja, selo u Krnjinu, 55, 56, 57, 58, 61, 62.
Osječani, selo u Trebavi, 68, 84, 86, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 107, 110.
Osmaci, selo u Spreči, 20, 21, 23, 26, 27.
Osmačani, selo u Kalesiji (Spreča), 22.
Ostojići (Đurdevdan), u Bušletiću, 94.

Ozren, manastir, 26, 69, 87, 114.
 Ozren, planina, 63, 84, 122.
 Ozrenjaci, naziv za Marinkoviće u Brestovu, 59.
 Ozrenjaci, stanovnici selâ oko Ozren planine, 85, v. Čočani.

Pajići (Simunjdan), u Dugom polju, ogranak Popovića, 69; — Pajići, izumrli rod u G. Skugriću, 91.
 Palačkovci, selo kod Prnjavora, 71.
 Palanka, selo kod Brčkog, 114.
 Paležnica, selo u Trebavi, 84, 93, 96, 98, 131.
 Paljevine, toponim u G. Žabarima, 114.
 Panadurište, lokalitet kod Gradačca, 114.
 Panići (Đurdevdan), u Novom Gradu, 68; — Panići u Novom Gradu iz Pjevalovca, 68.
 Pantelići (Nikoljdan), rod u Brocu, starinom iz Srema, 12.
 Pantić (Nikoljdan), 23, v. Mijanović.
 Panzalo (Nikoljdan), u Osinjoj, 58.
 Papraća, rečica, 19.
 Papraća selo, 20, 24, 28.
 Papraća manastir, 19, 20, 26, 31, 33, 93 120.
 Papračani, mahala u D. Osječanima, 93.
 Patkovići (Patak), u Miloševcu (Nikoljdan), 117; — Patkovići (Đurdevdan), u Gnionici, iz Obudovca, 69; — Patkovići u Bos. Šamcu od 1863. godine, 119.
 Pavičića prote Vasilija buna 1858. godine, vidi Protina buna, 27, 57, 66, 114, 125.
 Pavlovdan, sv. Pavle, 30, 50.
 Pavlović (Blagočasne verige), u Vručici, 43; — Pavlovići u D. Osječanima, 93; — Pavlovići (Jovanjdan), u Obudovcu, 117; — Pavlovići, iščezli rod u Miloševcu.
 Pavlovići, Hrv. rod u D. Lipnici, 37.
 Pejići (Jovanjdan), u Brvniku, poreklom su iz Orašja, 122; — Pejići u Tišini poreklom su iz Brvnika, 119; — Pejići u G. Tolisi, ogranak su Radića, 91.
 Pejičići u G. Osječanima su od Travnika, 93.
 Peltići, iščezli rod u Miloševcu, 116.
 Peranovići (Nikoljdan), u Miloševcu, 117.
 Perići (Jovanjdan), ogranak Jeremića u G. Tolisi, 91; — Perići u Brocu su starosedeoci, 12.

Pešta, grad, 67.
 Petka, sv., njeno svetište kod Slavonskog Broda, 50, 79, 140.
 Petkovići u G. Tolisi su ogranak Radića, 91.
 Petrić Stojan, nazvan sveti Stojan, po nar. verovanju prorok, 62.
 Petrovci, selo u Sremu, 94.
 Petrovdan, sv. Petar, 15, 22, 23, 30, 51, 62, 71, 80, 103.
 Petrovići u G. Osječanima, 93; — Petrovići u Crkvini, 118; — Petrovići, ogranak Maslića i Mitrovića u Crkvini, 118; — Petrovići (Nikoljdan), u D. Skugriću, 90; — Petrovići (Srdevdan), u Gojčinu, 22; — Petrovići, nestali u G. Tolisi, 91.
 Petrović Miloš, pisac letopisa osječkih parohije, 89.
 Pisari, selo u Posavini, 121, 138.
 Pisari, zajedničko ime za tri razna roda u selu Pisarima, 121.
 Pisarevići (Đurdevdan), u Pisarima, 121.
 Pivaši, u Lužanima i u Kostrešu, starinom iz Pive.
 Planina, čuje se u narodu za Han-Pijesak, 29.
 Planina, oblast iznad izvorišta Male i Velike Usore, 41, 42, 46, 58, 59, 71.
 Planinci, stanovnici oblasti Planine u Krnjinu, 59.
 Plavšići u Zabrdanima, poreklom iz Hercegovine, 71.
 Plenco pop, bio u Bijeljini, 11.
 Plješivica, lokalitet u selu Petrovice, 30.
 Pocerina, oblast u Srbiji, 93.
 Podborogovo, selo u Zvorničkoj Spreči, v. Borogovo.
 Podnovlje, selo u Vučjaku, 12, 65, 67, 69, 70, 71, 75, 96, 109, 117.
 Podrinje, oblast oko reke Drine, 14, 19.
 Podrumašica, njiva u Krnjinu, 56.
 Podstijenje, selo 92.
 Pojezna, selo u Krnjinu, 55, 56, 57, 58.
 Poklade, praznik, 141.
 Pokrižak, prvi četvrtak posle Spasovdana, 50.
 Pokrov Bogoridičin, praznik, 101.
 Polemiši (Petrovdan), u Velikoj nji-vi, poreklom iz Hercegovine, 21, 22.
 Polimlje, oblast, 21, 28, 68, 95, 115.

Poloj, selo u Vučjaku, 71, 72, 82.
Poljaci, njihove kolonije u selima oko Bos. Broda, 64.
Popovi, selo u Semberiji, 7, 10, 11, 12.
Popovići I (Simunjdan), u Pribiniću, došli s Cetinja, 47; — *Popovići II* (Tripunjdan), u Pribiniću, 47; — *Popovići* (Jovanjdan), u Vručici, danas od njih Vlinjaci-Linjaci, Savići i Miličići-Kovačevići, 43; — *Popovići* (Simunjdan), u Dugom polju i Božincima, 69, 70; — *Popovići* (Lazarevdan), u Osmacima, 21; — *Popovići* (Jovanjdan), u Gradačcu, 117; — *Popovići* (Jovanjdan), u D. Slatini, ogranak Crnjakovića u D. Slatini, 117; — *Popovići* u Čović-polju, por. iz Hercegovine, 119; — *Popovići* (Jovanjdan), u D. Skugriću, 90; — *Popovići* u G. Skugriću, 90; — *Popovići* u Tolisi, 91; — *Popovići* u Osječanima, 93; — *Popovići* u Bušletiću, 93; — *Popovići* u Maievcu, ogranak hercegovačkih Zimonjića, 71; — *Popovići* — *Kalajdžići* u Osječanima; — *Popovići* ili *Starovići* (sv. Sava), poreklom iz Hercegovine, sada u Kamenici, 23; — *Ponovići* u Godačici u Gruži (Srbija), došli iz Vranjaka oko 1870. godine.
Porebrice, selo u Posavini, 117.
Posavci, odnosno *Posavljaci*, stanovnici oblasti Posavine.
Posavci, stanovnici sela u ravnicima por. od Bosne, za ljude s Vučjaka, 64, 75, 112.
Posavina bosanska, oblast, v. Bosanska Posavina.
Posavke ili *Prečanke*, žene iz Posavine, 36.
Posavljaci, stanovnici Bos. Posavine, pravilno; v. *Pasavci*, 112.
Potkrnjinčani, stanovnici oblasti Krnjina, 55.
Poturice, zaselak kod Bušletića, 87.
Pratrovina, lokalitet u Krnjinu, 56.
Predojevići (Nikoljdan), u Podnovlju, 70, 71.
Predragovići, iščezli rod u Miloševcu, 116.
Prekobosanci, Trebavci za ljude s leve strane reke Bosne, 85; — *Prekobosanci* ljudi s desne strane Bosne za Krnjinčane, 55, 64, 112.
Preobraženje, praznik, 103, 110.
Pribinić, selo u Usori, 43, 46, 47, 49, 50, 57, 58.

Pribinjci, stanovništvo poreklom iz Pribinića, naseljeno po Usori, 58; — *Pribinjci*, naziv za Dimitriće u Pojeznoj, 58.
Priboj, selo u Majevici,
Prikopi, rudnik u Usori, 42.
Prljići, iščezli rod u Miloševcu, 116.
Prnjavor, selo u Trebavi, 20, 87; — *Prnjavor*, varoš 41, 46, 60, 61; — *Prnjavor Veliki* i Mali, 58, 63; — *Prnjavor*, selo kod Gradačca, 114.
Proboj, voda u selu Lednici u Trebavi, 87.
Prokopijevdan, sv. Prokopije, zaštitnik od bure, uvjetni svetac, 52.
Prosječnik, šuma u Miloševcu, 116.
Protići (Jovanjdan), ogranak Popovića u Osmacima, starinom Šarenici iz Hercegovine, 21.
Protina buna 1858, v. bune.
Pupčevići, starinom Stefanovići, u Tišini, poreklom iz Crnjelove. U Brčkom još pod imenom Stefanovići, 119.
Puškarići, Hrv. u Grebnicima, od Puškarića iz Tramošnice, 121.
Pusto polje, lokalitet u selu Dubnici, 24, 26.
Rača, selo u Semberiji, 7, 13, 28.
Radolici, Hrv. rod, izumrli, bili u Vručici, 42.
Radići, zaselak u G. Tolisi, 91.
Radići, »pleme« u G. Tolisi, sa ogranacima Lukićima, Petkovićima, Stjepanovićima, Pejićima, Vasiljevićima, 91; — *Radići* (Arhandelovdan), u Slatini, 118; — *Radići* u Miloševcu, poreklom iz Porebrica, 117; — *Radići* u D. Osječanima, 93.
Radišina vođa ili *Radišnjača*, u Orahovi, 89, 116.
Radišići, zaselak kod Vručice, 42.
Radojčići, izumrli rod u D. Skugriću, 90.
Radovići, v. Jankovići-Radovići, u Džanojeviću, 23.
Radulovići (Nikoljdan), u Dugom polju, 70.
Rafađilovići (Nikoljdan), u Brocu, 12, 15, 16.
Raiska, zaselak sela Krečana, 90.
Rakići (sv. Alimpije), u Novom Gradu, 68; — *Rakići* (Ignjatijevdan), u Gnionici, 69.
Rakino brdo, lokalitet u Vacetini, 26.
Rakocijeva buna, 120.
Ralovići u Brusnici kod Takova (Srbija), starinom Oputići iz Osječana, 94.

Rama, predeo, 120.
Ranitovići u Lužanima poreklom iz Crne Gore, 71.
Rankovići, musl. selo u Usori, 43.
Ras-potok, 50.
Rastuša, selo na granici Krnjina, 55.
Raševo, selo 21, 23.
Raška (Sandžak), 119.
Ratkovići (Arhandelovdan), u Detlaku, 71.
Raukovići (Đurdevdan), u Jelanskoj, 57, 58.
Raulići u D. Skugriću, 89.
Ravni Kotari u Dalmaciji, 90.
Ravnjaci, stanovnici Semberije, 8, 19, 26, 28.
Reljići, iščezli rod u Miloševcu, 116.
Riječani ili *Simići*, zaselak u G. Tolisi, 91.
Ristanovići, izumrli rod u D. i G. Skugriću, 90, 91.
Ristići (Đurdevdan), u Vrućici, 43; — *Ristići* (Nikoljdan), u Crkvini 118; — *Ristići* u Bos. Šamcu, poreklom iz Sandžaka; — *Ristići* u *Vraniaku*, starosedeoci, 92; — *Ristići-Mitrovići* (Mratinjdan), u Dubnici, 22; — *Ristići-Simići*, ogranak Jeremića iz G. Tolise, sada u Riječanima, slave Jovanjdan, 91.
Ritešić, selo 96.
Rođići u D. Skugriću, 90.
Rok, sv., zaštitnik od kuge, 141.
Rumunija, 20, 28, 64.
Rustembegovići, iz Odžaka, 67, 78.
Ruževići, selo u Usori, 42, 43, danas muslimansko selo.
Ružići (Jovanjdan), u Osječanima, 93; — *Ružići* (Jovanjdan), u Crkvini, 118.
Ružoičići, u Dugom polju i Božincima, 69, 70.
Rvačani, v. Hrváčani.
Sadikovići Musl. u Usori, 43.
Sailovići (Nikolidan), ogranak Jeremića u G. Tolisi, 91; — *Sailovići* u Miloševcu, 125.
Saitovići, selo iz kog su došli Šarenici na Osmake, 21.
Sajići, u Kožuhami, 92.
Sanski Most, varošica, 70.
Sarajevo, 22, 28, 29, 65, 93, 94, 101, 125, 129, 130.
Sarići, u Crkvini, 118.
Sava, reka, 7, 14, 42, 63, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 73, 75, 81, 82, 111, 112, 113, 114, 116, 124, 127, 129.
Sava, sv., u priči, 18.
Savinjdan, sv. Sava, 23, 29, 138.

Savići Donji, zaselak u G. Tolisi, 91.
Savići (Đurdevdan), u G. Skugriću, 90; — *Savići* (Jovanjdan), u Vrućici, 43.
Savkovići (Nikoljdan), ogranak Pisarevića u Pisarima, 121.
Sebastijanovići u Liješću, izgleda iz Slavonije poreklom, 71.
Sedlići i *Stevići*, potomci Laze Mijića, u G. Skugriću, 91.
Seizovići, iščezli rod u Miloševcu, 116.
Sekulići u Lužanima, izgleda poreklom iz Crne Gore, 71.
Selište, toponim u Brocu, 9.
Semberija, predeo, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 18, 112.
Semendrići Musl. u Bos. Brodu, poreklom iz Smedereva, 67.
Serdarevići (Đurdevdan), u Bukovici, 58.
Sijekovac, selo u Vučjaku, 64, 71.
Sijerčići, hercegovački begovi, posjednici u Semberiji, 10, 14.
Simeun, sv. Bogoprimec, 93, 99, 118.
Simeunjdan, sv. Simeon, 43, 47, 58, 69, 70, 89, 93, 101, 118, 119, 137.
Simeunovići (Đurdevdan), u Miloševcu, 117.
Simići, zaselak u G. Tolisi, 91.
Simići (Ignjatijevdan), u Detlaku, poreklom iz Palačkovaca, 71; — *Simići* zvani *Šimunovići* (Nikoljdan), u Kruškovu polju, poreklom od Lazića u Koprivni, 122; — *Simići-Šimunovići* u Banja Luci, Bjelovaru, Bos. Šamcu i Srbiji, svi iseljenici iz Kruškova polja, 122; — *Simići-Šamuni* u D. Osječanima, 93; — *Simići-Kovačevići* u G. Osječanima, 93; — *Simići* (Nikolidan), u D. Skugriću, ranije Malinovići, 90; — *Simići* (Đurdevdan), u G. Tolisi, ranije Beldari, 91; — *Simići* u Crkvini, 118; — *Simići* u Riječanima, 88.
Sisoje, sv., zavetuju mu se žene radi dece, 30, 60, 138; — slava 101.
Sienica, zaselak Osječana, 93, 119.
Sienina, selo, 84.
Skadar, grad u Albaniji, 92.
Skipovac, selo u Trebavi, 96, 118, 120, 131.
Skopliaci (Nikoljdan) u Bušletiću, 93.
Skoplje, oblast u srednjoj Bosni, oko Bugojna, 93.
Skoplje, grad u Makedoniji, 93.
Skrobe, izumrli rod u D. Skugriću, 90.

Skugrić, selo u Trebavi, 86, 87, 89, 90, 91, 94, 95, 97, 101, 105, 107, 108, 109, 116, 117, 118, 121.

Slatina, selo kod Banja Luke, 43.

Slatina, G. i D., selo u Posavini, 90, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 126, 132, 135, 139, 143.

Slatina, selo u Slavoniji, 118.

Slavonija, predeo, 43, 58, 68, 69, 113, 114, 115, 118, 119, 121, 124, 128, 129, 133, 141.

Slavonska Požega, grad, 94.

Slavonski Brod, grad, 79.

Slijepčević (sv. Sava), u Miličevićima, od Samobora u Hercegovini, 23.

Smederevci ili *Lukići* (Nikoljdan), u G. Skugriću, 90.

Smederevo, grad, 67, 90.

Smoluća, selo u Spreči, 120.

Snagovo, planina, izvorišno područje Spreče, 19.

Snagovo, selo, 19.

Snjegotina, selo kod Tešnja, 93.

Sočanica, V. i M., selo u podgorini Krnjin planine, 63, 67, 81.

Sokolac, na Romaniji, 85.

Sombor, grad, 128, 132.

Spasojevići ili *Pajunovići*, u G. Osječanima, 92; — *Spasojevići* ili *Ban*, izumrli rod u D. Skugriću, 90.

Spasovdan, praznik, 30, 47, 50, 61, 70, 140.

Spasovište, lokalitet u Stanarima, 61.

Spasovnica, breg u Makalićima, 30.

Spreča Zvornička, Tuzlanska i Gračanička, 19, 20.

Spreča Zvornička, 21, 22, 25, 26, 28, 33, 93.

Spreča, reka, 19, 28, 29, 36, 41, 44, 84, 85, 95, 96.

Sprečaci, Muslimani u oblasti koja se prostire od Snagova do Miričine, 35.

Sprečaci-Ere, 19, 20, 28.

Srbi, 8, 10, 11, 20, 33, 42, 43, 44, 63, 66, 77, 82, 85, 86, 87, 88, 96, 98, 99, 104, 108, 109, 114, 118, 119, 120, 121, 126, 127, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 141, 143.

Srbija, 11, 12, 20, 21, 26, 28, 29, 67, 71, 76, 89, 92, 93, 112, 115, 119, 120, 122, 124, 128.

Srbija Stara, oblast, 91, 92.

Srem, pokrajina, 9, 11, 12, 69, 94, 113, 114, 119, 129.

Sremci (sv. Vasilije), u Lišecu, 71.

Srdevdan, 21, 92, 103.

Stajići (Jovanjdan), ogranak Vasiljevića u Slatini, 117; — *Stajići* u Osječanima, 93.

Stanari, selo u Krnjinu, 61.

Stanić-polje, lokalitet u Brocu, 8.

Stanić-rijeka, selo u Trebavi, 86.

Stanići (Jovanjdan), u D. Dubici, 69.

Stanišići-Curići, u Capardima, zvani Karavlasima, starinom od Zemuna, 22.

Stankića suvat, lokalitet u Brocu, 13.

Stankovići u Novom Gradu, ogranak Bijelića, 68; — *Stankovići* u G. Tolisi, 91; — *Stankovići-Cincini*, u G. Slatini, 119; — *Stankovići* u Kuzminu u 18. veku, iz Broca, 11.

Starčevići, u Osječanima, 93; — *Starčevići* (Blagočasne Verige), u Pojeznoj, 58.

Starovići u Miličevićima, v. Popovići-Starovići, 23.

Stari Vlah, predeo, 23, 117.

Stefan, sv., 12.

Stefanovići u Zasavici, poreklom iz Crkvice, 120; — *Stefanovići* u Grebnicama, od Stefanovića u Lončarima, 122.

Stevan, sv. praznik, 70, 78, 101.

Stjepanovići, ogranak Radića u G. Tolisi, 91.

Stevići i Sedlići u G. Skugriću, potomci Laze Mujića, 91.

Stjepan-polje, selo kod Gračanice, 86.

Stjepanjan, sv. Stjepan, 58, 71, 90, 100, 119, 138, 140.

Stojakovići (Nikoljdan), u Lužanima, poreklom iz Ritešića, 71.

Stojančevići, u D. Slatini, 118.

Stojanovići u G. Osječanima, od Snjegotine kod Tešnja, 93; — *Stojanovići* u Bušletiću, slave Simunjdan, 93.

Stokići, izumrli rod u G. Skugriću, 91.

Strošinci, selo u Sremu, 9.

Sukanići, iščezli rod u Miloševcu, 116.

Suvara lokalitet u Brocu, 13.

Suvat, potes u Brocu, 13.

Svatovsko groblje, lokalitet u Crvrtkovićima 56, i u Lukovici 86.

Svilaj, selo u Posavini, 66, 76.

Svinjarevac, selo u Semberiji, 7.

Svinjci, lokalitet u Dugom polju, 74.

Šabačka mahala, u Orašju, 112.

Šabanovići, Musl. u Spreči, 20.

Šarčevići (Simunjdani), u Dugom polju, 69.
Šarenci, rod u Hercegovini, 22; — *Šarenci* rod u Spreči, 20, 21, 22; — *Šarenci* starinom, 20, 21, 22.
Seher, selo u naselju Vacetini, 22, 25.
Šeherdžik (varošica), lokalitet u Vacetini, 23.
Še(h)er, Novi Seher, 91.
Šerski potok, 25.
Šibošnica, selo u podgorini Majevice, 36.
Šid, mesto u Sremu, 13.
Šijaci, deo sela Medaša u Semberiji.
Šijaci, stanovnici ravnog Podrinja 12: — *Šijaci*, Sprečaci za Birčake, 19.
Širbegovići, begovski rod u Tarevcima, 91, 92.
Škarići, rodovi u Škariću, 121.
Škorići (Stjepanjdani), u Osinjoj, 58.
Škarić, selo u Posavini, 119, 121, 138.
Sljivići, Hrv. u Dubravama poreklom iz Rame, 120.
Sljokići u Slatini, 117.
Šokci, hrvatska grupa oko Sombora, 128, 132.
Šokci, Hrvati niže Domaljevca, 112; — *Šokci*, Hrvati u Drijenči, 36; *Bijeli Šokci*, Hrvati u Korićanima i oko Kotor-Varoši, 41.
Šolje, potsmešljiv naziv za Hrvate iz Ravne Posavine, 112.
Špionjaci, Hrv. u Grebnicama, starinom Puškarići iz Tramošnice, 121.
Šukurme Ignjatijevdani), u Vinskoj, Višnjiku, Sijekovcu i Lužanima, 71.
Šumadija, oblast u Srbiji, 93, 115.
Surbati-Čavići, rod u Vinčevićima, 23.
Šušić, u G. Skugriću, 90.
Tadići u Novom Gradu iz Bos. Krajine, 68; — *Tadići* u Miloševcu, 117, 125; — *Tadići*, izumrli rod u G. Tolisi, 91.
Takovo, predeo u Srbiji, 94.
Talinovača kosa, s »grčkim grobljem«, u Dugom polju, iznad rečice Ljubioče, 65.
Tamna, manastir, 10, 26, 27, 33, 70, 140.
Tarevci, selo u Trebavi, 86, 87, 88, 91, 92, 95, 98, 99, 105, 107, 109, 110.
Tatići, u Osiećanima, 93.
Teodorović Miško, u 18. veku u manastiru Šišatovcu sluga, iz Broca, 11

Teofilovići (Đurdevdani), u Podnovlju, od Kalabića iz Novog Grada, 71; ima ih i u Dugom polju, 70.
Teslić, varošica u Usori, 42, 43, 44, 85.
Tešanovići (Simunjdani), u Dugom polju, 70.
Tešanj, grad, 41, 42, 45, 49, 73, 115, 118, 119, 128.
Tešanjaska nahija, 41, 42.
Tcšanovići (Stjepanjdani) i Ješanovići u G. Skugriću, nekada Kulaši, 90; — *Tešanovići*, ogranak Tešanovića iz G. Skugrića, sada u D. Skugriću, 89.
Tešići, izumrli rod u D. Skugriću, 90; — *Tešići*, nestali rod u G. Tolisi, 91.
Teverič, lokalitet u Brocu, 8.
Timići u Medašima, poreklom iz Hercegovine, 12.
Tinja, rečica, 84.
Tisovac, selo u Krnjinu, 55, 58.
Tišina, selo u Posavini, 119, 128, 132, 134, 137, 138, 139, 143.
Todorica, Todorova subota, praznik, 30.
Todorovići (Đurdevdani), u Miličićima, 23; — *Todorovići* (Nikoljdani), u G. Skugriću, 90; — *Todorovići* (Jovanjdani), u Kruškovu polju, s Ozrena, 122.
Tolisa, G. i D., selo u Trebavi, 84, 90, 91, 96, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 109, 116, 117, 119, 120, 126, 128, 129, 132, 133, 134, 136.
Tomanići u Čivčijama, 93.
Tomaševići, u Crkvini, 118.
Tomići, Hrv. u Vručici, 43; — *Tomići* (Jovanjdani), u Dubnici, zovu se i Nikolići, 21.
Topići (Petrovdani), u Liješću, iz Bos. Krajine, 71.
Toplica, selo kod Gračanice, 33.
Toplice, selo s toplim vrelima u Spreči, 29.
Topolje u Slavoniji, 68.
Toske, sasekli sve muškarce u kući Dušanića u Pribiniću, 43.
Tošići, ogranak Radića iz Slatine, sada u Skugriću, 118.
Tovira, selo u Trebavi, 86, 101, 119.
Tovirci (Simeunjdani), u Tišini, starinom Jovanovići iz Tovire, 119.
Tramošnica, selo u podgorini Majevice, 112, 121, 132.
Travnik, grad 13, 21, 22, 42, 43, 46, 68, 93, 95, 115, 125.

Trebava, predeo, 63, 64, 66, 75, 78, 81, 84, 87, 88, 95, 96, 98, 99, 102, 104, 108, 109, 112, 119, 122, 126, 129, 130, 131.
Trebavci, 64, 85.
Trebavska buna 1858. godine, 85, v. Bune.
Trebinjci, rod u Dubnici, 22.
Trebinje, grad, 23, 28.
Tribava, ikavski oblik imena *Trebava*, 85.
Trifkovići u Liješću, iz Bos. Krajine, 71; — *Trifkovići u Miloševcu*, 117.
Trifun, sv. ili *Trivun*, 12, 71, 90, 118.
Trifunđan ili *Tripunđan*, 47, 69.
Tri Kralja, sv., praznik, 51.
Trnjaci, selo u Semberiji, 7, 11, 12; — *Trnjaci*, selo u Trebavi 70.
Trnjaci, zaselak u Tišini, 119.
Trnjani, selo u Trebavi, 70.
Trojan, car, u priči, 17.
Trojice, praznik, 9, 32.
Trpeza, toponim u Zabrdu, 9, 10.
Tubaci-Tubakovići (Đurdevdan), u Dugom polju, 70; — *Tubakovići*, iščezli rod i Miloševcu, 116.
Tubići, rod u Osječanima, 93.
Tabla, njiva ispod D. Skugrića, 86.
Tulumovići, Hrv. u Dubravama, starinom iz Busovače, jedan rod s Krajnovićima, 120.
Tunjići, Hrv. u D. Lipnici, 37.
Turci, 9, 10, 56, 57, 64, 65, 68, 70, 85, 88, 113, 114, 116, 120, 127, 141.
Turić, selo kod Gradačca, 84.
Turkovići, mahala u Gojčinu, 22.
Turska, 92.
Tutnjevac, selo u Semberiji, 9, 10.
Tuzla, grad, 19, 22, 27, 28, 35, 39, 121.
Tuzlaci, Hrv. u Grebnicama, starinom od Tuzle, 121.
Udragovići, u Miloševcu, 125.
Udrč, selo kod Nove Kasabe, 22.
Udvarlići, Musl. u Derventi, poreklom iz Ujvara.
Ugarska, 20, 43, 65, 67, 94.
Ugljevik, selo u Semberiji, 12.
Ugodnovići, selo u Usori, u Planini, 44.
Ukrajinci, kolonije njihove po selima oko Bos. Broda, 64.
Ukrina, reka, 55, 56, 63, 68, 71, 95.
Ularice, selo kod Doboja, 57, 73, 96, 128.
Ulice, selo u Posavini, 112.
Undurovina, Ugarska, 20.
Uroševići (sv. Simeon Bogoprimec), u Bušletiću i Kostajnici, starinom Stanišići, 93.

Uskovanje, praznik, 140.
Uskrs, praznik, 51, 53, 140.
Usora, predeo, 43, 44, 47, 51, 52, 61, 72, 109; — *Mala Usora*, deo Usore, 47.
Usora reka, 41, 42, 46, 55, 95.
Usorci, stanovnici predela Usore, 55.
Utorkovići, selo u Posavini, 113.
Užice, grad, 92.
Užičani, muslimanski rodovi doseljeni od Užica, 20.
Užička mahala, u Orašju, 112.
Vacetina, selo u Spreči, 22, 23, 24, 26.
Vajići, ogranak Arsenića u D. Skugriću, 90; — *Vajići*, izumrli rod u G. Tolisi, 91.
Vakuf Gazi Husrev-bega, predeo, 53, 55, 57, v. i Krnjin.
Valjevo, grad, 28, 29.
Varadina, rod u selu Brvnik, pominje se 1851. godine, 122.
Varadinova čuprija, toponim u selu Brvnik, 122.
Varindan, praznik, 138.
Vasići, u Osječanima, 93; — *Vasići*, u Slatini, 117.
Vasilije sv. praznik, 71, 140.
Vasiljevići (Jovanđan), u Slatini, 117; — *Vasiljevići* (sv. Simeon Bogoprimec), u Bušletiću i Kostajnici, starinom Stanišići, 93; — *Vasiljevići*, ogranak Radića u G. Tolisi, 91; — *Vasiljevići*, izumrli rod u G. Skugriću, 91.
Veles, grad, 119, 131.
Velika, selo u Krnjinu, 67.
Velika Gospojina, v. Gospa.
Velika Njiva, selo u Spreči, 22.
Veliki četvrtak, praznik, 101, 138.
Veliki petak, praznik, 30, 143.
Veliko selo, selo u Semberiji, 7, 16.
Vidaci, u Grebnicama, poreklom iz Obudovca, smatraju se najstarijim u selu, 121; — *Vidaci-Vidakovići*, u Batkuši, od Vidakovića u D. Žabarima, 120.
Vidakovića zadruga u D. Žabarima, 134; — *Vidakovići* (sv. Luka), u Žabarima, došli iz Obudovca, a daljim poreklom od Papraće su, 120; — *Vidakovići*, u Zvorniku, 29.
Vidakovići, Hrv. u Strošnicama u Sremu, 9, poreklom iz Semberije.
Vidići (Nikoljdan), u Batkuši, ranije Arnautovići, 121; — *Vidići* u Miloševcu zajedničkog su porekla sa Simićima u Kruškovu Polju, 122.

Vidovice, selo u Posavini, 113, 114, 120, 124, 133, 134, 137, 141, 143.
 Vidovići (Đurdevdan), u D. Vručici, poreklom sa Vlašića, 43; — Vidovići-Subašići, u Gojčinu-Makalićima, a došli iz Birča preko Turkovića, 22.
 Vijačani, selo u Krnjinu, 55.
 Vinčevići, selo u Zvorničkoj Spreči, 23.
 Vinogradi, lokalitet u Kusionjama, 26.
 Vinska, selo u Vučjaku, 71, 80.
 Vis, selo kod Tolise, 22, 88.
 Visoko, grad, 115, 130.
 Vitez Jovan, ličnost iz predanja, 86.
 Vlasenica, varošica, 26, 29.
 Vlasi, naziv za sve nemuslimane, 35.
 Vlašić, planina, 43.
 Vlašićani, ovčari, 108.
 Vlaška mahala, v. Jasenovac.
 Vlinjaci-Linjaci (Jovanjdan), ili Čovići, u Vručici, 43.
 Vodena subota, subota uoči Trojica, zadušnice, 32.
 Vojnović Pavle, sluga u manastiru Šišatovcu u 18. veku, iz Broca, 11.
 Vojskova, polje u D. Dubici, 65.
 Vozuća, selo i manastir, 117, 118.
 Vračevi, sv. Kuzman i Damjan, 100, 101, 103.
 Vračevići (Nikoljdan), u Dugom polju, 70.
 Vrane, v. Maljevi.
 Vranjak, selo u Trebavi, 70, 84, 86, 88, 92, 94, 96, 99, 100, 101, 104, 107, 130.
 Vranjačka Trebava, deo sela Vranjaka, 92, v. »Arnauti«.
 Vranješi, rod u Gnionici, slave Arhandelovdan, 69.
 Vrevići (Đurdevdan), u D. Dubnici, 69.
 Vrbice, zadružna kuća u Vručici, 47.
 Vrhovina, v. Banjalučka Vrhovina.
 Vrljika, mesto na Cetini, 126.
 Vrljika, po predanju ranije ime sela Crkvine, 118.
 Vršani, selo u Semberiji, 7.
 Vručica, varošica u Usori, 41, 42, 43, 47, 50, 51, 53, 109.
 Vučjačani, stanovnici područja Vučjaka, 85.
 Vučjak planina, 63, 64, 66, 71, 73.
 Vučjak, predeo, 63, 75, 81, 84, 109, 112, 117, 118, 129.
 Vujičići (Lazarevdan), stari doseljenici u Bos. Šamcu, 119.
 Vukićevići (Andrijevdan), u Podbo Rogovu, 23.

Vukašinovići (sv. Luka), u Milićevićima, 23.
 Vukmirovići (sv. Stevan Dečanski), u Dugom polju, 75.
 Vukovići (Đurdevdan), u Crkvini, 118; — Vukovići u Osječanima, verovatno poreklom iz Hercegovine, 93; — Vukovići u G. Tolisi takođe verovatno iz Hercegovine poreklom, 91.
 Vuksani ili Vuksanovići (Jovanjdan), u Slatini, 117.
 Zabrdani, selo u Vučjaku, 71.
 Zabrdje, selo u podgorini Majevica, 9, 10.
 Zagorje, oko Kalinovika, 93.
 Zarići, (Stjepanjdan), u D. Skugriću, 90.
 Zarića, hadži, predak Protića u Osmacima, 21.
 Zasavica, selo u Posavini, 120.
 Zelina, selo u Zvorničkoj Spreči, 23, 88, 90, 91, 117, 118.
 Zelinci (Nikoljdan), u Dugom polju, 70.
 Zenica, grad, 74, 94, 115.
 Zeničin grob, lokalitet kod Obudovca, 114.
 Zimonjići hercegovački rod, od njih ogranak Popovići u selu Majevac, 71.
 Zmaj-Despot Vuk, u predanjima u vezi s Dobrom, 64.
 Zmajevac, toponim u Vručici, 54.
 Zolje-Zoljići (Đurdevdan), u Spreči, poreklom od Trebinja, 22.
 Zolje, mahala u Kalesiji, 25, 26.
 Zoljo, čovek u Spreči, 28.
 Zorani u Brestovcu, stariji naseljenici, 59.
 Zorići, mahala u Tarevcima, 92.
 Zorići, Musl. u Tarevcima, izumrli, 92.
 Zovik, selo u Posavini, 36.
 Zubakovići-Cvijanovići (Nikoljdan), u Osječanima i u Sjenici, starijom Cincari, 93.
 Zvornik, grad, 19, 22, 23, 29, 119.
 Zvornička Spreča, 19, 20, 21, 25, 27, 33, v. Spreča.
 Zabari, G. i D., selo u Posavini, 90, 113, 114, 120, 121, 134, 138, 139.
 Žarići, iščezli rod u Miloševcu, 116; — Žarići (Tripunjdan), u Dugom polju, 70; — Žarići, u Grebnicama, od Žarića u Kožuhama, 122.
 Ždreban, zaselak u D. Skugriću, 86, 107.
 Ždreban, voda u D. Skugriću, 86.

Žepče, varošica, 115.
 Žeravac, selo u Krnjinu, 118
 Živanovići u Sremu, preci Krstića u Brocu, a starinom Okulići iz Srbije, 12.
 Živkovići I, u G. Tolisi, poreklom iz Krečana, 91; — Živkovići II, u G. Tolisi, poreklom iz Skugrića, 91.
 Živkovo polje, selo u Posavini, kod Skugrića, 88, 113, 116.
 Žunići, palanka u Pojeznoj, 55, 58.
 Zupa, niži kraj, u Usori 41, 42, 46; — u Krnjinu 59; — u Vučjaku 72.

II.

Alalska gozba, po završetku gradnje kuće, 40.
 Alkoholizam, 68.
 Aljetak, ženski deo odeće, 45, 46.
 Aljina, muški gornji haljetak, 131.
 Ambar, 73, 117.
 Amidža, stric, 39.
 Arandelovica, post pre sv. Arhangel, 29, 50, 78.
 »Arnautski« jezik, nerazumljivo narječje, 92.
 Ašure, kulturni hlebovi kod Muslimana, 104.
 Austro-ugarska okupacija BiH 1878. godine, 11, 28, 55, 72, 85, 113, 132.

Bacanj, sprava za ribolov, 127.
 Radže, pašenozi, 47.
 Baklie, kao osvetljenje, 73.
 Baškaluk, zgrada jednog bračnog para u zajednici, 98, 123, 135.
 Bašluk, preslica za pređenje bolje vune, 74.
 Bečar, neoženjen muškarac, 77.
 Beglučenje, obaveza iz čifčijskog odnosa, 27.
 Bežanje crkava, 9, 56, 86, 114, 118.
 Bigamija kod Srba, 98.
 Bijela motka, znak zabrane, 53.
 Bijela tolja (motka), znak zabrane, 108.
 Bir, sveštenici kupe, 51.
 Blana, drveno korito, 37.
 Bocanje, tetovisanje, 38, 47, 133.
 Bodva, osti, 127.
 Bojenje prede, 59, 75.
 Bošča, bela marama, 132.
 Božićnjak, sir koji se okusi na Božić, 102.
 Brak, 98, 133, 134; — razvod braka 14.
 Bračni pomoćnik, 27
 Brda zenička, delovi tkalačkog stan, 74.

Brvnara, stambena zgrada, 8, 20, 35, 41, 72, 95, 122.
 Budžak, zabačeni zaselak, 122.
 Bugarija, vrsta sukna, 26, 45, 75, 97, 131.
 Bugarija, muzički instrumenat (vrsta tambure), 33, 83.
 Buljak, tikvica, služi kao sudić, 74.
 Bune posavskih i trebavskih seljaka, 1858. godine, 27, 114, 125; — po pa Jovice Ilića 1834. godine, 57; — na Svinjaru 1858. godine, 57; — Vasilija Pavičića 57, 114; — hadžina 66; — protina 114; — lipnička ili trebavska 114.

Crijep, za pečenje hleba na ognjištu, 73.

Čador, šator-crkva u Pojeznoj, 56.
 Čajo, na svadbi, 105, 142.
 Čakšire, 26, 75, 97, 131, 133.
 Čamac »sašiven« od dasaka, 73, 129.
 Čaraice u Usori, 51; — Čaroice umesto koledara, 60, 79.
 Čardak, za kukuruz, 8.
 Čatma, način građenja kuće, 8, 35.
 Čelac, jedna košnica, 126.
 Česnica, 102, 126, 139, 140; — oračica 139.
 Četrdesetnica, pomen, 17, 143.
 Čiga, kečiga, 127.
 Čifčija, kmet 10, 14, 20, 43, 70, 78, 88, 124.
 Činilice, 143.
 Čitlučki odnos, 11, 22, 42, 57, 88, 89, 94, 115, 125, 137.
 Čitulje, 21, 33, 53, 77, 81, 136.
 Čokle, kržljivo tele, 120.
 Čunčanje, tehnika tkanja, 128, 129, 133.

Čuvakuša, biljka (*Sempervivum tectorum*), 40.
 Čvakuća, biljka (*Sempervivum tectorum*), 54.
 Čun, monoksilan za razliku od čamca, 129.
 Čelija, kapela umesto crkve, u D. polju 70; — u D. Slatini 117; — u Osmacima 21.
 »Na čert«, način slaganja brvana, 10, 72, 95.
 Čilimača, pregača, 59.
 Čilimi, 128, 129, 132.
 Čuk, vrsta lovačkog psa, 127.

Daće, 32, 53, 142 (jedžek).

Daidža, ujak, 33.

Dar o slavi 30; — Detetu od babe 31; — na babinama 48; — zavjetni 51; — ukopnicima 52; —

koledarima 60, 79, 102, 139; — na temelj kuće 143; — na ubijene štetočine 137, 144.
Davanje imena, 141.
Deobe zajednice (zadruga) 27, 38, 47, 48, 77, 134, 135.
Desetina, davana državi, 27.
Devetina, davana spahiji, 27.
Dim, u značenju kuća, zadruga, 77.
Dionici (sing. dionik), naziv za rod, ali i za odeljene članove zadruge, 48.
Diobničić, odeljeni član zadruge, 48, 77.
Divovi, u predanju, 56.
Djeverovi, uz mladu, 105.
Dojdole, dodole, 140; vidi *Gojgole*.
Domazet, uljez, onaj ko dođe ženi u kuću, 100.
Donjani, niže mahale, 72.
Dova, molitva na kulturnim mestima kod Muslimana, 30.
Dušni brav, kolie se za sahranu ili pomen, 52, 53, 82.
Dvojnice, muzički instrumenat, 82, 83.
Dvojno kolo, u Dubnici, 34.
Đavo, u priči, 18, 54.
Đetinja, dečija bolest fras, 54.
Đurđevštaci, oni koji slave Đurdevdan, 29.

Dželepčije, stočari od Travnika, 13.
Džemadan, muški, a nekada i ženski gornji haljetak, 76.
Džemat, deo sela, 49.

Epidemije: kolere 114; — kuge 22, 36, 54, 65, 66, 87, 89, 110, 114, 116; — španske groznice 116; — tifusa 122, 116, 118.
Ergela konja. 125.
Ežder, vrsta pojasa, 132.

Familija, naziv za porodicu, rod i zadrugu, 38, 39, 48, 106, 115, 136.
Ferman, darovnica, 22.
Fermen, deo odeće, 75, 76, 131.
Fes devojački 46, 59, 76; obavijen šalom kod muškaraca, 26, 45, 77.
Fratar, 56, 57.
Frndulji, kola s punim točkovima, ali i sam točak, 13, 29.

Gaće, u muškoj nošnji 131, u ženskoj 36, 38.
Gajde, muzički instrumenat, 108.
Gajret, moba, 59.
Gatanje o vremenu i danima, 30, 80.
Gatari, 62, 143.

Gevalj, klada stavljena pod glavu umesto jastuka, 96.
God, narodni naziv za praznike, 102.
Gojgole, dodole, 80, 140.
Gornjani, više mahale u selu, 72.
Govor, 43, 82, 112; — poslovički govor 57, 82.
Grad (verovanja), 16, 31, 51, 54, 81.
Gradina, ograda, kao i ono što je ograđeno, 8.
Grehena, za obradu vune i konoplje, 74, 126.
Groblja, 16—17, 31—32, 36—37, 39 i 136 s rodovskim parcelama, 40, Nekršteno u Vrućici 53, 54, 81, 87, 142; — »grčka« 56, 65, 114; — kužna 42, 86, 87, 88, 114; — »madžarska« 65, 82, 114; — »rim ska« 8, 121; — srednjevekovna 23, 24, 25, 41, 56, 86; — stara 9, 31, 37, 56, 65, 86, 87, 116, 121.
Grom, verovanja, 40, 143.
Gromila, preistorijska, 113.
Groznica, lek za groznicu, 33.
Gumno, 40.
Gunj, deo muške nošnje, 45, 76, 97; — deo ženske nošnje 46, 75, 76, 132; — »krpanjski« ili »krpni« 26, 97.
Gunjić, naziv za fermen, 131.
Gusle, muzički instrumenat, 33, 82.
Guslari, 108.

Hajduci, 10, 12, 23, 33, 57, 58, 65, 89, 116, 125, 137.
Haljina, ženski gunj, 132.
Hambar, zgradica za smeštaj žita u zrnu, 8.
Harambaša, hajdučki starešina, 23.
Harić, vlasnik zemlje u tudem selu, 27.
Hasure, 29.
Hazna, vrelo, 66.
Hleb kulni: česnica »pogača« 78, 102, 126, 139 (»oračica«), 140; — ašure 104; — lomi se kod svakog važnijeg događaja 49; — o sahrani 142; — Krsni kruv 138, krsnica 139; — kovrtanj 139.

Ići »na plač«, žaliti se, 26, 28.
Inokoština, 47.
Ispratnja, drugi dan slave, 30.
Iteglica, natega od tikve, 74.
Izor, davanje vola na izor, 53, 135.

Jagluk, devojačka nošnja na glavi, 59, 75, 76, 132 (v. krpica).
Ječerma, deo muške nošnje, 97.
Jedžeci (daće), 32, 53, 142.

- Kabanica*, ogrtač, 131, crvena 45, 52.
Kačara, sporedna zgrada, 73.
Kadanj, košnica od izdubljenog drveta, 75.
Kalem, na njemu muškarci preduvunu, 27.
Kalemar, trogavac stokom, 121.
Kalkan, nošnja žena na glavi, 130 (v. okružnica).
Kanun, kmetsko pravo, 27.
Kaparaš, čovek koji ugovara posao za druge, 129.
Kapelice, u hrvatskim selima kraj puteva, 141.
Kauk, ženska nošnja na glavi, 59.
Kerep, velika klada, 129.
Keške, kulno jelo, 102.
Ketuša, suvlasnik u mlinu, 77, 137.
Kiler, kiljer ili kier, zgradica za ostavu i spavanje, 73, 77.
Kiridžijanje, 29.
Kirvaj, crkveno-seoska slava (od nem. Kirchweihe), 141.
Kladarice, rečne vodenice, 129.
Kladić (gevalj), stavljan pod glavu, 96.
Klečanje, tehnika tkanja, 128, 129.
Klupe, rodovske kod crkve, 14.
Kmet, seljak na aginskoj ili begovskoj zemlji, 10, 14, 27, 42, 43, 58, 77, 78, 88, 89, 115, 124 (v. čifčija).
Knez predeoni 27, 45, muktar kod Muslimana 49; — carski 122, 131, 137.
Koledavci, koledari, obredne povorke, 60, 79, 102, 139.
Kolera, 114.
Kolibari, stočari koji žive sa stokom u polju, 125.
Kolibe, zgradice za stanovanje u polju kod stoke, 125.
Koljeno, svi agnati poreklom od jednog pretka, 21, 38, 39 (v. familija, krv, loza, rod).
Koljivo, sprema se za slavu, 50, 78, 79, 138, 143.
Konoplja, 47, 74, 126, 132.
Koporan, deo muške nošnje, 14, 75, 76, 131.
Korito, drveno za tucanje voća, 74.
Korparstvo, privredna grana, 128.
Kosti, u značenju mrtvac, pokojnik, 56, 106, 142.
Koš, za smeštaj kukuruza u klip, 8, 73.
Košulja muška, 45, ženska 45, 75, 132 (v. rubina).
Kovrtanj, kulni hleb, 139.
Kožuh, deo odeće, 90, 133.
Krpa, marama, 14, 46, 52, 59, 76, 132; — u značenju jagluk 76.
Krpa, vrsta sukna, 26, 131.
Krpica, naročita nošnja devojaka na glavi, 59, 75 (v. jagluk).
Krsni krv, 138, krsni ljeb 30, krsnica (slavski kolač), 126.
Krstonoše, obredne povorke, 61.
Kršnjaci, slavljenici krsnog imena, 49.
Kršnjače, brav koji se kolje za slavu, 78, 138.
Krštenje, 31, 52.
Krv, porodice od istog pretka, 115 (v. familija, rod).
Kuća, 8, 10, 27, 143; — vrste kuća 35, 95, 96, 122, 123.
Kučar, zgradica za ostavu i spavanje bračnih parova 40, 135 (kod Hrvata je to udžera); — naročita kapelica u Sr. Lipnici, obilazi se radi zaveta, 36.
Kuga, 22, 36, 42, 54, 65, 66, 85, 87, 89, 110, 116.
Kula, begovska, 20.
Kulučenje, 14. (V. beglučenje).
Kum, 16, 30, 39, 52, 104, 105, 136; — crkveni, 140.
Kumovanje, 70, 104.
Kumstvo, 16, 104, 105, 141; — pleteno 16, 104; — uzajamno 16.
Kupovanje deteta, simbolično, v. prodavanje deteta.
Kurban, žrtva, kolje se: pri gradnji kuće (ili dovršenju) i bunara, 62, 82; — kod novog rakijskog kazana, 82; — na zubači pošto se lan poseje, 74; — o godišnjem pomenu mrtvima 32.
Kut, smočnica, ostava u jednodeljnoj kući, 123, 135.
Kužna groblja, vidi groblja.
Lada, čamac od jednog stabla, 73.
Lan (k'eten), 26, 47, 98, 110, 126.
Lazarice, obredna povorka, 30, 62, 80, 140.
Lesice, isplete od klasja žita, daruju se crkvi, 17.
Levirat, kod Muslimana, 98.
Lika, u odeći, 26, 28, 29, 96, 130.
Lile, paljane o praznicima, 15, 30, 51, 103 (v. mašale).
Lipa, u verovanju, 110.
Lončare, od like, za nošenje zemljanog suda s jelom. 26.
Lončari, iz Ularica i Dobrinje, 73, 128.
Loza, porodice zajedničkog porekla, 115 (v. familija, krv, rod).
Ljetak, zubun kod Hrvata, 76.
Ljetak, zubun kod Hrvata, 76.

- Mačkare*, o Pokladama, 141.
Mađarsko groblje, v. groblja.
Magaza, zgrada za smeštaj žita, 8, 73.
Mahala, 95.
Malarija, 68, 116.
Marama, crni vuneni šal, 133.
Masla, opšte seoske molitve, 50, 61, 80, 101.
Maslišće, mesto gde se o maslima blagosilja hrana, ima ga svako selo, 61, 80.
Mast svinjska, za osvetljenje, 73.
Mašale, paljene o Petrovdanu 80, i Ilini 141 (v. lile).
Mašale, motke koje označuju zabranjenu pašu ili prolaz, 15.
Mašaluk, sistem potesa, 49.
Mešine, za nošenje žita i dr., 47.
Milanje, o Božiću, 102.
Mindać, vrsta lovačkog psa, 127.
Mirba, pomirenje posle krađe devojke, 16; — pomirenje 105; — čestito 142.
Mlada nedelja, 31, 33, 36, 60, 61, 140.
Mladi petak, 31, 33.
Mlin, rečni, 73, 77, 129, 137.
Mlječar, *mljekar*, zgradica za čuvanje mleka i mlečnih proizvoda, 8.
Moba, 27, 59, 137 (v. gajret).
Molitve poljske, 80.
Mrtvački sanduk, »drvo«, »kuća«, 107.

Nadgrobni spomenici, 9, 31, 32, 36, 87, 136, 143.
Nakurnjak, deo muške odeće, 45.
Nalog, tehnika zidanja kuće, 122.
Naricanje, 16, 106.
Nasleđivanje, 39.
Natra, tkalački stan, 76.
Nekršteni dani, između Božića i Bogojavljenja, 30.
Nemušti jezik, u priči, 109.
Nesrodničke zadrugе, 47.
Nišani, 36, 66.
Nošenje zemlje na šiji, u slučaju spora oko mede, 53.

Obeležavanje zabrane paše ili prolaza 15, 53, 108; — *nađenog roja* 75.
Obljetina, sveštanje obljetine, običaj, 50.
Obnošenje ikone oko crkve, običaj, 50.
Oboravanje sela, radi uvjeta, 139.
Odlaženje na prehranu, 20, 115.
Odor, davanje vola na odor, 53 (v. izor).

Ognjište, 30 53. 72. 95, 96, 123, 139.
Okolac, svinjac, 73.
Okružnica, ženska nošnja na glavi, 130, (v. kalkan).
Okučiste, okućnica, 95.
Opanci, obični 77; — od lika 96. 130; — visočki i banjalučki 46; — putravci i pletenjaci, 97.
Opasivanje crkava, običaj, 33, 50, 81, 140.
Oplećak, deo ženske košulje, 132.
Opštinske sofre, prilikom sveštanja obljetine, 50.
Oračica, česnica, 139.
Osobac, *osobina*, lična svojina u zadruzi, 48, 134, 135.
Osveta, 28.
Ožeg, pribor na ognjištu, 54.

Pajdos, gozba prilikom osvećenja nove kuće, 107.
Palanke, delovi sela, 41, 55, 72.
Palocije, trgovci stokom, 93.
Paljetkovanje, pabirčenje kukuruza, 108.
Pekmez, pravljenje, 37, 127.
Pelengace, deo muške nošnje, 26.
Pepeljari, proizvođači potaše, 29.
Perčin, način češljanja muškaraca, 77, 97, 131.
Pesme, epske 33; — *dođolske* 80, 140; — *dobacljive* 108; — *koledarske* 60, 80, 102; — *naklapalice* 108; — *ženske* 108.
Petrovnjak, sir koji jedu čobani na Petrovandani, 51. 102. 103.
Pijer, svadba kod Muslimana, 105.
Plug, drveni, 74.
Pobratimstvo, veštačko srodstvo, 14, 39, 99.
Pocelica, ženska nošnja na glavi, 133.
Počivaljka, mesto na koje se spušta pokojnik, 81.
Pogača, česnica, kultni hleb, 78.
Pogibalac, ne nosi se kroz selo, 16, 31.
Pojutarje, prvi dan po slavi, 30, 79, 99.
Poklep, ručak sutradan po slavi, 79.
Pokljuka, zemljani sud, 52, 96.
Pokrivačica, prostirač za klečanje u crkvi, 129, 133.
Pološke, krov na jednu stranu, 123.
Položaj, položajnik, 102, 103, 139.
Polutani, deca iz mešovitih brakova, 134.
Poljske molitve, običaj, 30, 31, 138.
Pomajka, žena koja doji umesto majke, 39.

Pomedaši, vlasnici voćaka po međa-
 ma, 62.
Pomeni mrtvima, 16; — pred dušu
 53; — trećina, sedmina, četrde-
 setnica, pola godine i godina, 16,
 17.
Ponošaj, naziv za sve što se oblači
 od odeće, 130.
Poslovički govor, 57, 82.
Posluga, *poslužica*, uzima se »po zi-
 ratu« i slavi uz svoj slavu, 15,
 78, 79.
Poštenje, naziv za rakiju u poseb-
 nim prilikama, 81, 137, 141.
Potkiče, ukrasne rese, 46, 76.
Potkoljenjača, čilimče za klečanje u
 crkvi, 129, 133.
Potopnik, utopljenik, ukopava se
 gde je naden, 53, 81, 107.
Povezač, ženska nošnja na glavi,
 133.
Prokanturi, crkveni odbornici, 40.
Pralo, mesto na kome se ljudima
 prikazuje, 53.
Predarice, rublje od lana i konoplje,
 130.
Prečača, 45, 46, 59, 76, 97, 132, 133.
Prekadna sofra, daća, 52, 53.
Prekadivanje grobova, 138.
Prelo, noćno veselje, 80, 99.
Presa, torkula, sprava za cedenje
 soka iz voća, 13, 37, 127.
Preslica, 74.
Prezivanje 136; — po majci 39.
Priglavci, oblače se preko čarapa,
 45, 46.
Prijateli i *prija*, roditelji jednog
 braćnog para među sobom, 39.
Prisluša, dan uoči slave 78; — slava
 koja se nasledi s kućom, pa
 slavi uz svoju, 100.
Prodavanje *deteta*, simbolično, 15,
 39, 104, 105.
Prolivanje vode, ritualno, 52.
Proroci, 62 (v. gatar).
Punica, ženina majka 49, 99.
Rahoš, 131.
Ralo drveno, 94.
Reklja, ženska bluza, 133.
Ribari, stranci u Posavini (alasi i
 fišeri), 127.
Riječnjak, mlin s kućicom na suvu,
 za razliku od vodenog, kome je
 kućica na ladi, 73.
Rimsko groblje, v. groblje.
Rod, porodice sa zajedničkim pret-
 kom, 21, 38, 39, 48, 98, 136 (v.
 familija, krv, loza).
Rodaci, svi agnati od jednog pretka,
 38, 48, 98, 99.

Rodenje, običaji oko rođenja, 81.
Rog, ženska nošnja na glavi, 133.
Roklja, muški gornji haljetak, 76.
Rubina, košulja od lika, 96.
Sabljica, biljka (Iris) česta na gro-
 bovima, 40, 54.
Sadžak, pribor na ognjištu, 54.
Sahrana, ukop, 16, 40, 81, 106-107,
 142.
Sak, sprava za ribolov, koriste je
 žene, 127.
Samoubica, ne sahranjuje se u grob-
 lje, 40, 53, 81, 142.
Saone, za prevoz pokojnika do grob-
 lja, 16, 107.
Savica, post pred sv. Savu, 29.
Selo, kao zajednica, 137.
Sevap, dobro delo, 33.
Safilis, 20.
Sijela, sedeljke, 34.
Silaj, kožni pojas s pregradama, 45.
Sinija, nizak drveni okrugli sto, 35,
 54.
Sir, božićnjak 102; — petrovnjak 51,
 102, kao kolutno jelo.
Sirutka, kao hrana, 12.
Sklapanje braka, 16.
Skuti, deo ženske košulje, 132.
Slama, u božićnjim običajima, 51.
Slava porodična, 15, 29, 30, 49, 78,
 79, 99, 136, 137, 138; — posjećena
 100.
Slepi miš, u vraćanju, 62.
Snohačestvo, uzrok deobe zadruga,
 27.
Sobet, gozba, 100.
Sobica, za sušenje šljiva, 73, v. puš-
 nica.
Sojenice, u Vučjaku, 72, 122.
Sororat, kod Muslimana, 39, 48.
Spreg, sprežu oni koji nemaju do-
 voljno volova za rad, 78, 137.
Srodstvo, ritualno, 39.
Staja, zgrada za svinje, 8.
Stan, zgrada za stanovanje u polju
 kod stoke, 125.
Stanar, čovek koji je zimi kod stoke,
 na stanu, 125.
Stari *svat*, ujak mladoženjin, 16.
Starosedeoći, 11, 12, 20, 43.
Stećak, 23, 24, 25, 36, 42, 56, 65, 86.
Stočarska kretanja, 13, 21, 28, 58, 67,
 68, 89, 95, 115, 124.
Stopanica, planinka, glavna doma-
 čica u kući, 48.
Stric, očev brat, 39, 48, 136.
Strugalje, moba za struganje drvene
 tavanice, 27.
Stup, srodstvo, 59, 98.
Stupa, torkula, presa, sprava za pre-
 radu voća, 44, 127.

Stupa, sprava za obradu lana, 74, 126.
Sugreb, umesto kletve, 61, 102.
Sukneno, sve što je od vune, 131, 132.
Sunet, obrezivanje kod Muslimana, 105.
Suvača, suvara, mlin koji pokreću konji, 13.
Suvati, šumski pašnjaci, 13.
Svak, sestrin muž, 49.
Sveća, slavska 78, 30, 138; — za mrtve i kao dar crkvi za umrlog domaćina 31, 78; — tri sveće na Božić, 140; — uvjetne 138; — svitac 50.
Sveza, rad u svezu, 53.
Svinjac, ograden i pokriven prostor za svinje, 74.
Svirala, muzički instrumenti, 82, 83.
Svitac, tanka sveća kojom se opasu suju crkve, 50.
Svojat, bliži rodaci po ocu, 38, 48.
Šal, obavijen oko glave, 26, 45, 77; — crveni »krmez« 97.

Sargija, muzički instrumenat (vrsta veće tambure), 83.
Šarpelj, kožna torba, 45.
Šeper, tehnika građenja kuće, 122.
Šindra, vrsta drvenog krova, 35.
Šljaka, drveni štap, 131.
Na šlieme, gozba prilikom podizanja slemena na kući, 40.
Šišano kumstvo, 16, 105.
Španska groznica, epidemija 116.
Štipala, drvena klešta za cedjenje voska, 75.
Šubara, krznena kapa, 14, 26, 45.
Šume, 7, 10, 19, 28, 41, 44, 55, 57, 67, 71, 88, 91, 114, 116, 118, 122.
Sušnjar, badnjak, 139.

Talpe, debele daske, 72.
Tambura, muzički instrumenat, 83.
Tazbina, ženina rodbina, 49.
Tæg, njiva, 126.
Temeljska gozba, kad se na temelju kuće kolje kurban, 40.
Terziie, krojači narodnog odela, 75, 131.
Tetovisanje, v. bocanje.
Težakbaša, čovek koji prvi počinje obradu zemlje, 27.
Težačka sveća, prilagana crkvi, 50, 81, 101, 138.
Tikve, kao sude, 74.
Tkalačka daščica, za tkanje uzanih predmeta, 59.
Tkanicë, tkani pojasevi, 45, 46, 59, 76, 133.

Tok, vrsta ribe, 127.
Toke, ukras na gornjim haljinama od gajtana, 76.
Torba, deo muške nošnje, kožne i tkane, 45, 47, 77, 129.
Torkula, presa, sprava za cedjenje soka iz voća, 13, 37, 127.
Tozluke, deo muške nošnje, nošene oko listova, 26.
Trečina, pomen trećeg dana posle sahrane, 17.
Trečina, od prinosa davana begu, 125.
Trijer, vijara, 94.
Trlica, sprava za obradu konoplje, 74, 126.
Trnka, košnica pletena od loze, 75.
Tronošenje, osvećenje crkve, 50.
Tuberkuloza, 20, 68, 116.
Tucak, običaj da čovek s alkam na vratu skuplja novčane priloge, za svoje otkup, 28.
Tucalo, drveni tučak kojim se drobi voće u koritu, 37.
Turšija, osvežavajući napitak od krušaka takiša, 74.

Ubijanje staraca, predanje, 52, 105, 142.
Udičiti, loviti ribu udicom, 127.
Udžera, sporedna zgrada, služi za ostavu i spavanje bračnih parova, 8, 73, 77, 95, 98, 135.
Ujak, majčin brat, 16, 31, 39, 48, 98, 136.
Ujak, naziv za fratra, 39.
Ukop, sahrana, 81, 82, 107, 142.
Ukopnici, ljudi koji kopaju raku, 142.
Ulaganje, tehnika tkanja, 128, 129.
Ulje, cedeno iz bundevinih semenki, 74.
Uljez, domazet, ali i čovek koji dode udovici u kuću, 100, 134.
Upletnjaci, vuneni umetci u pletenicama, 59.
Urok, uzrok bolesti po verovanju, 46.
Usprem, v. ambar.
Ustavci ili *preustavci*, prvi i drugi dan posle slave, 15.
Usta, starešina među suvlasničima npr. mlina, 77.
Utvaj, ispaša u seoskoj svojini(od nem. Hutweide), 124.
Uvjet seoski, dan u koji celo selo ne radi dok se ne pobere letina, 49, 50, 52, 81, 101, 102, 138, 139; — uvjetne sveće 138, 139; — uvjetni sveci 52; — uvjetni dani 49, 50; — uvjet za oblak 81.

Uzavnici, uzovnici (ustanova Uzov), kuće koje se uzajamno pozivaju, 81, 100, 137.

Vajat, ostava, 95.

Valjuge, hrastovi panjevi, 123.

Vampir, u verovanju, 109.

Varica, kukuruz kivan s malo pšenice, u običajima, 30.

Vaslava, molitva o slavi koju čita domaćin, 60, 138.

Veštica, po verovanju žena s natprirodnim osobinama, 52, 54: — veštac 143.

Vijara, trijer, 94.

Vile, mitska bića, 54, 56, 143.

Voda lekovita, u kamenoj trpezi u groblju u Zabrdi, 10.

Vodenice, 12, 13, 129.

Voza, sredstvo za prevoženje kamena, 13.

Vrelo od očiju, vrelo s lekovitom vodom u Spreči, 33.

Vučari obnose ubijenog vuka i daruju se, 137, 144.

Vukodlak, kodlak, u verovanjima, 54, 143.

Vukovi o svadbi, običaj, 105; — o Pokladima 141.

Zadušni ljeb, kultni hleb, 82.

Zadušnice opšte, 32, 82, 143.

Zajam, uzajamnost u pozivanju, 99, 100, 107.

Zajednica, zadruga kućna, 27, 38, 47, 77, 98, 134, 135, 142.

Zakršćavanje, obeležavanje krstom nadenog roja pčela, 74.

Zapisi, pisanje zapisa, 57, 62.

Zaseok, mahala, 95.

Zauzimanje zemlje obilaženjem na konju, 28, 42, 53, 57.

Zavjet radi zdravlja ili radi dece, 30, 60 sv. Sisoju; — 50, 79, 138, 143.

Zazivke, gozbe kod ateista, koje drže umesto slave, 99.

Zdravice, nazdravljanje o slavi, 138.

Zeja, ukrasni gajtan na odeći, 76.

Znaci žalosti, 14, 130, 132, 133.

Zôrka, gornji haljetak od platna, 132.

Zubun, muški gornji haljetak 45; — ženski 46.

Zubunčić, muški haljetak, 76.

Žečka, presa za ceđenje soka iz voća, 74, 127 (v. torkula).

Žetva, ubiranje žitnih prinosa sa njiva, 61.

Žrvanj, kamen kojim se ručno »žu-
nja« žito, 13.

